

Владимир Церовац

ИСТОРИЈА 6

Уџбеник са одабраним историјским изворима
за шести разред основне школе

ИСТОРИЈА 6

Уџбеник са одабраним историјским изворима за шести разред основне школе

Редакција Фондације Алек Кавчић

Аутор Владимир Церовац

Рецензенти Дивна Димитријевић, ОШ „Бановић Страхиња“, Београд
Милош Влашковић, ОШ „Станислав Сремчевић“, Крагујевац
Срђан Рајковић, ОШ „Душко Радовић“, Сремчица

Главни уредник Крста Поповски

Уредник Ана Ђешић

Илустрације Shutterstock, Wikipedia Commons

Карте Magic map д.о.о.

Лектура и коректура Милана Поучки

Ликовни уредник Слађана Николић

Дизајн и прелом Срђан Попов

Издавач АрхиКњига д. о. о.
Љубостињска 2, Београд

За издавача Оливер Кавчић

Штампа Birograf Comp d. o. o., Земун
Прво издање, 2024.

Тираж 20.000

ISBN ISBN-978-86-6130-031-8

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

37.016:94(075.2)

ЦЕРОВАЦ, Владимир, 1978-

Историја 6 : уџбеник са одабраним историјским изворима : за шести разред основне школе / Владимир Церовац ; [илустрације Горан Витановић]. - 1. изд. - Београд : АрхиКњига, 2024 (Земун : Birograf Comp). - 220 стр. : илустр. ; 29 cm

Тираж 20.000. - Речник појмова: стр. 215-219. - Библиографија: стр. 220.

ISBN 978-86-6130-031-8

COBISS.SR-ID 137697033

Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије одобрило је овај уџбеник за употребу у школама решењем број: 650-02-00312/2023-07 од 07. 02. 2024. године.

Републички геодетски завод дао је сагласност за стављање у промет овог уџбеника са картографским садржајем решењем број: 034-01-1-173/2023 од 19.02.2024. године

САДРЖАЈ

Водич кроз уџбеник.....	4
Реч аутора	6

ОСНОВИ ПРОУЧАВАЊА ПРОШЛОСТИ

Основне карактеристике средњег века .	8
Историјски извори за проучавање средњег века.....	12
Тест 1	15

ЕВРОПА И СРЕДОЗЕМЉЕ У РАНОМ СРЕДЊЕМ ВЕКУ

Велика сеоба народа.....	18
Хришћанство у средњем веку.....	24
Византија.....	28
Франачка држава	35
Арабљани.....	39
Феудално друштво	45
Тест 2	51

СРПСКЕ ЗЕМЉЕ У РАНОМ СРЕДЊЕМ ВЕКУ

Стари Словени и њихове сеобе	54
Срби, српске земље и њихови суседи ..	60
Покрштавање Словена и културни почеци	64
Тест 3	68
Забавна историја.....	70

ЕВРОПА И СРЕДОЗЕМЉЕ У ПОЗНОМ СРЕДЊЕМ ВЕКУ

Европске средњовековне монархије	72
Крсташки ратови	78
Живот у средњем веку и привредни успон Европе.....	83
Средњовековна култура	90
Тест 4	96
Забавна историја.....	98

СРПСКЕ ЗЕМЉЕ У ПОЗНОМ СРЕДЊЕМ ВЕКУ

Српска држава у другој половини XII и почетком XIII века	100
Успон српске државе у XIII и почетком XVI века	108

Српска држава на врхунцу своје моћи средином XIV века	114
Распад српског царства и почетак турских освајања.....	120
Српска деспотовина	127
Босна и Дубровник у средњем веку ...	132
Пад балканских држава под турску власт	138
Привреда и друштво у српским средњовековним земљама	142
Култура и уметност у српским средњовековним земљама	148
Тест 5	153

ЕВРОПА И СВЕТ У РАНОМ НОВОМ ВЕКУ

Основне карактеристике раног новог века.....	156
Велика географска открића	159
Прединдустријско доба и јачање грађанства	166
Хуманизам и ренесанса	169
Реформација и противреформација ...	173
Апсолутистичке монархије.....	177
Османско царство.....	182
Тест 6	189

СРПСКЕ ЗЕМЉЕ У РАНОМ НОВОМ ВЕКУ

Положај српског становништва под османском влашћу.....	192
Срби у ратовима Аустрије и Венеције против Османског царства	199
Српско становништво под аустријском и млетачком влашћу	205
Тест 7	211

Решења свих тестова.....	213
Речник појмова	215
Литература	152

СРПСКЕ ЗЕМЉЕ У ПОЗНОМ СРЕДЊЕМ ВЕКУ

Адреса од најбољих српских иконописаца Трифуновић. Због турске опустоше, ова икона је у XV веку донета у манастир Хиландар, где се чува и данас.

Сачуван је и ваљани број предмета који су израђени у савременом манастирском пољу: нитице, по губи, одели, занатског производа и сличних предмета који се чувају у музејима.

ПРОНАШТА И СВО

Важност српског поља и градњивање уметности су слични, алима најбољим српским. Најважније ствари сачуване је на простору Босне и Херцеговине. Све су оне израђене у средњем веку и су савремена, а ово икона и уметности. Сачуван су најбољи културни блага ЕМЕСА, као и најважније културно благо Србије, Босне и Херцеговине, Црне Горе и Косова.

Сачуван је и ваљани број предмета који су израђени у савременом манастирском пољу: нитице, по губи, одели, занатског производа и сличних предмета који се чувају у музејима.

СМЕТАМ

Српски манастири су били културна и научна центри, где се налазило много знаменитих српских манастира. Сачуване су неке од најбољих српских манастира. Најважније ствари сачуване је на простору Босне и Херцеговине. Све су оне израђене у средњем веку и су савремена, а ово икона и уметности. Сачуван су најбољи културни блага ЕМЕСА, као и најважније културно благо Србије, Босне и Херцеговине, Црне Горе и Косова.

ПИТАЊА И ЗАДАЦИ

1. Под чему утисајима се развила српска средњовековна култура?
2. Које је био најважнији род у српској средњовековној уметности?
3. Које три врста српске су била најважнија у архитектури?
4. Наведи најмање три врста српске средњовековне сликарске уметности.
5. Која су три најважнија дела српске средњовековне сликарске уметности?

СРПСКЕ ЗЕМЉЕ У ПОЗНОМ СРЕДЊЕМ ВЕКУ

1. Наведи пету врсту српске уметности која се налазило у српској средњовековној уметности.
 - а) архитектура
 - б) сликарство
 - в) вајство
 - г) графика
 - д) занатство

2. Бројеви од 1 до 6 означавају датум или период владавине ајача најважније српске војводе у позном средњем веку, од најважније до најмање значајне.
 - 1. Драгољуб
 - 2. Милош
 - 3. Стефан Немања
 - 4. Радослав
 - 5. Стефан Драгољуб
 - 6. Стефан Владислав

3. Објасни појмове:
 - а) војводство
 - б) манастир
 - в) манастир
 - г) манастир

4. Допуни реченицу, тако да свака реч буде тачна.

У српској средњовековној архитектури постоје три врста уметности: _____, _____ и _____.

Српски средњовековни сликарство је сачувано најбоље у манастирским иконама _____ и _____.

5. Заокружи тачно је реченица тачно.
 - а) Стефан Немања је био ајач најважније српске војводе у позном средњем веку.
 - б) Стефан Драгољуб је у Србији поглаво манастир Радослав.
 - в) „Дукљани земљани“ је објављен на државном сабору у Призрену.
 - г) Стефан Владислав је 1448. године поглаво титулу цара од Светог Саве.

Тест – питања и зајаци на крају сваке наставне теме за самопроверу знања

Сажетак – укратко изложени најважнији делови лекције

Питања и зајаци – помажу да се провери познавање градива

Забавна историја – занимљивости из историје

Речник појмова – списак мање познатих речи и појмова и њихова објашњења

ЗАБАВНА ИСТОРИЈА

МУДРА ДВОРСКА ЛУДА

Најважније ствари сачуване је на простору Босне и Херцеговине. Све су оне израђене у средњем веку и су савремена, а ово икона и уметности. Сачуван су најбољи културни блага ЕМЕСА, као и најважније културно благо Србије, Босне и Херцеговине, Црне Горе и Косова.

СРЕДЊИ ВЕК

АМБИЦИЈА ЦРКВЕ ИЗ XV ВЕКА

РЕШЕЊА СВИХ ТЕСТОВА

- ТЕСТ – УВОД У СРЕДЊИ ВЕК**
1. а) 470. година
 2. а) 3, 4, 5, 6
 3. а) 470. година
 4. а) 470. година
 5. а) 470. година

- ТЕСТ – ЕВРОПА И СРЕДЊЕВЕЊЕ У РАНОМ СРЕДЊЕМ ВЕКУ**
1. а) 375. година
 2. а) 476. година
 3. а) 476. година
 4. а) 476. година
 5. а) 476. година

- ТЕСТ – СРПСКЕ ЗЕМЉЕ У РАНОМ СРЕДЊЕМ ВЕКУ**
1. а) 845. година
 2. а) 845. година
 3. а) 845. година
 4. а) 845. година
 5. а) 845. година

- ТЕСТ – ЕВРОПА И СРЕДЊЕВЕЊЕ У ПОЗНОМ СРЕДЊЕМ ВЕКУ**
1. а) 375. година
 2. а) 476. година
 3. а) 476. година
 4. а) 476. година
 5. а) 476. година

- ТЕСТ – СРПСКЕ ЗЕМЉЕ У ПОЗНОМ СРЕДЊЕМ ВЕКУ**
1. а) 470. година
 2. а) 3, 4, 5, 6
 3. а) 470. година
 4. а) 470. година
 5. а) 470. година

- ТЕСТ – ЕВРОПА И СРЕДЊЕВЕЊЕ У ПОЗНОМ СРЕДЊЕМ ВЕКУ**
1. а) 375. година
 2. а) 476. година
 3. а) 476. година
 4. а) 476. година
 5. а) 476. година

- ТЕСТ – СРПСКЕ ЗЕМЉЕ У ПОЗНОМ СРЕДЊЕМ ВЕКУ**
1. а) 845. година
 2. а) 845. година
 3. а) 845. година
 4. а) 845. година
 5. а) 845. година

- ТЕСТ – ЕВРОПА И СРЕДЊЕВЕЊЕ У ПОЗНОМ СРЕДЊЕМ ВЕКУ**
1. а) 375. година
 2. а) 476. година
 3. а) 476. година
 4. а) 476. година
 5. а) 476. година

Решења свих тестова – тачни одговори и решења тестова за самопроверу знања

РЕЧ АУТОРА

Поштовани ученици,

Уџбеник који се налази пред вама садржи градиво историје за шести разред основне школе, са одговарајућим историјским изворима. Садржај уџбеника обухвата временско раздобље од V до XVIII века, односно период средњег и раног новог века. Ово је изузетно значајно раздобље у историји људског друштва, у коме су постављени темељи свету какав познајемо данас.

У уџбенику су обрађене теме из опште и националне историје. Осим основног текста, уџбеник садржи додатни материјал, чија је улога да вам на приступачан и допадљив начин помогне у лакшем савладавању градива. Велики број лекција има одговарајуће историјске карте, које вам помажу да лакше разумете градиво које учите и стекнете бољи појам о простору на коме су се одвијали историјски догађаји. Ради лакшег утврђивања градива, на крају сваке лекције се налази њен кратак преглед у виду Сажетка, и одговарајућа питања и задаци, који вам помажу да проверите познавање градива. Уџбеник садржи и велики број историјских текстова, груписаних у одељку Историјски извор, који вам помажу да лакше разумете време у којем су се поједини историјски догађаји десили.

Верујем да ће вам овај уџбеник помоћи да што боље и лакше савладате изложено градиво, и на тај начин обогатите своје знање о једном значајном периоду у развоју људског друштва. Желим вам пуно успеха у остваривању тог циља.

Аутор

ОСНОВИ ПРОУЧАВАЊА ПРОШЛОСТИ

- Целокупну прошлост људског друштва можемо поделити на две велике целине, праисторију и историју. Догађај који означава почетак историје јесте откриће писма, што се десило средином IV миленијума пре нове ере.

Праисторија

Историја

Откриће писма
IV миленијум п. н. е.

- Историја је подељена на неколико великих периода као што су: стари век, средњи век, нови век и савремено доба.

Историја

Стари век смо проучавали у петом разреду, а ове године ћемо упознати историју средњег века и почетка новог века. То је време витезова, краљева, великих проналазака, географских открића и развоја градова. То је и период настанка нових држава, религија, развоја културе, науке, уметности, али и великих ратова и сеоба народа.

ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ СРЕДЊЕГ ВЕКА

КЉУЧНЕ РЕЧИ

средњи век / Медитеран / монархија / феудално друштво / натурална привреда / робноновчана привреда / градови

Средњи век представља историјски период који је трајао око хиљаду година, од V до XV века. Ово раздобље делимо на рани средњи век од V до XI века и позни средњи век од XII до XV века.

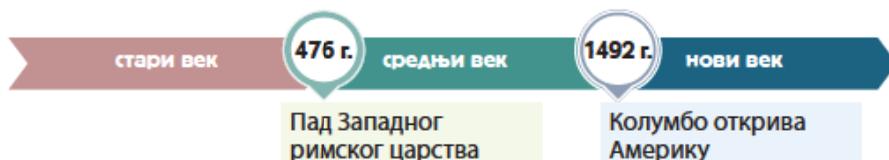

ПОЛМОВНИК

епоха – дужи временски период значајан за људску цивилизацију и историју

Временски оквир

Да би прошлост људског друштва могла лакше да се проучава, значајне догађаје узимамо као временске граничнике између две велике историјске **епохе**. Већина историчара се слаже да средњи век почиње 476. године, када су германска племена срушила Западно римско царство, а да се завршава 1492. године открићем новог континента, Америке.

ПОЛМОВНИК

Медитеран или Средоземље – географски појам који означава острва, само море и подручја око Средоземног мора. Медитеран обухвата земље које леже око Средоземног мора, земље које неким делом излазе на то море, али и земље које немају додира с овим морем, али због своје историје и културе припадају том региону

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Неки историчари сматрају да нови век почиње 1453. године, када су Турци Османлије освојили Цариград и срушили Византију. Други историчари прелаз између средњег и новог века виде у открићу штампарске пресе, коју је Јохан Гутенберг патентирао средином XV. века.

Просторни оквир

Римско царство је било толико моћно да је простор на коме се налазило и после распада једног његовог дела наставио да буде главна позорница светске историје. Тако су се главни историјски догађаји у средњем веку одиграли управо у области **Медитерана**, односно **Средоземља**, који обухвата подручја која се налазе око Средоземног мора.

Просторни оквир је обухватао крајњи југ данашње Европе, северну Африку, Блиски исток и средњу Азију, а захваљујући развоју трговине, простирао се све до Кине и Индије. Тек са открићем новог континента, ова област престаје да буде тежиште свих дешавања, али тада почиње нови век.

Медитеран

Друштвени оквир

У последице пада Западног римског царства и продора различитих народа на територију данашње Европе убрајају се бројни ратови, размештање становништва и настанак нових држава. На челу ових држава, **монархија**, били су владари, монарси. Они су могли да имају титулу цара, краља, султана, кнеза и слично.

У тим државама главно богатство су представљали земљишни поседе, који се називају **феуди**, а њихови власници **феудалци**. У **феудалном друштву**, феудалац који је имао више земље, имао је и више богатства, моћи и утицаја и припадао је вишем, владајућем **сталежу**. Владајући staleж чинила је **властела**, то јест **племство**. Осим властеле, постојали су још и staleжи свештенства, сељаштва и грађанства.

Феудално друштво

ВЛАСТЕЛА	СВЕШТЕНСТВО	СЕЉАШТВО	ГРАЂАНСТВО
велможе	црквене старешине	слободни сељаци	занатлије
вitezови или ритери	свештеници	кметови	трговци
	монаси или калуђери	сточари	банкари

ПОЈМОВНИК

монархија – облик државног уређења, владавине у коме је владар монарх, најчешће краљ, цар или султан; у овом облику владавине власт је најчешће наследна и доживотна

феуд – земљишни посед у средњем веку

феудалац – власник феуда, припадник вишег, владајућег друштвеног слоја у средњем веку

сталеж – друштвена група у оквиру које припадници имају иста права и обавезе

властелин – припадник повлашћеног слоја друштва у средњем веку, феудалац

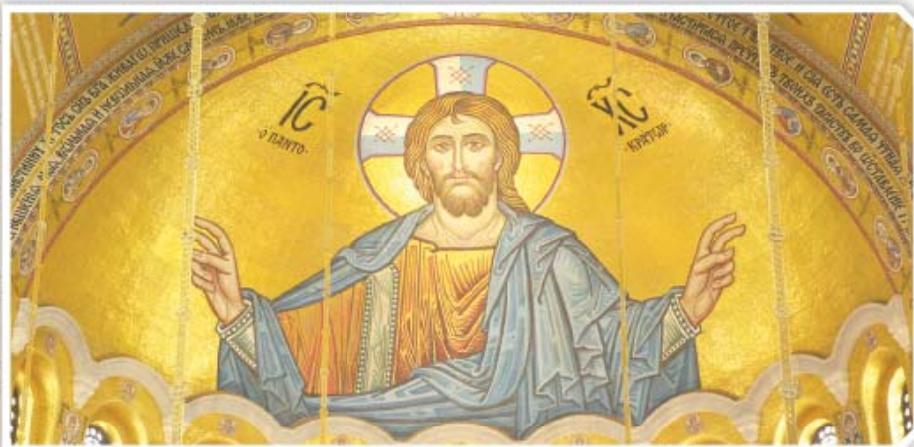
племић – припадник владајућег слоја друштва у средњем веку, власник феуда, најчешће са титулом кнеза, војводе, грофа, барона, маркиза

ПОВЕЖИ ЗНАЊЕ

Религија

У I веку појавила се нова религија, различита од многобожачких религија Римског царства. Названа је хришћанство, према вери у Исуса Христа, сина Божјег. Темељи се на јудаизму, јеврејској једнобожачкој религији, јер је долазак Исуса Христа најављен у Старом завету, светој књизи Јевреја.

Хришћанство се врло брзо проширило, нарочито међу нижим слојевима друштва. После векова прогона и забрана, хришћанство је постало званична религија Римског царства крајем IV века. Заснива се на вери у једног Бога, његовог сина Исуса Христа и Светог духа. Основ хришћанског учења је Библија, која се састоји из Старог и Новог завета.

Исус Христ на мозаику у Храму Светог Саве, у Београду

ПОЈМОВНИК

преобраћење – промена вере

јудаизам – једнобожачка религија Јевреја који верују да постоји само један бог Јахве

ислам – једнобожачка религија настала у VII веку међу Арабљанима

натурална привреда – облик привреде у којој се роба мења за робу

робноновчана привреда – облик привреде у којој се роба плаћа новцем

Религија је имала изузетан значај у средњовековном феудалном друштву, али и у животу обичног човека тог времена. У име религије вођени су дугогодишњи ратови, насилно **преобраћани** читави народи, постављани и смењивани владари.

Средњи век је био епоха једнобожачких религија. Осим **јудаизма** и хришћанства, појавила се нова једнобожачка религија – **ислам**. Средњи век је обележио развој и ширење хришћанства и ислама.

Привреда и култура

Главни облик привреде у великом делу Европе током раног средњег века била је **натурална привреда**.

То значи да се производило онолико колико је било потребно за личну употребу, а до робе коју није могао сам да произведе, појединац је долазио разменом.

Током позног средњег века поново је успостављена **робноновчана привреда**, где се роба плаћала новцем. Развија се трговина, што је допринело развоју **градава** и јачању грађанског слоја друштва.

У натуралној привреди роба се плаћа робом

Осим у Источном римском царству, односно Византији, у остатку Европе током раног средњег века култура, наука и уметност су **назадвали**. У том делу Европе једина жаришта културе и писмености биле су цркве и манастири, што је било недовољно за напредак становништва.

ПОЈМОВНИК

назадвати – слабити, про-
падати

Јаки бедеми сачували су Цариград од бројних освајача

Византија је остала чувар знања античког доба и захваљујући њој ће у позном средњем веку доћи до процвата науке и културе и у остатку Европе. Овај културни напредак се поклопио се развојем градова и у великој мери је утицао на развој европског друштва.

САЖЕТАК

Средњи век је трајао од V до XV века. Дели се на рани (V–XI) и позни (XII–XV) средњи век. Историјски догађаји средњег века одвијали су се на простору Медитерана, јужне Европе, северне Африке, Блиског истока и дела Азије. Током раног средњег века настале су бројне хришћанске државе, а појавила се и нова религија, ислам, која се убрзано ширила. Обележје раног средњег века су феудалне монархистичке државе у којима је друштво било подељено на сталеже. Осим у Византији, доминирала је натурална привреда, док су култура и уметност у већем делу Европе били неразвијени. Позни средњи век обележио је развој привреде, трговине и градова и у осталом делу Европе. Са развојем градова развијају се култура и уметност, а сталеж грађанства јача.

ПИТАЊА И ЗАДАЦИ

1. Којим догађајем почиње, а којим се завршава епоха средњег века?
2. На ком простору су се одиграли главни историјски догађаји средњег века?
3. Шта је феудализам и како је било организовано феудално друштво?
4. Ко су били монарси?
5. Које две религије су доминирале током средњег века?
6. Објасни шта је пресудно утицало на напредак привреде и културе у позном средњем веку.

ИСТОРИЈСКИ ИЗВОРИ ЗА ПРОУЧАВАЊЕ СРЕДЊЕГ ВЕКА

КЉУЧНЕ РЕЧИ

писани историјски извори / материјални историјски извори

ПОВЕЖИ ЗНАЊЕ

Историја је наука која се бави проучавањем прошлости људског друштва. Историчар проучава историју на основу историјских извора. За историју средњег века постоје писани и материјални историјски извори.

ПОЛМОВНИК

архив – установа која прикупља и чува најчешће писане документе државних органа, организација, институција и значајнијих личности

Писани историјски извори су најзначајнији за историчара који проучава средњи век. Документа средњег века писана су најчешће на мекој подлози, али су могла бити и уклесана у тврду подлогу. Данас се углавном чувају у **архивима**, али и у библиотекама и музејима.

ПРОЧИТАЈ И ОВО

У средњем веку преписивачка делатност претежно се обављала по црквама и манастирима.

Преписујући књиге, свештеници и монаси су их често украшавали малим илустрацијама у самом тексту, које се називају минијатуре.

Свештеник пише књигу
(минијатура из средњег века)

Најважнији средњовековни писани историјски извори су: повеље, законици, летописи (анали), хронике, биографије, историје, родослови и житија.

Повеље су правна документа која садрже потпис и печат онога ко документ издаје. Издавали су их углавном владари, крупнији феудалци или црквене старешине. То је документ који најчешће доказује да је земљишни посед, односно феуд, дарован одређеној истакнутој личности и који сведочи о њеним обавезама према дародавцу. Повеље се сматрају веродостојним историјским извором и из њих можемо сазнати велики број података о добу у коме су настале.

Повеља из XV века на шведском језику

Законици и други законски списи, које су објављивали владари или истакнуте историјске личности, значајан су историјски извор. Пружају велики број прецизних и тачних информација о томе како су били успостављени односи у некој држави, области или установи.

Летописи су списи у којима се значајни историјски догађаји бележе хронолошким редом по годинама. Назив су добили по старој словенској речи за годину – *лето*. Летописи се називјају још и **анали**. **Хронике** су такође писане хронолошким редом, али обично почињу од настанка света и прате догађаје до времена у коме је живео њихов аутор.

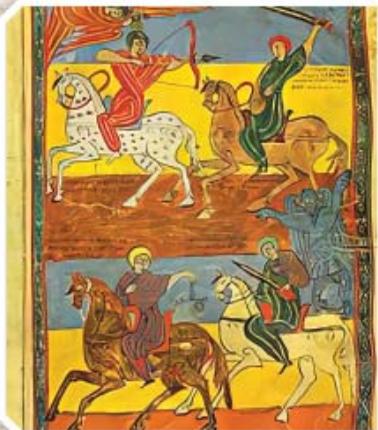
Биографије су дела у којима се писало о животу неког владара или значајне личности, док су историје говориле о неким важним догађајима из прошлости.

Житија су списи у којима је описан живот светитеља. Могу садржати многе тачне историјске податке. **Родослови** су списи у којима се приказивало породично стабло неке значајне историјске личности или породице.

Записи су биле кратке белешке на маргинама или белинама старих рукописа и углавном су били дело монаха који су те рукописе преписивали.

Француски законик из XIII века

Мозарапска хроника

Стари италијански рукопис са записима

Натписи су настали на тврдом материјалу, тако што би се текст клеао или урезивао у камен, метал, дрво или свежи малтер. Могу се пронаћи у црквама, манастирима, тврђавама, на надгробним и другим споменицима, новцу, прстењу и посућу. Сматрају се значајним и веродостојним историјским извором.

Материјални историјски извори средњег века посебно су значајни за проучавање овог раздобља људске историје. Могу бити покретни и непокретни. Њиховим истраживањем и проучавањем бави се **археологија**, због чега је рад археолога од велике помоћи историчарима у расветљавању прошлости.

ПОЈМОВНИК

повеља – правни документ из средњег века

летопис (анал, хроника) – спис у коме се догађаји описују хронолошким редом, из године у годину

житије – спис о животу светитеља

родослов – породично стабло

натпис – текст уклесан у тврди материјал, најчешће камен

археологија – наука која изучава материјалне, уочљиве трагове људске делатности кроз историју

Темнишки натпис (крај X или почетак XI века) писан ћирилицом (Народни музеј у Београду)

Међу непокретне материјалне изворе средњег века спадају разне грађевине као што су: цркве, манастири, тврђаве, замкови, старе куће или надгробни споменици. Чувају се на самом месту настанка и о њима воде рачуна разне државне установе које су за то задужене.

Средњовековни замак у Француској

Средњовековни мач

У покретне материјалне изворе спадају: оружје, оруђе, намештај, накит, одећа, посуђе, новац, печати, грбови, скулптуре и слично. Они се углавном чувају у музејима.

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Историчар се у свом проучавању прошлих догађаја може служити и сазнањима до којих су дошле и неке друге науке, које називамо помоћним историјским наукама. Оне могу бити специјализоване за проучавање писаних или материјалних историјских извора. Неке од важнијих помоћних историјских наука су: дипломатика (проучава старе повеље), хералдика (проучава грбове), нумизматика (проучава стари новац) и сфрагистика (проучава печате).

Углавном у писаним, некад и материјалним историјским изворима, постоје разни митови, предања, легенде, приче или песме. Иако можда садрже зрно истине у себи, историчар их мора узимати с великом резервом приликом тумачења прошлих догађаја. Они могу имати значај само уколико се приликом историјског истраживања пореде са другим писаним и материјалним изворима.

САЖЕТАК

У проучавању историје средњег века историчарима су од највеће помоћи писани историјски извори, а нарочито повеље, различити правни документи и натписи. Велики допринос проучавању овог периода дају и материјални непокретни историјски извори: цркве, тврђаве, замкови и надгробни споменици. Разни митови, предања, легенде и слично, имају најмању вредност за историчара и само у изузетним случајевима могу послужити у историјском истраживању средњег века.

ПИТАЊА И ЗАДАЦИ

1. Шта су историјски извори?
2. Који историјски извори су најпоузданији?
3. Чиме се баве археолози?
4. Наброј неке непокретне историјске изворе значајне за проучавање средњег века.

1. Направи ленту времена на којој ћеш уписати најзначајније године које се тичу периодизације средњег века.

- а) почетак средњег века
- б) крај средњег века
- в) почетак позног средњег века

2. Бројевима од 1 до 6 означи периоде у људској прошлости, почевши од најстаријег ка најмлађем.

позни средњи век _____

нови век _____

метално доба _____

стари век _____

савремено доба _____

млађе камено доба _____

3. Објасни појмове:

а) епоха _____;

б) натурална привреда _____;

в) феуд _____.

4. Допуни реченице, тако да тврдње буду тачне..

Средњи век је историјски период који почиње _____,

што се одиграло _____ године, а завршава се _____,

што се десило _____ године. Значајни догађаји у средњем веку углавном

су се одвијали на простору _____.

5. Заокружи **T** ако је реченица тачна, а **H** ако реченица није тачна.

Средњовековно друштво се називало још и феудално друштво.

T **H**

Феудално друштво се делило на: властелу, свештенство,

грађанство и робове.

T **H**

Натурална привреда је подразумевала размену добара.

T **H**

Религије у средњем веку су биле углавном једнобожачке.

T **H**

6. Одговори на питања.

а) Које све врсте историјских извора постоје за период средњег века?

б) Који историјски извори могу бити покретни и непокретни?

в) Који су најпоузданији писани историјски извори?

7. Избаци уљеза:

а) повеље

в) натписи

б) записи

г) биографије

8. Повежи појмове:

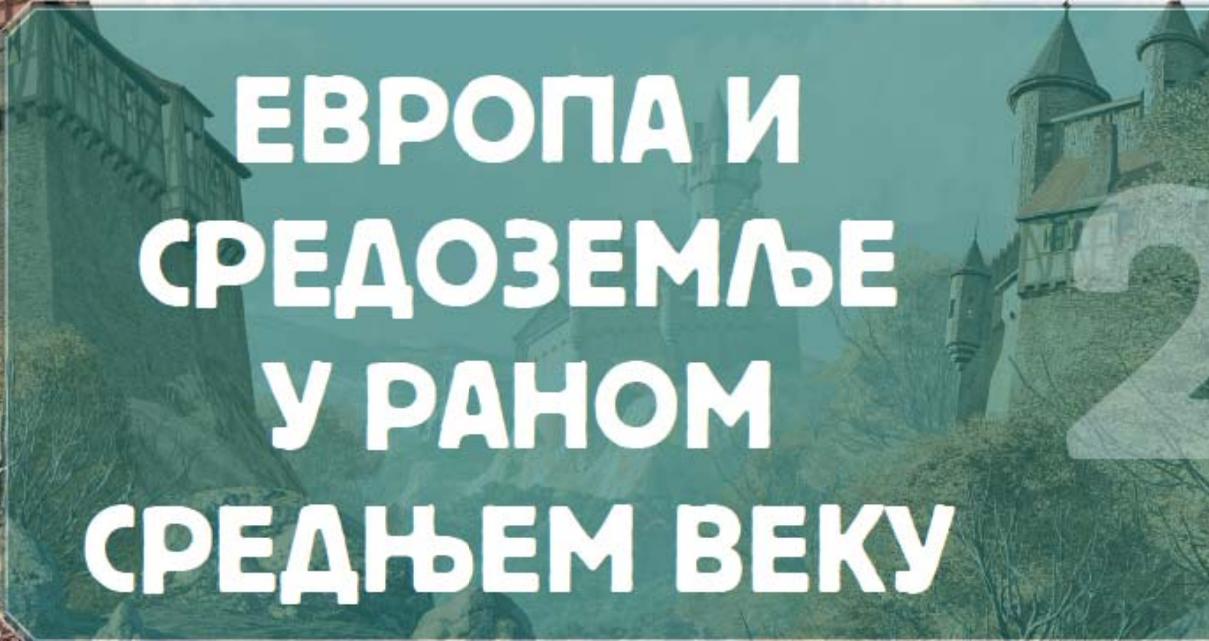
замак •

• материјални извор

летописи •

• писани извор

чинија •

ЕВРОПА И СРЕДОЗЕМЉЕ У РАНОМ СРЕДЊЕМ ВЕКУ

- Велика сеоба народа која је започела продором Хуна из Азије у Европу довела је до коначне пропасти Западног римског царства. Највећи део европског континента улази у период назадовања које ће потрајати неколико векова током раног средњег века. У том периоду настаће многе европске државе међу којима је најмоћнија била Франачка.
- Византија је успела да одоли нападима племена која су продирала из Азије. У бурној историји, доживела је бројне успоне и падове, али је опстала до краја средњег века и сачувала културу и традицију Римског царства.
- Овај период обележио је и долазак Словена на Балканско полуострво, као и настанак првих српских држава.
- У раном средњем веку настала је и нова религија – ислам, која је дала узлет арабљанској цивилизацији и ширењу Арапа по Азији и Африци.

ВЕЛИКА СЕОБА НАРОДА

КЉУЧНЕ РЕЧИ

велика сеоба народа / Хуни / германска племена / битка код Хадријанопоља / Западно римско царство / Византија / Атила / битка на Каталлаунским пољима / Франци / Словени / Нормани / Авари / Угри

ПОВЕЖИ ЗНАЊЕ

Велика сеоба народа је појам који означава процес премештања народа на европском тлу, у периоду од краја IV до краја IX века. Започела је продором племена Хуна из Азије у Европу и њиховим доласком на границе Римског царства. То је покренуло сеобе многих других племена, која су такође напала територију римске државе. Ово је довело до наглог слабљења римске државе и коначне пропасти Западног римског царства.

Хунски продор

Хуни су били номадски ратнички народ који је живео у централној Азији, на простору данашње Монголије. Они су 375. године прошли кроз Врата народа, равницу између планине Урал и Каспијског језера, стигли у Европу и напали племена која су живела на границама Римског царства.

Хуни су напали и Велики кинески зид (дело непознатог уметника, Војни музеј у Истанбулу)

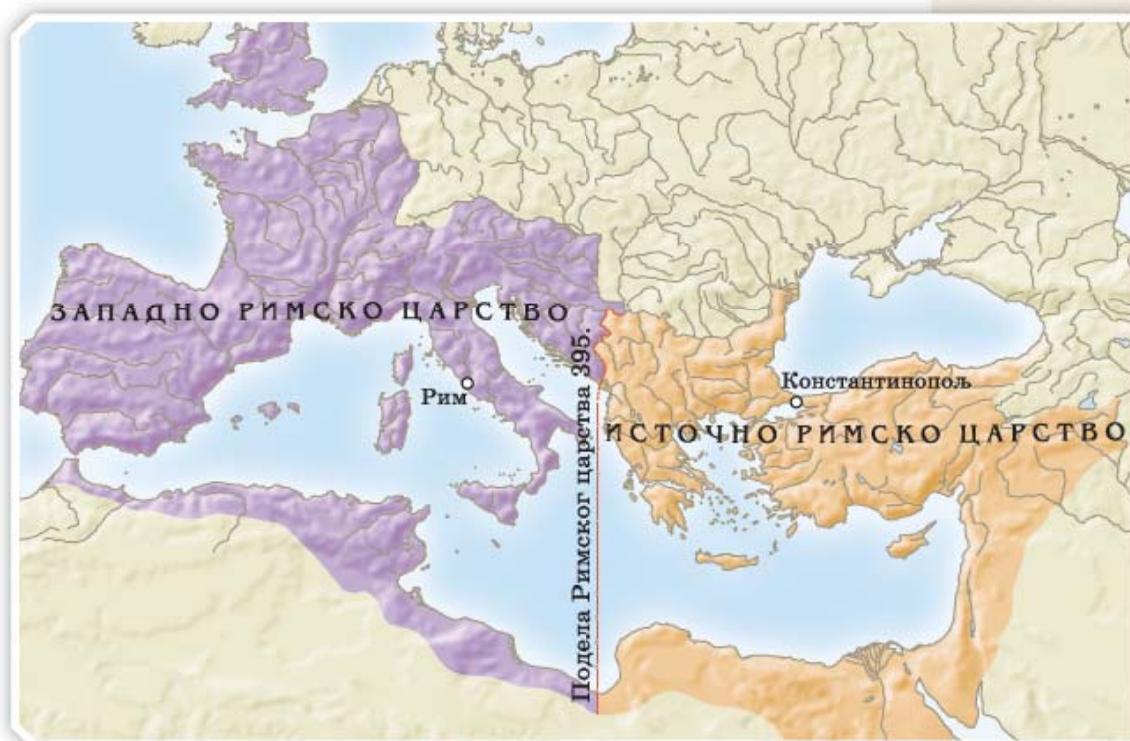
ИСТОРИЈСКИ ИЗВОР

„ Како се одмах по рођењу образи детета дубоко обрежу ножем, да би скврчени ожиљци задржали јаке длаке, када се оне у своје време помоле, Хуни расту и старе без браде, лишени сваке лепоте, налик на евнухе. Сви су здепасти, јаких удова и дебелих вратова, ужасно ружни и накривљени, да помислиш двоножне звери, или као грубо ишарани коци, отесани да служе као ограда моста. Иако, ма колико ружни, имају људски лик, толико им је сиров начин живота да немају потребу ни за ватром ни за укусно припремљеном храном, већ живе од корења дивљег биља и полусировог меса сваке врсте, које мало загреју држећи га између својих ногу и коњских леђа... Међутим, они су готово срасли за своје коње, издржљиве додуше, али врло ружне, на којима понекад седећи на женски начин, извршавају уобичајене задатке“.

(Амијан Марцелин, *Историје*)

Германска племена, Остроготи (источни Готи) и Визиготи (западни Готи) први су се нашли на удару Хуна. Остроготи, који су живели на северним обалама Црног мора, одмах су поражени и признали су врховну хунску власт. Визиготи су, у страху од Хуна, уз дозволу Рима прешли на територију Римског царства, у источне делове Балканског полуострва. Међутим, убрзо су подигли устанак против Рима и нанели тежак пораз римској војсци 378. године у **бици код Хадријанопоља** (данас град Једрене). То је ослабило римску војску и подстакло упаде осталих варварских племена на територију царства.

Да би лакше одбранио царство од напада, цар Теодосије је 395. године поделио Римско царство на два дела и дао их на управљање својим синовима. Тако су, настала два царства: **Западно римско царство**, са центром у Риму и Источно римско царство или **Византија**, са центром у Константинопољу.

Подела Римског царства 395. године

Хуни су наставили да нападају обе римске територије из Панонске низије, а врхунац моћи достижу за време владавине краља **Атиле** (434–453), кога су римски савременици називали „Бич Божји”. Атила је освојио и опљачкао многе градове и области Западног и Источног царства, али је након пораза који је његова војска доживела 451. године у **бици на Каталаунским пољима** (близу Париза, у данашњој Француској), његов поход заустављен.

После Атилине смрти, хунска држава се распала, што је додатно убрзало сеобу народа и распад Западног римског царства.

Атила, како га је замислио француски сликар Ежен Делакроа

ПОЈМОВНИК

најамник – ратник који није припадник регуларне, стајаће војске, већ се бори у рату по позиву и за новац

Ромул Августул предаје царску обележја Одоакру (графика из XIX века)

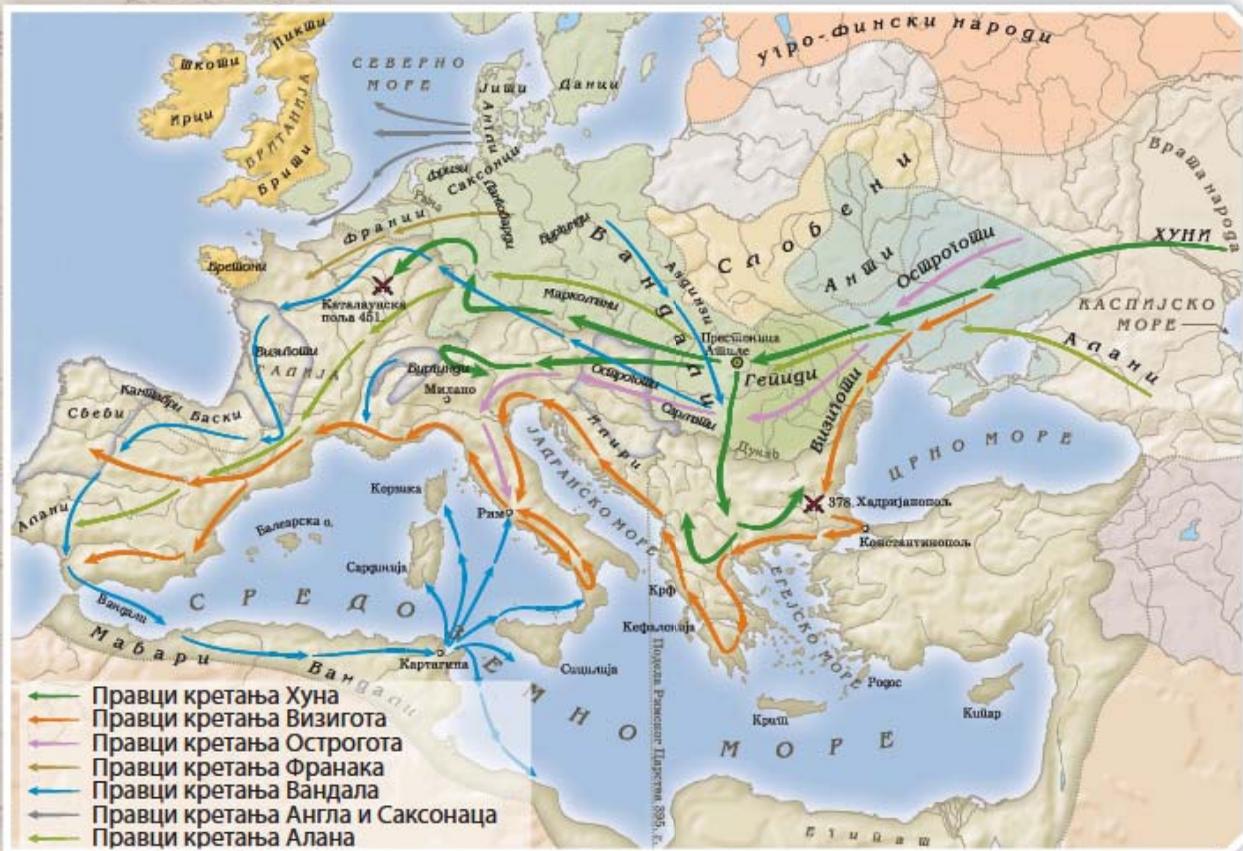
ПРОЧИТАЈ И ОВО

Позна римска држава имала је велики проблем са организацијом и попуњавањем војске. Царство се налазило под сталним притиском варварских племена, што је довело до слабљења војске и мале насељености пограничних области. Зато су римске власти дозвољавале појединим племенима да се насељавају уз границу, а она би била у обавези да попуњавају римску војску и спречавају друге варваре да нападају царство. Војни одреди варвара били су једна од карактеристика римске војске IV и V века. У бици на Каталаунским пољима, римска војска, која је поразила Атилине Хуне, била је састављена највећим делом од германских племена Франака и Визигота.

У саставу ослабљене римске војске био је велики број германских војника **најамника** који су имали велики утицај на римске царе. Један од њих, Одоакар, 476. године успео је да свргне са власти Ромула Августула, последњег цара Западног римског царства. Он је царску обележја послао византијском цару у Константинопољ. Овај догађај се сматра коначним падом Западног римског царства. Источно римско царство, Византија, наставиће да постоји све до средине XV века.

Германске државе на територији Западног римског царства

Слабљење римске државе крајем IV века омогућило је и другим германским племенима да појачају своје нападе.

- Правци кретања Хуна
- Правци кретања Визигота
- Правци кретања Острогота
- Правци кретања Франака
- Правци кретања Вандала
- Правци кретања Англа и Саксонаца
- Правци кретања Алана

Кретање германских и других варварских племена и Римско царство после 375. године

Током V века, а нарочито у његовој другој половини, многа племена ће основати своја краљевства на тлу некадашњег Запад-ног римског царства.

Након битке код Хадријанопоља, **Визиготи** су неко време боравили на Балканском полуострву, а онда су се почетком V века упутили ка територији данашње Италије. Тамо су 410. године освојили и опљачкали Рим. Након ових догађаја Визиготи прелазе у јужну Галију (данашњу јужну Француску) и Шпанију, где оснивају краљевство. С временом ће ова држава бити ограничена само на територију Шпаније, а потрајаће све до почетка VIII века.

После ослобађања од хунске власти, **Остроготи** прелазе у данашњу Италију и тамо, крајем V века, оснивају краљевство. Ову државу освојила је Византија средином VI века. Недуго након тога, северну Италију осваја германско племе **Лангобарди**. Лангобардску државу ће коначно освојити **Франци** у VIII веку.

Вандали су били германско племе које је основало државу на територији Африке, са центром у области некадашње Картагине. Бавили су се углавном гусарством и пустошењем обала Медитерана. Тако су 455. године напали, освојили и опљачкали Рим. Ово разарање и пљачка су били толиких размера да је вандалско име постало синоним за насилничко и рушилачко понашање. Због тога се такво понашање данас зове **вандализам**. Вандалску краљевину је освојила Византија у VI веку.

Франци су били још једно германско племе које је крајем V века образовало државу на тлу северне Галије (данашње Француске). Временом су створили највећу и најмоћнију од свих германских краљевина – Франачку државу, која је постојала све до IX века.

Германска племена **Англа** и **Саса** (Саксонаца) у V веку су извршила инвазију на Британију, где су наметнули власт локалним келтским народима. Ту су основали низ мањих краљевина које ће касније образовати средњовековну енглеску државу.

Бургунди су били германско племе које је образовало државу у источним деловима провинције Галије крајем V века. Ова краљевина није дуго опстала јер су је већ у првој половини VI века освојили Франци. Ипак, бургундско име се у овој области сачувало све до данас, па у Француској постоји област која се зове Бургундија.

Племя **Свева** је образовало своју државу у северозападним деловима данашње Шпаније још у првој половини V века. Крајем VI века њихову краљевину су освојили Визиготи.

Део опреме за коња који су користили Визиготи

ПОЈМОВНИК

вандализам – непристојно, насилничко и рушилачко понашање

Вандалски коњаник на мозаику из 500. године

ПОВЕЖИ ЗНАЊЕ

Пре догађаја из 410. године, када су Визиготи освојили и опљачкали Рим, овај град је последњи пут био освојен 387. године пре нове ере. Тада су Гали успели да освоје највећи део Рима, изузев утврђења на брду Капитол. Према легенди, Гали би вероватно освојили и овај део града да се нису огласиле гуске из оближњег храма посвећеног богињи Јунони. Гуске су грактањем пробудиле римске стражаре, који су потом успели да одбију галски напад.

Бронзана копча за одећу
Старих Словена, V–VII век

ПОЛМОВНИК

авантуриста – човек склон авантурама, пустиловном животу пуном узбуђења

Сеобе Словена и других народа

Процес сеоба наставио се током раног средњег века, па су тако сеобе **Словена** трајале од II до VII века.

Прапостојбина Словена се налазила на простору данашње средње и источне Европе. Повећање броја становника и недостатак земље за обраду покренуо је овај народ у сеобе.

Словени су се селили у три правца; према западу, истоку и југу. На тај начин су настале три велике групације словенских племена од којих се током средњег и новог века формирало неколико посебних народа.

Нормани или Викинзи су били германско племе чија се прапостојбина налазила у Скандинавији, у областима данашњих држава Норвешке, Данске и Шведске. Били су познати као трговци, морепловци али и сурови разбојници, који су више од два века (IX–XI век) пустошили европске земље. Норвешки и дански Нормани нападали су обале западне Европе, британских острва, Шпаније и Италије. Шведски Нормани населили су словенске земље источне Европе и помогли у стварању руске средњовековне државе.

Нормани су били познати и као **авантуристи** који су организовали путовања у непознате области. Тако су открили Исланд, Гренланд и Северну Америку.

Битка код Хејстингса у којој су се сукобили
Англосаксонци и Нормани (Таписерија из Бајеа)

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Нормански напади су били нарочито опасни за земље некада јединствене Франачке државе. Почетком X века, западнофраначки краљ склапа договор са норманским вођом Ролоном и препушта му део територије у замену за одбрану остатка државе од напада других Нормана. Област коју је Ролон тада добио налази се у северозападном делу Француске, око ушћа реке Сене, и од тада се назива Нормандија.

Осим европских народа, Словена и Нормана, селили су се и народи азијског порекла, који су у Европу пристизали кроз Врата народа.

На тај начин, средином VI, века у Панонску низију долазе **Авари**, који су, заједно са Словенима, деценијама ратовали против Византије, да би се потом стопили са локалним становништвом. Крајем VII века на Балканско полуострво долазе **Бугари**, који су током времена преузели језик Словена.

Крајем IX века у Панонску низију пристижу и **Угри** од којих данашњи Мађари воде порекло.

САЖЕТАК

Сеоба народа је био процес који је у Европи трајао од краја IV до краја IX века. Започео је продором Хуна у Европу, кроз Врата народа, 375. године. То је довело до сеоба германских племена која ће преплавити Западно римско царство и убрзати његову пропаст 476. године. Источно римско царство или Византија постојаће све до XV века. Германи су на тлу Западног римског царства основали више својих краљевина, од којих су најдуговечније биле државе Визигота и Франака. Словени су у овом периоду населили просторе на којима и данас живе, а кроз Врата народа у Европу су се доселили и Авари, Бугари и Угри.

ВЕЛИКА СЕОБА НАРОДА IV–IX ВЕК	
Народ	Простор (данашње државе)
Хуни	Панонска низија (Мађарска и Србија)
Визиготи	Пиринејско полуострво (Шпанија)
Остроготи	Апенинско полуострво (Италија)
Вандали	Северна Африка (Тунис)
Франци	Галија (Француска)
Англи и Саси (Саксонци)	Британска острва (Енглеска)
Словени	Централна, источна и јужна Европа
Нормани	Норвешка, Данска, Шведска, Британска острва, источна Европа
Авари	Панонска низија (Мађарска и Србија)
Угри	Панонска низија (Мађарска и Србија)

ПИТАЊА И ЗАДАЦИ

1. Како је започела сеоба народа?
2. Ко је најзначајнији хунски владар?
3. Које су последице битке код Хадријанопоља?
4. Опиши нестанак Западног римског царства.
5. Означи на карти Европе области где су настале најзначајније германске краљевине у раном средњем веку. Које се државе данас налазе на њиховом месту?

ХРИШЋАНСТВО У СРЕДЊЕМ ВЕКУ

КЉУЧНЕ РЕЧИ

христијанизација / мисионари / патријарх / папа / Велики црквени раскол / православна црква / римокатоличка црква / монах / манастир

Хришћанство и хришћанска црква су били један од стубова средњовековног друштва у границама некадашњег Римског царства.

ПОВЕЖИ ЗНАЊЕ

Хришћанство се појавило I веку и врло брзо се проширило међу нижим слојевима друштва Римског царства. После векова прогона и забрана, римски цар Константин Велики је 313. године објавио Милански едикт, чиме је хришћанство проглашено равноправном религијом са осталим религијама царства. Крајем IV века, цар Теодосије прогласио је хришћанство за једину дозвољену религију у Римском царству. Након што је стекла заштиту државе, хришћанска црква је почела несметано да се развија на целој територији царства.

ПОЈМОВНИК

паганин – онај који верује у више богова, многобожац

христијанизација – покрштавање, преобраћење у хришћанство, ширење хришћанске вере

мисионар – проповедник који шири хришћанску веру

Хришћанство и Велика сеоба народа

Са Великом сеобом народа и падом Западног римског царства територију су преправила **паганска племена**. Главни задатак хришћанске цркве је био да придошла племена преобрати у хришћанство, што се назива **христијанизација**, односно покрштавање.

Овај посао је био препуштен **мисионарима**. Они би прво преобратили владаре, а потом и остатак народа. Владари су радо прихватили хришћанство јер оно проповеда да власт владара потиче од бога. Осим хришћанства, мисионари су ширили писменост и културу.

ИСТОРИЈСКИ ИЗВОР

„Светац је тајно почео да убеђује краља да поверује у истинског бога, творца неба и земље и да одбаци идоле, који не могу донети користи ни њему ни другима. Тада је Хлодовех (краљ Франака) одговорио: 'Ја бих те спремно послушао, свети оче, али препрека је у томе што народ који иде за мном неће допустити да буду напуштени његови богови, али ипак ићи ћу да говорим са њима по твојим речима'. И кад је отишао својима, још пре но што ће почети да говори, цео народ је с помоћу свемогуће божије воље у један глас повикао: 'Побожни краљу, ми одбацујемо смртне богове и спремни смо да следимо бесмртног бога, којег проповеда Ремигије'. Рекавши то епископу, који је био обузет великом радошћу, наредио је да се направи купка за крштавање... Краљ је замолио свештеника да га првог крсти... Када је ушао у крстионицу, божији свештеник му је рекао: 'Погни смирено главу, Сикамбре (Франак), поштуј оно што си спаљивао и спаљуј оно што си поштовао.'"

(Гргур из Тура, *Исѿорија Франака – Historia Francorum*)

Чин крштења франачког краља Хлодовеха

Мисионари су деловали из два центра, из Цариграда и Рима. Тако су цариградски мисионари углавном деловали међу словенским народима, а римски међу германским племенима која су преправила западну Европу. Ширећи хришћанство, ове силе су такође шириле и свој политички утицај на покрштене народе и њихове државе.

Црквени раскол

Црквена организација је у почетку била јединствена да би се постепено појавиле разлике. **Поглавар** цариградске цркве се називао **васељенски**, односно светски **патријарх** и под својом надлежношћу је имао источну Европу и делове Азије. Поглавар римске цркве, који је имао снажан утицај у западном делу Европе, почео је да се назива **папа**.

Разлике и сукоби између ова два огранка хришћанске цркве постајали су све већи да би 1054. године дошло до **Великог раскола**. Од тада постоји подела на **православну** (источну) и **римокатоличку** (западну) хришћанску цркву.

Полемика католичких и православних свештеника на сабору (минијатура из XIII века)

Од IV века, хришћанска црква је повремено организовала опште црквене **саборе**. На овим скуповима би се расправљало о стварима од значаја за црквену организацију и њено учење. Између IV и VIII века, организовано је седам Васељенских сабора, које признају и православна и римокатоличка црква.

Организација у обе цркве је остала слична. Најмања црквена јединица је парохија, и она обично обухвата неколико села или делове неког већег града. На челу парохије се налазе свештеници (пароси). Више парохија чини једну епископију у православној цркви или бискупију у римокатоличкој цркви, на чијем челу се налази епископ, односно бискуп. Више епископија образује архиепископију, којом управља архиепископ, а више бискупија надбискупију, којом руководи надбискуп.

ПОЈМОВНИК

поглавар – вођа, предводник, главна фигура

васељенски – светски, који се односи на цео свет, који претендује да има првенство над осталим црквеним центрима

ПОЈМОВНИК

сабор – скуп већег броја људи, најчешће поглавара

ПОВЕЖИ ЗНАЊЕ

Први васељенски сабор организовао је цар Константин Велики 325. године у Никеји, у Малој Азији. На овом сабору је, као основа хришћанског учења, усвојен симбол вере.

На челу православне цркве се налази патријарх, док је на челу римокатоличке цркве папа, који себе сматра наследником апостола Петра. Његов центар је у Риму.

ПОЈМОВНИК

ходочашће/хаџилук – путовање до светог места из верских разлога

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Најзначајније место које посећују сви хришћани је град Јерусалим, у којем је страдао и где је сахрањен Исус Христ.

Православни ходочасници често посећују Свету Гору у Грчкој, а римокатолици ходочасници Сантијаго де Компостелу у Шпанији.

	
ИСТОЧНА, ПРАВОСЛАВНА ЦРКВА	ЗАПАДНА, РИМОКАТОЛИЧКА ЦРКВА
патријарх	папа
архиепископија и архиепископ	надбискупија и надбискуп
епископија и епископ	бискупија и бискуп
парохија и свештеник (парох)	парохија и свештеник (парох)

Црква је у средњем веку неговала обичај путовања ради посете неком светом месту. Та путовања се називају **ходочашће** или **хаџилук**. Хришћани који на тај начин посећују света места зову се ходочасници. Обичај ходочасника да иду у хаџилук задржао се до данас.

Манастир Хиландар на Светој Гори

Катедрала у Сантијаго де Компостели у Шпанији

ПОЈМОВНИК

монах – припадник цркве који живи у манастиру

игуман – старешина православног манастира

опат – старешина католичког манастира

Монаштво

Монаси су хришћани који се одричу световног живота и одлучују за усамљенички живот. Циљ је да се телесним одрицањем, постом и молитвом духовно очисте и, на тај начин, што више приближе богу. С временом, од ових усамљеника настале су заједнице, а од тих заједница **манастири**. На челу манастира налази се **игуман**, који се у римокатоличкој цркви назива **опат**.

Монаштво је настало током III и IV века на Синајском полуострву и у Египту, а његови зачетници су били Свети Антоније, оснивач пустињачког монаштва, и Свети Пахомије, који се сматра оснивачем манастирског типа монаштва. Једна од највећих монашких заједница на свету је **Света Гора** у Грчкој, у оквиру које се налазе бројни манастири православних цркава.

У западној Европи монаштво се појавило нешто касније, а његов оснивач је био Свети Бенедикт из Нурсије, који је 529. године основао чувени манастир Монте Касино у Италији. По њему је један монашки ред добио назив **бенедиктанци**. Осим бенедиктанаца, већи монашки редови римокатоличке цркве су **доминиканци** и **фрањевци**.

Манастири су кроз цео средњи век били центри писмености и културе, у њима су се преписивале књиге и оснивале прве школе, библиотеке и болнице. Управо захваљујући овој њиховој делатности, многа античка знања сачувана су од заборавља и пропадања.

У време великих верских празника у близини манастира су се одржавале светковине и вашари, па су они постали и мали трговачки центри. Осим тога, манастири су имали и земљишне поседе на којима су радили монаси, али и кметови.

Монах преписује књигу у скриптарници

САЖЕТАК

После Велике сеобе народа и распада Западног римског царства главни задатак хришћанске цркве је била христијанизација, односно покрштавање пристиглих племена. Покрштавање су вршили хришћански мисионари, који су међу варварским народима ширили и писменост, али и политику два центра из којих су долазили – Рима и Цариграда. Током времена, разлика између два центра хришћанске цркве, се продубљује. Велики раскол у коме је црква подељена на источну, односно православну и западну, односно римокатоличку, догодио се 1054. године.

ПИТАЊА И ЗАДАЦИ

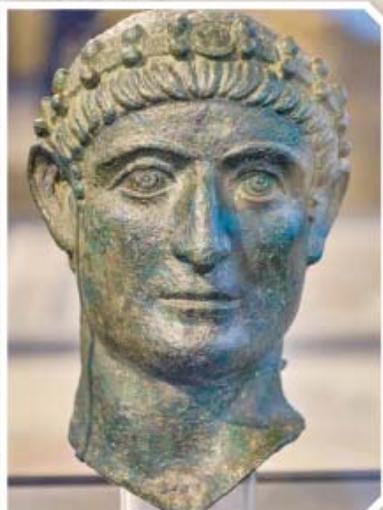
1. Који је био главни задатак хришћанске цркве после Велике сеобе народа и пада Западног римског царства?
2. Како су мисионари ширили хришћанство?
3. Када се догодио Велики раскол и на који начин се поделио хришћански свет?
4. Објасни како су организоване две главне хришћанске цркве.
5. У чему је значај монаштва?
6. Ко су ходочасници и шта је хаџилук?

ВИЗАНТИЈА

Источно римско царство / Константинопољ / цар Константин Велики / цар Јустинијан / цар Ираклије / тематски систем / цар Василије II Бугароубица / династија Комнин / опсада крсташа / пропаст Византије

КЉУЧНЕ РЕЧИ

Бронзана глава цара Константина Великог (Народни музеј у Београду)

Пропашћу Западног римског царства 476. године није оконча­но постојање римске државе. Источно римско царство, или Византија, наставило је да постоји све до средине XV века. Византија је у том периоду прошла кроз разне фазе, од великог и моћног царства на самом почетку, до мале државе пред крај постојања. Византијски утицај на околне земље и остатак Европе је био велики, нарочито у областима културе, науке, привреде и војне вештине.

Византијски почеци

Источно римско царство настало је 395. године, када је цар Теодосије I поделио до тада јединствену римску државу на Западно царство, са седиштем у Риму, и Источно царство, са седиштем у Константинопољу.

Симбол Византије, град **Константинопољ**, основан је 330. године. Подигао га је римски **цар Константин Велики** на обали **Босфора**, мореуза који раздваја Европу од Азије. Град је подигнут на месту старе античке колоније Византион. Зато историчари Источно римско царство називају **Византија**.

ПОЈМОВНИК

Босфор – мореуз, уски пролаз између два копна у мору, који раздваја Европу и Азију

хеленизам – култура Источног римског царства која се ослања на античку грчку традицију после Александра Македонског

Ромеји – становници Источног римског царства, Византије

Три главна обележја византијске државе су: хришћанска религија, римско државно уређење и хеленистичка култура.

Хришћанство је државна религија у Римском царству од IV века, а то ће наставити да буде и у време постојања византијске државе. **Римско државно уређење** се највише огледало у развијеном чиновничком апарату, римском законодавству и великој моћи цара. **Хеленизам** је био главно обележје византијске културе, нарочито од VII века, када и званични језик царства постаје грчки уместо дотадашњег латинског. Хеленистичка култура и грчки језик повезали су разнолико становништво царства. Осим староседелаца Римљана, на простору царства живели су бројни народи: Словени, Јевреји, Јермени, Египћани и други. Сви они су се називали **Ромејима**.

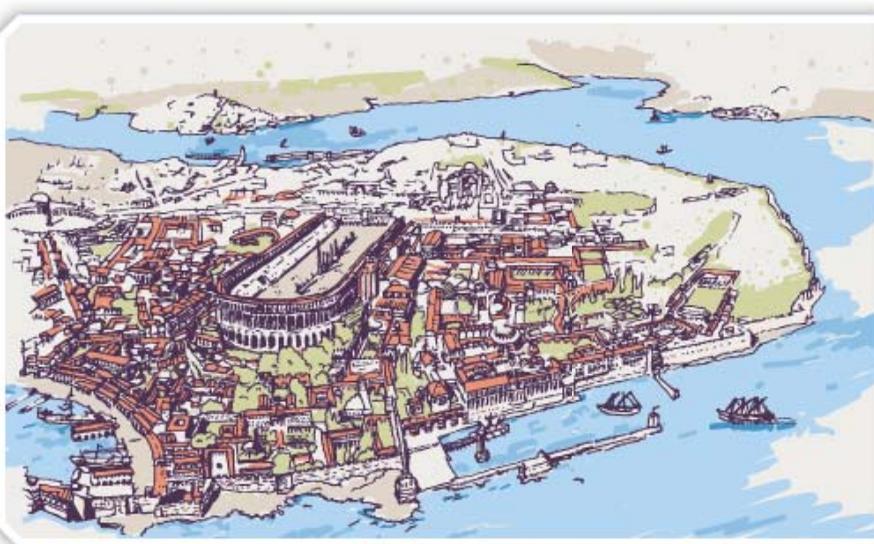
ПРОЧИТАЈ И ОВО

Константинопољ је био најважнији симбол Византије. Подигнут је на европској обали Босфора, наспрам Мале Азије. Словени су га називали Цариград, а познат је и као Нови или Други Рим. Након турског освајања у XV веку понео је назив Истанбул, како се назива и данас.

Константинопољ је изграђен на одличном стратешком месту. С три стране је окружен водом, а с копнене стране утврђен троструким јаким бедемима, што је отежавало његово освајање.

Дуго је био град с највећим бројем становника, најмоћнији на свету, због чега су га звали и „мајка свих градова“. То је једини град на свету који се простире на два континента.

Изглед Константинопоља у средњем веку

Време узлета – цар Јустинијан I

Први велики успон Византија је доживела у VI веку за време владавине **цара Јустинијана**. Јустинијан је повео велике освајачке **походе** са жељом да обнови некадашње Римско царство.

После вишедеценијског ратовања, Византија је освојила државу Острогота у Италији, државу Вандала у Африци и део државе Визигота у Шпанији. Истовремено, на источним границама често су избијали сукоби са Персијом, која је у то време највећи византијски непријатељ у Азији. Због учесталих напада словенских племена на византијску територију, Јустинијан је изградио систем војних утврђења дуж границе на Дунаву и у унутрашњости Балканског полуострва, и тако је ојачао одбрану.

ПОЈМОВНИК

поход – већи освајачки рат

Источно римско царство (Византија) пре Јустинијана
 Јустинијанова проширења Византије

Византија пре и после Јустинијанових освајања

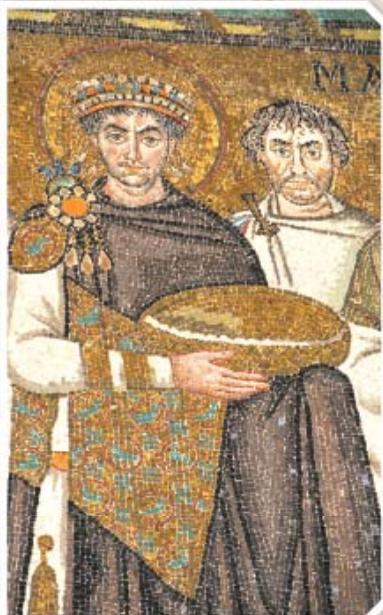
ПОЈМОВНИК

заоставштина – тековина, старина која се наслеђује

За време Јустинијанове владавине развија се византијска култура. Тај напредак се највише огледао у законодавству и грађевинарству.

Јустинијан је објавио „Зборник грађанског права“ који садржи све римске законе, односно најзначајнију римску правну **заоставштину**.

Такође, за време његове владавине изграђени су велелепни верски објекти, од којих су најзначајније цркве Света Софија у Цариграду и базилика Сан Витале у Равени, у Италији.

Цар Јустинијан I на мозаику базилике Сан Витале, у Равени

ЖИВОТОПИС

Јустинијан I (527–565), један од највећих византијских владара, рођен је на тлу данашње Србије, највероватније у околини Лебана. У близини родног места саградио је велелепни град под називом Јустинијана прима, односно Царичин град.

Био је ожењен царицом Теодором, бившом циркуском играчицом, која је упркос ниском пореклу била способна и енергична жена. Царица Теодора је имала велики утицај на државну политику.

Јустинијан је водио и серију ратова против германских краљевина на западу некадашњег Римског царства са жељом да их покори и на тај начин обнови некадашње цело Римско царство. Захваљујући генералима, Велизару и Нарзесу, Јустинијан је то и успео. Покорио је државе Вандала и Острогота, и освојио део државе Визигота.

Остаци Царичиног града крај Лебана

Цар Ираклије и тематски систем

Војна освајања цара Јустинијана и његови велики градитељски радови су осиромашили царство. У новом таласу сеобе народа, средином VI века, Византију нападају непријатељска племена Лангобарда, Словена и Авара.

Почетком VII века, у време **цара Ираклија** (610–641), Византија се суочава са озбиљним претњама са свих страна. Избија нови рат са Персијом, која успева да освоји источне провинције царства. На Балкану попушта византијска одбрана и Словени, заједно са Аварима, освајају велики део полуострва, изузев неколико градова на обали мора.

Цар Ираклије са иконом Богородице пред битку са Персијанцима (минијатура из XIV века)

Врхунац сукоба одиграо се 626. године, када се догодила прва велика опсада Цариграда. Словени и Авари су напали град са европске стране, док су Персијанци напали преко Босфора, из Азије. После вишенедељне опсаде, византијска војска је успела да одбије напад и натера непријатеље на повлачење.

За време ових ратова, цар Ираклије је почео реформу државне управе и војске и спровео **тематски систем**.

Теме су биле војно-административне области. На челу тема је био **стратег** који је обједињавао војну и цивилну власт. Теме су насељавали **стратиоти**, слободни сељаци који су плаћали порез држави и давали регруте за војску. Посеђивали су земљу, али су заузврат морали да служе у византијској војсци и на тај начин бране своје теме. Захваљујући тематском систему повећана је војна и финансијска моћ царства.

Пред крај владавине цара Ираклија почиње најезда Арабљана, номадског, пустињског народа са Арабијског полуострва, што је Византију поново довело на руб опстанка.

Током VII века Арабљани су за кратко време успели да освоје многе византијске области на истоку. У неколико наврата покушали су да освоје и сам Цариград.

Врхунац моћи – цар Василије II Бугароубица

Крајем VII века, на византијске границе на Балканском полуострву, које су насељавали Словени, долазе Бугари. Ово азијско племе турског порекла образовало је државу на делу византијске територије, због чега су вођени бројни ратови. Бугарска је врхунац достигла почетком X века, када се бугарски владар Симеон крунисао за цара.

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Византија је са Бугарима водила веома сурове ратове. Почетком IX века, византијски цар Нићифор I је заратио са бугарским вођом, каном Крумом. У једном од сукоба византијска војска је доживела велики пораз у којем је страдао и сам цар. Бугарски кан је потом од цареве лобање направио пехар, који је украсио и из њега пио вино на прославама.

ПОЈМОВНИК

тема – војно-административна област

стратег – цивилни и војни заповедник у Византији

стратиоти – ратници који за учешће у војним походима добијају земљишне поседе. Стратиоти су били власници земље, а не њени корисници

Битка на Беласици
(Ватикански
рукопис из XIV века)

Од средине X века почиње војни успон Византије која проширује територије на истоку и успева да освоји Бугарско царство на Балкану.

Самуило, који се прогласио за бугарског цара, и византијски цар Василије II (976–1025) водили су ратове неколико деценија. Кључни догађај је била битка на Беласици 1014. године, у којој је византијска војска однела велику победу. Том приликом је заробљено 15.000 Самуилових војника, које је цар Василије II сурово казнио. Наредио је да се готово сви ослепе, изузев сваког стотог војника коме је оставио једно око, да би могао да води своје следе другове. Тако унакажену колону војника је послао Самуилу. Након што је видео каква је судбина задесила његову војску, Самуило се разболео и умро. Након неколико година, Византија је у потпуности покорила његову државу, а **цар Василије II** је добио надимак **Бугароубица**.

На крају Василијеве владавине, Византија достиже врхунац моћи. Територија Византије простирала се од данашње Сирије на истоку до данашње јужне Италије на западу.

Византија у време Василија II

Последње јачање – династија Комнин

После смрти цара Василија II Бугароубице византијска држава нагло слаби. У другој половини XI века суочава се са новим непријатељима. На истоку су то били **Турци Селџуци**, који су освојили велики део Мале Азије, а на западу **Нормани**, који су освојили јужну Италију и напали византијске поседе на Балканском полуострву.

На северним границама Византија је водила сталне ратове са **Угрима** око превласти на западном Балкану. На царски трон тада је дошао Алексије I, оснивач **династије Комнин** (1081–1185). Он је одбио непријатељске нападе и реформисао царство, чиме је омогућио нови напредак у XII веку. Најзначајнији владар ове династије био је цар Манојло I, који је обновио византијску власт на Балканском полуострву.

ПОЈМОВНИК

Турци Селџуци – турско племе које је током X века ојачало и освојило територију данашњег Ирана, Ирака, Сирије и Палестине. Последња селџучка династија изумрла је у XIII веку

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Један од разлога слабљења византијске државе био је што су крупни великаши увећавали поседе тако што су одузимали земљу слободним сељацима и војницима. Тако је слабила финансијска и војна моћ државе, јер су слободни сељаци плаћали порезе, а стратиоти вршили војну службу. Византијски цареви X и XI века су покушавали да зауставе овај процес али без много успеха. Тада се појављује пронија.

Пронија је, слично западноевропском феуду, врста поседа, најчешће земљишног, који је владар давао великашу на коришћење, али уз обавезу вршења војне службе. На овај начин је делимично опорављена византијска војска, што су искористили владари из династије Комнин да ојачају царство у XII веку.

Први пад Цариграда

Силаском династије Комнин са власти, крајем XII века, у Византији избијају сукоби који додатно слабе државу. Ослабљену Византију 1204. године **нападају крсташи** и освајају Цариград. Крсташи су западноевропски витезови, који су ратовали за ослобођење хришћанских светих места. На великом делу византијске територије они су основали своје државе. Византијска државност се очувала у неколико области, између осталих и у Малој Азији, где је образовано Никејско царство.

Крсташи у опсади Цариграда (слика из XVI века)

После деценија сукоба са крсташким државама, Никејско царство је успело да средином XIII века поврати Цариград и на тај начин обнови Византију. Ипак, обновљено царство никада није успело да достигне некадашњу моћ, иако је опстало још скоро два века. Коначна **пропаст Византије** наступила је 1453. године, када су **Турци Османлије** освојили царство.

ПОЛМОВНИК

крсташ – учесник у ратовима за света места који су од XI до XIII века водили хришћани из западне Европе претежно против муслимана

Турци Османлије – добили име према емиру Осману, који је крајем XIII века основао своју државу у западном делу Мале Азије. Османско царство је постојало до краја Првог светског рата

Мозаик из XIII века у Цркви Свете Софије

ПОЈМОВНИК

НОМИЗМА – византијски златни новац

Цариград је био трговински центар. Привреда је била робно-новчана, а византијски златни новац, **номизма**, био је средство плаћања широм Европе и Азије.

Византија је имала велики утицај на развој европске културе. Срби, Бугари и Руси су под утицајем Византије примили хришћанство, а потом и писменост.

Захваљујући Византијском царству сачувана су најзначајнија дела античке културе, што ће бити од пресудног значаја за каснији развој европске и светске цивилизације.

САЖЕТАК

Након пропасти Западног римског царства 476. године, наставило је да постоји Источно римско царство, односно Византија. Престоница царства – Константинопољ, коју Словени називају Цариград, један је од најзначајнијих градова средњег века и симбол византијске државе. Најважнија обележја Византије били су римско државно уређење, хришћанска вера и хеленистичка култура. Византија је највећи успон остварила у VI веку, за време владавине цара Јустинијана. Врхунац средњовековне државности остварује у XI веку, у време владавине цара Василија II. Последњи успон десио се за време династије Комнин, током XII века.

Почетком XIII века Цариград су освојили крсташи. Византијско царство је престало да постоји 1453. године, када су Цариград освојили Турци Османлије.

Византијска држава је трајала око хиљаду година, и за то време је вршила јак културни утицај на остатак Европе, а нарочито на словенска племена.

ПИТАЊА И ЗАДАЦИ

1. Ко и када је основао Цариград?
2. Зашто је Источно римско царство добило назив Византија?
3. Која су највећа достигнућа Јустинијанове владавине?
4. Зашто је цар Василије II добио назив Бугароубица?
5. Како се одиграо први пад Византије?
6. Објасни на који је начин функционисао тематски систем.

ФРАНАЧКА ДРЖАВА

Франци / Франачка држава / Хлодовех / династија Меровинга / Карло Мартел / династија Каролинга / Пипин Мали / Карло Велики / каролиншка ренесанса / Верденски уговор

КЉУЧНЕ РЕЧИ

Франачка држава је била најмоћнија германска држава из времена раног средњег века. Настала је на тлу Западног римског царства и трајала је од краја V до средине IX века.

ПОДСЕТИ СЕ

Слабљење римске државе крајем IV века омогућило је германским племенима да појачају своје нападе. У другој половини V века на тлу Западног римског царства краљевства су основали: Визиготи, Остроготи, Франци, Вандали, Англи, Саси (Саксонци) и Свеви. У ово време нема Нормана, они се појављују тек у IX веку.

Франци су племе које је живело на границама Римског царства, око доњег тока реке Рајне, у данашњој Немачкој и Холандији. С временом, су прешли Рајну и постепено населили римску провинцију Галију, на простору данашње Француске, која је постала центар **Франачке државе**.

За време цара Карла Великог Франачка држава постаје једна од највећих политичких и културних сила. Тиме су постављени темељи будуће европске средњовековне цивилизације, која је почела интезивније да се развија након распада Франачке државе средином IX века.

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Тајна успеха Франачке државе је и у томе што су се у њеном саставу налазиле и области ван граница Римског царства, где су Франци били староседелачко становништво. У осталим германским краљевинама које су настале на тлу Западног римског царства германски народи били су у мањини. Зато су и њихове државе биле краткотрајне. Тако су Франци на простору Галије представљали малобројно дошљачко становништво. С временом, Франци су се у Галији романизовали, односно усвојили латински језик и културу. Француској држави, која је касније формирана, оставили су име као траг некадашње моћи и снаге.

Почети Франачке државе

Оснивач Франачке и њен први краљ био је **Хлодовех**, који је крајем V века основао државу на тлу провинције Галије. Он, је примио хришћанство и основао **династију Меровинга**, која ће владати Франачком до VIII века.

У VIII веку моћ Меровинга је опала, а државом је практично владао управник двора, **мајордом**.

Хлодовех крштењем прима хришћанство (витраж у цркви у Лијону, Француска)

ПОЈМОВНИК

династија – низ од више владара који долазе из исте породице

мајордом – управник двора у Франачкој

Папа крунише
Пипина Малог

Мајордом **Карло Мартел** је био изузетно способан. Учврстио је феудализам у држави тако што је поделио велике земљишне поседе ратницима. Захваљујући тако ојачаној војсци, Мартел је победио Арабљане 732. године и зауставио њихов даљи продор у западну Европу из правца Шпаније.

Мартелов син, **Пипин Мали**, коначно је сменио Меровинге. Он је оснивач династије Каролинга. Уз подршку папе прогласио се за краља Франачке 751. године. Како би се одужио папи за помоћ, у Италији је поразио германско племе Лангобарда, које је угрожавало папску власт. Освојену земљу је уступио папи и цркви. Тако је основана Папска држава која је постојала до XIX века.

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Папска држава је назив за политичку творевину која је обухватала град Рим и суседне области. Ова држава је постојала до тренутка оснивања модерне италијанске државе. Након тога, папска власт се задржала само у делу града Рима, где је образована минијатурна држава Ватикан, која постоји и данас.

ПОВЕЖИ ЗНАЊЕ

Средином VI века, северну Италију, која је била део Византије, освојило је германско племе Лангобарда. Они су на тим просторима основали краљевину која је постојала до VIII века, када су је освојили Франци. Име Лангобарда се у северној Италији сачувало до данас у имену области која се зове Ломбардија, а чији је центар град Милано.

Франачка за време Карла Великог

Врхунац политичке моћи Франачка држава је достигла за време владавине Пипиновог сина **Карла Великог**, једног од најзначајнијих европских владара свих времена. На престо франачког краљевства ступио је 768. године и владао је до смрти 814. године.

Успешним ратовањем значајно је проширио границе Франачке државе, чија се престоница тада налазила у Ахену, данашњој Немачкој, на граници са Белгијом и Холандијом.

Престо Карла Великог у Ахену направљен је од мермерних плоча

Карло Велики је ратовао против Бавараца, Саксонаца и Лангобарда. Поразио је ова германска племена и укључио их у састав своје државе. Проширио је државу и на територију на којој су живели Западни и Јужни Словени. После пораза од Карла Великог, крајем VIII века, престала је да постоји држава Авара на тлу Панонске низије. Са Арапима је водио ратове у Шпанији, где је освојио област око Барселоне.

Успон Франачког царства

Као и његов отац, Карло је наставио сарадњу са папом. Шти-тио је Папску државу и ширио хришћанство у областима које је освојио. У Риму, 800. године, папа је крунисао Карла Великог за римског цара. Тиме је на симболичан начин дошло до обнове Римског царства, али и до рата са Византијом.

Византија је сматрала да су једино њени владари законити на-следници царске круне некадашњег Римског царства, а било је и распрострањено веровање да на свету може постојати само један цар. Уследио је рат између Франачке и Византије који је окончан када је Византија признала царску круну Карлу Великом, али само као владару Франака.

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Карло Велики је оспорио Византији царску круну јер је у том тре-нутку у Цариграду на престолу била жена, царица Ирина (797–802). Сматрао је да он, као мушкарац, има право да се крунише за цара. Предложио је да се ожени Ирином, тврдећи да ће се на тај начин нека-дашње Римско царство обновити у потпуности. Византинци су његове предлоге одбили, због чега је избио рат.

Крунисање Карла Великог за цара (деталј фреске у Ватикану)

Карло Велики као цар
(витраж у катедрали у Келну)

За време владавине Карла Великог долази до процвата културе и уметности у Франачкој. Иако неписмен, на свом двору је основао библиотеку и школу. Око себе је окупљао ретке учене људе тога доба. По целој територији царства градио је манастире и цркве и тако ширио хришћанство. Овај културни препород је познат под именом **каролиншка ренесанса**.

ИСТОРИЈСКИ ИЗВОР

„Карло се показао велики у проширивању краљевства и поковавању страних народа и непрекидно је био заокупљен освајањима. Но, ипак је на разним местима започео велики број градњи за украс краљевства и на јавну корист. Неке је и довршио. Међу њима се са правом могу сматрати најважнијим базилика Свете Богородице у Ахену, ремек-дело градитељског умећа и мост код Мајнца на Рајни, дугачак пет стотина корака – толика је наине ширина реке на том месту.”

(Ајнхард, *Живоџ Карла Великог – Vita Caroli Magni*)

ПОЈМОВНИК

каролиншка ренесанса
– културни и уметнички препород у Франачкој у време Карла Великог

Након смрти Карла Великог Франачка држава почиње да слаби, што на крају доводи до њеног распада. Карлови унуци су **Верденским уговором** 843. године поделили државу на три дела. Од ових територија ће касније настати велике европске државе – Француска, Италија и Немачка.

САЖЕТАК

Франачку државу основао је Хлодовех крајем V века и она представља најзначајнију германску краљевину насталу на тлу Западног римског царства. Хлодовех је примио хришћанство и основао династију Меровинга, која ће Франачком владати до средине VIII века. Мајордом Карло Мартел учврстио је феудализам у држави и зауставио даљи продор Арабљана. Његов син, Пипин Мали, прогласио се за франачког краља и омогућио је оснивање Папске државе. Најзначајнији франачки владар био је Карло Велики, који је крунисан за цара 800. године. За време његове владавине Франачка је проширила границе и доживела културни препород који се назива каролиншка ренесанса. После Карлове смрти слаби моћ државе и Верданским уговором она је подељена на три дела од којих ће касније настати Француска, Немачка и Италија.

ПИТАЊА И ЗАДАЦИ

1. Како је настала Франачка држава?
2. Зашто је дошло до јачања веза између папе и франачких владара?
3. У чије време је Франачка држава доживела врхунац и зашто?
4. Шта је каролиншка ренесанса?

АРАБЉАНИ

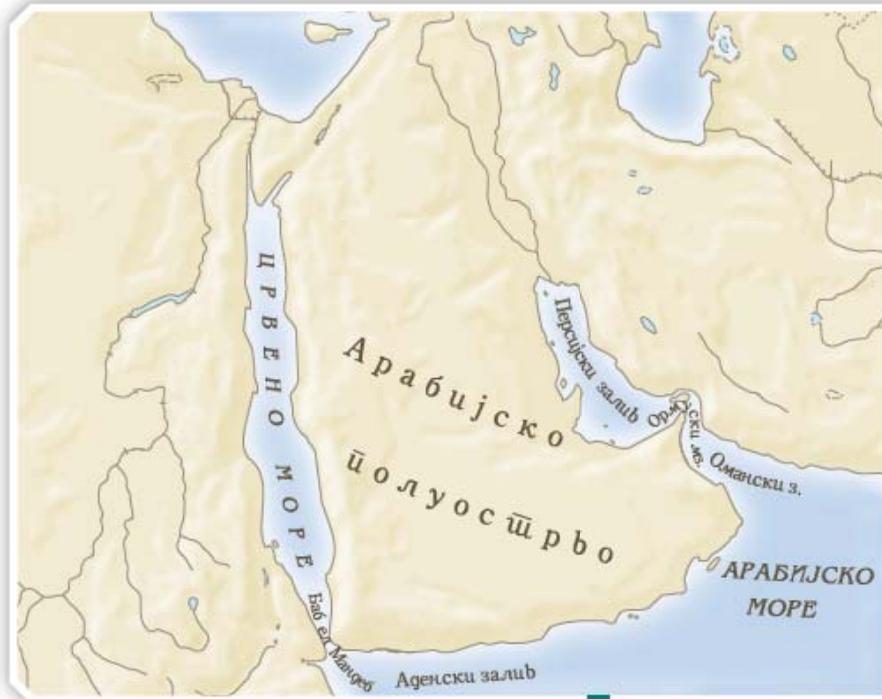
Арабљани / бедуини / Каба / ислам / Мухамед / муслимани / Куран / калифа / калифат / џамија / минарет / арабеске

КЉУЧНЕ РЕЧИ

Арабљани су номадски народ чија је прапостојбина у суровим пределима Арабијског полуострва у југозападној Азији. Почетком VII века Мухамед оснива нову једнобожачку религију – ислам, која уједињује до тада разједињена арабљанска племена у јаку државу.

Арабљанска прапостојбина

Прапостојбина **Арабљана** је Арабијско полуострво. То је пустињска земља са ретким плодним областима. На овом простору су живела номадска сточарска племена која се називају **бедуини**. Вође бедуинских племена су **шеици**.

Арабијско полуострво

Осим сточарством, бедуини су се бавили и трговином. Преносили су робу из Кине и Индије преко Блиског истока до територија Византије и Медитерана.

У **оазама**, малобројним плодним пустињским областима са водом, била је развијена и земљорадња.

Бедуини су били многобошци. Различита племена су поштовала различите богове. Оно што је било заједничком свим бедуинима је да су поштовали свети црни камен који се зове **Каба** (Ћаба) и који се налази у граду Меки.

ПОЈМОВНИК

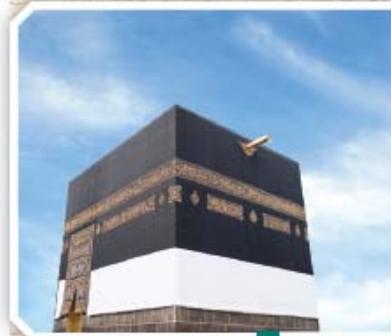
бедуин – припадник номадског арапског племена из пустиња Арабије и Северне Африке

шеик – старешина бедуинског, арапског племена и почасна титула у арапским земљама

ПОЈМОВНИК

оаза – подручје у пустињи са водом и растињем

Каба, Ћаба – муслиманско светилиште, црни камен, ка коме су окренуте џамије и ка коме се окрећу муслимани при молитви

Каба

ПОЈМОВНИК

ислам – једнобожачка религија муслимана

Алах – бог у кога верују муслимани

Догађај који је довео до уједињења до тада разједињених арабљанских племена било је оснивање **ислама**, нове једнобожачке религије коју је проповедао **Мухамед**.

Рађање ислама

Управо је у Меки, где се чува Каба, млади трговац Мухамед 610. године почео да проповеда веру у једног бога који се зове **Алах**. Он је тврдио да је Алахов гласник на земљи, односно његов пророк. Нова религија добила је назив ислам, што на арапском језику значи „покорност вољи божијој”. Следбеници Мухамеда се називају **муслимани**, односно „они који се потчињавају божијој вољи”.

ЖИВОТОПИС

Мухамед (570–632) је од ране младости почео је да се бави трговином, што му је омогућило да упозна различите земље и њихове религије, нарочито хришћанство, јудаизам и будизам (веру распрострањену на Далеком истоку). Почиње да проповеда веру у једног бога Алаха, након што му се, према легенди, приликом боравка у пећини указао арханђео Гаврило.

Ислам је настао као мешавина многобоштва бедуина, хришћанства и јудаизма. Муслимани поштују и друге пророке, који су претходили Мухамеду. То су Исус Христ, кога називају Иса, и Мојсије (пророк из јудаизма), кога називају Муса. Мухамед је нову веру ширио претежно усменим путем, а потом је настала и исламска света књига **Куран**.

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Света исламска књига Куран састоји се од 114 поглавља које се зову **суре**. Садржи Алахове заповести и верска правила.

Постоји пет основних правила којих сваки муслиман треба да се придржава: вера у једног бога Алаха, молитва пет пута дневно, пост током месеца Рамазана, ходочашће у Меку и давање милостиње.

Данашњи ислам је подељен на два најзначајнија верска правца које заступају већински **сунити** и мањински **шиити**.

ПОЈМОВНИК

Куран – исламска света књига
хиџра – време настанка исламске вере, почетак рачунања времена код муслимана

На самом почетку проповедања, Мухамед је имао потешкоћа да сународнике убеди у исправност новог учења. Његови противници га протерују из града Меке 622. године. Он одлази у суседни град који ће добити назив Медина, што значи „пророков град”. Овај прелазак Мухамеда из Меке у Медину назва се **хиџра** (пресељење) и од те 622. године, муслимани рачунају почетак исламске ере.

Име Мухамед исписано калиграфијом на арапском језику

Куран

Мухамед је из Медине организовао рат против Меке који је завршен 630. године победом Мухамеда и његових присталица. Становништво Меке и остала бедуинска племена примају ислам. Тада Каба, старо светилиште у Меки, постаје најзначајније исламско свето место на свету. И данас се сваки муслиман при молитви окреће ка Каби и у обавези је да, бар једном у животу, крене на **хаџилук** у Меку.

Муслимански верници на хаџилуку у Меки

Из Меке и Медине ислам се врло брзо проширио и на друге, суседне народе. Наследници Мухамеда ће потом кренути у ратове како би проширили своју нову веру, али и територије. Свети рат који се води у име Алаха, назива се **џихад**.

Арабљанска освајања

Мухамедови наследници су носили титулу **калифе**, а сама арабљанска држава се називала **калифат**. Након смрти Мухамеда, калифе су покренуле велики освајачки поход ван граница Арабијског полуострва. Сврха похода била је ширење нове, исламске вере, па се овај рат сматра џихадом.

У овим походима освојили су Персију, а од Византије Сирију, Палестину и Египат. Основали су јаку морнарицу и у два наврата покушали да освоје Цариград. Прешли су и у Европу и продрли дубоко у Шпанију.

ПОВЕЖИ ЗНАЊЕ

Арабљани су у два наврата опседали Цариград, 674–678. и 717–718. године. Византинци су тада успели да се одбране захваљујући „грчкој ватри“. Ради се о иновативном оружју које се најчешће користило у поморским окршајима. На непријатељске бродове је испаливана запаљива смеша која је изазивала пожар који се тешко гасио. Византинци су вековима успешно крили формулу за производњу грчке ватре. Претпоставља се да се смеша правила од мешавине сумпора и креча.

ПОЈМОВНИК

џихад – муслимански свети рат, рат за ширење ислама, ратници који страдају у том рату називају се шехиди (мученици који иду у рај)

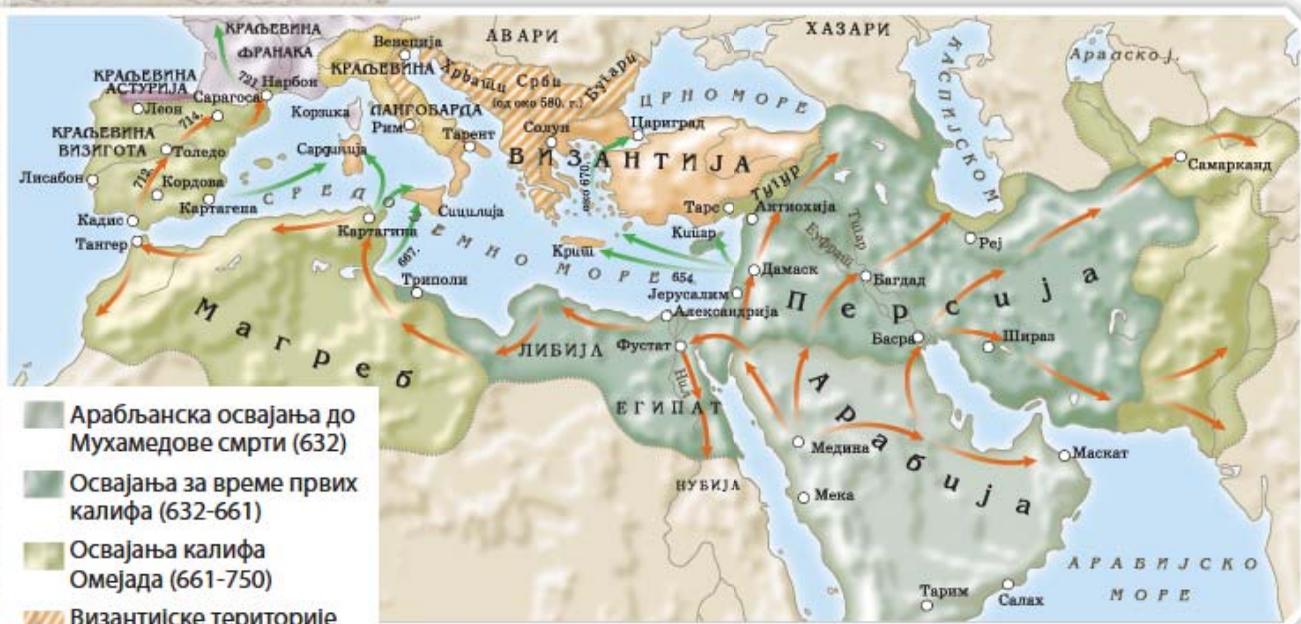
ПОДСЕТИ СЕ

Карло Мартел, по коме је названа франачка династија Каролинга, у бици код Поатјеа 732. године зауставио је даљи продор Арабља-на у западну Европу.

Грчка ватра била је употребљена и при одбрани од напада словенских племена

Када су се освајачки походи завршили, Арабљански калифат је обухватао територију од Шпаније на западу до граница Индије и Кине на истоку.

- Арабљанска освајања до Мухамедове смрти (632)
- Освајања за време првих калифа (632-661)
- Освајања калифа Омејада (661-750)
- Византијске територије које су освојили Словени и Бугари
- Правци ширења Арабљана
- Упади Арабљана

Ширење калифата

С временом долази до унутрашњег раслојавања калифата који се постепено распада на мање целине. Најзначајнији калифати били су: Багдадски калифат у Азији (на тлу данашњег Ирака), Кордовски калифат у Шпанији и Каирски калифат у Египту.

Престоница калифата за време династије Омејада био је град Дамаск у Сирији. За време династије Абасида (750–1258) престоница калифата се сели у град Багдад.

ПРОЧИТАЈ И ОВО

За време династије Омејада, Арабљани су на западу 711. године освојили Визиготску краљевину у Шпанији, али су претрпели пораз од Франака 732. године. Истовремено, долазе и до реке Инд на истоку.

У време Омејада Арабљани су покушавали да освоје и Цариград. Захваљујући победама Византије и Франачке, спречено је дубље арабљанско продирање у Европу, које је могло имати далекосежне последице.

Арабљанска култура

Арабљани су развили изузетно значајну културу, која је у великој мери утицала на развој Европе. За време освајања византијских и персијских територија, Арабљани су преписивали најзначајнија дела старе **античке културе**, преводили их на арапски језик и тако ширили своја знања. Пре него што је почео већи економски и културни развој западне Европе у позном средњем веку, европски народи ће се упознати са најзначајнијим достигнућима античке културе управо преко арапских превода античких дела.

ПОЈМОВНИК

античка култура – култура старе Грчке и Римског царства, обухвата период од 20 векова, од 1500. године пре нове ере до пада Римског царства 476. године

Такође, посредством Арабљана, Европа ће се упознати и са значајним културним и научним достигнућима Кине и Индије. Тако су у Европу стигле пољопривредне културе: пиринач, шећерна трска, дуд и конопља, али и технички изуми: компас, барут и хартија.

Медицински инструменти и стара арабљанска књига о медицини

Арабљани су развијали и ширили науку. **Мухамед ел Хорезми** је чувени математичар из IX века. Он је упознао арапски свет са индијским системом бројева и усавршио га. Овај систем ће се проширити светом под именом арапски бројеви.

Ибн Сина (Авицена), био је лекар и филозоф из XI века. Проучавао је **Хипократа** и поставио основе медицине. Захваљујући њему, Европљани ће поново открити **Аристотелову** филозофију.

Мухамед ел Идриси био је чувени географ и путописац из XII века. Током бројних путовања обишао је и тадашње српске земље.

Исламска архитектура је посебно била развијена, а своје највеће домете остварила је у изградњи двораца и **џамија**, муслиманских богомоља.

Алабастер џамија у Каиру

ПОЈМОВНИК

Хипократ – старогрчки лекар који је живео у V веку пре нове ере, сматра се „оцем медицине“; лекари традиционално полажу заклетву која се зове Хипократова заклетва

Аристотел – велики старогрчки филозоф (мислилац) и научник који је живео у IV веку пре нове ере

џамија – исламска богомоља

Арабеске и натписи на арапском писму у џамији у Ирану

ПОЈМОВНИК

минарет – висока кула поред џамије са које свештеник, имам, позива вернике на молитву

арабеска – украсни елемент са испреплетаним биљним или геометријским шарама, карактеристичан за исламску културу

Унутрашњост палате Алхамбра у Шпанији

Џамије су грађевине са специфичним луковима и куполама и са пратећим високим кулама, **минаретима**, које служе да се верници позивају на молитву.

Ислам не дозвољава сликање људских ликова у верским објектима, тако да се унутрашњост џамија украшава **арабескама**, шарама са биљним или геометријским мотивима или арапским словима.

Џамија Купола на стени у Јерусалиму

Једна од најлепших исламских џамија налази се у Јерусалиму и зове се Ал Акса, док је по велелепности позната палата Алхамбра у Гранади, у Шпанији.

Код Арабљана је била врло развијена поезија и приповедачка књижевност, а најпознатије писано дело исламске књижевности из овог доба су „Приче из 1001 ноћи“.

САЖЕТАК

Арабљани су били номадски народ који је живео на простору Арабијског полуострва. Бавили су се углавном сточарством и трговином. Почетком VII века Мухамед оснива нову једнобожачку религију – ислам која уједињује арабљанска племена. После Мухамедове смрти калифе крећу у велики освајачки поход против суседних држава и народа са намером ширења ислама. Заузели су области од Шпаније на западу до реке Инд на истоку. С временом, јединствена Арабљанска држава се распала на мање калифате са центрима у Багдаду, Каиру и Кордоби. Арабљанска култура је остварила високе домете. Преко Арабљана Европа се упознала са достигнућима Кине и Индије, али изнова и са достигнућима античког света.

ПИТАЊА И ЗАДАЦИ

1. Како је изгледао живот Арабљана у предисламској епохи?
2. Ко је Мухамед и како је настао ислам?
3. Зашто је ислам значајан за настанак нове државе и њено ширење?
4. Који су највећи војни успеси из времена калифата?
5. На који начин су Арабљани утицали на развој науке, уметности и културе у западној Европи?
6. Које је највеће књижевно дело исламске књижевности из овог доба?

ФЕУДАЛНО ДРУШТВО

феуд / феудалци / властела / сениор / вазал / свештенство / кметови / велможе / витезови / натурална привреда / Венеција

КЉУЧНЕ РЕЧИ

С пропашћу Римског царства, крај је доживео и стари робовласнички систем. Успостављен је феудални систем који се у раном средњем веку постепено изграђивао, да би врхунац достигао током позног средњег века. Владајући слој чинили су малобројни феудалци и свештенство, док су већину становништва чинили кметови, зависни сељаци.

Настанак феудалног друштва

У најезди варварских племена већина градова Римског царства је уништена. С нестанком градова, готово су замрли трговина и занатство. Већина становништва живела је на селу, од земље. Провладала је натурална привреда, новац више није имао некадашњу вредност, а главно мерило богатства био је земљишни посед који се назива **феуд**.

Владар новонастале државе на тлу некадашњег Римског царства располагао је земљом коју је освојио. Како би, у случају рата могао да рачуна на најбоље ратнике, владар је најближим сарадницима и војницима додељивао феуде на коришћење. Тако су временом настали **феудалци**, односно **властела**, владајући слој коме је припадао и сам владар.

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Земља коју је владар делио својим најближим сарадницима у почетку је додељивана само на привремено коришћење, док припадник властеле обавља своју војну службу. Феуд је могао бити одузет властелину уколико не би испуњавао обавезе. Такав земљишни посед се називао бенефицијум. С временом, бенефицијуми су постали наследни феуди, које владар више није могао да одузме од њихових власника. Формирање оваквог система је у великој мери започео франачки мајордом Карло Мартел, који је на овај начин успео да створи моћну војску коњаника, уз помоћ које је зауставио даљи продор Арабљана у Европу.

Владар је властели пружао заштиту, давао им је привилегије и додељивао земљу, а заузврат су они њему помагали у владавини, сакупљали порез и окупљали војску у случају рата. Овакви односи који су се развили у средњовековном феудалном друштву називају се вазални односи. Надређени властелин назива се **сениор**, а подређени властелин је **вазал**.

Моћ владара штитила је и црква, односно **свештенство**, које је такође припадало повлашћеном слоју друштва. Црквена и манастирска имања често су обухватала велика пространства. На тим имањима су радили сељаци који су имали утврђене обавезе према црквеним властима. Слично властели, црквени великодостојници су добијали феуде и били увођени у црквена звања.

Властелин на приказу из XIII века

ПОЈМОВНИК

вазал – феудалац који добија посед од моћнијег феудалца, сениора коме се заклиње на верност, за њега скупља порез и иде у рат

сениор – крупнији феудалац, укључујући и владара, који даје посед вазалу и обавезује се да ће га штитити

Свештеници (детал са слике браће Ван Ајк Мисџично јајње из XV века)

Постојало је више свештенство, коме су припадали највиши црквени великодостојници и управитељи значајнијих манастира. Њихов положај је био сличан положају крупније властеле.

Слоју нижег свештенства су припадали локални парохијски свештеници и њихов положај је био на знатно нижем нивоу у односу на положај вишег свештенства.

Кметови на илустрацији из XIV века

Сва три сталежа приказана на иницијалу из XIII века: свештеник, властелин и кмет

Највећи део становништва чинили су сељаци, претежно земљорадници и сточари. Они су у почетку били слободни и имали су мање земљишне поседе. Међутим, због честих ратова, упада пљачкаша и природних катастрофа, сељаци су често тражили заштиту феудалаца. Да би и добили помоћ и заштиту, сељаци су феудалцу предавали земљишне поседе у власништво. Феудалац би потом сељацима давао ту исту земљу на коришћење, али уз обавезу да део прихода предају њему. Такође, одређени број дана у години сељаци су морали да раде на осталим земљишним поседима феудалца.

С временом, сељаци су изгубили право да напуштају поседе и постајали су у потпуности зависни од феудалца. Такви, зависни сељаци називају се **кметови**. Због немогућности слободног кретања, њихов положај у средњовековном друштву је био веома тежак.

Вазални односи

У зависности од величине **иметка** и значаја који су имали у друштву, властелини се деле на велможе и витезове или ритере.

Припадници крупне властеле, са највећим поседима, називају се **велможе**. Често су од владара добијали тугулу војводе или грофа. Тиме су постајали племство. Они су даље своју земљу уступали ситнијим властелинима.

Ситнији властелини су имали мање земље и утицаја и морали су увек да буду спремни за рат. То су **вitezови** или **ритери**.

ПОЈМОВНИК

иметак – имовина, богатство

велможа – крупни властелин са више земље, сениор, племић

вitez/ритер – ситнији властелин са мање земље, вазал

Витезови (ритери) су припадали коњици и чинили су главни део средњовековне војске. Морали су да обезбеде своју опрему, оружје и коња и да буду на располагању у случају рата. Били су дужни да поштују одређена правила понашања и да прате свога господара. У књижевности су приказани као побожни, храбри и одани ратници који штите слабе и немоћне и боре се за добро целог народа.

Властелини су могли бити сениори и вазали. Сениор је властелин који додељује феуд, неку привилегију или звање другом властелину вазалу. Вазал се заузврат обавезује на оданост и подршку сениору. Феудалци који су били вазали неком крупнијем феудалцу, могли су постати сениори неком мање моћном феудалцу. На челу тако успостављене пирамидалне хијерархије налазио се владар као врховни сениор. Односи између сениора и вазала били су прецизно дефинисани посебним документом.

Феудално друштво

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Ступање у вазални однос пратила је посебна церемонија. Вазал је падао на колена пред сениором и тако би се обавезао на верност. Сениор би му тада дао гримен земље, што је симболизовало давање феуда, и повељу којом је то власништво над земљом било правно регулисано. Однос сениора и вазала био је прецизиран и посебним уговором. Осим војне службе, вазал је био у обавези да свом сениору помогне и саветом, кад год би га сениор позвао на свој двор. У случају заробљавања сениора у рату или удаје најстарије ћерке, вазал је имао обавезу и да новчано помогне сениору.

Церемонија ступања у вазални однос, минијатура из IX века

Рибар предаје улов

Привреда у раном средњем веку

Феудални посед у раном средњем веку састојао се из дела у којем је живео феудалац са својом породицом и најближим сарадницима и дела у којем су живели зависни сељаци или кметови. На таквом поседу производило се све што је било неопходно за живот његових становника. У раном средњем веку развила се затворена, **натурална привреда**. То значи да се евентуални вишак производа са феудалног поседа размењивао са другим феудалним поседима за оно што је недостајало. Новац је и даље постојао, али није био толико значајан и економија се није базирала на њему. С повећањем производње и вишкова робе развија се и тржиште, а са њим и трговина. Тако се обнавља робноновчана привреда где се производи, односно роба, купују и продају за новац. Томе је нарочито допринео развитак градова у позном средњем веку.

Један град ипак је настао и започео успон у раном средњем веку. Венеција је град са специфичним уређењем, који је свој врхунац доживео у XV веку.

Венеција – Млетачка република

Град **Венеција** је настао у VI веку у периоду распада Римског царства и Велике сеобе народа. У скривеној **лагуни** на Јадранском мору насеље су основале избеглице из суседних области, бежећи пред најездом варвара. Град лежи на више од 100 острва која су испресецана бројним каналима чије обале спајају мостови.

ПОЈМОВНИК

лагуна – залив одвојен од мора пешчаним динама

Поглед на Велики венецијански канал из ваздуха

Град се током раног средњег века налазио под врховном влашћу Византије, што му је омогућило економски и политички напредак. У IX веку добија ранг епископије, а када су у град донете мошти Светог Марка, заштитника Венеције, он постаје и битан религијски центар римокатоличке цркве.

Град је, слично другим италијанским градовима-државама, политички био организован као врста републике. Зато се Венеција назива и **Млетачка република**. У граду је племство имало сву власт. На челу државе налазио се дужд (војвода), који је биран доживотно. Законодавну власт је имало Велико веће, које је чинило племство, док је главну извршну власт имало Веће десеторице или Сенат, које је управљало државом.

Дуждева палата, политички центар Млетачке републике

Када су млетачки трговци добили дозволу од византијских власти да тргују својом робом на територији царства без плаћања царина, Венецији је формално призната независност.

Захваљујући убрзаном развоју трговине, Венеција је нагло ојачала. У жељи да прошири утицај на исток, супроставила се Византији. Млетачка република је организовала Четврти **крсташки рат** и тако учествовала у паду Цариграда 1204. године. Са пропашћу Византије, Венеција је приграбила велики део њене територије. Током XIII и у првој половини XIV века Дубровник је био под влашћу Венеције.

ПОЈМОВНИК

крсташки рат – рат који су водили витезови из Западне Европе за ослобађање светих хришћанских земаља; од краја XI до средине XIII века вођено је осам крсташких ратова

Приказ Венеције из XVI века

Млетачка република је била на врхунцу у XV веку, када је била једна од најснажнијих политичких и економских држава у Европи. Њена главна снага лежала је у трговини између источног Медитерана и западне Европе.

С појавом Османског царства, нове силе у источном Медитерану, почела је да слаби моћ Млетачке републике. С напретком других земаља западне Европе, а нарочито због географских открића, Венеција губи свој примат и престаје да буде главни трговачки град у Европи. Коначно, Млетачку републику је укинуо француски војсковођа и владар Наполеон Бонапарта, крајем XVIII века.

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Свети Марко се сматрао заштитником Венеције, због чега се овај град-држава често називао и Република Светог Марка.

Криллати лав, симбол Светог Марка и града Венеције

САЖЕТАК

После Велике сеобе народа, с пропашћу Римског царства, земљишни посед, феуд, постаје основна вредност средњовековног друштва. Феудално друштво било је подељено на: властелу, свештенство, сељаштво и грађанство.

Феуд је представљао земљишни посед који је владар или неки властелин давао другом властелину на коришћење. На феудима су радили зависни сељаци или кметови. Један део произведених добара су морали да дају свом феудалцу, а део су задржавали за себе. Властела је била владајућа класа у феудалном друштву. Она је била међусобно повезана вазалним односима у којима су моћнији феудалци били сениори, а они мање моћни њихови вазали. Међу њима је важило правило оданости. У раном средњем веку је преовладала природна привреда, у којој новац није био економски битан, а роба се производила за сопствене потребе или размену. У позном средњем веку, са развојем градова и градске привреде, долази до постепеног обнављања робноновчане привреде.

Један од најмоћнијих градова била је Венеција. У почетку је Млетачка република била под влашћу Византије, да би потом организовала крсташки поход на Цариград, поразила велико царство и приграбила већи део његове територије.

ПИТАЊА И ЗАДАЦИ

1. Које класе су постојале у средњовековном друштву?
2. Која је разлика између феуда и бенефицијума?
3. Објасни начин на који је средњовековни слободни сељак постајао кмет.
4. Објасни појам вазалних односа.
5. Када долази до опоравка градова и градске привреде?
6. Зашто је у раносредњовековном друштву преовладала природна привреда?
7. Опиши успон и пад Млетачке републике.

1. Направи ленту времена на којој ћеш уписати најзначајније године из историје Европе и Средоземља у раном средњем веку.

- а) Пролазак Хуна кроз Врата народа
- б) Словенско-аварска опсада Цариграда
- в) Крунисање Карла Великог за цара
- г) Хиџра
- д) Велики раскол

2. Бројевима од 1 до 6 означи временски период владавине најзначајнијих владара у раном средњем веку.

Карло Велики _____ Василије II Бугароубица _____ Атила _____

Хлодовех _____ Ираклије _____ Јустинијан I _____

3. Објасни појмове:

а) хиџра _____;

б) пронија _____;

в) мајордом _____;

г) сениор _____;

д) игуман _____.

4. Допуни реченице, тако да тврдње буду тачне.

Цар Ираклије је основао _____ систем. _____ су биле војно-административне области у Византији на чијем челу се налазио _____. Он је у својим рукама обједињавао _____ и _____ власт.

5. Заокружи **T** ако је реченица тачна, **H** ако реченица није тачна.

Сеоба народа је започела доласком Хуна у Европу. T H

Оснивач династије Меровинга у Франачкој био је Хлодовех. T H

Цркву Света Софија у Цариграду је саградио цар Ираклије. T H

Исламска света књига се зове Куран. T H

6. Одговори на питања:

а) Које су најзначајније германске краљевине створене на тлу Западног римског царства?

б) Које две династије су владале Франачком државом?

в) Ко су били стратег и стратиоти?

г) Када започиње исламско рачунање времена?

д) Шта је велики раскол?

ђ) Ко су били кметови?

7. Избаци уљеза:

а) Остроготи

в) Визиготи

б) Вандали

г) Хуни

8. Повежи појмове:

дужд •

• слика на зиду цркве

арабеска •

• владар у Млетачкој републици

фреска •

• украсна шара на зиду џамије

СРПСКЕ ЗЕМЉЕ У РАНОМ СРЕДЊЕМ ВЕКУ

- Прапостојбина Словена је средња и источна Европа. У периоду од II до VII века Словени су се селили и насељавали претежно области које су биле под влашћу Византије.
- Срби припадају групи Јужних Словена који су се у западни део Балканског полуострва доселили у VII веку и образовали кнежевине: Србију (Рашка и Босна), Дукљу, Захумље, Травунију и Неретљанску област (Паганија).
- Под утицајем Византије Срби су описмењени и примили су хришћанско крајем IX века.

СТАРИ СЛОВЕНИ И ЊИХОВЕ СЕОБЕ

КЉУЧНЕ РЕЧИ

Стари Словени / сеобе Словена / Западни Словени / Источни Словени / Јужни Словени / Балканско полуострво

Словени су народ који припада групи индоевропских народа. Тој групи припадају готово сви европски и велики број народа у јужној и југозападној Азији. Заједно са Германима и Романима, Словени чине три највеће групације народа у Европи. Њихова прапостојбина се налазила у областима средње и источне Европе. Одатле су се, током Велике сеобе народа, крајем старог и почетком средњег века, селили у три правца и формирали нове групе словенских народа.

Словенска прапостојбина

Прапостојбина **Старих Словена**, простор на коме су живели пре сеобе, налазио се у данашњој средњој и источној Европи. Словени су насељавали простор између планина Карпата на југу, Балтичког мора на северу, реке Одре на западу и реке Дњепар на истоку.

ПОЈМОВНИК

прапостојбина – некадашња, првобитна земља одакле неко потиче

Прапостојбина Словена и правци њихових сеоба

Ова област је била богата шумама, рекама и језерима. Зато у словенским језицима постоји велики број назива за све врсте текућих и стајаћих вода и шумских предела.

Словени су живели седелачким начином живота. Бавили су се сточарством, земљорадњом, риболовом и пчеларством. Гајили су домаће животиње и узгајали разне врсте житарица.

С временом су почели да се баве занатством и били су врло вешти грнчари, добри у обради дрвета и метала. Нарочито су се извештили у прављењу дрвених чамаца, које су клесали од једног дебла, обично храста. Ови чамци се називају **моноксил**.

Становали су у **колибама, сојеницама и земуницама**.

ИСТОРИЈСКИ ИЗВОР

„Племена Словена станују у шумама и око река, по мочварама и при језерима којима се тешко прилази, и праве више излаза из места пребивања због опкољавања која их често задешују... У прелажењу река вештији су од свих људи, и одлично издржавају у води, те се неки од њих, ако су у својим кућама изненађени каквом опасношћу, често загнурују у дубоку воду држећи у устима дугачке, за то израђене и скроз пробушене трске које допиру до површине воде и, лежећи наузнак у дубини, кроз њих дишу, и по више часова издржавају, тако да нема ни најмање сумње о њима...”

(Псеудо-Маврикије, *Сѝраѡеѡикон*)

Словенско друштво је било организовано у родовско-племенском облику. Најважније одлуке доносила је народна скупштина и старешинско веће, а племена су била подељена на братства и родове.

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Грчки историчар Херодот у V веку п. н. е. помиње народе Неуре и Будине, који су живели у областима данашње источне Пољске и западне Украјине, а који би могли бити Словени. Почетком нове ере, римски историчари Тацит и Плиније Старији такође помињу Словене, али их називају именом Венеди. Под именом Словени они се први пут помињу код византијских писаца у VI веку. Ови аутори помињу и народ Анта, који је вероватно такође припадао словенској групи народа.

ИСТОРИЈСКИ ИЗВОР

„Племена Словена и Анта живе на исти начин, имају исте обичаје и слободна су, не допуштајући никако да буду поробљена или да се њима влада, нарочито у својој земљи. Многољудна су и издржљива, лако подносећи и жегу и студен и кишу и голотињу тела и оскудицу хране. Пријазни су према онима који им долазе као странци и пријатељски их проводе од места до места, кугод затраже, тако да ако се небрижљивошћу домаћина догоди да странац настрада, против њега покрене рат онај који му га је поверио, јер освету странца сматра светом.

Своје заробљенике не задржавају у ропству неограничено време као остали народи, него им, после тачно одређеног рока, остављају на вољу да се, уз извесну откупнину, поврате у своју земљу, или остају тамо као слободни људи и пријатељи. Има у њих обиље свакојаким животиња и камаре спремљених пољских производа, нарочито проса и хељде.”

(Псеудо-Маврикије, *Сѝраѡеѡикон*)

Старословенски моноксил откривен у Великој Морави

ПОЈМОВНИК

моноксил – чамац исклесан из комада дебла

колиба – једноставна кућа од слабијег материјала, дасака, блата, сламе

сојеница – кућа подигута на дрвеним кочићима изнад воде

земуница – кућа укопана у земљу

Изглед села старих Словена (реконструкција)

Перун

Дажбог

Световид

Сварог

Велес

Весна

Морана

ПОЈМОВНИК

вила – натприродно лепо и младо женско биће које одређује судбину и штити јунаке

вампир – мртавац који ноћу устаје из гроба и људима сиса крв

станиште – обитавалиште, место где се живи

Словенска религија

Словенска религија је била многобожачка, али нису сва словенска племена веровала у исте богове и придавала им исти значај. Код већине Словена врховно божанство је био **Перун**, бог муње и грома. **Световид** је био бог рата и плодности. **Дажбог** је био бог Сунца али и бог подземног света и сточарства. Верује се да је код Срба управо он био врховно божанство. **Сварог** је био бог неба и ватре. **Весна** је била богиња пролећа и младости. **Велес** је био бог заштитник стоке и дивљих животиња. **Морана** је била богиња смрти и зиме итд. Словени су божанске ликове представљали у облику дрвених скулптура, идола, а често су им приносили и животињске жртве.

Осим у богове, Словени су веровали и у разне природне појаве и духове предака, али и у натприродна бића као што су **виле** или **вампири**.

Словенске сеобе

Словени су у својој прапостојбини живели вековима пре него што су почетком нове ере почели да се селе. **Сеобе Словена** су трајале од II до VII века. Главни разлози за напуштање дотадашњих **станишта** били су повећање броја становника и недостатак обрадивог земљишта.

Кретања Словенских племена на исток, запад и југ

После продора Хуна у Европу 375. године, сеобе Словена су биле учесталије, а нарочито су се појачале средином V века, након смрти хунског владара Атиле и краха његове државе. После распада хунске државе германска племена крећу ка границама Западног римског царства, а територија где су до тада живели остаје празна. Словени постепено насељавају овај празан простор.

Словени су се селили у три правца: према западу, истоку и југу. Тако су настале три велике групације словенских племена: Западни Словени, Источни Словени и Јужни Словени. У свакој од ових племенских скупина током средњег и новог века формирало се неколико посебних народа. **Западни Словени** су се поделили у Пољаке, Чехе, Словаке и Лужичке Србе; од **Источних Словена** су настали Руси, Белоруси и Украјинци, а међу **Јужне Словене** убрајамо Словенце, Хрвате, Србе и Бугаре.

Јужнословенско насељавање Балканског полуострва

У другој половини V века, **Јужни Словени** су стигли на обале Дунава и границу Византије. Највише словенских племена настало се у областима доњег тока Дунава, на територији данашње Румуније, а један део у источним деловима Панонске низије.

Почетком VI века, Словени почињу са упадима на територију Византије, заобилазећи њен погранични систем. Цар Јустинијан I је додатно изградио и ојачао низ пограничних одбрамбених утврђења како би зауставио продор Јужних Словена. Међутим, упркос томе, средином VI века, Словени су успели да презиме на византијској територији.

ИСТОРИЈСКИ ИЗВОР

„Племена Словена оружају се малим копљима, сваки човек са по два, а неки од њих и добрим, али тешко носивим штитовима. Служе се и дрвеним луковима и малим стрелицама које су намазане отровном течностју. Та врло јако делује, ако онај, који је њом рањен, није заштићен лековитим напитком, или другим средствима које познају вешти лекари, или ако се рана одмах не обреже да се отров не рашири по осталом телу.“

(Псеудо-Маврикије, *Сѣраѣеѣикон*)

Средином VI века из Азије на простор Панонске низије су стигли Авари, ратнички номадски народ, сличан Хунима. Они су покорили Јужне Словене и наметнули им своју власт.

Авари и Словени су започели заједничке нападе на византијску територију. Крајем VI века, освојили су пограничне византијске градове Сирмијум, Сингидунум и Виминацијум (данашњу Сремску Митровицу, Београд и Костолац). Стигли су и до важне византијске луке Солун, коју су у неколико наврата држали под опсадом.

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Лужички Срби припадају групи западнословенских племена и последњи су остатак некад велике групације Полапских Словена. Ова група Словена је током раног средњег века под Германима, а нарочито Францима готово нестала. Данашњи Лужички Срби, њих неколико десетина хиљада, живе углавном у источној Немачкој.

Авари поковају Словене (графика Косте Мандровића из 1885. године)

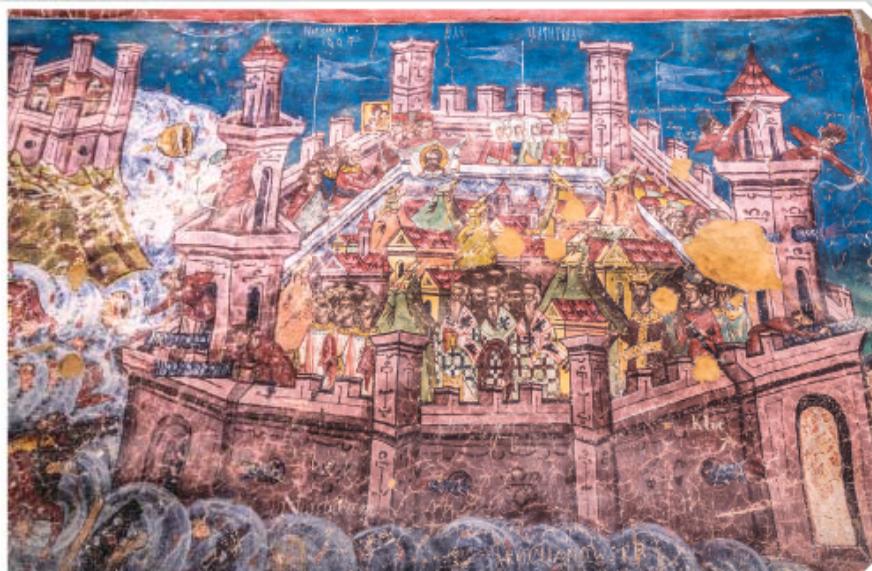
Почетком VII века, Византија је због ратова на другим границама била принуђена да попусти одбрану на Балкану. Јужни Словени и Авари тада освајају већи део **Балканског полуострва**, бројне византијске тврђаве и градове и крећу на Цариград.

ПОВЕЖИ ЗНАЊЕ

Авари и Јужни Словени покушали су да освоје Цариград 626. године, за време владавине византијског цара Ираклија. Аварско-словенска војска је бројала око 80.000 војника, а имали су и помоћ персијске војске, која је нападала град с азијске стране. Кључни догађај опсаде била је поморска битка у којој је византијска флота поразила словенску, која се састојала од мноштва моноксила.

Аварски ратник на златном посућу из VI века (нађено на територији данашње Мађарске)

Аварско-словенска опсада Цариграда 626. године (фреска у манастиру Молдовита у Румунији)

После пораза код Царгирада распада се словенско-аварски савез. Авари се повлаче у Панонску низију, а Јужни Словени остају да живе на Балкану.

Јужни Словени су на Балканском полуострву заузели најплодније територије, где су образовали племенске области, које су византијски писци називали **Склавиније**. У њима су живела разна словенска племена, која су имена најчешће добијала према називима река, места или области које су населили: Тимочани, Неретљани, Дукљани и други. Нека племена су своја имена донела са собом из прапостојбине, као што је био случај са Србима и Хрватима.

Јужни Словени и староседеоци

Доласком на Балканско полуострво, Јужни Словени су дошли у контакт са староседелачким романизованим становништвом. Њихови односи су у почетку били лоши. Део староседелаца се повукао у приморске градове које Словени још нису освојили. Други део се иселио у неприступачне планинске области, где су се бавили сточарством. Словени су ове староседеоце, који ће се временом словенизовати, називали Власима. Тај назив је остао и касније, али је тада означавао становништво које се бавило сточарством.

Тамо где је словенски утицај био јак, припадници других народа су се стопили са Словенима. Тамо где је Словена било мање, преовладали су староседелачки народи.

ПОЈМОВНИК

Склавинија – византијски назив за територију коју је насељавало словенско племе

САЖЕТАК

Словени су једна од највећих европских скупина народа. Потичу из области средње и источне Европе. Бавили су се земљорадњом, сточарством, касније и занатством. Крајем V века, Словени крећу у сеобе, након чега се формирају три групације словенских племена: Западни, Источни и Јужни Словени.

Јужни Словени су почетком VI века почели да нападају територију Византије. С доласком Авара у другој половини VI века, ступају у рат против Византије. Врхунац тог рата се одиграо 626. године, када су Авари и Јужни Словени покушали да освоје Цариград. Ова опсада је пропала, након чега се распада словенско-аварски савез, а Јужни Словени трајно насељавају територију Балканског полуострва. Јужни Словени су на Балкану затекли староседеоце који ће се с временом у великој мери словенизовати.

ПИТАЊА И ЗАДАЦИ

1. Где се налази прапостојбина Словена?
2. Зашто су Словени кренули у сеобе?
3. Наброј словенске народе који су се формирали током средњег века.
4. Ко су били Авари?
5. Који догађај се сматра врхунцем аварско-словенског рата против Византије?
6. Какав је био однос Јужних Словена према староседеоцима?

СРБИ, СРПСКЕ ЗЕМЉЕ И ЊИХОВИ СУСЕДИ

Рашка / Дукља / династија Властимировића / династија Војислављевића / краљ Михаило / кнежевина Рашка / династија Вукановић / Бугари / Хрвати / Угри

КЉУЧНЕ РЕЧИ

Срби су се доселили на Балканско полуострво у VII веку. На простору западног Балкана образовали су прве кнежевине, од којих ће Рашка и Дукља остварити највиши степен политичке самосталности.

Досељавање Срба

Најзначајнији историјски извор који говори о досељавању Срба на Балканско полуострво и њиховој раној историји, јесте дело византијског цара Константина VII Порфирогенита „Спис о народима“.

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Византијски цар Константин VII Порфирогенит (913–959) је „Спис о народима“, чији је други назив „О управљању царством“, написао средином X века. Дело је написано у облику приручника за његовог сина Романа, будућег византијског цара. У њему су описани многи народи који су у том тренутку живели у оквиру царства или у његовој близини.

Српске земље у IX веку

Према овом делу, Срби и Хрвати се на Балкан досељавају за време владавине цара Ираклија, после великог аварско-словенског пораза код Цариграда. Срби су тада населили западне делове Балканског полуострва, између реке **Саве** на северу и **Јадранског мора** на југу, реке **Цетине** на западу река **Ибра** и **Бојане** на истоку.

На овом подручју, половином X века су се образоване прве српске државне области. То су континентална кнежевина Србија (Рашка и Босна) и приморске области: Неретљанска област (Паганија), Захумље, Травунија и **Дукља**.

ПОВЕЖИ ЗНАЊЕ

ПОЈМОВНИК

континентално подручје – подручје даље од мора и океана, у унутрашњости континента, даље од приморске области

Међусобне границе између српских земаља биле су углавном реке. Кад је реч о континенталним кнежевинама Босни и Рашкој, њих је делила река Дрина. Западна граница Босне била је река Врбас, а источна граница Рашке река Ибар. Најзападнија српска област била је Неретљанска област (Паганија), која се простирала између река Цетине на западу и Неретве на истоку. Захумље се налазило између Неретве и града Дубровника, Травунија између Дубровника и Боке которске, а Дукља између Боке которске и реке Бојане.

Србија за време династије Властимировића

Династија Властимировић је прва позната српска владарска породица. Владали су Србијом од средине IX до средине X века. Родоначелник ове династије је кнез Властимир. У то време централна српска област је била Рашка.

Након смрти кнеза Властимира, Србијом је завладао његов син Мутимир (860–890), који се у својој владавини ослањао на Византију. У његово време Срби су примили хришћанство.

После Мутимирове смрти на Балкану је ојачала Бугарска, чији се владар Симеон прогласио за цара. Симеон 924. године осваја и Србију. Након његове смрти кнез Часлав, последњи познати владар династије Властимировић, обнавља власт у Србији.

У другој половини X века долази до слабљења Србије, Босна се одваја, а центар политичког деловања у српским земљама се преноси на јужну кнежевину Дукљу.

ИСТОРИЈСКИ ИЗВОР

„За владе истог Властимира зарати против Срба Пресијам архонт Бугарске желећи да их потчини, али ратујући три године не само да ништа не постиже, већ изгуби и већину своје војске. После смрти архонта Властимира наследише власт у Србији његова три сина: Мутимир, Стројимир и Гојник, поделивши земљу. За њихово време појави се архонт Бугара Михајло Борис, желећи да освети пораз свог оца Пресијама и отпочне рат; и Срби га тако потуку, те заробе његовог сина Владимира, са дванаест великих бољара. Због синовљевих мука, тада Борис, иако преко воље, склопи мир са Србима.“

(Константин VII Порфирогенит, *Спис о народима*)

Дукља

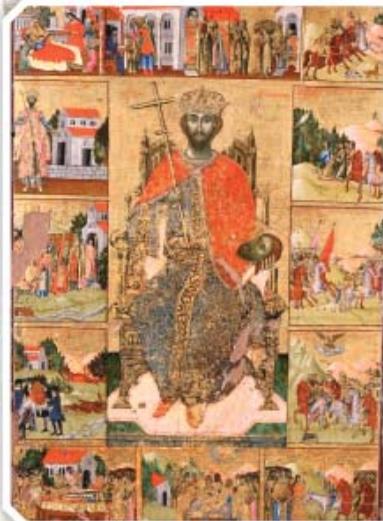
Дукља је била најјужнија српска кнежевина, која се протезала од Бококоторског залива на западу до ушћа реке Бојане у Јадранско море на истоку. У унутрашњости је обухватала територију до река Лим и Зета, односно до граница Рашке. Назив је добила према старом римском граду Доклеји, који се налазио близу данашњег града Подгорице.

Први познати дукљански владар био је кнез Јован Владимир, који је био бугарски вазал.

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Косара, ћерка бугарског цара Самуила, заљубила се у Јована Владимира, док је он био у заробљеништву у Бугарској. Она је успела да убеди оца да ослободи ропства дукљанског кнеза. Самуило је дозволио да се Косара и Јован Владимир венчају, а потом је зета вратио на власт у Дукљи. После Самуилове смрти бугарска држава слаби, а кнез Јован Владимир губи живот у династичким сукобима.

После насилне смрти 1016. године Јован Владимир је проглашен за свеца. Убрзо после убиства Владимира, византијски цар Василије II Бугароубица 1018. године осваја Бугарску, Дукљу и друге области западног Балкана.

Свети Јован Владимир, житије (грчка икона)

Краљ Михаило, фреска у Цркви Светог Михаила у Стону

Династија Војислављевића

Након освајања бугарске државе, цар Василије II Бугароубица на престо у Дукљи поставља Стефана Војислава, по коме носи назив **династија Војислављевића**.

Стефан успева да се ослободи власти Византије и прошири територију независне Дукље на Травунију и Захумље. Стефанов син **Михаило**, иако у савезу са Византијом, искористио је раскол у цркви и испословао краљевску круну. Михаило се као краљ помиње 1077. године, а његову краљевску круну признао је и папа, чиме је он постао **први српски краљ**, а Дукља је призната као независна краљевина.

Михаила је наследио син Константин Бодин, који је Дукљу припојио Рашку и Босну. После Бодинове смрти Дукља почиње да слаби, а центар политичког деловања у српским земљама се опет премешта на север, где постепено јача **кнежевина Рашка**.

Рашка за време династије Вукановића

На чело Рашке Бодин је за великог жупана поставио свог дворанина Вукана, оснивача **династије Вукановић** која ће Рашком владати од краја XI до средине 60-их година XII века. Током XII века, Рашка се углавном налазила под врховном влашћу Византије. Византијски цар Манојло I Комнин 1165. године је збацио династију Вукановића и на власт у Рашкој поставио жупана Тихомира. Један од Тихомирове браће био је и Стефан Немања, који ће основати династију Немањића.

СРПСКЕ ЗЕМЉЕ ПРЕ НЕМАЊИЋА

Династија	Центар	Века
Властимировић	Рашка	IX–X
Војислављевић	Дукља	XI–XII
Вукановић	Рашка	XI–XII

Тврђава у Звечану из времена динасији Вукановић

Српски суседи Бугари, Хрвати и Угри

Бугари су били номадски азијски народ турског порекла. Они су се крајем VII века доселили на простор данашње јужне Румуније и северне Бугарске и створили државу на делу некадашње територије Византије. Бугари су на овом простору затекли више словенских племена којима су врло брзо наметнули своју власт. Будући да је Бугара било знатно мање у односу на Словене, они су се с временом словенизовали, али су задржали име. Због тога, данашњи Бугари припадају Јужним Словенима, иако њихово име није словенског порекла.

Кан Крум, владар Бугара

ПОВЕЖИ ЗНАЊЕ

Врхунац своје моћи Бугарска остварује почетком X века, за време владавине цара Симеона (893–927). Након његове смрти, Бугарска убрзано слаби, па је Византија у потпуности осваја 971. године. Бугари подижу устанак под вођством Самуила, који се такође проглашава за цара и обнавља бугарску државу. Византијски цар Василије II Бугароубица задаје одлучујући ударац Бугарској у бици на Беласици 1014. године. Неколико година након ове битке, Византија осваја целокупну територију Бугарске. Бугари су своју државу обновили крајем XII века.

Према византијском цару Константину Порфирогениту, **Хрвати** су се заједно са Србима доселили на Балканско полуострво и населили се западније од њих. Тадашња граница између Србије и Хрватске била је река Цетина (у Далмацији).

Хрватска је остварила врхунац моћи почетком X века за време владавине Томислава, који се 925. године крунисао за краља. Краљ Томислав је успешно ратовао против Угара и Бугара и сачувао је независност државе. После његове смрти Хрватска почиње да слаби. Угарска је 1102. године освојила Хрватску, која је обновила своју државност тек у XX веку.

Угри или Мађари су азијски номадски народ, сличан Аварима, који се крајем IX века доселио у Панонску низију. Из тих крајева, Угри су више од пола века спроводили пљачкашке походе широм Европе. Немачки краљ Отон I успева да их заустави, након чега се повлаче у Панонску низију. За време владавине краља Стефана I (997–1038), Угри примају хришћанство и добијају краљевску круну од папе. Од тог тренутка почиње да јача угарска држава. Када су почетком XII века освојили Хрватску, добили су и излаз на Јадранско море. Током позног средњег века Угарска се у покушају да наметне власт босанској држави често сукобљавала са Србијом којом су владали Немањићи.

Споменик краљу Томиславу у Загребу, Хрватска

Споменик угарском краљу Стефану I у Будимпешти

САЖЕТАК

Срби се досељавају на Балканско полуострво у VII веку, за време владавине византијског цара Ираклија. Прве српске кнежевине на простору западног Балкана биле су Србија (Рашка и Босна), Неретљанска област (Паганија), Захумље, Травунија и Дукља. Највећи степен политичке самосталности и државног развитака у раном средњем веку оствариле су Рашка и Дукља.

Прва позната српска средњовековна династија били су Властимировићи, који су Србијом владали у другој половини IX и првој половини X века. Дукљански владар Михаило, из династије Војислављевића, је крунисан за краља. У XII веку главна српска држава је Рашка, чији владари, из династије Вукановића, носе титулу великих жупана.

Крајем VII века у суседство српских држава доселили су се Бугари, који су водили више ратова са Византијом који су утицали и на прилике у српским земљама. Заједно са Србима на Балканско полуострво доселили су се Хрвати, који су врхунац постигли у време краља Томислава, почетком X века. Њих ће у XII веку покорити Угри који су се у Панонску низију доселили крајем IX века.

ПИТАЊА И ЗАДАЦИ

1. Који историјски извор говори о досељавању Срба на Балканско полуострво?
2. Како се зову српске кнежевине и када су формиране?
3. На основу историјских података, пронађи на географској карти границе српских кнежевина.
4. Наведи назив прве српске владарске династије.
5. Ко је био први српски краљ?
6. Коју титулу су носили српски владари у Рашкој током XII века?

ПОКРШТАВАЊЕ СЛОВЕНА И КУЛТУРНИ ПОЧЕЦИ

КЉУЧНЕ РЕЧИ

Великоморавска кнежевина / Ћирило и Методије / глагољица / Климент и Наум / ћирилица / старословенски језик

ПОДСЕТИ СЕ

После Велике сеобе народа главни задатак хришћанске цркве био је да придолже паганске народе, Германе на западу, а Словене на истоку, христијанизује, односно да их преобрати у хришћанство. Хришћанска црква је преко мисионара деловала из два центра, из Рима и Цариграда. Осим религије, мисионари су ширили и два политичка утицаја. Граница њиховог деловања пролазила је кроз територије које су населили Словени.

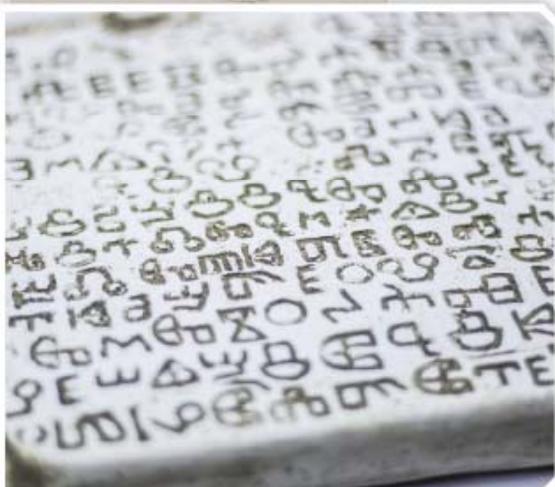
Мисија Ћирила и Методија

Словени су споро и тешко примали хришћанство јер нису разумели латински и грчки, језике које је хришћанска црква користила. Зато је било неопходно да им се хришћанство приближи преко њиховог, словенског језика.

Западни Словени били су под јаким притиском немачких мисионара, који су проповедали на латинском. У жељи да смањи њихов утицај, владар **Великоморавске кнежевине**, која се налазила у средњој Европи, обратио се византијском цару за помоћ. Византијски цар Михаило III је, на позив кнеза Рагислава, послао двојицу мисионара који су познавали словенске језике.

За мисионарски задатак одабрана су браћа Константин (монах **Ћирило**) и **Методије**. Браћа су живела у Солуну и познавала су језик словенског становништва. Са грчког су на словенски превели верске списе, а Ћирило је саставио и прво словенско писмо – **глагољицу**. Они су 863. године стигли у Великоморавску кнежевину.

Мисија Ћирила и Методија је имала великог успеха међу Западним Словенима. Били су одлично прихваћени и народ их је разумео без тешкоћа, што је убрзало процес прихватања хришћанства код Словена. То је узнемирило немачке мисионаре, који су Ћирила и Методија оптужили за **јерес**. Браћа су због тога позвана у Рим код папе, који им је ипак одобрио даљи рад. Током боравка у Риму, Ћирило се разболео и умро 869. године. Његов брат Методије је наставио мисионарски рад све до смрти 885. године.

Башчанска плоча из XI века са уклесаним текстом на глагољици

ПОЈМОВНИК

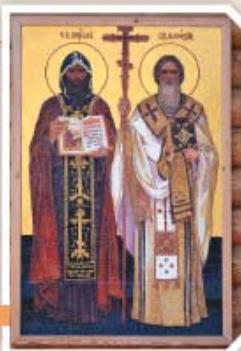
глагољица – најстарије словенско писмо које је у IX веку саставио мисионар и просветитељ Константин (Ћирило) према грчком писму; постоје две врсте овог писма, обло и угласто

јерес – верско учење које се противи правилима одређене цркве

ПОВЕЖИ ЗНАЊЕ

Ћирило и Методије су проглашени за свеце, а данас се њихов празник слави и у католичкој и у православној цркви. У великом броју словенских земаља њихов празник се обележава 24. маја (11. маја по Јулијанском календару) као Дан словенске писмености и културе.

Свети Ћирило и Методије на руској икони

Споменик Ћирилу и Методију у Чешкој

Мисија Климента и Наума

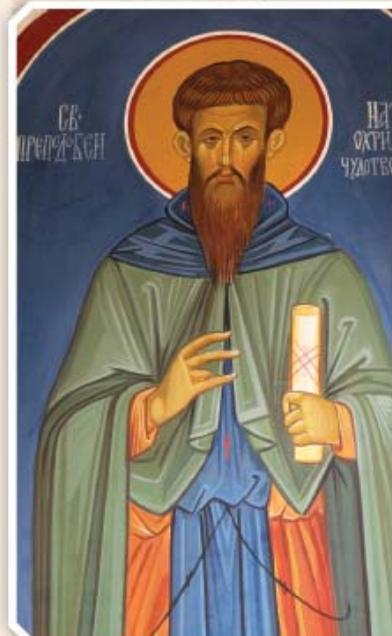
Ученици Ћирила и Методија су након Методијеве смрти морали да напусте Великоморавску кнежевину, јер је немачки притисак на њих постао веома јак. Они одлазе на Балканско полуострво где настављају рад међу Словенима у Бугарској.

Покрштавање Бугара је започело у другој половини IX века, за време владавине кнеза Бориса, а ученици Ћирила и Методија ће управо на Борисовом двору наћи уточиште. Заштиту мисионарима потом је пружао и Борисов син, бугарски цар Симеон.

Најпознатији међу ученицима били су **Климент** и **Наум**. Они су у Охриду (у данашњој Северној Македонији) основали цркву са школом и развили преводилачки, преписивачки и мисионарски рад.

Црква Светог Климента и Пантелејмона на месту манастира који је основао Климент и у коме је била преписивачка школа

Фреска светог Наума у Цркви Свете Параскеве на Охриду

У бугарској престоници Преславу је крајем IX века настало и ново писмо, једноставније од глагољице. У част Ћирила, писмо је названо ћирилица. Бугари и Срби, који су већ користили глагољицу, први прихватају ћирилицу, док ће Руси прећи на ново писмо у XI веку.

Покрштавање Срба, Бугара, Хрвата и Руса

Покрштавање Срба је био дуг процес који је трајао неколико векова. Чим су Јужни Словени стигли на Балканско полуострво, хришћанизацију су безуспешно покушали да спроведу мисионари послати из Рима.

Верује се да су Срби покрштени између 867. и 874. године. Тада се појављују прва хришћанска имена у династији Властимировића – Стефан и Петар.

Печат кнеза Стројимира

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Српска влада је 2006. године на аукцији у Минхену купила златни печат за који се верује да је припадао кнезу Стројимиру, Властимировом сину. На печату се налази крст и грчки натпис: „Боже помози Стројимиру“. Печат кнеза Стројимира чува се у Историјском музеју Србије.

Покрштавање Бугара је започело у другој половини IX века, за време владавине кнеза Бориса, кога је крстио византијски цар Михаило III.

Хрвати су вероватно покрштени већ почетком IX века, за време цара Карла Великог, када је Франачка држава освојила западне делове Балканског полуострва. Од тог доба, хришћанство су међу Хрватима ширили римски мисионари из приморских градова, који су проповеди држали на латинском језику.

Покрштавање Руса је започело тек крајем X века, иако је и у претходном периоду било сличних покушаја. Први руски кнез који је крштен био је кнез Владимир, а чин крштења је обављен у реци Дњепар 988. године.

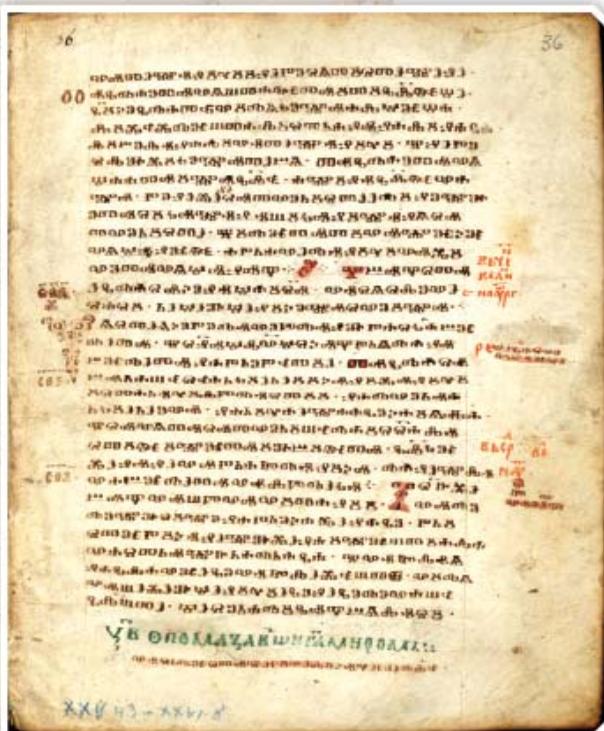
Почеци словенске културе

Ширењем хришћанства на словенском језику и писму постављена је основа за развој словенске књижевности. Та књижевност је писана на језику који ће касније добити назив старословенски. Старословенски језик је био разумљив највећем броју Словена и основа је за настанак свих словенских језика.

Први сачувани текстови и натписи настали на овом језику потичу с краја X и почетка XI века и углавном је реч о црквеним и богослужбеним текстовима.

Маријино јеванђеље представља најстарији сачувани споменик писан старословенским језиком. Јеванђеље је писано глагољицом, а потом је преписано и ћирилицом.

Маријино јеванђеље с почетка XI века (чува се у Руској националној библиотеци у Санкт Петербургу)

Најстарији сачувани српски ћирилички рукопис је Мирослављево јеванђеље и настало је крајем XII века.

Мирослављево јеванђеље (чува се у Народном музеју у Београду)

Упоредо с развојем словенске књижевности у српским земљама се развијала и хришћанска уметност. Један од најстаријих сачуваних храмова је Црква Светог Петра и Павла у Расу, близу Новог Пазара. Ова црква потиче из IX века, а археолози су установили да се на њеном месту налазила хришћанска богомоља и пре доласка Словена.

Црква Светог Петра и Павла у Расу код Новог Пазара

САЖЕТАК

Покрштавање Словена је био дуг и тежак процес јер они нису разумели латински и грчки језик којим су римски и цариградски мисионари ширили хришћанство. На територију где су живели Западни Словени византијски цар шаље мисионаре Ћирила и Методија. Поменути браћа су познавала језик Словена, па је Ћирило саставио и прво словенско писмо – глагољицу. С деловањем ових мисионара и њихових ученика, који су усавршили глагољицу и створили ћирилицу, хришћанство почиње брже да се шири. Претпоставља се да су Срби примили хришћанство у другој половини IX века. Из овог века потиче и најстарија сачувана богомоља – Црква Светог Петра и Павла у Расу.

Најстарији сачувани документи писани глагољицом потичу с почетка XI века. Најстарији сачувани српски ћирилички рукопис је Мирослављево јеванђеље из XII века.

ПИТАЊА И ЗАДАЦИ

1. Зашто су Словени тешко примали хришћанство?
2. Ко је саставио глагољицу?
3. Због чега су ученици Ћирила и Методија протерани из Великоморавске кнежевине?
4. Који је најстарији сачувани српски ћирилички рукопис?
5. Где се налази најстарија сачувана црква у српским земљама и како се зове?

1. Направи ленту времена на којој ћеш уписати најзначајније године из историје српских земаља у раном средњем веку.

- а) покрштавање Срба
- б) почетак мисије Ћирила и Методија
- в) Симеоново освајање Србије
- г) Битка на Беласици
- д) прво помињање Михаила Војислављевића као краља

2. Бројевима од 1 до 6 означи временски период владавине најзначајнијих српских владара у раном средњем веку, од најранијег до најкаснијег владара.

краљ Михаило Војислављевић _____ кнез Властимир _____ кнез Часлав _____
кнез Јован Владимир _____ кнез Мутимир _____ краљ Бодин _____

3. Објасни појмове:

- а) склавиније _____ ;
- б) Велес _____ ;
- в) моноксил _____ ;
- г) јерес _____ ;
- д) старословенски језик _____ .

4. Допуни реченице, тако да тврдње буду тачне.

Великоморавски кнез _____ је тражио од византијског цара да му пошаље учене људе који би хришћанске свете списе превели на _____ језик. Византијски цар му је послао браћу _____ и _____ , који су живели у граду _____ и који су знали језик локалних Словена. Пре поласка на пут, _____ је саставио прво словенско писмо које се звало _____ .

5. Заокружи **T** ако је реченица тачна, **H** ако реченица није тачна.

Срби и Хрвати су на Балканско полуострво дошли у IX веку. T H

Цар Ираклије је написао „Спис о народима“. T H

Краљ Бодин је Дукљи припојио Рашку и Босну. T H

Прва позната српска династија се звала Вукановићи. T H

6. Одговори на питања:

а) Где се налазила словенска прапостојбина?

б) Ко су били Власи?

в) Који историјски извор говори о раној историји Срба?

г) Како се звао први српски средњовековни краљ?

д) Како је гласило Ћирилово световно име?

ђ) Како се звала прва позната српска средњовековна династија?

7. Избаци уљеза:

а) кнез Владимир

в) кнез Часлав

б) кнез Властимир

г) кнез Стефан Војислав

8. Повежи појмове:

ћирилица •

• митско биће

вамфир •

• врста куће

сојеница •

• словенско писмо

ЗАБАВНА ИСТОРИЈА

КУЛТОВИ СЛОВЕНА У ХРИШЋАНСТВУ

Иако су Срби као и остали Јужни Словени прихватили хришћанство, до модерног доба сачували су неке обичаје и веровања које су понели из прапостојбине. Тако се и данас негује култ храста, када се за Божић пали грана овог дрвета. Према научним тумачењима свети Илија Громовник води порекло од словенског бога Перуна, док је Света Петка заправо светица настала по култу богиње Мокоше, заштитнице ткаља.

ПОСЕТА МОРЕ

Многа словенска веровања укоренења у српском народу записао је Вук Стефановић Караџић. Међу натприродним бићима у које су веровали и средњовековни Срби спада и Мора. Ево шта је Караџић записао о Мори:

„Мора људе у спавању притискује. Гдјекоји приповиједају да је мора вјештица које се покајала и зарекла да неће више људи јести, него их само ноћу у спавању притискује и дихање им зауставља.”

И данас умемо да кажемо да нас бриге **море**, због чега често имамо и ноћне **море**.

ПИСМО ПРЕ ГЛАГОЉИЦЕ И ЋИРИЛИЦЕ?

Иако се сматра да Словени нису имали никакво писмо пре доласка мисионара Ћирила и Методија, новија истраживања могла би да покажу и супротно. Археолози су током ископавања у Новгороду у Русији открили натписе који наводно потичу из времена пре IX века, односно пре доласка Ћирила и Методија међу Словене.

а	б	в	г	д	е	ж	з	и	ј	к	л	м	н	о	п	р	с	т	у
а	б	в	г	д	е	ж	з	и	ј	к	л	м	н	о	п	р	с	т	у
а	б	в	г	д	е	ж	з	и	ј	к	л	м	н	о	п	р	с	т	у
а	б	в	г	д	е	ж	з	и	ј	к	л	м	н	о	п	р	с	т	у
а	б	в	г	д	е	ж	з	и	ј	к	л	м	н	о	п	р	с	т	у

Глагољица

ПОРЕКЛО РЕЧИ СЛОВЕН

Има више научних тумачења о пореклу назива групе народа којој Срби, као Јужни Словени, припадају. Према најчешће прихваћеном тумачењу назив Словен потиче од прасловенске речи **слово**, што значи **говор, разговор**. Тако би Словени били **људи са којима је могуће разговарати**, људи који међусобно размеју једни друге.

Друга група научника назив народа повезује са старим називом за Словене – **Вени, Венди, Венеди**. Тако би реч Словени могла да се преведе као **људи из земље Вена** или Венда. Према тумачењима руских научника, реч потиче од назива река и језера.

ЕВРОПА И СРЕДОЗЕМЉЕ У ПОЗНОМ СРЕДЊЕМ ВЕКУ

Средњи век

V-XI
век

Рани средњи век

XII-XV
век

Позни средњи век

- У Европи позног средњег века формиране су стелешке монархије, развијају се градови и трговина.
- Римски папа позива витезове у ослобођење Јерусалима због којих ће бити покренути бројни крсташки ратови.
- У Малу Азију се досељавају борбена турска племена која постепено заузимају цело полуострво.
- Пад Византије, открића нових земаља и проналазак штампарске пресе означиће крај средњег века и почетак новог периода историје.

ЕВРОПСКЕ СРЕДЊОВЕКОВНЕ МОНАРХИЈЕ

сталешка монархија / Француска / династија Капет / Филип II Август / Филип IV Лепа / Скупштина сталежа / Енглеска / Вилијем Освајач / династија Плантагенет / Јован без Земље / Велика повеља слобода / Парламент / Отон I / Свето римско царство / Фридрих I Барбароса / династија Хабзбург

КЉУЧНЕ РЕЧИ

Енглеска круна из XIV века.
Круна је симбол монарха.

ПОЈМОВНИК

монархија – облик државног уређења, владавине у коме је владар монарх, најчешће краљ, цар или султан; у овом облику владавине власт је најчешће наследна и доживотна

династија – владарска породица, владари из исте породице

Током позног средњег века на простору западне Европе и Британије, развиле су се феудалне монархије Француска, Енглеска и Свето римско царство.

Карактеристике средњовековних монархистичких држава

Средњовековне државе су углавном биле **монархије**. То је значило да се на челу државе налазио владар или монарх, краљ или цар. Његова власт је најчешће била наследна, а наслеђивањем престола унутар породица настале су **династије**.

Средњовековне монархије се још називају и **сталешке монархије**. То значи да је владар управљао уз помоћ крупног племства и највиших представника свештенства. Снага државе је најчешће зависила од владара, односно од његове способности да наметне јаку централну власт.

У позном средњем веку развио се грађански **сталеж**. Уз помоћ грађанства су владари успоставили јаку централну власт.

Француска

Француска је пример државе где је централна власт у почетку била веома слаба. Временом се власт француског краља ширила, а његова моћ је јачала до те мере да је Француска крајем средњег и почетком новог века постала држава у којој је власт краља била апсолутна.

ПОВЕЖИ ЗНАЊЕ

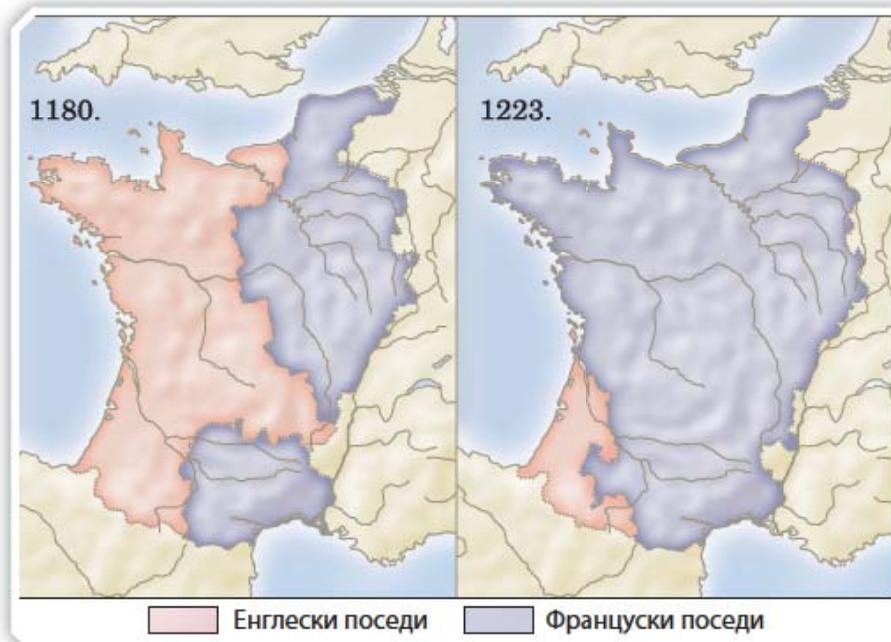
Краљ Пипин Мали (714-768) оснивач је династије Каролинга која је владала Франачком државом. Врхунац политичке моћи Франачка је достигла за време владавине Пипиновог сина Карла Великог, који се 800. године прогласио за цара, а после кога држава слаби. Унуци Карла Великог су Верденским уговором 843. године поделили Франачку државу на три дела. Од ових територија су настале Француска, Италија и Немачка.

Француска монархија је настала на простору западне Франачке државе. Након гашења династије Каролинга, крајем X века, на власт долази **династија Капет**, која ће на француском трону остати све до почетка XIV века.

У почетку, краљ је владао само градом Паризом и његовом околином. Остатак државе чинио је велики број већих или мањих феудалних области – **војводства** и **грофовија**. Војводе и грофови су у својим областима били независни, а њихова моћ је често била већа од моћи краља. Краљеви су, међутим, имали подршку цркве, због чега их феудалци нису угрожавали.

Када је средином XI века нормандијски војвода Вилијем Освајач постао енглески краљ, велики део француске територије се нашао под енглеском влашћу. Енглеска територија на француском тлу се временом још више проширила. У једном тренутку Енглези су на тлу Француске имали више поседа него француски краљ.

Француски краљ **Филип II Август** (1180–1223) се због тога одлучује на рат. Он је потукао супарничке војске, након чега су велики делови француске територије опет били под његовом круном. Филип II је спровео и значајне унутрашње реформе у држави. Територију краљевства је поделио на мање административне области, којим су управљали државни чиновници, одговорни директно краљу. У Паризу је основао Главни суд који је био изнад локалних феудалних судова.

Енглески поседи у Француској пре и после владавине краља Филипа II Августа

За време владавине **Филипа IV Лепог** (1285–1314), Француска је постала једна од најмоћнијих европских држава. Краљ се сукобио са папом, због чега му је била потребна подршка највиших слојева друштва. Зато је 1302. године основао саветодавно тело – **Скупштину сталежа** коју су чинили представници племства, свештенства и грађанства. Скупштина је могла да утиче и на доношење закона, а пружала је и подршку краљу када је било потребно увећати порезе.

ПОЈМОВНИК

војводство и грофовија – посед, област којом управља војвода или гроф, припадник највишег племства

Гроф суди поданицима, минијатура с почетка XIV века

Филип II Август

Филип IV Лепи

Након смрти Филипа IV, обновљен је сукоб са Енглезима, који су сматрали да полажу право и на француску круну. Букнуо је **Стогодишњи рат** (1337–1453). На почетку рата Енглези су имали више успеха и освојили су велике територије у Француској. Рат се ипак завршио француском победом, а Енглези су изгубили све поседе на територији Француске којом је владала династија Валоа.

ПРОЧИТАЈ И ОВО

У последњој фази Стогодишњег рата истакла се Јованка Орлеанка, девојка родом из француског села Домремија. Тврдила је да су су јој свеци дали задатак да од Енглеза ослободи град Орлеан и тако омогући крунисање француског краља. Захваљујући храбрости коју им је улила Јованка, Французи су 1429. године успели да ослободе град. Енглези су ипак заробили Јованку и извели су је пред црквени суд. Осуђена је као јеретик и спаљена на ломачи, иако је имала само 19 година.

Јованка је једна од највећих хероина Француске, а римокатоличка црква је почетком XX века Орлеанку прогласила и за светицу.

Јованка Орлеанка, мозаик у базилици Сакре кер на Монмартру у Паризу

Енглеска

Преломни тренутак у енглеској историји догодио се 1066. године када је **Вилијем Освајач**, господар војводства Нормандије у Француској, успео да освоји Енглеску и постане њен краљ. Војвода Вилијем је, осим Нормандије, имао још поседа у Француској, због чега је енглеска држава знатно ојачала, а француска ослабила. Краљ Вилијем и његови наследници успоставили су јаку централну власт у Енглеској.

Након норманске династије, на чело енглеске монархије долази **династија Плантагенет**. Један од најзначајнијих владара ове династије био је краљ Хенри II, који је увећао земљишне поседе у Француској.

Вилијем Освајач

ПОВЕЖИ ЗНАЊЕ

Енглеска држава је настала на британским острвима током раног средњег века. Британија је назив добила по келтском племену Брита, које је насељавало ове крајеве. За време сеобе народа, Британију су напала германска племена Англа и Саса (Саксонаца), освојили су њен највећи део и основали неколико мањих краљевина. Током раног средњег века, Енглезима су највише проблема задавали дански Нормани, који су у једном тренутку и освојили Енглеску.

Под влашћу Хенрија II
Под влашћу Француског краља

Енглеске земље у време Хенрија II

Синови и наследници краља Хенрија II Плантагенета су били мање способни владари. Током њихове владавине изгубљене су бројне области у Француској. Хенрија је наследио син **Ричард I Лавље Срце** који је током своје владавине више времена провео ван Енглеске него у њој.

Ричарда је на престолу наследио брат **Јован без Земље**. Због губитка територија у Француској и покушаја повећања пореза, у краљевству је избила побуна крупних феудалаца, барона. Краљ Јован није успео да угуши побуну и под притиском барона 1215. године морао је да објави **Велику повељу слобода**. Овим документом је краљева власт ограничена и јасно су одређене обавезе вазала према монарху.

Захваљујући овом документу формиран је **Велики савет**, који су чинили **барони** и крупни црквени великодостојници. Савет је требало да води рачуна да владар не прекрши одредбе повеље.

У другој половини XIII века из Великог савета је настала нова установа, касније названа **Парламент**. Парламент су чинили **Горњи и Доњи дом**. Барони и црквени великодостојници су чинили Горњи дом, а ситнија властела и грађани Доњи дом. Главна улога Парламента била је да доноси законе и одобрава порезе. С временом је Парламент ширио утицај и све више ограничавао власт краља у Енглеској.

ПРОЧИТАЈ И ОВО

И данас се британски парламент (Парламент уједињеног краљевства) дели на Горњи дом или Дом лордова и Доњи дом или Дом комуна.

Дом лордова састављен је од 706 племића. У овом дому цркву представљају два надбискупа и 24 бискупа.

Доњи дом има 646 посланика који се бирају на демократским изборима.

Јован без Земље

ПОЈМОВНИК

барон – припадник највишег племства у Енглеској, гроф или војвода

Зграда британског Парламента, Вестминстерска палата прва зграда комплекса изграђена је у XI веку

ПОВЕЖИ ЗНАЊЕ

Угри или Мађари су азијски номадски народ, сличан Аварима, који се крајем IX века доселио у Панонску низију. Из тих крајева, Угри су више од пола века спроводили пљачкашке походе широм Европе.

Свето римско царство

Распадом Франачке државе средином IX века, немачке земље нашле су се у оквиру Источне Франачке коју су чинила четири велика војводства: **Саксонија, Франконија, Швапска и Баварска**. На челу сваке ове области био је један војвода, апсолутни господар на својој територији.

Почетком X века почињу напади Угара у Европи, који су нарочито погађали немачке земље. Њиховим нападима успешно је могла да се супростави само јединствена држава. Зато су се војводе ујединиле и изабрале краља - **Отон I**.

Споменик краљу Отону I и краљици Едити (скулптура у Магдебуршкој катедрали)

Отон I (936–973) је успео да порази Угре и стекне одлучујућу подршку цркве и папе. Крунисан је за цара у Риму 962. године, а држава је понела назив **Свето римско царство**, са жељом да настави традицију Западног римског и царства Карла Великог. У саставу овог царства нашле су се територије данашње средње и западне Европе: Немачка, Белгија, Холандија, Чешка, Луксембург, Аустрија, делови Француске и Италије.

Најзначајнији немачки средњовековни владар био је **Фридрих I Барбароса** (1152–1190). Женидбом са наследницом Бургундије успео је да прошири границе државе. Током владавине се трудио да наметне врховну власт немачким војводама и ограничи њихове међусобне сукобе.

ЖИВОТОПИС

Фридрих I Барбароса (1152–1190), био је немачки краљ и цар Светог римског царства. Учествовао је у два крсташка похода, у првом као младић, а у другом у зрелим годинама, заједно са енглеским краљем Ричардом Лављим Срцем и француским краљем Филипом II Августом.

На путу за Палестину, где се прикључио Трећем крсташком рату, Барбароса се 1189. године у Нишу састао са српским великим жупаном Стефаном Немањом. Са пута у Палестину се никада није вратио јер се 1190. године утопио у реци Салеф у Малој Азији.

Споменик Барбароси у Немачкој

Власт цара је временом слабила. Када је избио сукоб цара и папе око превласти, крупни феудалци на територији царства су ојачали и ограничили власт владара. На трону су се смењивале династије да би се од XV века усталили цареви из династије Хабзбург. Они ће остати на челу Светог римског царства до 1806. године.

Свето римско царство у време највеће моћи

САЖЕТАК

Средњовековним државама су најчешће управљали монарси, краљеви или цареви. Они су владали уз помоћ крупне властеле и свештенства. Најзначајније европске средњовековне државе биле су сталешке монархије.

У Француској је слаба краљева власт током времена ојачала да би на крају средњег века постала апсолутна. Французи су често водили ратове са Енглезима, које су после Стогодишњег рата успели да поразе и тако поврате своје земље. Најзначајнији француски владари из династије Капет били су Филип II Август и Филип IV Лепи.

Енглеску краљевину је средином XI века освојио нормандијски војвода Вилијем Освајач. Краљ Јован без Земље је 1215. године био принуђен да објави „Велику повељу слобода“, којом је ограничена краљевска власт.

Свето римско царство основао је немачки владар Отон I, који се средином X века, у Риму, крунисао за цара. Ово је у почетку била држава са јаком царском влашћу, која ће временом ослабити. На царском трону су се смењивале династије, до Хабзбурговаца који су владали царством од XV века па до краја његовог постојања, почетком XIX века.

ПИТАЊА И ЗАДАЦИ

1. Који облик државног уређења је преовладавао у средњем веку?
2. Који краљ је основао Скупштину сталежа у Француској и зашто?
3. Зашто је избио Стогодишњи рат?
4. Како се зове нормандијски војвода и први краљ Енглеске?
5. Објасни како је „Велика повеља слобода“ утицала на развој енглеске државе.
6. Зашто се Свето римско царство тако зове и ко га је основао?
7. Како је дошло до слабљења владареве власти у Светом римском царству?

КРСТАШКИ РАТОВИ

Света земља / Јерусалим / крсташки ратови / Јерусалимска краљевина / витешко-монашки редови / Саладин / Ричард Лавље Срце / пад Цариграда

КЉУЧНЕ РЕЧИ

Света земља представља простор значајан за све три велике светске монотеистичке религије: хришћанство, јудаизам и ислам. Налази се на месту некадашње римске провинције Јудеје, са центром у Јерусалиму. Крсташке ратове повеле су европске државе против муслиманских држава које су освојиле Свету земљу. Вођени су од краја XI до средине XIII века.

ПОВЕЖИ ЗНАЊЕ

Најсветије место за хришћане налази се у делу Јерусалима који се зове Голгота. То је брдо на коме је разапет, сахрањен и васкрсао Исус Христ. На месту његовог страдања подигнут је храм који носи назив Црква Васкрсења Господњег или Црква Светог гроба. То је уједно и седиште јерусалимског патријарха.

Према Старом завету, у Јерусалиму, на Храмовној гори, налазио се Соломонов храм, главно светилиште јудаизма, који је порушен у време опсаде војске Нововавилонског царства. Јевреји су на истом месту подигли нови храм, који су до темеља уништили Римљани у I веку нове ере. На Храмовној гори остао је сачуван западни зид верског комплекса, који носи назив Зид плача. То је свето место за Јевреје код кога се они моле.

Истовремено, у дворишту некадашњег јеврејског храма налази се Ал Акса, једна од највелелепнијих камија исламског света, која је изграђена у VII веку.

У централном делу Храма Христовог васкрсења налази се Капела гроба Христовог

Зид плача и Ал Акса на Храмовној гори

Јерусалим

Света земља

Ислам је дошао у додир са хришћанством почетком VII века, с почетком арабљанско-византијских ратова. Арабљани су 638. године освојили **Јерусалим**, који је остао у муслиманским рукама до краја XI века.

У арабљанском калифату хришћанство није било забрањена религија, али хришћани нису били у равноправном положају са муслиманима.

Средином XI века на Блиски исток и Малу Азију долазе **Турци Селџуци**, муслимански народ из средње Азије. Они су врло брзо освојили највећи део земаља Блиског истока, укључујући арабљанску престоницу Багдад. Затим су напали Византију и 1071. године нанели јој пораз у бици код Манцикерта у Јерменији. Након те победе, Турци су освојили готово целу Малу Азију, коју Византинци више никада неће повратити у потпуности.

Окупљање крсташа

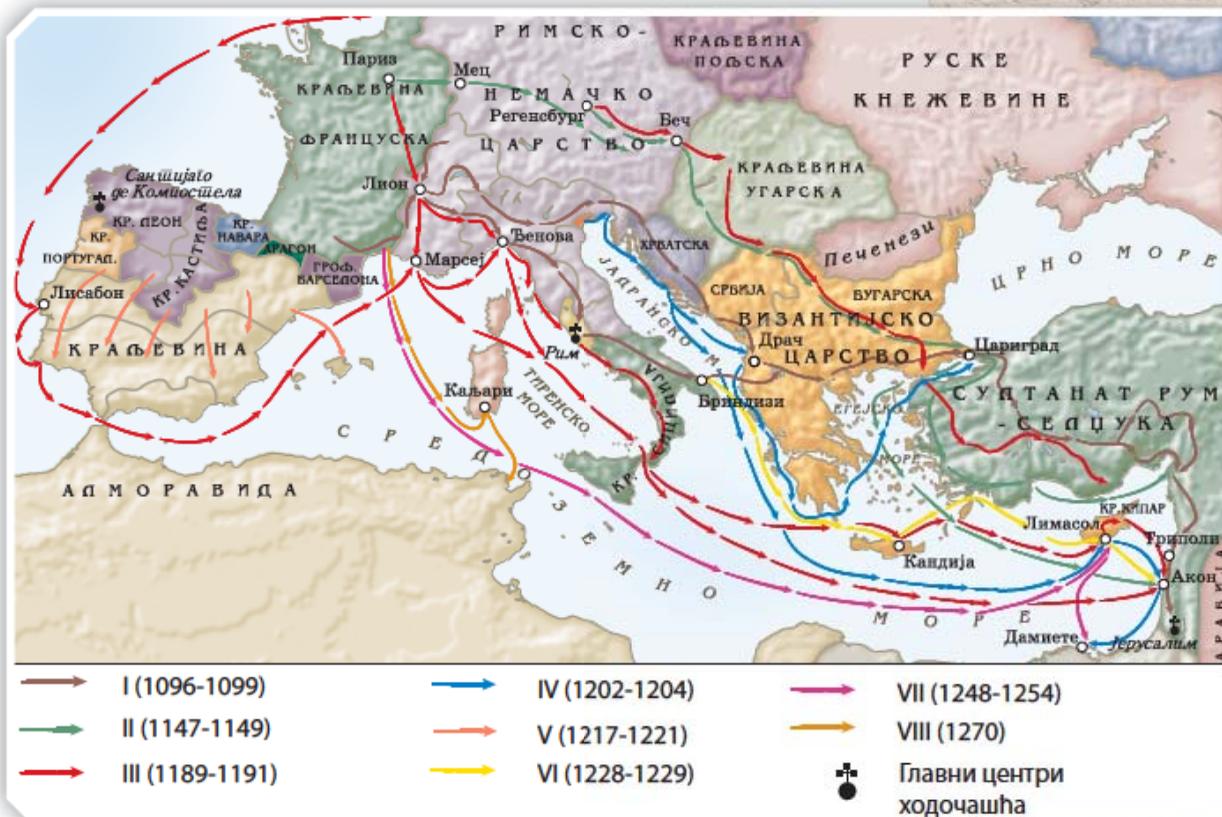
Византијски цар Алексије I Комнин, крајем XI века, затражио је помоћ папе. Он га је замолио да организује војску која би помогла Византији да од Селџука поврати изгубљене територије у Азији. На сабору у Клермону 1095. године **папа Урбан II** је позвао све хришћанске витезове у Европи да помогну византијском цару и да ослободе Свету земљу и Јерусалим од Турака. Заузврат, онима који буду учествовали у рату, папа је обећао ослобађање од свих грехова.

Одзив витезова премашио је очекивања. Осим верских уверења, део њих је у Свету земљу кренуо у жељи да стекне богатство. Освајање нових земаља витезовима је омогућавало и ширење феуда. Ово се нарочито односило на млађу браћу из племићких породица, која нису могла да рачунају на земљишни посед који је наслеђивао најстарији брат.

Витезови који су кренули у овај рат на својој опреми носили су знак крста, по чему су названи крсташа, а ратови су названи крсташки ратови. Од краја XI до средине XIII века вођено је осам крсташких ратова.

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Јеврејски народ је био у тешком положају међу хришћанима широм Европе. Антисемитизам, односно нетрпељивост према Јеврејима и њиховој религији јудаизму, био је врло распрострањен. У време и после крсташких ратова Јевреји су били приморани да се иселе из појединих европских држава или су масовно убијани. У земљама у којима је доминантна религија био ислам, Јевреји су имали слободу вероисповести и били су у бољој позицији него у хришћанским земљама. Ипак, као ни хришћани, ни они нису били у потпуности равноправни са муслиманима.

Крсташки ратови и крсташке државе

ПОЈМОВНИК

темплари – монашки ред, назив добио по Соломоновом храму (temple); препознатљив по белим одорама са црвеним крстом

хоспиталци – монашки ред назван по болници (hospital) светог Јована у Јерусалиму; препознатљив по црној одори са белим крстом

тевтонци – монашки ред назван по старом германском племену; препознатљив по белим огртачима са црним крстом

Први крсташки рат (1096–1099)

Први крсташки рат је постигао потпуни успех у војном смислу. Крсташи су успели да освоје Јерусалим 1099. године. Основано је неколико крсташких држава на простору Сирије и Палестине, од којих је **Јерусалимска краљевина** била најзначајнија. Током освајања Јерусалима, крсташи су починили стравичан злочин када су побили више десетина хиљада муслимана и Јевреја.

Након окончања рата, један број крсташа је остао у Светој земљи. Они су образовали **монашко-витешке редове**, чија је главна улога била да бране крсташке државе, ходочаснике и трговце који су долазили у ове крајеве. Најзначајнији монашки редови су били темплари, хоспиталци и тевтонци. **Темплари** су назив добили по Соломоновом храму и били су препознатљиви по белим одорама са црвеним крстом. **Хоспиталци** су названи по болници светог Јована у Јерусалиму, били су препознатљиви по црној одори са белим крстом. **Тевтонци** су добили назив по старом германском племену, носили су беле огртаче са црним крстом.

Ознака темплара

Ознака хоспиталаца

Ознака тевтонаца

Трећи крсташки рат (1189–1192)

Трећи крсташки рат (1189–1192) предводили су најзначајнији владари тадашње Европе. Повод за његово избијање је пад Јерусалима који је освојио египатски султан **Саладин**, 1187. године. Саладин се другачије понео од крсташа, јер није дозволио покоље хришћана у освојеном граду и спречио је рушење Цркве Светог гроба подигнуте на месту где је био сахрањен Исус Христ.

Саладин на слици италијанског уметника из XVI века

ЖИВОТОПИС

Саладин (1138–1194) је био један од најзначајних муслиманских средњовековних владара познат по витештву. Рођен је на територији данашњег Ирака. Истакао се као командант сиријске војске и египатски везир, а 1174. године постао је султан Египта и Сирије. Често је водио ратове са крсташким државама. Сматрао је да је образовање важно, па је подизао школе и помагао научнике. Изградио је бројне тврђаве и џамије.

Умро је у граду Дамаску, у Сирији, где му се и налази гроб коме бројни муслимани иду у ходочашће.

Пад Јерусалима је потресао целу Европу. Организована је велика војска, коју су предводили најзначајнији европски владари: немачки цар Фридрих I Барбароса, енглески краљ **Ричард I Лавље Срце** и француски краљ Филип II Август. Иако **грандиозно** замишљен, овај поход није остварио свој циљ и крсташи нису успели да поврате Јерусалим. Немачки цар Фридрих I Барбароса је страдао приликом пута ка Светој земљи, а француски и енглески краљ су били у лошим односима што је ометало успешно вођење рата.

ПОДСЕТИ СЕ

Односи између енглеског и француског краља били су лоши због **претензија** које су енглески владари имали према територијама које су биле део француског краљевства. Те претензије су постојале од када је нормански војвода Вилијем Освајач постао краљ Енглеске.

Трећи крсташки рат окончан је споразумом између Саладина и енглеског краља Ричарда I, којим је Свети град остао под муслиманима, али је хришћанским ходочасницима дозвољено безбедно посећивање Јерусалима.

Четврти крсташки рат (1202–1204)

Поход је започео окупљањем крсташа у Венецији. Циљ је био да се нападне моћна муслиманска држава Египат. Међутим, уместо да нападну Египат, крсташи су, уз подршку Венеције, напали Цариград и освојили га 1204. године. У овом походу град је опљачкан, а византијске драгоцености завршиле су на тлу западне Европе. После бројних опсада, ово је био први **пад Цариграда**.

ПОВЕЖИ ЗНАЊЕ

Прва велика опсада Цариграда догодила се 626. године када су Словени и Авари напали град са европске стране, док су Персијанци напали преко Босфора, из Азије. После вишенедељне опсаде, византијска војска је успела да одбије напад.

Током VII века Арабљани су у неколико наврата покушали да освоје Цариград, али безуспешно.

ИСТОРИЈСКИ ИЗВОР

„Остатак војске растурен по граду стекао је такође велики плен, тако велик да нико није могао проценити његову величину и вредност. Укључивао је злато и сребро, стоне приборе и драго камење, сатен и свилу, огртаче од веверичиног крзна, хермелина и самура (врсте скупцепоног крзна) и све пробране ствари што се могу наћи на земљи. Жофроа од Вилардуена овде изјављује да, колико он зна, толики плен није никад био задобијен у једном граду од створења света. Свако је нашао смештај где је желео, није недостајало финих станова у том граду. Тако су војске крсташа и Венецијанаца биле долично уконачене. Они су се сви радовали и захваљивали Господу за част и победу коју им је уделио, тако да су они који су били сиромашни сада живели у богатству и раскоши. Тако су они прославили Цветну недељу и Ускрс, који је следио, срцима пуним радости за добротина нашег Господа и Спаситеља која им је подарио. И требало је да га хвале, јер цела њихова војска није бројала двадесет хиљада људи, а уз његову помоћ освојили су четири стотине хиљада или више и то у највећем, најмоћнијем и најбоље утврђеном граду на свету.”

(Жофроа де Вилардуен, *О освајању Константинопоља*)

ПОЈМОВНИК

грандиозан – велики, величанствен, влелепан
претензија – полагање права на нешто

Споменик Ричарду Лављем Срцу и Саладину у Јерусалиму

Напад крсташа на Константинопољ 1204. године (минијатура из XV века)

Крсташи су на рушевинама Византије основали неколико држава, од којих је најважније било Латинско царство (1204–1261) са центром у Цариграду. Византинци су се одржали у три области од којих је најзначајнија држава била Никејско царство, које је 1261. године ослободило Цариград. Ипак, Византија никада више није успела да поврати стару моћ, што је омогућило Турцима Османлијама да лакше продру у Европу.

Остали крсташки походи нису били толико значајни и углавном су били уперени против муслиманских држава у Египту и Тунису. Падом крсташког града Акре, важне луке на Средоземном мору, 1291. године нестаје и последња крсташка територија на овом простору.

Последице крсташких ратова

Иако су били разорни и пљачкашки, крсташки ратови су допринели развоју културе, а нарочито економије западног дела Европе. Знатно је повећана трговинска размена, што је утицало на привредни развој у позном средњем веку, поготово италијанских трговачких центара Венеције и Ђенове.

Постојање крсташких држава је поспешило размену знања између хришћана и муслимана. Европљани су се на овај начин упознали и са цивилизацијама Индије и Далеког истока, те са новим пољопривредним културама, изумима и технологијама. Истовремено, код Европљана се развила жеља за далеким путовањима и авантурама, која је довела до откривања нових земаља и цивилизација.

САЖЕТАК

Крсташке ратове су водили западноевропски витезови против муслиманских држава, за ослобођење и контролу Свете земље и Јерусалима. Вођени су од краја XI до средине XIII века и било их је осам.

Најзначајнији је био први крсташки рат током којег је заузет Јерусалим и створено неколико крсташких држава. Муслимани су повратили Јерусалим крајем XII века, и од тада је углавном био под њиховом контролом.

У четвртом крсташком рату крсташи су освојили Цариград и срушили Византијско царство. Захваљујући крсташким ратовима, Европа је економски ојачала и културно се развила, дошло је до размене производа и знања између Европе и муслиманског света. Такође, долази и до ближег повезивања Европе са Индијом и Кином.

ПИТАЊА И ЗАДАЦИ

1. Шта је Света земља и зашто је значајан Јерусалим?
2. Који је био повод за избијање крсташких ратова?
3. Како се звала најзначајнија крсташка држава?
4. Које витешко-монашке редове знаш и која је била њихова улога?
5. Шта се десило у Четвртом крсташком рату?
6. У чему је значај крсташких ратова?

ЖИВОТ У СРЕДЊЕМ ВЕКУ И ПРИВРЕДНИ УСПОН ЕВРОПЕ

дворци / витешки турнири / пољопривреда / број становника / трговци / градови / занатлије / катедрала / епидемија / комуна / еснафи / сајмови / гилде / банка

КЉУЧНЕ РЕЧИ

У раном средњем веку живот становништва се претежно одвијао на селу. Властелини су живели у дворцима које су опслуживали бројни кметови. Привреда је претежно била натурална. Током времена развијају се пољопривреда и занатство, расте број становника и стварају се робни вишкови, што помаже развој робноновчане привреде, трговине и градова. Ствара се и нови staleж – грађанство.

Свакодневни живот у средњем веку

У раном средњем веку, на територији некадашњег Западног римског царства, градова готово да није ни било.

Центар друштвеног и политичког живота били су дворци у којима су живели племство, краљеви и цареви са породицом. Они су имали и по више двораца широм својих земаља, па су се често селили. На овим владарским поседима посетиоци су били крупне велможе, племићи и свештеници највишег ранга. Они су владарима помагали у управљању земљом.

Дворац француских краљева Шамбор

Племићи су такође живели у дворцима, са својим породицама, слугама и војницима који су их чували од напада непријатеља. Дворци су обично зидани на узвишењима. Били су опасани каменим зидинама са високим кулама, са којих је могла да се осматра околина. Око зидина су копани дубоки ровови који су често били испуњени водом, како би се отежао могући напад непријатеља.

Унутар зидина биле су штале са коњима, просторије за војску и складишта. Део кметова, нарочито оних вештијих који су се бавили израдом занатских производа, имали су ту своје радионице. Већи део кметова, земљорадници, живели су ван зидина дворца, а унутар зидина су се склањали у случају напада или када би долазили да предају храну за становнике дворца. Сукоби међу велможама чији су се феуди граничили били су честа појава, тако да су кметови морали често да траже заштиту унутар зидина.

Замак Бодиам подигао је енглески крсташ и племић Едвард Делингриц

ПОЛМОВНИК

донжон кула – најјача кула у утврђењу, утврђење у утврђењу

Централни део замка чинила је главна, такозвана **донжон кула** у којој је живео властелин са својом породицом и дворанима. Ова кула је представљала последњу одбрану властелина у случају да непријатељ продре у унутрашњост замка. У кули је главна просторија била велика дворана у којој се одвијао свакодневни живот властелина, а околу су биле мање просторије у којима се ноћивало. Куле су биле мрачне, хладне и загушљиве јер је било мало прозора. Из велике дворане, која се једина редовно грејала, властелин је управљао феудом, у њој се обедовало и ту су организоване гозбе и забаве за вазале и другу властелу. Сам племић, власник дворца, често је одсуствовао од куће због бројних обавеза и ратова.

Властелински синови су од седме године почињали да се уче вештини ратовања, да јашу коње, вежбају да држе мач и баратају њиме. Девојчице су се припремале за будући живот мајке и училе су како се води и одржава властелински дом. У владарским и племићким породицама бракови су били уговарани, јер су тако склапани политички савези и увећавани феуди. Жене су биле у подређеном положају и зависиле су од одлука очева, браће и мужа. Најважнији задатак је био рађање синова. У случају смрти мужа, управљале су поседом до пунолетства најстаријег сина.

На дворовима су често одржавани **витешки турнири** на којима су се младићи такмичили у ратничким вештинама. Замкове су обилазили путујући глумци, акробате, музичари, који су забављали властелу и њихове госте. Једна од омиљених забава био је и лов.

Витешки турнир (средњовековна минијатура)

Живот средњовековних сељака био је тежак због обавеза које су имали према феудалцу. Кметови нису смели да напусте феуде на којима су радили. Живели су у малим кућама направљеним од камена и дрвета или блата и сламе, са једном просторијом у којој су сви укућани боравили, неретко заједно са стоком. Хигијена је била на врло лошем нивоу због чега су избијале честе епидемије различитих болести. Деца су врло рано почињала да раде на имању како би помогла родитељима. Спретнији кметови, који су имали неки занат у рукама, са развојем првих градова бежали су са феудалних поседа како би обезбедили бољи живот својим породицама. Друштвени живот кметова одвијао се на светковинама и вашарима који су најчешће организовани поводом неких верских празника недалеко од двораца и крај великих манастира. Ту су млади људи могли да се упознају, да гледају наступе акробата, музичара, глумаца и да потраже помоћ путујућих лекара.

У позном средњем веку приноси у пољопривреди су повећани захваљујући новим изумима и већем коришћењу природних извора енергије. Крчењем шума и исушивањем мочвара обезбеђене су нове обрадиве површине. У земљорадњи почињу да се користе **плугови** са металним **раоником** и **точковима**, као и животиње за њихову вучу. Земља се ђубрила и наводњавала. Такође у производњи се све чешће користе снага воде и ветра, па се тако граде **воденице** и **ветрењаче** са млиновима за млевење житарица. Све то је допринело већој пољопривредној производњи, већој количини хране, па самим тим и повећању **броја становника**.

Развој градова и живот грађанства

После Велике сеобе народа градови Западног римског царства су већином били разорени и опустошени. Опстао је мали број градских центара, седишта надбискупија и бискупија, углавном у северној Италији и деловима Француске.

ПОВЕЖИ ЗНАЊЕ

На феудалном поседу производило се све што је било неопходно за живот његових становника и била је развијена натурална привреда. Евентуални вишак производа са феудалног поседа размењивао се са другим феудалним поседима за оно што је недостајало.

Са напретком пољопривреде, током XI и XII века, појављује се већи вишак производа на феудалним имањима. У раном средњем веку, вишкови различите робе су размењивани током светковина када би на великим раскрсницама путева, морским и речним лукама, крај великих властелинских замкова, манастирских поседа и рудника били организовани вашари. Вашаре су обилазали и малобројни **трговци**. С временом ће се трговци трајно населити на овим прометним саобраћајницама, а уз њих и део кметова, нарочито оних који су се бавили изградом занатских предмета. Тако су настали нови **градови**.

Ветрењача са млином за житарице

ПОЈМОВНИК

плуг – пољопривредно оруђе са металним делом, раоником

раоник – метални део, сличан великом ножу, којим се обрађује земља

воденица – објект који се гради крај воде и има млин за млевење житарица који се покреће снагом воде

ветрењача – висок објект који има краке које покреће ветар и тако меље житарице у млину унутар објекта

Као и око двраца велможа, тако су и око градова подизани зидови и куле, како би се становништво заштитило од могућих напада и пљачкаша. Око градских зидина копани су ровови са водом, а главна капија је имала покретни мост који се по потреби подизао. На капијама је постојала градска стража која је контролисала ко улази у град. Ноћу су се капије закључавале.

Поглед из ваздуха на италијански град Монтериђони из XIII века

Од капије до центра града и великог трга водила је главна улица, која је била шира од осталих. Овом улицом су могла да прођу и већа, натоварена кола са коњима или воловима који су их вукли. На тргу је грађена главна црква, **катедра**, која је осликавала моћ и богатство града. У финансирању и изградњи катедрале учествовали су сви становници, што је јачало јединство и заједништво. На главном тргу се куповала и продавала роба, ту су одржаване светковине, представе путујућих позоришта, али су се ту извршавале и судске казне.

Простор у граду је био скучен. Са главног трга водиле су уске улице са прибијеним кућама, вишеспратницама. У приземљу су биле трговачке или занатлијске радње, а становало се на спратовима. Куће су у почетку најчешће прављене од дрвене грађе, што је узроковало честе пожаре који су се врло брзо ширили. Није постојала канализација, па се сва отпадна вода просипала на улицу. То је допринело лаком ширењу заразних болести, па су **епидемије** често избијале у градовима и смањивале број становника.

ПОЈМОВНИК

катедра – главна градска, саборна црква, најчешће седиште верског поглавара

епидемија – оболевање већег броја људи од неке заразне болести

црна смрт – куга, врста заразне смртоносне болести коју су преносиле бубе

својина – оно што некоме припада, право на поседовање, располагање нечим, власништво

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Средином XIV века у Европи је избила велика **епидемија** куге или **црне смрти**. Процењује се да је тада страдала трећина европског становништва. Епидемије куге су избијале и касније али, ниједна није била тако разорна као ова.

Градско уређење

Првобитно, сви градови су били власништво владара, неког феудалца или цркве, јер су се налазили на њиховој земљи. Да би поспешео прилив становништва и развој града од кога је убирао новац, феудалац је становницима давао право **својине** и право кретања. Заузврат су становници града били у обавези да феудалцу дају одређене новчане износе. Односи између грађана и градског феудалца били су правно регулисани повељама.

С временом, економска моћ градског становништва је расла, а са тим и њихова жеља да побољшају свој положај и самостално одлучују о животу у граду. Они се удружују у савезе грађана, **комуне**, како би се лакше изборили за своја права. Комуне су често организовале побуне против феудалаца како би се потпуно осамосталиле. Поједини градови су успевали да откупе своју самосталност, а бројни су били приморани и да се оружјем боре за остваривање својих циљева. Највише комуна било је на територији северне Италије, а имале су **републиканско** уређење. То значи да њима није управљао монарх који је ту титулу наслеђивао, већ привремени владар који је биран гласовима већине и мењан у одређеним временским периодима.

Занатлије

Градско становништво се претежно бавило занатством. **Занатлије** исте струке су се удруживале у посебна удружења која се зову **еснафи** или **цехови**. Сваки занат је имао свој еснаф: пекара, ковача, дрводеља, кројача и многих других. Еснафи су одређивали врсте материјала који се обрађују, који алат се користи, трајање радног времена, али и цену производа. Чланови еснафа плаћали су чланарину, бринули једни о другима и међусобно се помагали. Имали су свој печат, грб и заставу на којима су обично приказивани производи и алат карактеристични за одређени еснаф. Да би занатлија постао члан еснафа, морао је да прође дуг пут од шегрта до мајстора.

Занатска радионица из XV века

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Мајстор је најчешће био и власник радионице у којој је запошљавао главног помоћника, **калфу** и неколико ученика, шегрта. Шегрт је морао годинама да учи занат, пре него што би могао да постане мајсторов помоћник, односно калфа. Калфа је радио за плату и усавршавао се у послу. Ако би пожелео да се осамостали, морао је да направи квалитетан производ који се звао **ремек-дело**. Тек када би положио мајсторски испит, могао је да буде примљен у еснаф.

ПОЈМОВНИК

комуна – град са самоуправом где грађани сами одлучују о својим потребама и потребама града

република – облик државе у којој грађани бирају највишу власт на одређени број година

Дуждева палата у Венецији из које се управљало Млетачком републиком

ПОЈМОВНИК

еснаф, цех – удружење занатлија који се баве истим занатом

калфа – помоћник мајстора занатлије који још није положио мајсторски испит и стекао право да се самостално бави занатом

ремек-дело – занатски производ који израђује калфа за мајсторски испит

Процвет производње и трговине

С порастом броја мајсторских, занатских радионица, број становника градова се повећава и све више се развија трговина. Крајем раног средњег века успостављене су две области које су предњачиле у трговачком промету. Биле су то северна Италија и Фландрија (област данашњих делова Белгије, Француске и Холандије).

Градови у северној Италији су били међу реткима који су опстали упркос најезди ратоборних племена. Они су наставили да одржавају трговачке везе са Цариградом и Византијом. У томе је предњачила Венеција.

ПОВЕЖИ ЗНАЊЕ

Град Венеција је настао у VI веку у периоду распада Римског царства и Велике сеобе народа. Током раног средњег века, Венеција је била под врховном влашћу Византије, што јој је омогућило економски и политички напредак. Град је био организован као врста републике. Зато се Венеција назива и Млетачка република. Млетачка република је организовала четврти крсташки рат и тако учествовала у паду Цариграда 1204. године. Са пропашћу Византије, Венеција је приграбила велики део њене територије.

Занатлије продају своје производе у граду, минијатура из XV века

Фландрија је представљала центар трговине за север Европе. Ту су се окупљали трговци из Скандинавије и Британије да би размењивали робу са трговцима из Француске и Немачке.

Од XII века организују се **сајмови** на којима су се окупљали трговци са разних страна континента да би разменили робу. Највећи сајмови одржавали су се у области Шампање, у Француској.

Слично занатлијама, трговци организовани у гилде формирали су савезе да би олакшали пословање и повећали безбедност

ПОЈМОВНИК

гилда – удружење трговаца
валута – новац неке земље, нпр. динар је валута Србије, а евро је валута земаља Европске уније

мењачница – место где се размењују различите валуте

банка – место где се чува, размењује и позајмљује новац

камата – онај који позајмљује новац враћа зајмодавцу већу суму од позајмљене, разлика између позајмљене и враћене суме је камата и то је зарада зајмодавца

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Крајем позног средњег века, севернонемачки градови, на челу са Либеком, уједињују се у трговачки савез који је назван Ханза. Овај савез је преузео контролу над трговином на северу Европе.

Банкарски послови

Трговци из различитих земаља су долазили на сајмове са новцем различитих **валута**. Зато се јавила потреба за **мењачницама** у којима је могао да се размени новац. Тако су се, најпре у италијанским градовима, развили и банкарски послови, и то на уличним тезгама и клупама. Отуда и потиче име **банка** (од латинске речи „banco”, што значи клупа).

Поједини трговци су у мењачницама почели да узимају и позајмице, а за ту услугу су морали да плате **камату**. Овим послом су се у почетку претежно бавили Јевреји.

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Средњовековна црква је сматрала да је позајмљивање новца уз камату грех, због чега су се хришћани ретко тиме бавили. Тај посао су обављали Јевреји, којима вера то није бранила. Ово је био један од разлога за њихове честе прогоне и протеривања из држава средњовековне Европе. Те хајке су често организовали и сами владари када би им понестало новца да врате дуг Јеврејима.

Због честих пљачки и разбојништва трговцима је велики проблем представљао и пренос новца с једног места на друго. Тако су се појавиле **менице**. Трговац би у једном граду у мењачници предао новац и за то добио признаницу, меницу, а онда би, на основу те менице, у другом граду преузео исту ту своту новца у другој мењачници. Међу првима који су се бавили овим занимањем били су темплари, који су имали своје представнике широм Европе. Они су се овим послом бавили све до почетка XIV века, када је њихов монашки ред уништио француски краљ Филип IV Леги.

Пред крај средњег века у Европи се појављују утицајне хришћанске породице које су се бавиле банкарским пословима. Једна од најпознатијих банкарских породица је била породица Медичи из Фиренце.

Члан породице Медичи окружен уметницима

Грађанин зајми паре од банкара Јеврејина (илустрација из XIII века)

ПОЈМОВНИК

меница – врста признанице, хартије од вредности која се издаје уместо новца и може да се уновчи, тј. опет замени за новац

САЖЕТАК

У раном средњем веку, градови су углавном били разорени, па је становништво живело на селу. Владари су живели у дворцима које су имали широм земље и често су се селили. Крупни феудалци такође су живели у дворцима, док су њихови кметови живели у близини двораца и склањали се унутар зидина у случају напада непријатеља. Велможе су проводиле слободно време на витешким турнирима, у лову и приређујући гозбе. Кметови су се окупљали на ва-шарима у време народних и верских светковина. Са развојем пољопривреде и повећањем броја становника у XI веку почиње развој бројних градова. У градовима су претежно живеле занатлије, које су се удруживале у еснафе, и трговци, који су се удруживали у гилде. С развојем трговине, развија се и банкарство. Како су градови и њихови становници јачали, тако је и њихова жеља за самосталношћу од феудалаца бивала већа. Како би се изборили за самосталност, грађани су често оснивали комуне. До краја средњег века грађанство је знатно ојачало.

ПИТАЊА И ЗАДАЦИ

1. Опиши начин живота велможе.
2. Шта је донжон кула?
3. Како су живели кметови у средњем веку?
4. Која два кључна фактора су утицала на формирање нових градова?
5. Опиши изглед средњовековног града.
6. Шта су еснафи, а шта гилде?
7. Како су настале банке?
8. Зашто су грађани оснивали комуне?

СРЕДЊОВЕКОВНА КУЛТУРА

образовање / универзитет / библиотека / каролиншка ренесанса / арапски бројеви / народна књижевност / византијски стил / романика / готика / технички изуми

КЉУЧНЕ РЕЧИ

Византијски учитељ са учеником, илустрација из XII– XIII века

ПОЈМОВНИК

астрономија – наука о свемиру, објектима и појавама изван планете Земље, наука о небеским телима и појавама у васиони

теологија – наука о вери и богу

граматика – наука о језичким правилима

реторика – вештина држања говора, наука о говорничком умећу

филозофија – наука о законима развитка природе, мишљења, друштва, ставовима о животу

Византија и Италија су биле једине европске области у којима се у раном средњем веку сачувало наслеђе римске цивилизације. Основно обележје средњовековне културе је била религија. Тако су се и образовале три значајне културне области: византијска, западноевропска и арабљанска.

Образовање у средњем веку

У раном средњем веку у Византији где је наслеђен систем образовања античког доба, школе су несметано радиле, а култура и уметност су цветале. У византијским школама су изучавни: математика, музика, **астрономија**, **теологија** и историја. Цар Теодосије II је у Цариграду основао **универзитет** 425. године. На њему су се изучавали **граматика**, **реторика**, право и **филозофија**. При манастирима и у важнијим црквеним центрима постојале су богате **библиотеке** и била је развијена преписивачка делатност.

Византија је ширила културни утицај на народе које је покоравала и на оне који су се досељавали на њене некадашње територије. Тако су Јужни и Источни Словени примили хришћанство и описмнили се уз глаголицу и ћирилицу, управо захваљујући Цариграду.

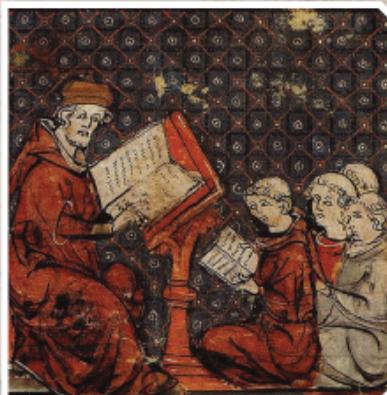
ПОВЕЖИ ЗНАЊЕ

Браћа из Солуна, Ћирило и Методије, превели су верске списе са грчког на словенски језик. Ћирило је саставио и прво словенско писмо – глаголицу. Њихови ученици Климент и Наум су у Охриду основали школу и развили преводилачки и преписивачки рад. У бугарском граду Преславу је настало и ново писмо, једноставније од глаголице – ћирилица. Бугари и Срби су први прихватили ћирилицу, а потом и Руси.

Бугари и Срби су примили хришћанство у IX веку, а Руси у X веку.

Док су култура, уметност и образовање цветали у Византији, у западном делу Европе у раном средњем веку образовање је готово замрло. Световне школе су затворене, а цркве и манастири преузимају просветну улогу. Ниво знања који се могао добити у црквеним школама је био веома низак, а у њима су се углавном школовали будући свештеници. У овим школама учило се: читање, писање, рачунање и црквено певање. У време Карла Великог, почетком VIII века, догодиле су се прве промене.

Свештеник са ђацима, минијатура из XIV века

ПОВЕЖИ ЗНАЊЕ

Врхунац политичке моћи Франачка држава је достигла за време владавине Карла Великог (768–814). Тада долази и до процвата културе и уметности у Франачкој. Иако неписмен, Карло Велики је на свом двору основао библиотеку и школу. Око себе је окупљао ретке учене људе тога доба. По целој територији царства градио је манастире и цркве и тако ширио хришћанство. Овај културни препород је познат под именом каролиншка ренесанса.

Од времена **каролиншке ренесансе** оснивају се и **световне школе**, углавном на дворовима владара и крупније властеле. Овде су се образовали престолонаследници и племићи.

Позни средњи век је донео значајне промене. Развојем градова и градске привреде, појавила се потреба за квалитетнијим световним школама. Врло брзо развијају се први универзитети.

Универзитети су деловали као еснафи студената и професора, који су штитили њихове интересе. У почетку су се универзитети налазили под контролом цркве или владара, али ће брзо покренути борбу за стицање **аутономије**. Ова борба се најчешће завршавала успешно, тако да су универзитети стекли аутономију, односно били су изузети од директног утицаја црквене или световне власти.

Студенти су у средњем веку могли да изучавају права, медицину и теологију. Предуслов за упис на универзитет било је одлично познавање латинског језика, на коме се одвијала целокупна настава.

Први универзитет у Западној Европи основан је у Болоњи крајем XI века, и био је познат по изучавању права. Током XII века основани су универзитети у Паризу и Оксфорду, а почетком XIII века и универзитет у Кембриџу. Ови универзитети постоје и данас.

Библиотека Универзитета у Болоњи

Арапска култура развила се на Арабљанском полуострву под утицајем ислама и културних тековина народа које су Арабљани покорили. Извршила је снажан утицај на европску културу преко **калифата** који је постојао на територији данашње Шпаније.

ПОЈМОВНИК

световни – који није у вези са црквом, вером и богом
аутономија – независност

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Универзитети су сачували своју аутономију. Данас та слобода значи да сами бирају управнике универзитета и факултета, ректоре и декане, као и професоре који предају на факултетима. Професори имају право и обавезу да негују слободу научног истраживања, да износе научне ставове и преносе их на студенте. Иако држава финансира већину универзитета, не би смела да угрожава ову њихову аутономију, јер би тако гушила слободно мишљење, развој науке и друштва.

ПОЈМОВНИК

калифат – држава у којој је на власти калифа, наследник пророка Мухамеда, који се бира међу најпoboжнијим и најобразованијим муслиманима

Студенти на арапском универзитету

ПОЈМОВНИК

хемија – наука о саставу различитих материја, о њиховим својствима и променама

Књига из средњег века, религиозне садржине

ПОЈМОВНИК

епска поезија – врста поезије у којој се најчешће пева о неком познатом догађају, ратним успесима или о познатој личности и њеним подвизима

лирска поезија – врста поезије у којој се описују лични доживљаји и погледи на свет, може бити љубавна, описна, родољубива и сл.

проза – облик књижевног дела који није писан у стиху и строфи као поезија

Калифат је имао универзитете у Кордови, Малаги, Севиљи и Гранади, а студенти су изучавали: медицину, астрономију, математику и **хемију**. Како су имали развијене трговачке везе са Индијом и Кином, Арабљани су у Европу пренели научна и културна достигнућа далекоисточних народа. Имали су врло развијену преводилачку и преписивачку делатност, захваљујући чему су сачувана бројна дела античког доба. У Европу су из Индије пренели нови систем бројева у који су додали нулу. Тај систем данас називамо **арапски бројеви**.

Књижевност

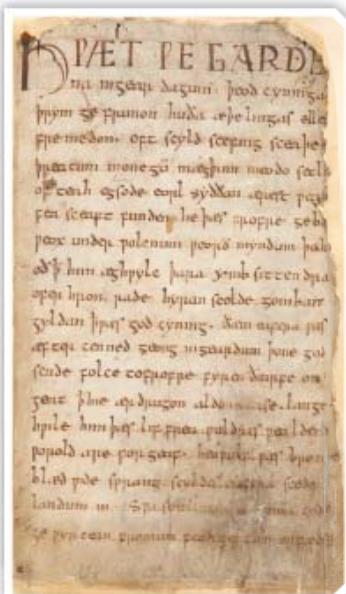
Средњовековна писана књижевност је и у Византији и у западној Европи била првенствено религијског карактера. Књиге су преписиване и писане на пергаменту и хартији. Преписивачка делатност се обављала при манастирима и црквеним центрима. Најчешће су писана: житија светаца, богослужбене књиге, црквене историје, хронике и биографије. У Византији су била врло популарна историјска дела и хронике, па су тако и поједини цареви писали ову врсту дела.

ПОВЕЖИ ЗНАЊЕ

Историјски извор који говори о досељавању Срба на Балканско полуострво је дело византијског цара Константина VII Порфирогенита „Спис о народима“. Према овом делу, Срби и Хрвати се на Балкан досељавају за време владавине цара Ираклија, после великог аварско-словенског пораза код Цариграда.

Са развојем писмености током каролиншке ренесансе у западном делу Европе, књиге су се писале и на дворовима владара и властеле. Њихов садржај је био углавном историјског или биографског карактера. Књиге су писане на латинском све до позног средњег века, када се полако прелази на народне језике од којих су најраспрострањенији били старофранцуски и старонемачки.

У позном средњем веку долази до процвата **народне књижевности**, нарочито **епске, лирске поезије и прозе**. У књижевности се славе познати витезови и митски јунаци. Међу најпопуларнијим еповима су: „Песма о Роланду“ на старофранцуском, „Песма о Нибелунзима“ на старонемачком, као и „Еп о Беовулфу“ на староенглеском. Били су популарни и историјски и витешки романи: „Роман о Троји“, „Роман о Александру Великом“, „Роман о краљу Артуру“ и слично.

Почетак Епа о Беовулфу, који се чува у Британској библиотеци

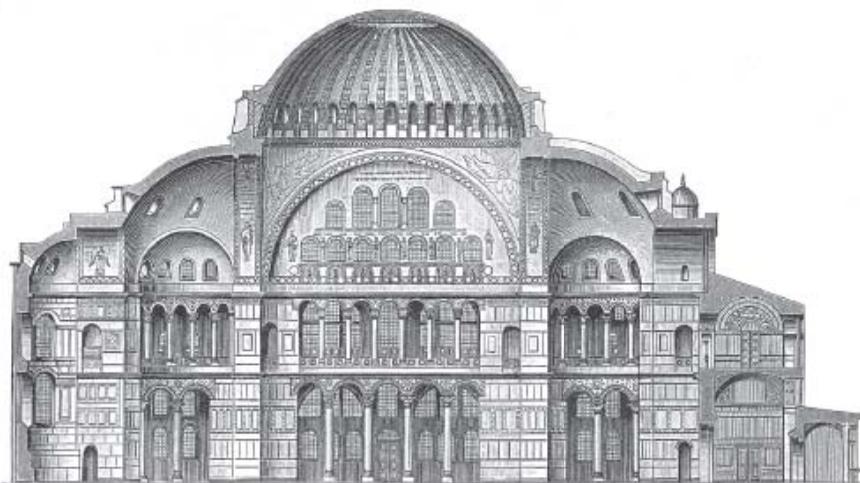
Италијански песник Данте Алигијери је на народном италијанском језику, почетком XIV века, написао **поему** „Божанствена комедија“, док је Џефри Чосер, крајем XIV века, на народном енглеском језику написао „Кентерберијске приче“.

Посебан вид народне књижевности је трубадурска књижевност, која се развила у XI веку на југу Француске и проширила по европским земљама. **Трубадури** су били путујући музичари који су посећивали племићке дворове. Они су певали о авантурама средњовековних витезова и витешкој љубави. Главни мотив ове поезије је неузвраћена љубав.

У култури Арабљана најзначајније књижевно дело представља збирка прича „Хиљаду и једна ноћ“. Неке од тих прича су и данас познате у целом свету, као на пример прича о Аладину и његовој чаробној лампи.

Уметност и архитектура

Византијска уметност неговала је тековине хеленистичке, античке културе, а у архитектури је под тим утицајем формиран посебан, **византијски стил**. Главна карактеристика овог стила је купола која је комбинована са ранијим грчко-римским стубовима. Најбољи пример овог стила представља Црква Свете Софије у Цариграду. Црквени и световни објекти украшавани су фрескама, иконама и мозаицима.

Цртеж пресека Цркве Свете Софије, у Цариграду

Архитектура и уметност у западном делу Европе су се значајније развили нешто касније, када су настала два стила. **Романика** је настала по узору на римску и византијску архитектуру и развила се у XI веку. Особеност грађевина овог стила су масивни зидови са тешким кровом. Ове грађевине су мрачне јер нису имале пуно прозора.

С развојем градова у XII веку, у Француској настаје нови стил који је тежио висинама – **готика**. Главно обележје овог стила био је преломљени, шиљати лук због кога грађевине делују још више.

ПОЈМОВНИК

поема – лирско-епска песма
трубадур – путујући песник и музичар који пева о витешкој љубави и лепоти дворских дама

Илустрација трубадура из средњовековне књиге

ПОЈМОВНИК

византијски стил – стил у архитектури настао у V веку, код кога је основа цркве у облику крста, изнад је велика купола, а на крацима крста налазе се мање куполе које носе стубови прављени у грчко-римском стилу

романика – стил у архитектури настао у XI веку, карактеристичан по јаким зидовима са мало прозора, полукружним луковима и великим и тешким крововима

готика – стил у архитектури настао у XII веку, карактеристичан по стремљењу у висину са преломљеним луком и пуно прозора са витражима

Катедрала у Пизи из XII века грађена је у романском стилу са полукружним луковима

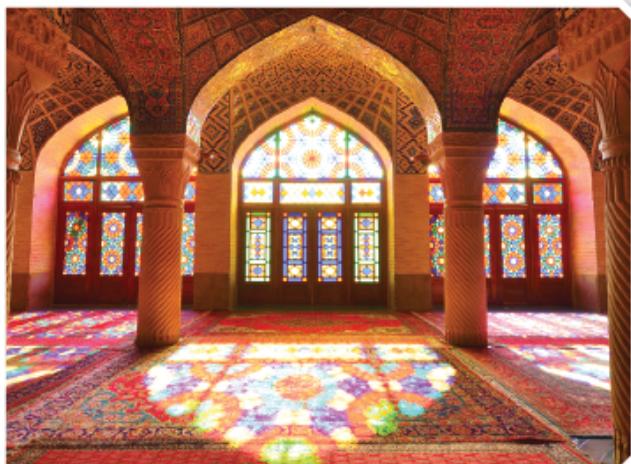
Готичка катедрала у Милану из XIV века

ПОЛМОВНИК

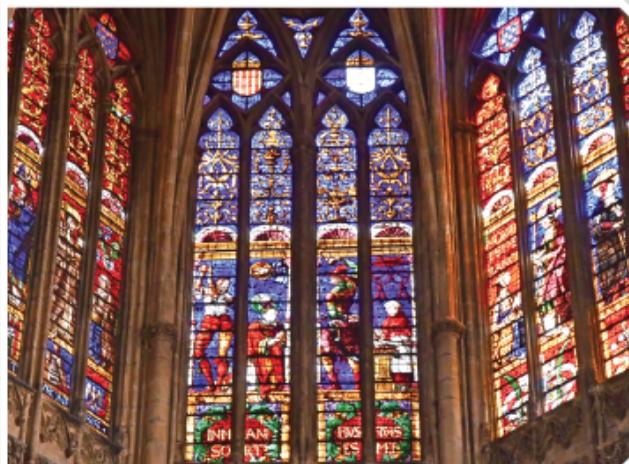
витраж – прозор направљен од бојеног стакла, на коме су, у хришћанској традицији, најчешће представљене сцене из Библије, живота владара и светаца, док су у муслиманској традицији приказани геометријски и биљни мотиви

Објекти који су грађени у готичком стилу имају велики број прозора. Прозори су прављени од бојеног стакла на којима су најчешће представљани религијски призори и зову се **витражи**. Захваљујући дневној светлости која је пролазила кроз витраже, атмосфера у црквама је верницима деловала нестварно.

Арапску архитектуру верских објеката, џамија, карактеришу лукови и куполе и додатне куле, минарети. За разлику од европске традиције у којој је уобичајено приказивање светаца на фрескама, иконама и мозаицима у исламској култури није дозвољено ликовно приказивање људи.

Насир Ал Мулакова џамија, познатија као Розе џамија, у Ирану

Витраж катедрале Сент Етјен, у Француској

ПОДСЕТИ СЕ

Арапи унутрашњост објеката украшавају арабескама и арапским натписима. Арабеске су шаре са биљним или геометријским мотивима. У џамијама су чести и витражи са арабескама.

Проналазаштво

Свакодневни живот у позном средњем веку је значајно олакшан захваљујући техничким изумима који су се посебно развили посредством Арабљана и захваљујући крсташким ратовима. Тако се Европа упознала са неким старим кинеским проналасцима као што су: папир, компас и барут. Пред сам крај средњег века, на градским кулама се уводе велики часовници.

Кинези су пре Европљана познавали и технику умножавања текстова отискивањем, али ће тек штампарска машина, коју је изумео Немац Јохан Гутенберг у XV веку, Европу увести у нову историјску епоху – нови век.

Два математичара, један је из Европе, а други је Арапин (минијатура из XV века)

САЖЕТАК

Током средњег века у Византији се развијају и цветају, наука, култура и уметност, а 425. године отворен је и универзитет у Цариграду. Византија је ширила културни утицај на бројне народе, па тако и на Србе. Књижевност Византије средњег века је претежно била религијска, па су најчешће писана житија, а од световне књижевности родослови, биографије владара и историјска дела. У уметности је развијен посебан, византијски стил. Унутрашњост објеката украшавана је фрескама, иконама и мозаицима.

У западном делу Европе први знаци културног и просветног опоравка јављају се са каролиншком ренесансом. Крајем 11. века отварају се први универзитети. Књижевност је у раном средњем веку писана латинским језиком и имала је религијски карактер. Са развојем писмености, развија се народна књижевност. Архитектура се у овом делу Европе развила тек крајем раног средњег века. Прво је настао романички, а потом и готички стил. Унутрашњост грађевина је украшавана фрескама, мозаицима и иконама, а у готици су доминирали витражи. Арапска култура се развила под јаким утицајем ислама, али и различитих култура народа које су Арабљани покорили. Преко својих територија у данашњој Шпанији, где су отворили бројне универзитете, Арабљани су пресудно утицали на развој културе, науке и уметности Европе. Капитално дело арапске књижевности је збирка прича „Хиљаду и једна ноћ“, а посебно обележје исламске уметности представљају арабеске.

Захваљујући посредовању Арапа, али и крсташким ратовима, Европа ће се упознати са многим изумима Индије и Кине, који ће је увести у ново раздобље историје.

ПИТАЊА И ЗАДАЦИ

1. Упореди развој образовања, науке и уметности средњег века у Византији и у западном делу Европе.
2. У ком веку је отворен први универзитет у Цариграду, а у ком веку у Болоњи?
3. Које су карактеристике византијског стила?
4. Упореди романички и готички стил.
5. Која су најпознатија религијска дела средњовековне књижевности?
6. Наброј три средњовековна епа написана на народном језику.
7. Како је арапска култура утицала на развој науке и уметности у Европи?

1. Направи ленту времена на којој ћеш уписати најзначајније године из европске историје у позном средњем веку.

- а) крунисање Отона I за цара
 - б) крсташко освајање Јерусалима
 - в) оснивање универзитета у Цариграду
 - г) Велика повеља слобода
 - д) крсташко освајање Цариграда
-

2. Бројевима од 1 до 6 означи временски период владавине најзначајнијих европских владара у позном средњем веку, од најранијег до најкаснијег владара.

цар Отон I _____ краљ Филип II Август _____ војвода Виљем Освајач _____
краљ Филип IV Лепи _____ цар Фридрих I Барбароса _____ краљ Хенри II
Плантагенет _____

3. Објасни појмове:

- а) еснаф _____
- б) сајам _____
- в) темплари _____
- г) трубадури _____
- д) донжон кула _____

4. Допуни реченице:

Византијски цар _____ је тражио од римског папе помоћ у борби против _____. Папа _____ је организовао сабор у _____, на којем је позвао европске витезове у рат за ослобођење Христовог гроба у _____.

5 Заокружи **T** ако је реченица тачна, **H** ако реченица није тачна:

- Средином XI века, Енглеску осваја нормандијски војвода Виљем Освајач. **T H**
- Краљ Ричард Лавље Срце је 1215. године објавио Велику повељу слобода. **T H**
- Свето Римско царство је укинато 1806. године. **T H**
- Крсташи су освојили Цариград за време Петог крсташког рата. **T H**

6. Одговори на питања:

а) Којој династији је припадао француски краљ Филип II Август?

б) Која држава је организовала Четврти крсташки поход?

в) Који су монашко-витешки редови настали у Палестини?

г) Који владар је освојио Јерусалим у XII веку?

д) У којим градовима су настали први европски универзитети?

ђ) Која династија је најдуже владала Светим римским царством?

7. Избаци уљеза:

а) краљ Ричард Лавље Срце

в) краљ Хенри II Плантагенет

б) краљ Јован без Земље

г) краљ Филип II Август

8. Повежи појмове:

калфа	•	• хартија од вредности
меница	•	• метално сечиво на плугу
раоник	•	• помоћник мајстора

ЗАБАВНА ИСТОРИЈА

МУДРА ДВОРСКА ЛУДА

На дворовима средњовековних владара за забаву су биле задужене дворске луде. Један од њих остао је упамћен у историји захваљујући својој мудрости.

Трибуле је био дворска луда француског краља Луја XII (1498–1515). Када се Трибуле осилио толико да је у шали плјеснуо краља по задњици, овај је у бесу прво наредио да га погубе, а онда се ипак смиловао и обећао да ће му поштедети живот ако смисли довољно добро извињење за свој поступак.

После краћег размишљања Трибуле је рекао: „Опростите ми, ваше височанство, помешао сам Вас са краљицом.”

Због ове увреде упућене краљици краљ је одлучио да дворску луду ипак погуби. Трибулеу је дозвољено да одабере на који начин жели да умре.

Његов мудри одговор је био: „Господару, желео бих да умрем од старости.”

Краљ је праснуо у смех и поштедео живот својој дворској луди.

СРЕДЊОВЕКОВНИ ТОАЛЕТИ

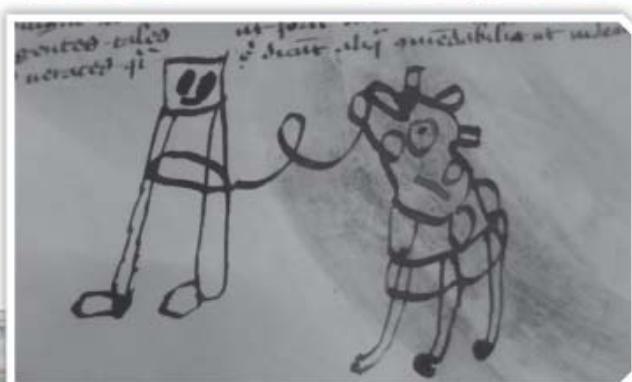
Први тоалет са водокотлићем је изумео проналазач из XVI века Џон Харингтон и изградио га је за своју крштену куму, краљицу Елизабету I. Харингтонов тоалет је била овална посуда која је била повезана са већим буретом са водом. Ипак, овај његов изум неће ући у масовнију употребу још два и по века.

У међувремену, на властелинским добростојећим дворовима широм Европе грађене су посебне мале просторије у кулама. На дну просторије налазио се отвор, повезан са посебним каналом који је водио до велике јаме у дну куле.

ДЕЧИЈИ ЦРТЕЖИ ИЗ XV ВЕКА

На маргинама старог рукописа из XIV века научници су пронашли дечје цртеже и жврљотине. Истраживачи су установили да је неки малишан нацртао животиње и људе у маргинама, оквирима који окружују текст, највероватније у XV веку. Процењено је да је овај мали уметник могао да има 4–6 година када је нацртао ове цртеже.

СРПСКЕ ЗЕМЉЕ У ПОЗНОМ СРЕДЊЕМ ВЕКУ

- Позни средњи век је један од најзначајнијих периода српске историје.
- Династија Немањић је ојачала српску државу и извојевала архиепископију за српску цркву, а цар Душан је проширио територију Србије и цркву уздигао у ранг патријаршије.
- После смрти цара Душана, 1355. године почиње слабљење Србије, а пад Смедерева под турску власт 1459. године означаио је дефинитивни крај постојања српске средњовековне државе.
- Падом Босне (1463) и Зете (1496) Османлије су завладале скоро свим територијама на којима је живело српско становништво.

СРПСКА ДРЖАВА У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ XII И ПОЧЕТКОМ XIII ВЕКА

КЉУЧНЕ РЕЧИ

Стефан Немања / Студеница / Хиландар / Стефан Немањић
Првовенчани / краљевска круна / аутокефална српска
архиепископија / Свети Сава / Жича

ПОЈМОВНИК

жупан – средњовековна титула код Срба; владар жупе, основне географске и политичке целине

ПОДСЕТИ СЕ

СРПСКЕ ЗЕМЉЕ ПРЕ НЕМАЊИЋА

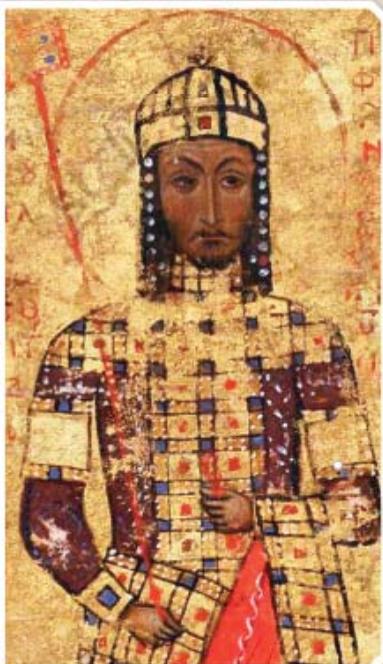
ДИНАСТИЈА	ЦЕНТАР	ВЕК
Властимировић	Рашка	IX–X
Војислављевић	Дукља	XI–XII
Вукановић	Рашка	XI–XII

Долазак на власт Стефана Немање (1166–1196)

У првој половини XII века, Србијом, чији се центар налазио у кнежевини Рашкој, владали су велики жупани из династије Вукановића. Србија се тада налазила под врховном влашћу Византије, али су Вукановићи честим побунама покушавали да то промене. Најзначајнији савезник Србије у то време била је Угарска, која је, у жељи да се учврсти на Балканском полуострву, водила неколико ратова са Византијом. Србија је уз помоћ Угарске покушавала да се ослободи византијске власти.

Средином 60-их година XII века, византијски цар Манојло I Комнин поставио је на власт у Србији великог жупана Тихомира. Он је као византијски вазал владао Србијом.

Тихомирова три брата, Страцимир, Мирослав и Немања, добили су посебне области којима су самостално управљали, под врховном влашћу Тихомира. Под изговором да се у својој области понашао превише самостално, Тихомир је Немању заточио у граду Расу. Немања је уз помоћ својих присталица успео да се ослободи 1166. године. Збацио је Тихомира са власти и прогласио се српским владаром. Тихомир је, уз помоћ Византије, покушао да се врати на престо, али је у сукобу са Немањиним војском изгубио битку и живот.

Византијски цар
Манојло I Комнин

Након ових догађаја, **Стефан Немања** се учврстио на власти, а друга два брата, Страцимир и Мирослав, прихватили су га као великог жупана. Немањина браћа наставила су да управљају посебним областима унутар српске државе.

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Према писању Немањиног сина Стефана Првовенчаног, његов отац се сукобио са братом Тихомиром јер је без његове дозволе у својој области подигао два манастира. Тихомир је Немању заточио у пећину недалеко од града Раса, одакле се он, према предању, избавио уз помоћ Светог Ђорђа. Немања се тада заветовао Светом Ђорђу да ће му се одужити. Након што је успео да порази брата и постане велики жупан, Стефан Немања је у околини Раса, у част Светог Ђорђа, подигао манастир Ђурђеве ступове.

Манастир Ђурђеви ступови, задужбина Стефана Немање

Стефан Немања
(Богородичина црква у
Студеници)

Сукоб са Византијом

Врло брзо по преузимању власти, Стефан Немања се сукобио са Византијом. Почетком седамдесетих година XII века, избија рат између Византије и Венеције.

ПОДСЕТИ СЕ

Венеција, односно Млетачка република, настала је у периоду распада Римског царства и Велике сеобе народа, када су град основали староседеоци како би се склонили пред најездом варвара. Током раног средњег века Венеција се налазила под врховном влашћу Византије. Крајем XI века, млетачки трговци добијају дозволу од византијских власти да тргују на територији царства без плаћања царина, што доводи до процвета овог града републике. Међутим, Венеција је убрзо почела да шири територије на рачун Византије.

У рату Византије и Венеције Немања се придружио Млечима, али се у једном тренутку Србија нашла усамљена пред великом византијском војском коју је предводио цар Манојло I Комнин.

Знајући да би самосталан рат са Византијом био погубан по Србију, Немања је одлучио да се преда. Цар га је одвео у заточеништво у Цариград, али му је ипак опростио и дозволио повратак у Србију. Немања је тада прихватио обнављање вазалних обавеза.

Након смрти цара Манојла, у Византији избијају сукоби око власти. Ову околност користи Стефан Немања који, у савезу са Угрима, креће у рат против Византије 1183. године. Територија Србије се тада проширила на области око тока Велике и Лужне Мораве, Косово, Метохију, северну Албанију и Дукљу. Стефан Немања је тада, заједно са братом Мирославом, покушао да освоји и Дубровник, али безуспешно. Након тога, са Дубровником је склопљен мир и обновљен стари трговачки уговор.

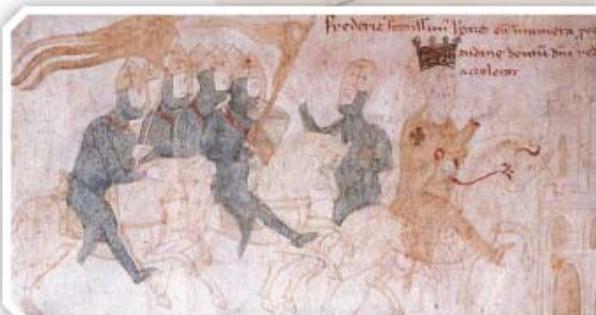

Српске земље 1184. године

ПОДСЕТИ СЕ

Византијски цар Алексије I Комнин је затражио помоћ папе пред најездом Турака Селџука. На сабору у Клермону 1095. године папа Урбан II је позвао све хришћанске витезове у Европи да помогну Византији и да ослободе Свету земљу и Јерусалим од Турака. Витезови који су кренули у овај рат названи су крсташи, а ратови су названи крсташки ратови. У првом крсташком рату витезови су ослободили Јерусалим, али је египатски султан Саладин успео да опет освоји Свету земљу 1187. године. Француски краљ Филип II Август, енглески краљ Ричард Лавље Срце и немачки цар Фридрих I Барбароса повели су Трећи крсташки рат како би ослободили Јерусалим. То им није пошло за руком.

У исто време када Србија ратује са Византијом почео је Трећи крсташки рат, који су предводили француски и енглески краљ и немачки цар. И док су се Французи и Енглези ка Светој земљи упутили морским путем, немачки цар Фридрих I Барбароса је одлучио да иде копном, преко територије Србије. Стефан Немања је то знао, па је 1189. године свечано дочекао немачког цара у Нишу. Српски велики жупан је покушао да склопи савез са Барбаросом против Византије, али је немачки цар то одбио.

Фридрих I Барбароса у
Трећем крсташком походу

Након одласка крсташке војске, Византија одлучује да се одлучно супростави Србији. Већ 1190. године одиграла се битка на Морави у којој је Византија однела победу. Након битке, склопљен је мировни споразум по којем је Византија признала Србији један део освојених територија, а Стефан Немања опет постаје њихов вазал. Мир је учвршћен браком између Немањиног сина Стефана и византијске принцезе Евдокије. Евдокија је била прва византијска принцеза која се удала за неког члана српске владарске породице.

Немањина верска политика

Стефан Немања је имао јаку подршку православне цркве. Заузврат је изградио бројне цркве и манастире и активно се борио против јереси, учења које се косило са ставовима цркве.

У време његове владавине нарочито су били активни **богумили**, хришћани који нису признавали црквени поредак и власт, због чега су сматрани за јеретике. Њихов покрет је био нарочито јак у Бугарској, одакле се проширио и на српске земље. Стефан Немања се одлучно обрачунао са богумилима и успео да их протера из своје државе. Они су се иселили у Босну, где су се одржали до краја средњег века.

Византијска принцеза
Евдокија

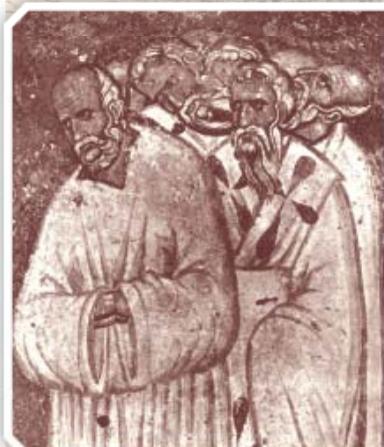
ИСТОРИЈСКИ ИЗВОР

„Као што је некада пророк Илија устао на бестидне јереје (црквене великодостојнике), и он, обличи безбожтво њихово, и једне спали, а друге казни разним казнама, друге лиши земље од државе своје, и скупивши домове њихове и сва њихова имања, раздаде их прокаженим и ништим. А учитељу и начелнику њихову одреза језик у грлу његову, које не исповеда Христа Сина Божијега, а његове нечастиве књиге спали, и њега посла у изгнанство, запретивши да се никако не исповеди нити помиње триклето (проклето) име. И сасвим искорени ту проклету веру, да се од тада више није ни помињала у његовој држави...“

(Стефан Првовенчани, *Житије Светиој Симеона*)

Стефан Немања је изградио и бројне **задужбине** у Србији, од којих су најзначајније манастири Студеница и Ђурђеви ступови.

Немањин сабор против
богумила (деталј фреске
из 1290. године, црква
Светог Ахилија, Ариље)

ПОЈМОВНИК

богумили – хришћанска верска секта која се противила званичном учењу православне и католичке цркве

задужбина – манастир или црква коју подиже владар или племић

Манастир Студеница,
задужбина Стефана Немање

Повлачење са власти и последње године

После три деценије владавине, на државном сабору у Расу 1196. године, Стефан Немања се одрекао престола у корист средњег сина Стефана. После предаје власти, замонашио се у манастиру **Студеница** и одабрао монашко име Симеон.

Симеон прихвата позив најмлађег сина, монаха Саве, да оде на Свету Гору, центар православног хришћанства.

ПОВЕЖИ ЗНАЊЕ

Света Гора је назив за монашку заједницу која се налази на полуострву Халкидики у Грчкој и броји 20 манастира који припадају различитим црквама. Осим Грка, који поседују највећи број манастира, још неколико православних народа има своје манастире у овој заједници, а међу њима: Срби, Бугари, Руси и Грузини. Света Гора је место које посећују бројни православни ходочасници.

Манастир Хиландар

Симеон и Сава су од византијског цара добили дозволу да обнове стари манастир **Хиландар**, који је већ 1198. године почео са радом. Врло брзо, манастир Хиландар је постао један од најзначајнијих српских средњовековних манастира. Овај значај и утицај одржао је до данашњих дана.

Монах Симеон је умро 1199. године у Хиландару, а убрзо након смрти је канонизован, односно проглашен је за свеца под именом Свети Симеон.

Почетак владавине Стефана Немањића (1196–1228)

Након сабора у Расу, **Стефан Немањић** постаје нови српски велики жупан. Стефан је ступио на дужност иако није био најстарији син Стефана Немање.

Вукан, најстарији син српског владара, сматрао је да му је учињена велика неправда. Зато је, убрзо после смрти Стефана Немање, у Србији избио рат између браће Стефана и Вукана.

Стефан Немања предаје власт уз благослов Стефану Немањићу, графика Анастаса Јовановића (Народни музеј)

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Често се постављало питање зашто је Стефан Немања одредио да га наследи млађи син Стефан, а не најстарији Вукан. Такву одлуку је највероватије донео јер је византијска принцеза Евдокија већ била удата за његовог средњег сина. Стефан Немања је вероватно сматрао да је за државу корисно да се на њеном челу налази Стефан коме је **таст** византијски цар.

ПОЛМОВНИК

таст – супругин отац

Вукан је 1202. године, уз помоћ Угара, свргнуо Стефана са власти и постао нови велики жупан. Његова владавина је потрајала свега неколико година јер се Стефан, уз помоћ Бугара, 1205. године вратио на српски престо. Поражени Вукан се потом повукао у Дукљу којом је управљао још за време владавине свога оца.

Коначни мир успео је да успостави монах Сава, најмлађи међу браћом. Он је пренео мошти, тело преминулог Светог Симеона из Хиландара у Студеницу. Сава је над моштима покојног оца измирио Стефана и Вукана. Стефан Немањић је постао врховни владар у Србији, а његов брат Вукан је наставио да управља Дукљом.

Убрзо по повратку на власт, Стефан Немањић је проширио територију Србије. Искористио је привремено слабење бугарске државе и запосео градове Ниш, Врање и Призрен. У овом периоду Србија је вештом дипломатијом успела да избегне ратове са суседима и отклони опасност са својих граница.

- Граница Србије после битке на Морави (1190)
- Проширење Србије за време Стефана Првовенчаног
- Епископска седишта и манастири
- Градови и тргови
- Дубровачка република

Србија Стефана Немање и Стефана Првовенчаног

Крунисање

Од самог почетка владавине Стефан Немањић је желео да обезбеди **краљевску круну**. Међутим, политичка ситуација у Србији и на Балканском полуострву почетком XIII века била је веома сложена.

Угарски краљ се противио могућности да Србија постане краљевина, јер је ову територију, још од када је Вукану помогао да дође на власт, сматрао делом своје државе.

Вукан Немањић (минијатура из Вукановог Јеванђеља, око 1200. године)

ПОЈМОВНИК

МОШТИ – тело преминулог свеца

ПОДСЕТИ СЕ

Венеција је почетком XIII века организовала Четврти крсташки рат. Крсташи су освојили Цариград, а Венеција је приграбила велики део територије Византије.

ПОЛМОВНИК

првовенчани – први краљ, први коме је стављен венчац (круна) на главу

аутокефална – самостална црква, црква чији епископи сами бирају архиепископа односно патријарха, али је и део истог огранка хришћанства

ктитор – оснивач неке задужбине, градитељ, онај који финансира градњу

Свети Сава
(фреска у Милешеву)

Манастир Жича,
задужбина Стефана
Првовенчаног

Након крсташког освајања Цариграда 1204. године, једна од најмоћнијих држава на овим просторима постаје Млетачка република. У жељи да се политички приближи новој сили, Стефан Немањић, који се раније развео од прве жене, византијске принцезе Евдокије, жени се Аном Дандоло.

Ана Дандоло била је унука млетачког дужда, једног од најмоћнијих људи тог времена. Захваљујући овом браку, Стефан добија политичку подршку Венеције и краљевску круну од римског папе.

ПОВЕЖИ ЗНАЊЕ

Дужд је титула првог човека Млетачке републике. Ова титула није наследна, али изабрани дужд обавља дужност доживотно. Дужда је бирало Велико веће, које је чинило венецијанско племство.

Стефан је крунисан за краља 1217. године, после чега је добио назив **Стефан Првовенчани**, као први крунисани краљ у династији Немањића. Србија је на тај начин постала краљевина, чиме је њен међународни углед знатно порастао.

Добијање црквене самосталности

Стефан је крунисањем обезбедио политичку независност за Србију, али да би независност била потпуна, било је потребно створити и независну црквену организацију. Српска црква је била окренута Византији, па је ту врсту независности било потребно обезбедити не у Риму, већ у Цариградској патријаршији. Решавању тог проблема посветио се млађи брат Стефана Првовенчаног – Растко Немањић, познатији као монах Сава.

Сусрет Саве и васељенског патријарха одиграо се 1219. године у Никеји, у којој су се, после пада Цариграда, склонили византијски цар и патријарх. Васељенски патријарх је дозволио Сави да оснује самосталну, **аутокефалну српску архиепископију**. Самосталност се огледала у могућности да српски епископи сами бирају српског архиепископа. Тако је Сава, именован за првог српског архиепископа. За седиште српске архиепископије изабран је манастир **Жича**, чији је ктитор био краљ Стефан Првовенчани.

Мисија Светог Саве

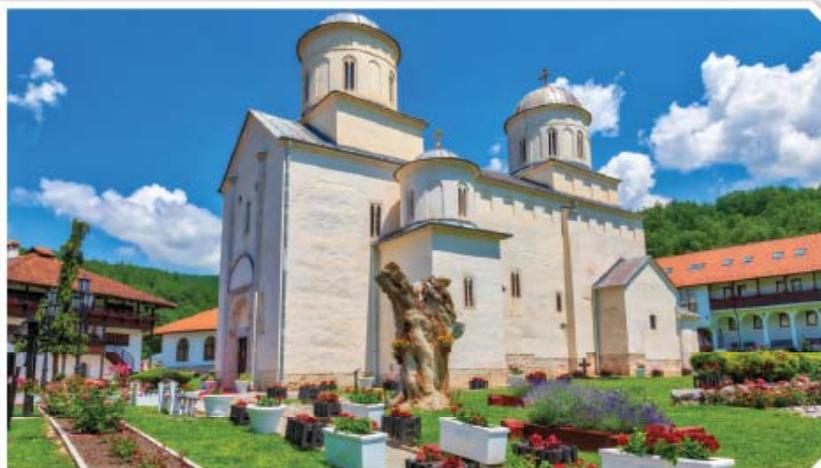
Растко Немањић, најмлађи од тројице синова Стефана Немање, родио се око 1175. године. Иако му је отац дао на управљање област Захумља, данашње Херцеговине, он је врло рано одлучио да живот посвети Богу. Замонашио се, добио име Сава и настанио се на Светој Гори. Заједно са остарелим оцем, монахом Симеоном, обновио је Хиландар. После очеве смрти, усмерио је сву моћ да помири завађену браћу, Стефана и Вукана, што му је и пошло за руком. Био је игуман манастира Студеница и обављао је многе значајне дипломатске мисије, служећи брату Стефану Првовенчаном. Највећу и најважнију мисију је остварио када је издејствовао аутокефалност за српску архиепископију.

Као први српски архиепископ, организовао је рад цркве, бавио се просветитељским и књижевним радом, основао је бројне школе и болнице.

Сава је умро 1236. године у Трнову, у Бугарској, приликом повратка са другог ходочашћа у Јерусалим. Убрзо након смрти српски архиепископ је канонизован и од тада се поштује као **Свети Сава**, први српски просветитељ и заштитник школа и ђака.

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Свети Сава је сахрањен у манастиру Милешева, где су његове мошти лежале све до 1594. године. Тада су их Турци однели у Београд и у знак одмазде, због устанка који су Срби дигли у Банату, спалили на Врачару.

Манастир Милешева

Током XII века, Србија је била потчињена врховној византијској власти, од које је покушавала да се ослободи уз помоћ Угарске. Постепено јачање Србије почиње у другој половини XII века, са доласком Стефана Немање на власт. Немања је територијално проширио државу и остварио висок степен независности у односу на Византију. Након повлачења са власти, заједно са сином, монахом Савом, обновио је српски манастир Хиландар на Светој Гори. После Немање, Србијом је владао његов средњи син Стефан. Стефан је 1217. године успео да издејствује добијање краљевске круне од римског папе, чиме је Србија стекла пуну независност и међународно признање, а Стефан је назван Првовенчани. Његов млађи брат, монах Сава, изборио се 1219. године да српска црква добије статус самосталне архиепископије. Тиме је независност српске државе у потпуности остварена.

САЖЕТАК

ПИТАЊА И ЗАДАЦИ

1. Како се зове династија која је владала Србијом у првој половини XII века?
2. Објасни како је Стефан Немања дошао на власт у Србији.
3. Које области је Стефан Немања освојио у рату са Византијом?
4. На који начин је Стефан Првовенчани дошао до краљевске круне?
5. Када је српска црква стекла статус аутокефалне архиепископије?
6. Како се зове најпознатији српски манастир ван Србије?

УСПОН СРПСКЕ ДРЖАВЕ У XIII И ПОЧЕТКОМ XIV ВЕКА

КЉУЧНЕ РЕЧИ

краљ Урош I / Саси / Јелена Анжујска / краљ Драгутин / сабор у Дежеву / краљ Милутин

Након стицања политичке и црквене независности почетком XIII века, Србија, захваљујући развоју рударства и трговине, доживљава велики привредни напредак. Ово економско јачање омогућиће српским владарима да већ крајем XIII века покрену веће освајачке походе против суседних држава. То ће довести до даљег јачања и територијалног ширења српске државе.

Наследници краља Стефана Првовенчаног

Првог краља из династије Немањића на трону је наследио његов најстарији син Радослав (1228–1234), који је кратко владао Србијом. За време његове владавине започето је ковање првог бакарног и сребрног новца у Србији.

Радослава је са власти збацила српска властела и на престо је довела његовог брата, краља Владислава (1234–1243). Жена краља Владислава је била ћерка бугарског цара, а будући да је Бугарска у то време била једна од најмоћнијих држава на Балкану, српска властела је желела да се на челу државе налази владар који је имао добре односе са бугарским царем. После најезде Монгола, средином XIII века, бугарска држава нагло слаби. Српска властела је тада збацила са власти и краља Владислава, а за новог српског владара поставила Уроша, трећег сина Стефана Првовенчаног.

Владавина краља Уроша I (1243–1276)

Краљ Урош I је био трећи син Стефана Првовенчаног. Његова мајка је била Венецијанка Ана Дандоло. За време његове владавине Србија остварује велики привредни напредак.

Тада су се у Србију доселили немачки рудари **Саси**. Они су поставили темеље српском рударству, које ће свој врхунац достићи у XV веку. Један од првих рудника у Србији који су отворили био је Брсково, код Мојковца. У рудницима су се ископавали: сребро, злато, бакар, **олово** и **цинк**. Захваљујући процвату рударства, све више се ковао сребрни новац, а развијала се и трговина, нарочито са Дубровачком републиком.

Краљ Радослав
(фреска у Дечанима)

Краљ Владислав
(фреска у Милешеви)

ПОЈМОВНИК

трон – престо, столица на којој седи монарх, краљ

Саси – германско племе из области данашње северне Немачке

олово и **цинк** – врсте меких метала

ПРОЧИТАЈ И ОВО

У VII веку Словени и Авари су разорили многе византијске градове на обали Јадранског мора. Староседеоци Епидаура, града на обали Јадранског мора из доба Рима, основали су град Дубровник са придошлим Словенима. Током историје, Дубровник је увек признавао врховну власт неке моћније државе, а заузврат је добијао заштиту и могућност да се економски развија. Од оснивања у VII веку па до краја XII века Дубровник се налазио под врховном влашћу Византије. Са слабљењем византијске државе, почетком XIII века, Дубровник признаје врховну власт Млетачке републике и остаје под венецијанском влашћу до средине XIV века.

Дубровник

Краљ Урош I је често ратовао са суседима, а истовремено се трудио да обузда локално племство. У покушају да освоји **Мачву**, Урош је 1268. године заратио са Угарском. У том рату је поражен, заробљен и принуђен да постане угарски вазал. Такође, приморан је да најстаријег сина Драгутина ожени угарском принцезом Каталином.

Захваљујући овој женидби, Драгутин је добио титулу младог краља, по узору на угарску традицију. Урошу то није било по вољи, а односи оца и сина су нарушени. Драгутин је 1276. године, уз помоћ угарске војске, збацио оца са власти. Остарели краљ Урош се након тога замонашио. Под монашким именом Симон повукао се у задужбину, манастир Сопоћане код Раса, а недуго потом је и преминуо.

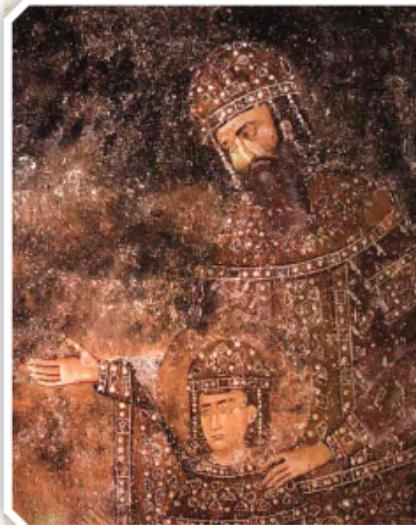

Манастир Сопоћани, задужбина краља Уроша I

Краљ Урош I је био ожењен Јеленом Анђел, у српском народу познатијом као **Јелена Анжујска**, племкињом и рођаком владара Напуља.

ПОЛМОВНИК

Мачва – регион у Србији, већи део се налази у северозападном делу централне Србије, а мањи у Војводини

Краљ Урош I са сином Драгутином (фреска у Сопоћанима)

Краљица Јелена Анжујска и њен син краљ Милутин (фреска из манастира Грачаница)

Манастир Градац, задужбина Јелене Анжујске

Краљ Драгутин, у рукама држи приказ Цркве Светог Ахилија код Ариља, чији је ктитор

Јелена Анжујска је била једна од најутицајнијих жена средњо-вековне Србије и мајка краљева Драгутина и Милутина. Након смрти мужа, остала је у Србији и вршила јак утицај на збивања у држави. Син Драгутин јој је доделио Зету и околне земље на управљање. Овим областима је владала самостално до пред крај живота. Основала је прву школу за жене, организовала је преписивачку делатност, а имала је и богату библиотеку.

По вероисповести је била католикиња. Помагала је католичку цркву и њене вернике у Србији, чији је број порастао са доласком Саса. Одржавала је и добре односе са православном црквом, коју је такође поштовала. Најзначајнија задужбина Јелене Анжујске је православни манастир Градац, подигнут у долини Ибра, у којем је и сахрањена. Јелена Анжујска је после смрти канонизирана.

Владавина краља Драгутина (1276–1282)

Краљ Драгутин није дуго владао Србијом. Начин на који је дошао на власт и претерано ослањање на помоћ Угарске изазвало је отпор код српске властеле, црквених великодостојника и у самој владарској породици. У жељи да добије већу подршку породице, он је поједине области уступио на управу мајци Јелени и брату Милутину.

Незадовољна српска властела успела је да примора краља да се повуче, јер је после једне незгоде повредио ногу, што га је ометало у управљању државом. Драгутин се повукао са власти у корист брата Милутина 1282. године на **сабору у Дежеву**, код Раса. Милутин је тако постао нови српски владар, а према договору, након његове смрти, српски престо је требало да наследе Драгутинови потомци.

Драгутин је задржао управу над севером Србије (од Рудника и западне Мораве па до Саве). Истовремено, угарски краљ је Драгутину, свом вазалу, доделио и северну Босну, Мачву и град Београд. То је први пут у историји да је Београд ушао у састав српске државе. Овим областима Драгутин је владао све до смрти 1316. године.

Краљеви Драгутин и Милутин у младости (фреска у Сопоћанима)

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Најзначајнија задужбина краља Драгутина био је манастир Светог Ахилија код Ариља. Драгутин је веома ценио и Немањину задужбину, манастир Ђурђевице Ступове, који је у великој мери и обновио. Непосредно пред смрт, замонашио се и узео име Теоктист. Сахрањен је у манастиру Ђурђевице Ступови.

Владавина краља Милутина (1282–1321)

Краљ Милутин је један од најзначајнијих српских средњовековних владара. Ратовао је са многим суседима, а нарочито са Византијом. Знатно је проширио територију државе. У време краља Милутина у српским земљама је преовладао византијски културни утицај. Настављен је интензиван привредни развој, што ће краљу омогућити да води сталне ратове, плаћа искусну најамничку војску и подиже бројне цркве и манастире широм Србије, али и у окружењу.

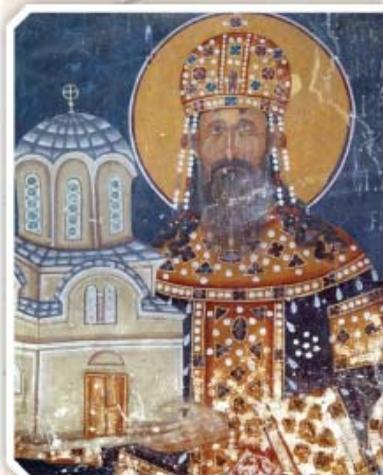
Одмах по ступању на престо, краљ Милутин је заратио са Византијом. У овом сукобу му је помагао брат Драгутин са својом војском. Освојили су просторе данашње северне Албаније, данашње Северне Македоније, укључујући и град Скопље. Мир је склопљен после скоро две деценије ратовања, 1299. године.

- Држава краља Драгутина 1291-1316
- Држава краља Милутина 1319-1321
- Градови и тргови
- Манастири и цркве

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Како би потврдио склопљени мир, Милутин је инсистирао на браку са византијском принцезом. Сестра византијског цара одбила је да се уда за Милутина, који је иза себе већ имао неколико бракова. Цар није имао другог избора него да Милутину за жену да своју ћерку Симониду, која је у тренутку удаје имала свега пет година. Овим браком је успостављен међудржавни мир, а Византија је Србији признала претходно освојене територије.

Краљ Милутин (фреска у Студеници)

Краљица Симонида (фреска у Грачаници)

Мир је крунисан браком између краља Милутина и византијске принцезе Симониде, а Србија и Византија су постале савезнице.

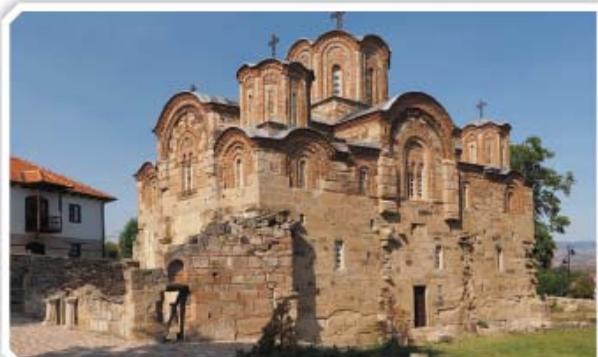
За време трајања рата са Византијом, краљ Милутин и његов брат Драгутин ратовали су и против бугарских великаша. Бугари су имали поседе у области Браничева, у североисточној Србији, између река Дунав и Велика Морава, Хомољских и Кучајских планина. Одатле су нападали државу краља Драгутина. Овај рат је завршен успешно, а Браничево је постало део Драгутинове државе.

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Краљ Милутин је остао упамћен као један од највећих ктитора у династији Немањић. Подигао је око 40 црква и манастира широм Србије и источног Медитерана. Између осталих, Милутин је подигао манастире Грачаница и Бањска на Косову, цркву Богородицу Љевишку у Призрену, у Метохији, Цркву Јоакима и Ане у Студеници, Цркву Светих Арханђела у Јерусалиму, Цркву Светог Николе и Светог Ђорђа у Солуну, манастир Старо Нагоричино код Скопља, Богородичину цркву у Хиландару и многе друге. Краљ Милутин је сахрањен у манастиру Бањска, а потом је канонизован као Свети краљ. Средином XV века, његове мошти су пред турском опасношћу пренете у Софију, у Бугарској, и сахрањене у Цркви Свете Недеље, у којој се налазе и данас.

Манастир Грачаница на Косову и црква Светог Николе у Солуну

Манастир Старо Нагоричино код Скопља и Богородичина црква у Хиландару

Почетком XIV века избија рат између браће, краљева Милутина и Драгутина, око престола. После десетак година сукоба, мир је успостављен договором. Након Милутинове смрти, престо је требало да наследи Драгутинов син Владислав.

Због страха од губитка круне, јер су и браћа краљице Симониде претендовала на српски престо, најстарији Милутинов син Стефан се 1314. године побунио против оца. Заробљен је и по Милутиновом наређењу делимично ослепљен како више не би могао да буде кандидат за владара.

Краљ Драгутин је умро 1316. године, а његове земље је наследио син Владислав. Краљ Милутин је заробио Владислава, а његове поседе, укључујући Мачву и Београд које је угарски краљ уступио Драгутину као свом вазалу, припојио је својој земљи. Зато је избио рат са Угарском која је, после неколико година, успела да поврати своје некадашње територије.

ИСТОРИЈСКИ ИЗВОР

„...паде овај превисоки господин краљ у љуту болест, и поче боловати у своме царском двору званом Неродимље, и унапред разумевши овај блажени и превисоки краљ, да неће избећи смрти у тој болести. Ова болест његова изненада му дође, и вазљуби све који су ту, и отворивши своја богољубазна уста, слабим слатким гласом са умиљењем проговори, говорећи: „Ево разумите, чеда моја љубима, дође време мога одласка од вас, и ево се делимо. Но узвеличајте Господа са мнош, јер одлазим у Његово наследство.“
(Архиепископ Данило II, *Животој краљева и архиепископа српских*)

Краљ Милутин је умро крајем 1321. године. Након његове смрти почиње борба за српски престо.

За круну су се борили: Драгутинов син Владислав и Милутинови синови Константин и Стефан. Нови српски краљ је постао Стефан.

Мошти краља Милутина у Цркви Свете Недеље у Софији

САЖЕТАК

Након смрти краља Стефана Првовенчаног, на српском престолу су се сменила његова три сина, Радослав, Владислав и Урош. Нарочито је значајна била владавина краља Уроша I, који је успео да привредно ојача државу захваљујући развоју рударства које су донели Саси. Уроша је са престола свргнуо његов син Драгутин, који се није дуго одржао као владар. Он се 1282. године одрекао власти у корист брата Милутина, али је задржао северне области Србије која је самостално управљао. Његова држава се додатно проширила када је као угарски вазал добио области северне Босне, Мачве и град Београд.

Краљ Милутин је био један од најзначајнијих српских владара, који се на српском трону задржао скоро четири деценије. Ратовао је са суседима, нарочито са Византијом, од које је освојио велике територије, укључујући и град Скопље. Успешно је ратовао и са Бугарима и проширио је српску територију на област Браничева. Краљ Милутин је био и велики ктитор. Подигао је око 40 цркава и манастира широм Србије, Балканског полуострва и Блиског истока.

ПИТАЊА И ЗАДАЦИ

1. Ко је владао Србијом након смрти Стефана Првовенчаног?
2. На који је начин краљ Урош економски унапредио државу?
3. Коју област је краљица Јелена Анжујска добила на управу?
4. На који начин су Драгутин и Милутин окончали међусобни рат и шта су се том приликом договорили?
5. Зашто се краљ Милутин венчао византијском принцем Симонидом?

СРПСКА ДРЖАВА НА ВРХУНЦУ СВОЈЕ МОЋИ СРЕДИНОМ XIV ВЕКА

КЉУЧНЕ РЕЧИ

краљ Стефан Урош III Дечански / битка код Велбужда / Душан Силни / патријаршија / патријарх Јоаникије / царско крунисање / Душанов законик

Стефан Дечански са моделом Дечана (фреска у манастиру Дечани)

ПОЈМОВНИК

претендент – неко ко полаже право на престо, ко сматра да треба да буде владар

ПОВЕЖИ ЗНАЊЕ

У IX и X, веку формиране су српске земље континентална кнежевина Србија (Рашка и Босна) и приморске области: Неретљанска област (Паганија), Захумље, Травунија и Дукља. Босну и Рашку је делила река Дрина. Западна граница Босне била је река Врбас, а источна граница Рашке река Ибар. Неретљанска област (Паганија) се простирала између река Цетине на западу и Неретве на истоку. Захумље се налазило између Неретве и града Дубровника, Травунија између Дубровника и Боке которске, а Дукља између Боке которске и реке Бојане.

Србија је за време владавине Милутиновог унука Душана била на врхунцу своје моћи у средњем веку. Душан је искористио слабост Византије и освојио велике делове њене територије. Потом је уздигао српску цркву у ранг патријаршије и прогласио се за цара. Државу је законски уредио када је објавио Душанов законик. Након Душанове смрти, његови наследници нису успели да очувају јединство државе коју је створио.

Владавина краља Стефана Уроша III Дечанског (1321–1331)

После Милутинове смрти у Србији избијају сукоби међу претендентима на краљевски престо, из којих као победник излази Милутинов син Стефан, касније назван Дечански по задужбини коју је подигао, манастиру Дечани у Метохији.

Краљ Стефан Урош III Дечански је био принуђен да води ратове са већином суседа. За време његове владавине почиње јачање Босне која заузима стару српску област Захумље на обалама Јадранског мора. До краја владавине краљ Стефан Дечански није успео да поврати Захумље.

Крајем 20-их година XIV века избија грађански рат у Византији. У тај рат се умешао и српски краљ. Он је подржао страну која ће бити поражена, због чега је нови византијски цар одлучио да се освети Србији. Византија и Бугарска улазе у савез са идејом да Србију трајно поразе, а њену државну територију умање. План је био да са две стране упадну у Србију, након чега би се њихове војске спојиле и заједнички нападе војску српског краља.

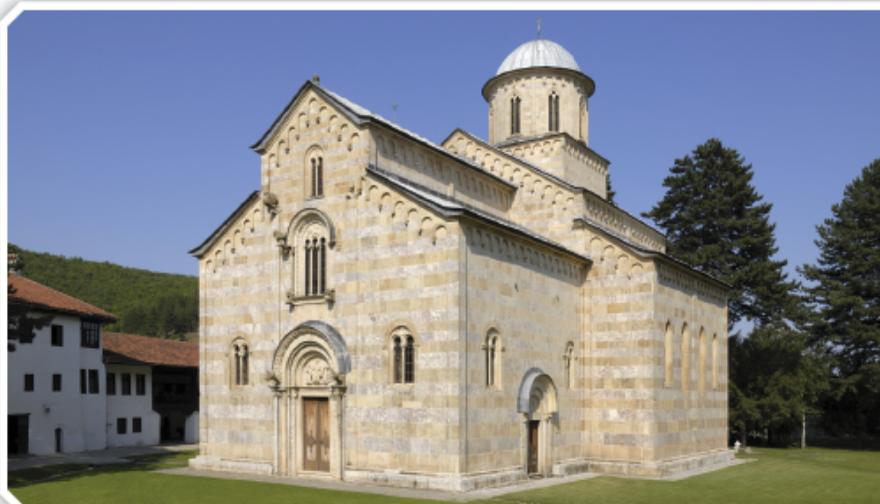
Краљ Стефан Дечански се прво супроставио Бугарима. **Битка код Велбужда**, у данашњој Бугарској, одиграла се 1330. године. Српска војска нанела је страховит пораз Бугарима. У бици је страдао бугарски цар и велики број бугарских војника. Стефанов син Душан је учествовао у бици, у којој се истакао предводећи српску коњицу.

Битка код Велбужда (фреска у манастиру Дечани)

На вест о поразу Бугара, византијски цар је одустао од даљег рата са Србијом и окренуо се пустошењу Бугарске. Упркос настојању српске властеле, Стефан Дечански није искористио ову победу да прошири државну територију на рачун Бугарске. Задовољио се освајањем града Ниша.

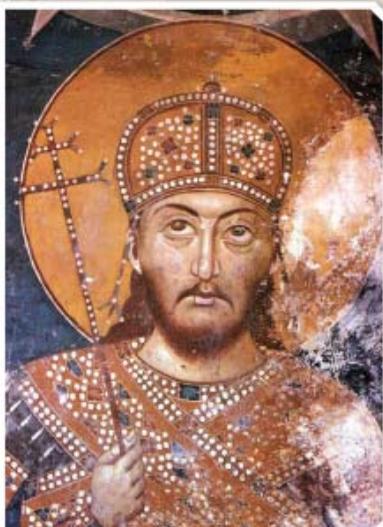
Властела је била незадовољна Стефановом владавином, због чега је подстакла његовог сина Душана да 1331. године у Зети подигне побуну против оца и збаци га са власти. Краљ Стефан Дечански је заточен у тврђави Звечан на Косову, где је исте године и страдао. Сахрањен је у својој задужбини, манастиру Дечани.

Стефан Дечански сахрањен је у својој задужбини, манастиру Дечани

Остаци тврђаве у Звечану у којој је био заточен Стефан Дечански

Цар Душан (фреска у манастиру Лесново, у Северној Македонији)

Владавина краља и цара Стефана Уроша IV Душана (1331–1355)

Краљ и цар **Стефан Урош IV Душан**, познат и као **Душан Силни**, био је један од највећих српских средњовековних владара за чије је владавине српска држава досегла политички, економски и друштвени врхунац. Био је изузетно способан владар, који је ратујући са Византијом, знатно проширио територију српске државе.

Одмах по доласку на власт, краљ Душан је почео припреме за рат против Византије. Да би томе могао у потпуности да се посвети, решио је да прво учврсти источне и западне границе државе. Склопио је мир са Бугарском и оженио се принцезом Јеленом, сестром бугарског цара. Учврстио је и односе са Дубровником тако што им је продао град Стон и полуострво Пељешац. Дубровчани су се додатно обавезали да за ове територије исплаћују редован годишњи данак. Тек тада је краљ Душан био спреман за рат са Византијом, што је жељно ишчекивала и српска властела.

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Цар Душан је 1350. године покушао да поврати Захумље и организовао је војни поход у ту област. Поход је завршен неуспешно јер је у кључном тренутку Душан морао да пребаци војне снаге у Македонију и спречи упад византијске војске. Током овог похода цар Душан је послао војне одреде у помоћ својој сестри Јелени Шубић, која је са малолетним сином управљала његовим поседима у северној Далмацији. Душанови војни одреди запосели су тврђаве Клис и Скрадин и тако спречили упад Угарске и Венеције на територију његове сестре.

Царица Јелена (фреска у манастиру Лесново, у Северној Македонији)

Тврђава Клис код Сплита, у Хрватској

Краљ Душан је ратовао са Византијом у више наврата. Први сукоб је окончан већ 1334. године, проширивањем српске територије у данашњој Албанији и Северној Македонији. Од 1341. године, у Византији избија нови грађански рат, који ће Душан искористити за даља освајања. Запосео је остатак Албаније и грчке Македоније, изузев Солуна, велики део Тракије са градом Сером, као и полуострво Халкидики са Светом Гором.

Крајем 40-их година XIV века, Душан је заокружио своја освајања. Тада су српској држави припојени Епир и Тесалија у данашњој Грчкој. Јужна граница Србије тада се протезала све до Коринтског залива у средишњој Грчкој.

Душаново царство

Душанов крајњи циљ је било освајање Цариграда. За остварење тог подухвата недостајала му је поморска **флота**, без које се освајање овог града није могло замислити.

Након великих освајачких успеха, краљ Душан је одлучио да власт подигне на виши ниво. Крајем 1345. године, у византијском граду Серу, Душан се прогласио за цара.

Међутим, да би царска титула била и призната, Душан је морао да буде и крунисан. Крунисање су могли да обаве или римски папа или цариградски патријарх на чију наклоност Душан није могао да рачуна. Због тога се одлучио на радикалан потез. Српску архиепископију прогласио је за **патријаршију**, а дотадашњег архиепископа **Јоаникија** за првог српског **патријарха**. Тако је створио услове за **царско крунисање**.

ПОЈМОВНИК

флота – већи број бродова који се користе у војним операцијама или у трговини

Свечани догађај се десио на Ускрс 1346. године, када је, на државном сабору у Скопљу, патријарх Јоаникије крунисао Душана за цара „Срба и Грка“. Истовремено, за краља и Душановог савладара, крунисан је његов син Урош, који је формално добио старе српске земље на управљање. Душан је управљао новоосвојеним областима, иако се суштински цела држава налазила под његовом контролом.

Проглашење Душановог законика, Паја Јовановић (Народни музеј у Београду)

ПОЛМОВНИК

деспот – висока византијска титула коју додељује цар најчешће наследницима престола

севастократор – висока византијска титула коју је цар додељивао најближим члановима породице

ћесар – византијска титула која се најчешће додељује страним племићима

Српско царство и патријаршију одмах су признали бугарска држава и црква, као и Света Гора, која се тада налазила у саставу српске државе. Византија је била против аутокефалности српске цркве, а византијски патријарх је српску цркву искључио из заједнице православних хришћана.

Након проглашења царства, цар Душан је радио на унутрашњем уређењу државе. Највернијој властели је поделио делове државе на управу, дворске титуле **деспота**, **севастократора** и **ћесара**, које је једино цар имао право да додељује.

Неколико година након царског крунисања, објавио је **Душанов законик**, најважније дело српске средњовековне правне науке и један од најзначајнијих европских законика тога времена. Душанов законик је свечано објављен 1349. године, на сабору у Скопљу, а допуњен је на сабору у Серу 1354. године.

Пред крај владавине, цар Душан је ушао и у сукобе са Турцима Османлијама. Османлије су се на Балкану прво појавили као византијски најамници, али врло брзо су почели да делују самостално, да пустоше и освајају балканске области. После неколико мањих пораза од Турака, цар Душан је предвидео коју опасност они могу да представљају за хришћанске државе на Балкану. Зато је затражио од римског папе да организује крсташки поход против Османлија и понудио се да предводи крсташе.

Крајем 1355. године Душан је изненада преминуо. Сахрањен је у својој задужбини, манастиру Светих Арханђела код Призрена у Метохији. Овај манастир су Турци касније уништили до темеља, али не и Душанове мошти, које данас почивају у цркви Светог Марка у Београду.

Саркофаг са моштима цара Душана у Цркви Светог Марка, у Београду

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Први сукоби између Срба и Турака су се одиграли још почетком XIV века. Краљ Милутин је 1312. године послао одред оклопника као помоћ Византији, која је тада ратовала са Турцима у Малој Азији.

За време цара Душана дошло је до сукоба Срба и Турака на Балканском полуострву. Први мањи окршај се десио 1344. године код Стефанијане, на Халкидику. Други, знатно већи сукоб, десио се 1352. године код Дидимотике, у Тракији. У оба случаја су српски одреди поражени.

САЖЕТАК

Након смрти краља Милутина, на српски престо долази његов син Стефан Дечански. За време његове владавине одиграла се битка код Велбужда, 1330. године, у којој је српска војска нанела велики пораз бугарској војсци. Годину дана после битке, Стефанов син Душан је збацио оца са власти и прогласио се краљем.

Душан је често ратовао са Византијом и освојио је знатне области, након чега је територија српске државе удвостручена. Он се 1345. године прогласио за цара, а већ следеће године на Ускрс је и крунисан у Скопљу. Крунисање је обавио српски патријарх Јоаникије, кога је непосредно пре тога Душан уздигао у то звање, као што је и српску архиепископију подигао у ранг патријаршије. Душанов законик представља врхунац српске правне науке у средњем веку и један је од најзначајнијих европских законика тог времена. Објављен је 1349. године.

ПИТАЊА И ЗАДАЦИ

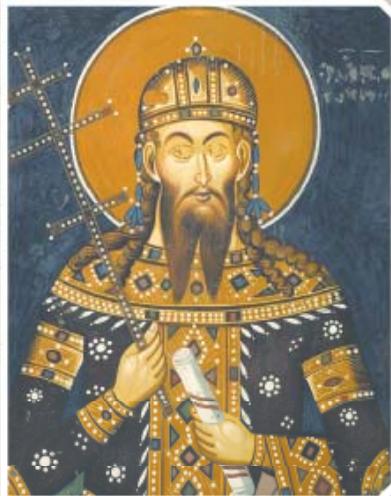
1. Који владар је дошао на власт у Србији после смрти краља Милутина?
2. Када се одиграла битка код Велбужда?
3. Објасни све последице битке код Велбужда.
4. Када се Душан прогласио за цара?
5. Зашто је цар Душан уздигао српску цркву у ранг патријаршије?
6. Када је објављен Душанов законик?

РАСПАД СРПСКОГ ЦАРСТВА И ПОЧЕТАК ТУРСКИХ ОСВАЈАЊА

КЉУЧНЕ РЕЧИ

цар Урош / обласни господари / породица Мрњавчевићи / Турци Османлије / султан Мурат / битка на Марици / кнез Лазар Хребељановић / Моравска Србија / Косовска битка / Вук Бранковић / Милош Обилић

Цар Урош (фреска из манастира Псаче)

Средином XIV века српска држава се налазила на врхунцу своје моћи. Међутим, убрзо након смрти цара Душана долази до наглог слабљења централне власти и јачања локалних обласних господара. Истовремено почиње успон Турака Османлија. Иако су им балканске државе, а нарочито Србија, пружиле јак отпор, Турци су се до краја XIV века чврсто утврдили на Балкану.

Владавина цара Стефана Уроша (1355–1371)

Након смрти цара Душана 1355. године, на царски престо долази његов син Стефан Урош. **Цар Урош** је био знатно слабији владар у односу на оца, због чега је у народу остао упамћен као Урош Нејаки. За време његове владавине почиње убрзано слабљење царства. Томе су допринели и крупни властелини који су приграбили поједине области царства и у њима самостално владали као **обласни господари**.

Самовоља обласних господара је отпочела врло брзо по ступању цара Уроша на престо.

ОБЛАСНИ ГОСПОДАР	ТЕРИТОРИЈА
Симеон Синиша	Епир и Тесалија
Јован Асен	Јужна Албанија
браћа Балшић	Зета
Војислав Војиновић	Рашка и Травунија
Лазар Хребељановић	Северна Србија, око слива Мораве
браћа Драгаш	Источна Македонија
браћа Мрњавчевић	Западна Македонија и Серска област у северној Грчкој

Србија за време цара Уроша и обласних господара

У почетку владавине, цар Урош се ослањао на кнеза Војислава Војиновића. Након смрти кнеза, цар је нову подршку нашао у македонској властели и **породици Мрњавчевић**. Браћа Вукашин и Угљеша су владали централним, богатим областима царства. Њихове земље су обухватале западну Македонију и Серску област. Утицај Мрњавчевића на Уроша достиже врхунац 1365. године, када је Вукашин Мрњавчевић проглашен за краља и царевог савладара. Истовремено је Вукашинов син Марко Мрњавчевић, у народној поезији познат као Краљевић Марко, крунисан за младог краља. Према замисли браће Мрњавчевић, након смрти цара Уроша, који није имао потомака, уместо Немањића на престо би дошли Мрњавчевићи. Остали српски великаши нису се слагали са оваквим развојем догађаја, али нису били довољно снажни да зауставе Мрњавчевиће.

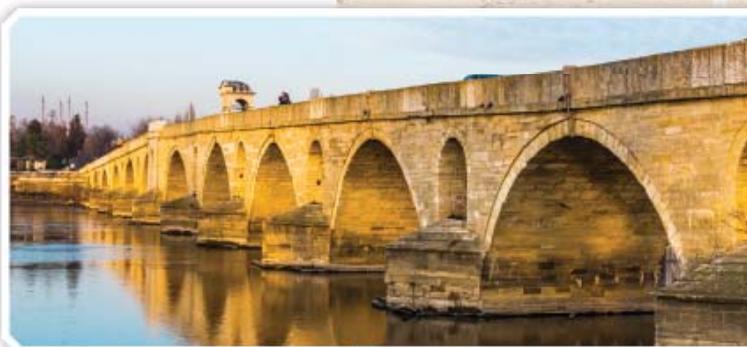

Краљ Вукашин Мрњавчевић (фреска из манастира Псаче)

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Серском облашћу је владала Душанова жена и Урошева мајка, царица Јелена. Њена управа потрајала је до 1365. године, када је власт над Серском облашћу преузео деспот Угљеша Мрњавчевић. Царица Јелена се убрзо замонашила, а умрла је неколико година након сина Уроша. Сахрањена је у манастиру Светих Арханђела.

Током 60-их година XIV века озбиљан проблем за балканске државе постали су учестали напади **Турака Османлија**. Они су за време **султана Мурата** запосели највећи део Тракије, на југоисточном делу Балканског полуострва. За престоницу су изабрали град Једрене, недалеко од данашње границе Турске, Бугарске и Грчке. Убрзо након тога, почињу са нападима на поседе деспота Угљеше Мрњавчевића у Серској области.

Мост на реци Марици у Једрену

Деспот Угљеша се за помоћ обратио византијском цару и другим обласним господарима, који су га одбили. Једини велможа који је одлучио да му помогне био је његов брат, краљ Вукашин. Браћа Мрњавчевићи су окупили велику војску и кренули пут Једрена, с намером да освоје град и протерају Турке са Балкана. Међутим, Турци су их поразили 1371. године код места Черномен, на реци Марици, надомак Једрена. **Битка на Марици** је била катастрофалан српски пораз, у којем су страдала оба српска великаша, краљ Вукашин и деспот Угљеша Мрњавчевић.

После Маричке битке, Османлије су се учврстиле на Балкану. Византија и неки обласни господари, попут краља Марка Мрњавчевића, морали су да постану турски вазали. То је подразумевало плаћање **данка** и учествовање у турским војним походима. Цар Урош је умро неколико месеци након битке на Марици. Како није имао деце, његовом смрћу се гаси династија Немањића која је око 200 година владала Србијом.

Новчић деспота Угљеше Мрњавчевића (Народни музеј, Београд)

ПОЈМОВНИК

данак – врста пореза, обавезног давања

Део утврђења на Галипољу

ПОЛМОВНИК

султан – владар у муслиманским државама и у Османском царству

мореуз – узак део мора између два копна

Дарданели – мореуз између Европе и Азије који повезује Егејско и Мраморно море

стајаћа војска – професионална војска која је увек на располагању

јаничари – пешадија у турској војсци

спахије – тешки коњаници у турској војсци

акинџије – лаки коњаници у турској војсци, намењени лакшим борбама

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Ред јаничара се попуњавао тзв. данком у крви, када су углавном хришћанску мушку децу отимали од њихових родитеља и потом годинама обучавали у посебним школама за сталну војну службу. На тај начин су настајали врхунски професионални војници, чији је род установио султан Мурат I.

Турци Османлије

Прва племена Турака Селџука почела су да продиру на простор Мале Азије још у другој половини XI века. Након победе над византијском војском у бици код Манцикерта 1071. године, Селџуци се трајно утврђују у Малој Азији. Касније ће се и друга турска племена досељавати на ове просторе, поготово после монголских похода средином XIII века.

Турци Османлије овај назив дугују свом првом султану Осману, који је крајем XIII века владао малом облашћу у западном делу Мале Азије, у близини византијске границе. Одатле су Осман и његови наследници ratoвали против Византије и осталих турских државица. Њихова држава се с временом проширила на друга турска племена и њихове територије.

Средином XIV века, Турци Османлије су учествовали као најамници у редовима византијске војске да би у једном тренутку почели да ратују и за свој рачун. Преломни тренутак се десио 1354. године, када су освојили тврђаву Галипоље и преузели контролу пролаза кроз **мореуз Дарданеле**.

Султан Мурат I

Доласком на власт султана Мурата I (1362–1389), Турци су појачали нападе и успели да прошире територију углавном на рачун византијских и бугарских земаља. Тако је 1362. године освојен град Једрене, који је убрзо постао и нова турска престоница. Након Маричке битке, Турци Османлије постају једна од водећих сила на хришћанском Балкану.

Узрок успеха Турака лежао је у добро организованој и централизованом држави, у којој је султан имао неограничену власт. С друге стране, хришћанске балканске државе су у то време биле разједињене.

Турци су имали и квалитетну, професионалну, **стајаћу војску**. То значи да су војници били на располагању султану у сваком тренутку. За разлику од Турске, војске у европским државама нису биле стајаће, а владари су тешко и споро окупљали војнике у случају рата. У феудалним државама Европе најбоље су биле организоване најамничке, плаћеничке војске. Њих су владари такође имали стално на располагању, али само док су их редовно плаћали.

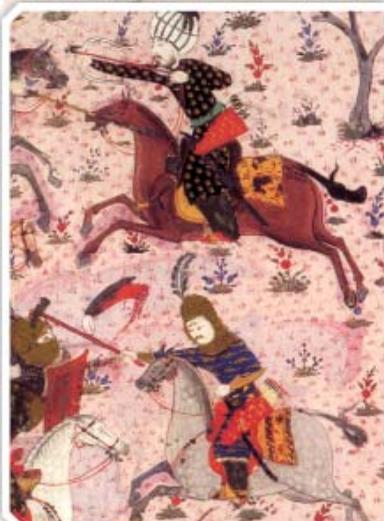
Главну снагу турске војске чинили су **јаничари**, пешадија. Осим јаничара, други важан род турске копнене војске чинили су коњаници, **спахије**. Спахије су биле сличне европским феудалцима, јер су за војну службу од султана добијали земљишне поседе или спахилуке. За разлику од европских феудалаца, ако спахија не би добро обављао војну службу, султан је имао право да му одузме спахилук.

Турци су примењивали и посебну војну тактику. Годинама су исцрпљивали државе које су намеравали да освоје тако што су организовали честе нападе лаких коњичких одреда, **акинџија**. Након неког времена, угрожену државу би напала и редовна турска војска. Нападнута држава би потом пристала да постане турски вазал, па је морала да редовно плаћа данак и шаље војне одреде у турску војску. Тако ослабљену вазалну државу Турци би после неког времена освајали и укључивали у управно-административни систем своје државе.

Моравска Србија

Након Маричке битке и смрти цара Уроша 1371. године, српско царство и формално престаје да постоји, а српске земље улазе у период изразите политичке нестабилности. Међу преосталим српским обласним господарима убрзо се истакао кнез **Лазар Хребељановић**.

Земљишни поседи породице Хребељановић налазили су се око богатог рударског места Новог Брда, на Косову. Лазар се касније проширио и у пределе сливова три Мораве. Значајни градови у његовој области били су и: Ниш, Ужице, Крушевац и Рудник. Захваљујући рударским центрима, Новом Брду и Руднику, кнез Лазар је успео и да економски развије област.

Акинџије, турска лака коњица

Лик кнеза Лазара са фреске у цркви Лазарица

Моравска Србија и околне области

Због територијалног распореда поседа, држава којом је Лазар управљао понела је назив **Моравска Србија**. Престоница Моравске Србије налазила се у граду Крушевцу.

Кнез Лазар се женидбом са Милицом, која је била потомак Немањиног сина Вукана, повезао са династијом Немањић. У браку су имали пет ћерки и два сина. Удајом ћерки за тада моћне политичке противнике ширио је свој утицај. На тај начин је покушавао да створи јаку државу, која би наследила некадашње царство Немањића и била способна да се одбрани од напада Османлија.

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Најстарија ћерка Лазара и Милице, Мара, била је удата за великаша Вука Бранковића, чији су се поседи налазили на простору Косова и Рашке. Вук Бранковић је био најближи Лазарев савезник, а његове и Лазареве земље посматране су као целина. Друга ћерка Драгана била је удата за Александра Шишмановића, сина бугарског цара. Трећа ћерка Теодора била је удата за мачванског бана и угарског витеза Николу Горјанског Млађег. Четврта ћерка Јелена била је удата за Ђурађа II Страцимировића Балшића, најзначајнијег великаша у Зети. После смрти мужа, Јелена ће се опет удати, овај пут за босанског великаша Сандаља Хранића.

Кнез Лазар и кнегиња Милица (фреска у манастиру Љубостиња)

ПОДСЕТИ СЕ

Краљ Душан се крајем 1345. године прогласио за цара, након чега је било потребно да га крунише патријарх. Цар је зато српску архиепископију прогласио за патријаршију, а Јоаникија за првог српског патријарха, који га је и крунисао. Српску патријаршију су признале бугарска црква и Света Гора, али не и Византија, а византијски патријарх је српску цркву искључио из заједнице православних хришћана.

Православна црква је подржавала кнеза Лазара. Управо његовим залагањем 1375. године дошло је до измирења између православне цркве у Србији и Васељенске патријаршије у Цариграду. Свечано помирење извршено је над гробом цара Душана у манастиру Светих Арханђела, код Призрена.

Кнез Лазар и кнегиња Милица су били велики ктитори. Најзначајније кнежевине задужбине биле су црква Лазарица у Крушевцу и манастир Раваница, близу Ђуприје. Кнегиња је подигла манастир Љубостињу близу Крушевца.

Манастир Раваница, у коме се налазе мошти кнеза Лазара

Манастир Љубостиња код Трстеника

Косовска битка

Почетком 80-их година XIV века, Турци Османлије су почели да угрожавају унутрашње српске земље. Мета ових напада биле су Моравска Србија и босанска држава. У овим биткама Турци су доживели поразе, па је султан Мурат одлучио да покрене велику војску на српске земље и нанесе одлучујући пораз кнезу Лазару.

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Први напад на област кнеза Лазара десио се 1381. године. Тада су, код Параћина, српски великаши поразили турске пљачкашке одреде. Неколико година касније одиграо се први сукоб између султана Мурата и кнеза Лазара. У бици на Плочнику, у Топлици, 1386. године, Лазареви одреди су поразили војску коју је предводио султан Мурат. Турски покушај упада у Босну, две године касније, такође се завршио неуспешно.

Одлучујући турско-српски окршај била је **Косовска битка**, која се одиграла на Видовдан, 15. јуна 1389. године, на Косову пољу. Српску војску је предводио кнез Лазар, а од виђенијих великаша ту су били **Вук Бранковић** и војвода Влатко Вуковић, који је предводио одреде које је послао босански краљ. Турску војску је предводио султан Мурат, са синовима Бајазитом и Јакубом.

Ток и исход битке су остали нејасни, што је дало повода настанку мита који се преплиће са историјском истином. Зна се да су погинула оба владара и Муратов син Јакуб. Други Муратов син Бајазит преузео је команду над војском и државом. Да би учврстио власт, Бајазит је морао да војску повуче у Малу Азију. То је савременицима пружило лажну наду да су хришћани победили у бици.

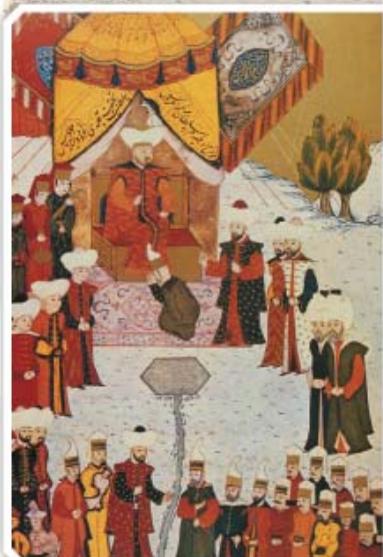
На српској страни преживео је Вук Бранковић, који је наставио да пружа јак отпор Турцима. Међутим, Турци су га заробили и он је живот окончао у турском затвору.

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Народна традиција је неправедно осудила Вука Бранковића као издајника, иако за такво тврђење нема доказа. Страдање кнеза Лазара је такође постало део Косовске легенде. Његово супростављање непријатељу зарад очувања слободе постала је идеја која је вековима надахњивала покорено српско становништво и давала му снагу за борбу за национално ослобођење и уједињење.

Споменик косовским јунацима подигнут је на Косову пољу

Проглашење Бајазита I за султана (минијатура из XV века)

Историјски није разјашњена погибија султана Мурата. Према легенди, Мурата је убио српски витез Милош Обилић. Према једној верзији, Милош је заробљен, а према другој се сам предао. Наводно је искористио тренутак непажње да се приближи Мурату и убије га. Међутим, нема поузданих историјских података да је Милош Обилић уопште постојао. Према другом историјском извору, Мурат је страдао у борби, када се група српских витезова устремила ка њему и убила га. Историјски је једино поуздано да је Мурат био први и последњи турски султан који је страдао у бици.

Муратово Турбе у коме је сахрањен султан, налази се на Газиместану, недалеко од Споменика косовским јунацима

Последице Косовске битке биле су далекосежне. Иако је најтачније рећи да се битка завршила нерешеним исходом, поготово што су се Турци одмах повукли са Косова, турска страна је ипак била победник окршаја.

Србија је после ове битке била изузетно ослабљена, јер је остала без највећег дела великаша и војника. Кнегиња Милица, која је управљала Србијом неколико година после смрти кнеза Лазара, била је приморана да прихвати вазалну обавезу према Турцима. Косовска битка је означила и почетак краја српске средњовековне државе, која је коначно престала да постоји средином XV века.

САЖЕТАК

Након смрти цара Душана нови српски владар постао је његов син Урош. За време владавине цара Уроша опада моћ српског царства. Кључну улогу у држави преузимају великаши, од којих је породица Мрњавчевић била најмоћнија.

У ово време почињу и напади Турака Османлија, који се под вођством султана Мурата постепено шире по Балкану. Браћа Вукашин и Угљеша Мрњавчевић ће покушати да потисну Турке, али ће доживети тежак пораз 1371. године у бици на Марици. Исте године умро је цар Урош, чиме се гаси династија Немањић и престаје да постоји српско царство.

Кнез Лазар Хребељановић постао је најзначајнији српски великаш. Мудром политиком створио је Моравску Србију коју је султан Мурат желео да освоји. Сукоб између Мурата и Лазара одиграо се 1389. године на Косову пољу. У Косовској бици погинула су оба владара и већи део обе војске. После битке турска војска се повукла са Косова, али је знатно ослабљена Србија убрзо постала турски вазал.

ПИТАЊА И ЗАДАЦИ

1. Како се звао последњи српски цар?
2. Ко се сукобио у Маричкој бици?
3. Објасни зашто су Турци тако лако и брзо напредовали на Балкану.
4. Ко је постао најзначајнији српски великаш после Маричке битке?
5. Објасни шта је легенда, а шта историјска истина у причи о Косовској бици.
6. Које су последице Косовске битке?

СРПСКА ДЕСПОТОВИНА

кнегиња Милица / Стефан Лазаревић / битка код Ангоре /
деспотовина / Београд / рударство / Ђурађ Бранковић / Смедерево

КЉУЧНЕ РЕЧИ

После Косовске битке постојање српске државе је доведено у питање. Ипак, захваљујући наследницима кнеза Лазара и Вука Бранковића, српска држава је успела да опстане још више од пола века.

Почетак владавине Стефана Лазаревића (1389–1427)

Након Косовске битке и погибије кнеза Лазара, власт у Србији преузима његова жена **кнегиња Милица**, јер је њихов син Стефан још био малолетан. Кнегиња Милица врло брзо постаје турски вазал, а једну од својих ћерки, Оливеру, даје султану Бајазиту I за жену. Када је постао пунолетан, Стефан преузима власт и вазалне обавезе, тако да је у неколико наврата предводио српске одреде у турској војсци. Нарочито се истакао у две битке: на Ровинама 1395. године и код Никопоља 1396. године.

Битка код Никопоља у Бугарској 1396. године је први сукоб крсташке војске, предвођене угарским краљем Жигмундом, и турске војске, предвођене султаном Бајазитом. Европски витезови су доживели пораз, а у бици се изврсно показао и **Стефан Лазаревић**, што је приметио краљ Жигмунд, који ће касније постати и цар Светог римског царства. Након ове победе, Турци су дефинитивно освојили Бугарску, која ће остати под њиховом влашћу све до краја XIX века.

Битка код Никопоља, француска минијатура из XV века

ПРОЧИТАЈ И ОВО

У бици на Ровинама, 1395. године, против влашког војводе Јована Мирче, Турци су доживели пораз. Као турски вазали у бици су учествовали Стефан Лазаревић, краљ Марко Мрњавчевић и Господин Константин Драгаш. Према историјским изворима, краљ Марко је пред почетак битке рекао: „Ја кажем и молим Господа да буде хришћанима помоћник, а ја нека будем први међу мртвима у овом рату.“ Његова жеља је испуњена – Турци су поражени, а у сукобу је осим Марка страдао и Константин Драгаш.

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Када је препустила власт сину, кнегиња Милица је отишла у своју задужбину, манастир Љубостињу, где се замонашила и добила име Јевгенија. Упркос томе, и даље је учествовала у државном животу. Обављала је значајне дипломатске мисије и саветовала сина Стефана. Умрла је 1405. године и сахрањена је у манастиру Љубостиња. Након смрти, Српска православна црква ју је прогласила за светицу.

Марко Мрњавчевић (фреска у Марковом манастиру, код Скопља, у Северној Македонији)

Почетком XV века, ширећи власт у Малој Азији, Турци су се сукобили са Монголима на чијем челу је био Тамерлан. У **бици код Ангоре** (данашња Анкара) 1402. године, Турци су поражени, а султан Бајазит I је заробљен. Стефан Лазаревић се истакао и у овој бици. Он је чак покушао и да спаси свог зета Бајазита у неколико наврата, што је задивило и самог Тамерлана. Због приказаног јунаштва, Тамерлен је дозволио српском владару и његовим одредима да се са ратном опремом слободно врате кући из заробљеништва.

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Тамерлен, Бајазит и Оливера
(слика Андрее Целестија с почетка XVIII века)

Тамерлен је са Бајазитом у заробљеништво одвео и његову жену Оливеру, сестру Стефана Лазаревића. Како би осрамотио заробљеног султана, Тамерлен је понизио његову супругу Оливеру тако што је делимично разголитио.

После смрти Бајазита, Стефан је успео да код Тамерлена издејствује слободу за сестру која се вратила у Србију. Оливера је живела у престоници Београду, на Стефановом двору, и помагала брату у владавини.

Стефан Лазаревић
(фреска у манастиру Каленић)

Пораз код Ангоре довео је до наглог слабљења Османског царства и сукоба султанових синова око власти. Попуштање турског притиска повољно се одразило на преостале хришћанске државе на Балкану.

Почеци Српске деспотовине

Након Ангорске битке, Стефан Лазаревић одлази у Цариград и од византијског цара добија титулу деспота, једну од највиших византијских титула, одмах до царске. Захваљујући титули и српска држава је од овог времена почела да се назива **деспотином**.

По повратку у Србију, деспот Стефан Лазаревић побољшава односе са Угарском. Свестан опасности од Турака, постаје вазал угарског краља Жигмунда, а заузврат добија Мачву, град **Београд** и многобројне поседе у самој Угарској.

ПОЈМОВНИК

деспот – највећа титула после царске у Византији, најчешће се додељивала царевим синовима или зетовима

ПОДСЕТИ СЕ

Београд се први пут нашао у саставу српске средњовековне државе 1284. године. Тада је угарски краљ препустио Београд свом вазалу, српском краљу Драгутину. Београд је био у саставу Србије скоро 40 година, али је након смрти краља Милутина поново постао део Угарске.

Деспот Стефан је додатно утврдио Београд. Проширио је град, населио разнородно становништво и од Београда први пут у историји створио српску престоницу.

ИСТОРИЈСКИ ИЗВОР

„Од Косова бејак покорио исмаилџанском народу (муслиманима), док не дође цар Персијанаца и Татара и њих разби, а мене из њихових руку Бог милошћу својом ослободи. Одакле, дакле, дошавши, нађох најлепше место, од давнина превелики град Београд, случајно разрушен и запустео, саздах га и посветих пресветој Богородици.”

(Константин Филозоф, *Житије гесиоша Стефана*)

Капија, бедеми и кула на Калемегдану, изграђени у доба деспота Стефана

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Деспот Стефан Лазаревић је био члан Витешког реда змаја, који је почетком XV века установио угарски краљ Жигмунд. Ред змаја је окупљао најзначајније европске витезове, а симбол му је био змај коме је реп обмотан око врата. Тако се овај симбол, осим симбола Немањића, појављује на грбу деспота Стефана. Члан реда змаја је био и влашки војвода Влад III Цепеш Дракул, познат по суровој борби против Турака. Овај великаш био је инспирација за настанак књижевног лика чувеног вампира грофа Дракуле.

Наредних година, Србију су потресали сукоби у породици Лазаревић између Стефана и његовог брата Вука, али и сукоб између Стефана Лазаревића и његовог сестрића Ђурђа Бранковића. У овим метежима Вук Лазаревић је изгубио живот у једној борби са Турцима, а Стефан Лазаревић и Ђурађ Бранковић су се након деценијског непријатељства међусобно измирили. Када је 1413. године окончан грађански рат у Турској, деспот Стефан је био принуђен да поново постане вазал новог турског султана. Од тада је истовремено био и угарски и турски вазал.

Пред крај владавине, деспот Стефан Лазаревић је успео да прошири државну територију. Србији је 1421. године припојена Зета, којом је до смрти владао деспотов сестрић Балша III Балшић, син Ђурђа II Балшића и Стефанове сестре Јелене.

Привредни развој

Током владавине Стефана Лазаревића, са напретком **рударства** и трговине, настављен је привредни развој Деспотовине. Србија је постала један од највећих извозника сребра у Европи, нарочито захваљујући руднику Ново Брдо, близу Приштине. Деспот Стефан је 1412. године објавио „Закон о рудницима”, који је правно регулисао ову привредну делатност у Србији.

Манастир Манасија,
задужбина деспота Стефана

Културни напредак

Деспот Стефан је био и велики заштитник културе у Србији. Његова најзначајнија задужбина био је манастир Ресава (Манасија), који је био и центар преписивачке и књижевне делатности тог времена, познатог као Ресавска школа.

И сам деспот се бавио књижевним радом, а његово најзначајније дело је „Слово љубве“, које је посветио млађем брату Вуку. За време његове владавине многи учени људи са ширег простора Балкана спас и заштиту од турске најезде нашли су у српској деспотовини.

Деспот Стефан Лазаревић је умро 1427. године и сахрањен је у својој задужбини, манастиру Ресава (Манасији). Како није имао потомство, пре смрти је за наследника одредио сестрића Ђурђа Бранковића. Ђурађ је био син Вука Бранковића и Стефанове сестре Маре.

Пре смрти, деспот Стефан се договорио са угарским краљем Жигмундом да призна деспота Ђурђа за новог српског владара. Заузврат, угарском краљу су враћени градови Београд и Голубац, и области које је он својевремено уступио деспоту Стефану на коришћење.

Владавина деспота Ђурађа Бранковића (1427–1456)

Деспот **Ђурађ Бранковић** је владао Србијом у периоду поновног турског јачања, нових напада на Србију и турско-угарских ратова. Био је двоструки вазал, турски и угарски, али је, због појачаног турског притиска, период његове владавине био много тежи по Србију.

Одмах по преузимању власти, деспот Ђурађ се суочио са проблемима. Турски султан Мурат II је напао Србију и освојио неке области, укључујући и стару престоницу, град Крушевац. Деспот Ђурађ је морао да у султанов харем пошаље ћерку Мару. Мара ће постати жена султана Мурата II и друга српска принцеза на османском двору, након Лазареве ћерке Оливере, која је била удата за султана Бајазита.

Како је остао без обе престонице, Крушевца и Београда, Ђурађ је одлучио да 1430. године, на ушћу реке Језаве у Дунав, сагради нову престоницу Смедерево.

Смедеревска тврђава представља врхунац српског средњовековног градитељства.

Деспот Ђурађ Бранковић

Смедеревска тврђава

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Смедеревска тврђава се састојала из Малог града, где је био смештен деспотов двор, и Великог града, који је заузимао највећи део простора. Простирала се на површини од преко 10 хектара, са зидовима висине 10, а ширине 4 метра, док су куле високе и преко 20 метара.

Грађевина је подигнута за мање од две године. Овако брза изградња града подразумевала је појачан напор становништва које је зидало град. Народни гнев се обрушио на Ђурђеву жену, византијску племкињу Ирину, која је у народној песми опевана као Проклета Јерина. Према легенди, Ирина, која је руководила радовима, између осталог, забранила је коришћење јаја у исхрани, јер су коришћена за прављење малтера.

Ирина (Јерина) Бранковић

Први пад Деспотовине

Турски султан Мурат II је 1439. године освојио Смедерево и највећи део Србије. Синови деспота Ђурђа су ослепљени и одведени у заробљеништво. Деспот Ђурађ је успео да пребегне у Угарску, где је почео да прикупља помоћ за рат са Турцима.

Турски успеси су заплашили Европу. Римски папа је позвао на нови крсташки рат, у који су се одазвали Пољска, Угарска и Влашка. Крсташка војска је крајем 1443. године напала Османско царство. У крсташкој војсци су били деспот Ђурађ и чувени угарски великаш Јанко Хуњади (Сибињанин Јанко из народне песме). Крсташи су однели победе над Турцима у Србији и Бугарској, након чега је султан Мурат II затражио мир. Мировни споразум је склопљен 1444. године у Једрену.

Србија је обновила вазалне обавезе према Турцима, враћена су јој 24 града и највећи део територије. У наредном периоду, деспот се трудио да обнови и економски ојача државу.

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Крсташи су прекршили мировни споразум и поново напали Османско царство 1444. године. Не желећи да угрози тешко постигнут мир, деспот Ђурађ није учествовао у овом походу. То је била добра одлука јер су крсташи поражени у бици код Варне на обалама Црног мора.

САЖЕТАК

Након Косовске битке, Србијом је, уместо малолетног сина Стефана, неколико година владала кнегиња Милица. Након ступања на власт, Стефан Лазаревић је, као турски вазал, учествовао у бројним ратним походима. Након Ангорске битке, у којој су Монголи поразили Турке, Стефан Лазаревић је од византијског цара добио високу титулу деспота, а српска држава се од тада назива деспотовином. Деспот Стефан Лазаревић је тада постао и вазал угарског краља, од кога је добио на коришћење Мачву и Београд, који је постао српска престоница. За време његове владавине Србија доживљава привредни развој захваљујући рударству и трговини. Након Стефанове смрти, нови српски деспот постаје Ђурађ Бранковић. Деспот Ђурађ је саградио град Смедерево, који постаје нова српска престоница. Владавина деспота Ђурађа је представљала тежак период за Србију због новог јачања османске државе. Турци су 1439. године освојили Деспотовину, али је деспот Ђурађ, после победе крсташке војске, успео да је обнови.

ПИТАЊА И ЗАДАЦИ

1. Ко је владао Србијом након Косовске битке?
2. Објасни последице Ангорске битке на даљи развој Србије.
3. На који начин је деспот Стефан Лазаревић помагао културни развој?
4. Зашто је деспот Ђурађ Бранковић морао да сагради Смедерево?
5. Када долази до првог пада Српске деспотовине и на који начин је она опет обновљена?

БОСНА И ДУБРОВНИК У СРЕДЊЕМ ВЕКУ

КЉУЧНЕ РЕЧИ

Босна / бан / бан Кулин / богумили / Црква босанска / династија Котроманић / Стјепан II Котроманић / Твртко I Котроманић / Дубровник / Дубровачки архив

Током раног средњег века **Босна** представља географски појам унутар Србије, који означава област смештену у долини реке Босне, насељену српским становништвом. Као и Србија, Босна је од X века била под врховном византијском, а од XII века и угарском влашћу. Од XIV века, Босна доживљава политички и економски процват, што доводи до стварања снажне државе. Дубровник је постао јака средњовековна трговачка држава. Моћ и богатство град је развио на трговини између словенских држава у свом залеђу и других делова Европе.

Почеци босанске државе

ПОВЕЖИ ЗНАЊЕ

Према делу византијског цара Константина VII Порфирогенита „Спис о народима“, Срби се на Балкан досељавају за време владавине цара Ираклија. У „Спису“ се наводи да су Срби населили западне делове Балканског полуострва, између реке Саве на северу и Јадранског мора на југу, реке Цетине на западу и реке Бојане на истоку. Босна се помиње у Порфирогенитовом делу као саставни део Србије, коју река Дрина дели од суседне Рашке.

Од друге половине X века, Србија, као и Босна, која је била њен саставни део, су се налазили под врховном византијском влашћу. Од XII па до краја средњег века, Угарска се трудила да босанској држави наметне врховну власт. Од XII века сачувано је и нешто више историјских извора који говоре о Босни. У овим изворима помињу се владари који носе титулу **бана**. Најпознатији међу њима **бан Кулин** (1180–1204) одржавао је добре односе са Србијом и Дубровником.

Јеретици **богумили**, прогнани из Србије, али и јеретици које је прогонила католичка црква, пронашли су уточиште у Босни. Због овакве верске политике бан Кулин је имао проблема са римским папом и угарским краљем, који су тражити да искорени јеретичке покрете у својој држави.

Црква босанска

Једна од карактеристика средњовековне босанске државе била је јединствена црквена организација са посебним верским схватањима. Она је у народу названа **Црква босанска**. Ту цркву нису признавале ни православна нити католичка црква.

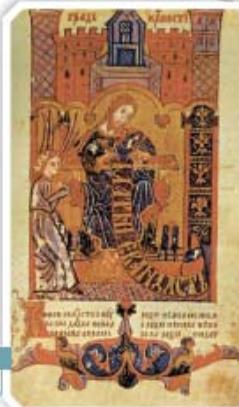
ПОДСЕТИ СЕ

У време владавине Стефана Немање нарочито су били активни богумили, хришћани који нису признавали црквени поредак и власт, због чега су сматрани за јеретике. Њихов покрет је био нарочито јак у Бугарској, одакле се проширио и на српске земље. Стефан Немања се одлучно обрачунао са богумилима и успео да их протера из своје државе.

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Припадници Цркве босанске су себе сматрали хришћанима. Разликовали су се **прави хришћани** (свештенство) и **мирјани** (верници). Користили су народне словенске речи за свештенство. Врховни поглавар цркве био је **дјед** (епископ), а свештеници су били **гости** и **старци**. У богослужењу су користили старословенски језик, а у верским књигама ћирилично писмо. Мртве су већином сахрањивали поред православних цркава.

Хвалов зборник, Један од ретких списа Цркве босанске (XV век)

ПОЈМОВНИК

прави хришћани – свештенство Цркве босанске

мирјани – верници Цркве босанске

дјед – старшина Цркве босанске, у рангу епископа

гост – свештеник Цркве босанске

старци – свештеници Цркве босанске

стећак – камени надгробни споменик са уклесаним натписима и украсима

Иако су многи босански владари припадали или католичкој или православној цркви, углавном су штитили Цркву босанску јер су у посебној црквеној организацији видели поузданог савезника у борби за очување државне самосталности у односу на Угарску. Тако се Црква босанска одржала све до пропасти средњовековне босанске државе у XV веку.

Камени надгробни споменици **стећци** сматрају се најважнијим материјалним остацима средњовековне босанске државе

Владавина Стјепана II Котроманића (1322–1353)

Од средине XIII века до турских освајања 1463. године Босном је, уз краће прекиде, владала **династија Котроманић**.

Почетком XIV века, на бански престо ступа **Стјепан II Котроманић**, чија владавина је обележила политички и економски напредак босанске државе. Стјепан II је успео да прошири границе државе. На северу је припојио области уз реку Саву, а на југу је запосео српску област Захумље, и на тај начин извео босанску државу на обале Јадранског мора. Бан Стјепан II је економски оснажио државу развијајући рударство, што је довело до јачања градова и трговине. Стјепан II је имао и ковницу новца.

Бана Стјепана II Котроманића на босанском престолу наследио је братанац Твртко I Котроманић.

Један од 60.000 пронађених и сачуваних стећака

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Бан Стјепан II Котроманић је био родбински повезан са династијом Немањића. Његова мајка Јелисавета је била ћерка српског краља Драгутина.

Владавина Твртка I Котроманића (1353–1391)

У средњем веку Босна је остварила врхунац за време владавине бана и краља **Твртка I Котроманића**. На почетку владавине бана Твртка биле су честе побуне босанске властеле, а и угарски краљ је вршио притисак. Заједно са кнезом Лазаром Хребељановићем, Твртко је напао и освојио област другог српског великаша, жупана Николе Алтомановића, чију су територију потом, кнез Лазар и бан Твртко, поделили између себе.

Смрт Стјепана II Котроманића, рељеф на среберној шкрињи из XIV века (Црква Светог Шимиуна у Задру)

Печат краља Твртка I
Котроманића

Манастир Милешева у коме
се крунисао краљ Твртко I

Тако су делови старих српских области Рашке и Травуније, као и манастир Милешева у којем су лежале мошти Светог Саве, ушли у састав босанске државе. Неколико година касније, Твртко I је додатно проширио територију државе преотевши породици Балшић области око града Дубровника.

Твртко је искористио разједињеност српске државе после смрти цара Уроша и 1377. године, у манастиру Милешева, крунисао се двоструком круном за краља Срба и Босне.

ПОВЕЖИ ЗНАЊЕ

Након Маричке битке и смрти цара Уроша, са пропашћу српског царства, кнез Лазар Хребељановић (1329–1389) постао је најзначајнији српски великаш. Он је владао Моравском Србијом, са престоницом у Крушевцу. Султан Мурат кренуо је у поход на Моравску Србију, због чега се одиграла Косовска битка 1389. године.

Краљ је наставио да јача државу. Одржавао је савезништво са кнезом Лазаром и слао одреде као помоћ српској војсци у сукобу са Турцима на Косову. Истовремено, Турци су вршили прве упаде у Босну, које је краљ Твртко I успешно одбијао.

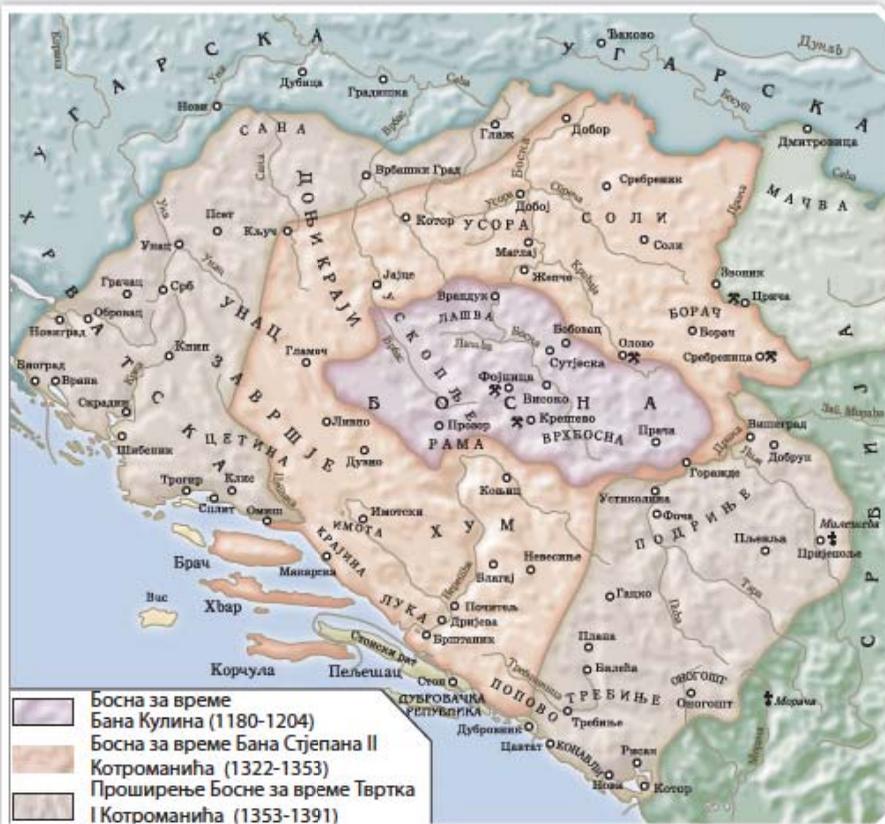
Пред крај живота, први босански краљ је освојио области у Далмацији и Хрватској. За краља Рашке, Босне, Далмације, Хрватске и Приморја прогласио се 1390. године. Ово је био и врхунац средњовековне босанске државе, која ће након смрти Твртка I Котроманића почети да слаби.

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Твртко I је 1382. године у Бококорском заливу подигао град Нови, који је у XV веку био преименован у Херцег Нови, како се зове и данас. Убрзо по оснивању, Нови је постао центар трговине сољу на овом делу јадранске обале.

Споменик краљу Твртку I у
Херцег Новом

Територијално ширење босанске државе

Почеци Дубровачке републике

У VII веку Балканско полуострво је било изложено нападима Словена и Авара, који су разорили многе византијске градове на обали Јадранског мора. Тако је уништен и стари римски град **Епидаур**, чији су становници на једном малом острву уз морску обалу подигли ново насеље, коме су дали име Рагуза. Словенска племена која су преплавила околно подручје, основала су насеобину насупрот Рагузе. Насеобина је, по оближњој шуми, добила назив **Дубровник**. С временом, ова два насеља су се стопила у једно. Током историје, Дубровник је увек признавао врховну власт неке моћније државе. Заузврат, је добијао заштиту и могућност за несметан економски развој.

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Од оснивања до краја XII века Дубровник се налазио под врховном влашћу Византије. Услед наглог слабљења византијске државе од почетка XIII века, Дубровник признаје врховну власт Млетачке републике и под венецијанском влашћу остаје до средине XIV века, када прелази под власт Угарске. Угарска је владала градом све до почетка XVI века. Под заштитом Османског царства Дубровник је био до почетка XIX века, када Дубровачку републику укида француски цар Наполеон Бонапарта.

Државно уређење Дубровачке републике

Дубровник је био врста племићке републике. Целокупно становништво града се делило на племиће и обично становништво или пучане. Само су племићи имали политичка права и могућност да управљају државом. Пучани, које су чинили трговци, занатлије, сељаци и остали грађани, нису имали политичка права.

Дубровачком државом су управљала три већа. Сви одрасли племићи су чинили **Велико веће**, које је представљало неку врсту скупштине. Из редова Великог већа бирали су се чланови **Малог већа** и **Већа умољених**. Велико веће је бирало и кнеза, чија је власт била ограничена на кратак временски период. Стварну власт у Дубровнику имало је Веће умољених или **Сенат**. Сенат је водио унутрашњу и спољну политику државе.

Територија Дубровачке републике из 1426. године

ПОЈМОВНИК

Епидаур – стари римски град у Далмацији који су Словени и Авари уништили у VII веку

Дубровник – словенски град на обали Јадранског мора; његово име потиче од старе словенске речи дубрава, што значи шума

Велико веће – племићка скупштина

Мало веће – извршни орган власти у Дубровнику

Веће умољених (сенат) – главни извршни орган у Дубровнику; влада Дубровачке републике

ПОЛМОВНИК

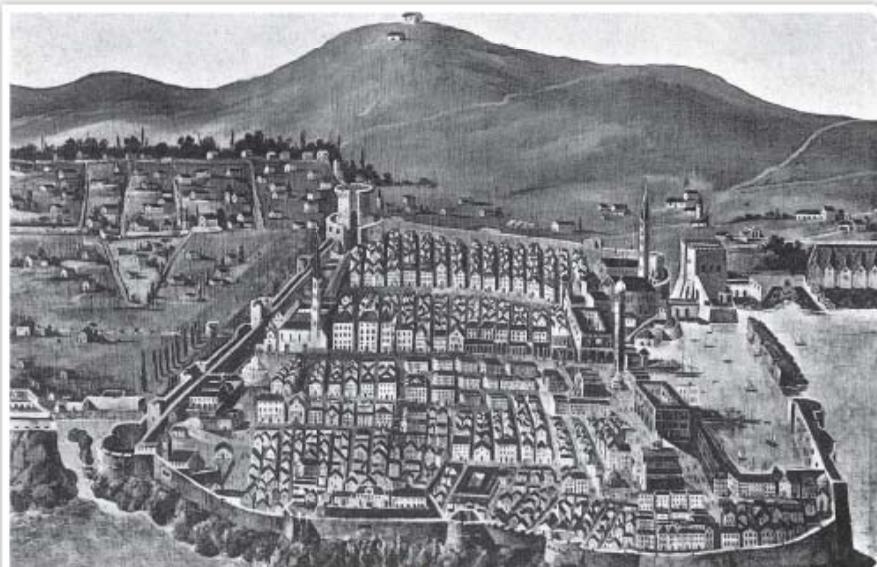
караванска трговина – најчешћи облик трговине на Балканском полуострву; превоз робе уз помоћ товарних животиња

Дубровачка република и њени суседи

Од почетака, је Дубровник био упућен на словенско залеђе. Иако је било случајева у историји када су се спорови између Дубровника и његових суседа решавали ратом, односи су углавном били мирољубиви и засновани на обостраним интересима. Дубровчани су вековима непосредним суседима плаћали одређене новчане дажбине, чиме су додатно одржавали добросуседске односе.

Дубровник је економску моћ заснивао на трговини између Србије, касније и Босне, и других делова Европе, пре свега земаља Медитерана. Дубровчани су у унутрашњости Балкана, у сваком већем граду, а нарочито у рударским местима, имали трговачка представништва. Развили су мрежу **караванске трговине**, која је обухватала западни део Балканског полуострва и повезивала Дубровник са градовима у унутрашњости.

Осим трговином, Дубровчани су се бавили и банкарским пословима. Давали су зајмове и кредите и омогућавали чување новца и другог богатства. Многи српски и босански владари и властелини су своја богатства чували у Дубровнику, нарочито у несигурним временима. Дубровник је такође био и сигурно место за све политичке бегунце из суседних области и држава.

Изглед Дубровника у XVII веку

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Дубровник је ширио своју територију, али не ратом већ куповином. Тако је још цар Душан продао Дубровчанима град Стон и полуострво Пељешац, а цар Урош област између града Дубровника и полуострва Пељешац. Највећу територију Дубровник је имао у XV веку, када је од босанских великаша купио жупу Конавле, која се протезала од Дубровника до Бококоторског залива.

Дубровник има велики значај за српску средњовековну историју. Током позног средњег века у Дубровнику је формиран архив, у којем су се чувала најзначајнија државна документа. У **Дубровачком архиву** се и данас чувају документи и повеље настали у време сарадње владара и феудалаца Србије и Босне са Дубровачком републиком. Како је већина тих докумената на нашим просторима током времена уништена, ми за њихово постојање знамо само на основу примерака који су сачувани у Дубровнику.

Зграда Дубровачког архива

САЖЕТАК

Босна, једна од српских кнежевина на Балканском полуострву, у позном средњем веку остварила је посебан политички развој. Први значајнији владар Босне био је бан Кулин. Најважнија босанска династија били су Котроманићи, од којих су најзначајнији владари били Стјепан II и Твртко I. Врхунац моћи у средњем веку Босна је остварила 1377. године. Тада се, у манастиру Милешева, Твртко I Котроманић крунисао за краља Срба и Босне. Посебна одлика ове државе је Црква босанска.

Дубровник је основан у VII веку. С временом је постао богат трговачки град који је економску моћ и богатство темељио на трговини између Балканског полуострва и делова Медитерана. Дубровник је одржавао добре односе са суседима, Србијом и Босном.

Градски архив у Дубровнику чува бројне историјске списе и има велики значај за проучавање српске средњовековне историје.

ПИТАЊА И ЗАДАЦИ

1. Ко је био први значајан босански владар и који су владари били на српском престолу у његово време?
2. Који догађај се сматра врхунцем босанске средњовековне историје?
3. Објасни како је настао Дубровник.
4. Шта је то караванска трговина?
5. Зашто је Дубровник битан за проучавање српске средњовековне историје?

ПАД БАЛКАНСКИХ ДРЖАВА ПОД ТУРСКУ ВЛАСТ

КЉУЧНЕ РЕЧИ

династија Палеолог / Мехмед II Освајач / пад Цариграда / освајање Смедерева / битка код Добоја / Балшићи / Црнојевићи

Почетком XV века наступио је застој у турском освајању Балкана, али већ после неколико деценија Османско царство је наставило експанзију. Од средине XV века и доласка на власт султана Мехмеда II Освајача, Турци појачавају притисак и врло брзо освајају преостале независне државе на Балканском полуострву.

Пад Византије

ПОВЕЖИ ЗНАЊЕ

Византијско царство са центром у Цариграду обновљено је 1261. године, када је никејски цар Михаило VIII успео да преотме Латинима град на Босфору. Цар Михаило VIII је био оснивач **династије Палеолог**, која је Византијом владала двеста година, све до пропасти државе у XV веку.

Султан Мехмед II Освајач (слика Ђентиле Белинија из XV века)

Током XIV века, Византија је била територијално мала и политички слаба држава. Била је растрзана унутрашњим ратовима и угрожена српским и турским ширењем на Балканском полуострву и у Малој Азији. Византијски цареви су у овом периоду често тражили западноевропску војну помоћ против турске опасности. Међутим, римски папа и западноевропске државе им никада нису изашли у сусрет.

У првој половини XV века, Византију је чинио Цариград са околином и неколико изолованих области у данашњој Грчкој. Византијско царство је престало да постоји када је турски султан **Мехмед II Освајач** (1451–1481) освојио Цариград и прогласио га за престоницу.

Пад Цариграда 1453. године је догађај који представља крај једне епохе и историјски је значајан за цео свет. Цариград тада мења назив у Истанбул, како се овај град назива и данас.

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Последњи византијски цар био је Константин XI Драгаш Палеолог, који је погинуо бранећи Цариград од турских освајача.

Његова мајка је била српска племкиња Јелена Драгаш. Била је ћерка српског великаша Константина Драгаша, који је после Маричке битке постао турски вазал. Јелена је била удата за византијског цара Манојла II, са којим је имала синове, византијске царе Јована VIII Палеолога и Константина XI Палеолога Драгаша.

Јелена Драгаш

Пад Српске деспотовине

Деспот Ђурађ Бранковић је тешко поднео пад Цариграда, јер је знао да је његова држава следећа на реду.

ПОВЕЖИ ЗНАЊЕ

Деспот Ђурађ Бранковић (1427–1456) био је двоструки вазал, турски и угарски. Када је Мурат II напао Србију, деспот Ђурађ је морао да у султанов харем пошаље ћерку Мару која је постала султанова жена. Мара је друга српска принцеза на османском двору, после Лазареве ћерке Оливере, жене султана Бајазита.

Већ 1455. године Турци нападају Србију. Успели су да освоје Ново Брдо и јужни део деспотовине, али не и Смедерево. Деспот Ђурађ Бранковић није доживео потпуни слом своје државе. Умро је крајем 1456. године. После његове смрти, положај Србије се још више погоршао.

ИСТОРИЈСКИ ИЗВОР

„Одатле је цар ступао напред и опсео је једно место које се звало Ново Брдо, где је био рудник са мајданима (налазиштима) злата и сребра. Ово је освајао и најпосле и узео, јер му се оно само предавало по уговору. Обећао им је да ће их оставити при њиховим добрима на миру, и да неће узети од њих ни девојке ни младиће. А пошто се то место Ново Брдо већ предало, тада је заповедио цар да се позатварају све капије, и само једна врата да се отворе, и кад су Турци ушли у варош, заповедили су свим кућним домаћинима да сваки са својом чељади, са мушкима и женским, изиђе кроз ова врата из вароши напоље на шанац, а да оставе сва своја добра код куће. Тако је и било, те су ишли све један за другим, а цар сам стајао је пред овим вратима, па је изабрао момке на једну страну, а људе на другу страну, па и женске на трећу страну; на оне који су међу мужевима били најодличнији, те је све заповедио посећи, а остале дао је пустити натраг у варош, а у њихова добра и имања ништа нису дирали. Момке пак 320 на броју и женске до 700 раздао је међу своје поданике, а младиће узео је себи за јањичаре и послао их је у Анадол преко мора, онамо где се они одрањују (одхрањују, подижу). И ја који сам ово написао, био сам у том месту заробљен, заједно са мојом браћом... па су нас у једној гомили терали они Турци којима смо били предати.”

(Константин Михаиловић, *Јаничарове усјомене*)

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Мехмед II Освајач је 1456. године са великом војском дошао пред зидине Београда у намери да га освоји. Султан је тада пред Београд довео и велику флоту, која је имала задатак да са река затвори прилазе граду. Београд је бранила крсташка војска на челу са угарским великашом Јаношом Хуњадијем. Након вишенедељних борби, Турци су доживели пораз и велике губитке, након чега је султан одлучио да повуче војску. Успешна одбрана Београда, који је у том тренутку био у саставу Угарске, изазвала је одушевљење у Европи, а сам Београд је од тада понео назив „бедем хришћанства”.

Деспота Ђурђа је наследио његов најмлађи син Лазар Бранковић, који је кратко владао Србијом. Након његове смрти, нови српски владар постаје босански престолонаследник Стефан Томашевић. Када су Турци 1459. године поново напали Смедерево, Стефан Томашевић је без отпора предао град и повукао се у Босну. Турско **освајање Смедерева**, 1459. године, означило је дефинитивни крај постојања српске средњовековне државе.

Турци у опсади Београда 1456. године

Пад Босне

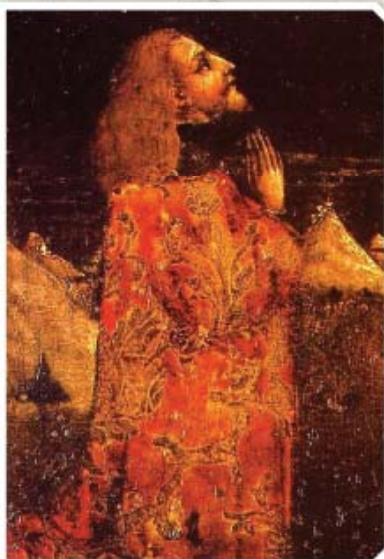
Након смрти краља Твртка I Котроманића у Босни слаби централна власт, а све моћније постају крупне феудалне породице. Крајем XIV века, Угарска намеће врховну власт босанском краљу и локалним феудалцима. Део босанске властеле се обраћа за помоћ Турцима, који са великом војском долазе у Босну и сукобљавају се са Угарском. Након **битке код Добоја** 1415. године босански краљ постаје турски вазал.

Тврђава у Добоју с краја XII и почетка XIV века

ПОЈМОВНИК

херцег – војвода, висока племићка титула, од титуле потиче назив Херцеговина

Последњи босански краљ Стефан Томашевић

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Један од значајнијих босанских феудалаца средином XV века био је Стефан Вукчић Косача. Он је узео титулу **херцега** од Светог Саве, јер је његова држава једним делом обухватала старе српске земље Рашку, Захумље и Травунију, укључујући и манастир Милешеву. Од тог времена користи се назив Херцеговина. Овај назив се одржао до данас и налази се у имену модерне државе Босне и Херцеговине.

Коначни крах босанске државе десио се 1463. године, када је Мехмед II Освајач са војском упао у Босну и освојио највећи део њене територије. Том приликом је заробљен и погубљен последњи босански краљ Стефан Томашевић. Убрзо након Босне, Турци су напали и Херцеговину и освојили велики део ове области. Град Нови са околином, Турци су освојили 1482. године.

Пад Зете

Након смрти цара Душана 1355. године, у Зети се учврстила великашка породица **Балшића**. Балша III, последњи представник ове великашке породице, није имао потомака, па је пред смрт завештао земљу ујаку, деспоту Стефану Лазаревићу. Истовремено, Млетачка република је освојила неке поседе у Зети и трудила се да ту територију додатно прошири.

У првој половини XV века, у Зети јачају **Црнојевићи**, великаши који су имали поседе у планинским крајевима Горње Зете, где се налазио и град Подгорица. Ова породица се у једном тренутку окренула од Српске деспотовине Млетачкој републици. У другој половини XV века Зета је сарађивала и сукобљавала се и са Турцима и са Млечима. Престоница је из Подгорице пресељена у град Цетиње, у коме је било и седиште православне митрополије.

Турци су 1496. године освојили Зету, а последњи зетски владар успео је да побегне у Млетачку републику. После турског освајања, Зета се све чешће помиње као Црна Гора.

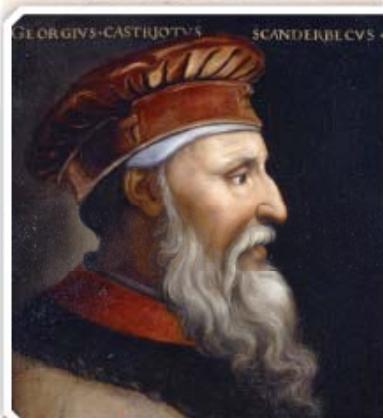
Црква на Цетињу на остацима манастира Црнојевића

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Последњи владар Зете Ђурађ Црнојевић је 1493. године на Цетиње донео штампарију и почео штампање првих српских црквених књига. Штампарија је радила до турског освајања Зете.

ПРОЧИТАЈ И ОВО

У другој половини XV века, у областима данашње Албаније, дуготрајан отпор Турцима пружао је локални великаш Ђурађ Кастриот Скендербег. Ђурађ Кастриот је био албански великаш српског порекла који је примио ислам. Турци су га прозвали Скендербег. Он је био у турској војној служби до средине XV века, када је формирао самосталну област у Албанији. Скендербег је годинама успешно одолевао турским нападима, све до смрти 1468. године. Због успешне борбе против Турака, постао је симбол отпора османском освајању у тадашњој Европи. Албански национални покрет га је у XIX веку идеализовао и прогласио га својим највећим средњовековним јунаком.

Ђурађ Кастриот Скендербег

САЖЕТАК

Средином XV века, турски султан постаје Мехмед II Освајач који је коначно освојио преостале вазалне државе на Балкану. Падом Цариграда 1453. године престало је да постоји вишевековно Византијско царство. Овај град постаје центар турске империје и добија ново име – Истанбул. Падом Смедерева 1459. године престала је да постоји српска средњовековна држава. Погубљењем последњег босанског краља 1463. престала је да постоји и средњовековна босанска држава, док је Херцеговина коначно пала под турску власт 1482. године, када је освојен град Нови. Падом Цетиња 1496. године Турци су освојили и Зету, која се од тада све чешће назива Црна Гора.

ПИТАЊА И ЗАДАЦИ

1. Када су Турци освојили Цариград?
2. Како се звао турски султан који је покорио вазалне државе на Балкану?
3. Када су Турци коначно освојили Смедерево?
4. Ко се сукобио у бици код Добоја?
5. Објасни како је настала Херцеговина.
6. Ко су били Црнојевићи?

ПРИВРЕДА И ДРУШТВО У СРПСКИМ СРЕДЊОВЕКОВНИМ ЗЕМЉАМА

КЉУЧНЕ РЕЧИ

владар / властела / свештенство / зависно становништво / државни сабор / жупе / пољопривреда / сточарство / рударство / дворови

Српско средњовековно феудално друштво је било подељено на повлашћене и потчињене слојеве. Повлашћеним слојевима припадали су властела и свештенство, док је већи део становништва припадало потчињеном, зависном слоју. Најразвијеније привредне гране били су пољопривреда и сточарство, док је главни извор прихода била рударска производња.

Друштвена подела

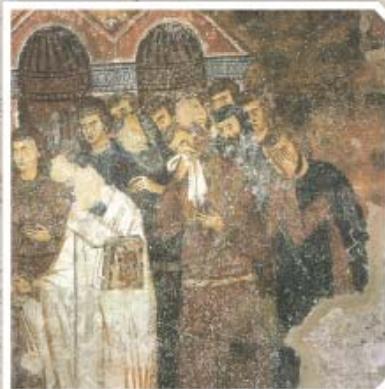
Друштво у средњовековној Србији је било подељено на три основна слоја становништва: властелу, свештенство и зависно становништво.

Главни ослонац **владару** у управљању државом била је **властела** (племство), која је чинила владајући слој становништва. Властела се делила на крупну властелу или **велможе**, и на ситну властелу или **властеличиће**.

Властела је према владару имала две главне обавезе. Војна обавеза је подразумевала обезбеђивање добро наоружаних коњичких јединица. Друга обавеза се односила на обављање одговорних дужности на двору и у државној управи.

Моћ властеле заснивала се на великим земљишним поседима или феудима. Постојале су две врсте феуда – баштина и пронија. **Баштина** је наследни земљишни посед, који се преносио са оца на сина. **Пронија** је посед који је владар даривао властели за верну службу. Владар је могао да одузме пронију властелину.

Властела на сахрани Ане Дандоло (фреска у Сопотанима)

ПОЈМОВНИК

велможа – крупни властелин, припадник владајуће класе, феудалац

властеличић – ситни властелин

баштина – наследни посед

пронија – посед који се добија на коришћење

Свештенство је било други повлашћени слој у друштву. Слично властели, и свештенство је могло бити крупно и ситно.

Крупном свештенству су припадали високи црквени великодостојници: патријарх, архиепископ, митрополит, епископ или игуман неког значајног манастира. Крупно свештенство је такође потицало из редова властеле и располагало је земљишним поседима.

Ситније свештенство су чинили монаси по манастирима и парохијски свештеници и они су могли потицати из нижих друштвених група. Манастири и цркве су поседовали земљишне поседе, који су служили за њихово издржавање, и на којима је радило зависно становништво.

Зависно становништво је било најбројнији слој у средњевековном друштву, чији је јединствени назив био **себри**. Најбројнији су били земљорадници или сељаци, који су се називали **меропси**. Меропси су имали прецизно утврђене обавезе према владару и властели на чијим поседима су морали да раде. Владару су плаћали новчани порез, а за властелу су морали да издвајају део производа са имања. Меропси су одређени број дана у недељи морали да раде на властелинским, црквеним или владаревим земљишним поседима.

Власи су део зависног становништва које се бавило сточарством. Они су живели у посебним планинским насељима која су се звала катуни. Захваљујући номадском начину живота њихов положај је био нешто повољнији у односу на меропхе. Они су плаћали дажбине у виду одређене количине сточарских производа.

Посебну групу становништва чинили су житељи градова. Ту се убрајају разни трговци, занатлије и рудари. По српским градовима живели су и страни држављани за које су важила посебна права и обавезе. Међу њима, су најбројнији били немачки рудари Саси и трговци из Дубровника.

Државна управа

На челу српске државе у доба Немањића налазио се владар који је, у зависности од историјског периода, носио различите титуле.

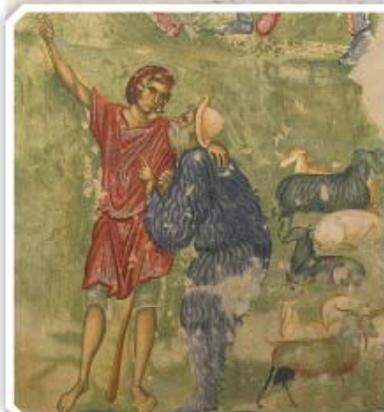
ПОВЕЖИ ЗНАЊЕ

Српски владари су носили титулу великог жупана од краја XI века до 1217. године, када се Стефан Првовенчани крунисао за краља. Краљевска титула је са Душановим крунисањем 1346. године, замењена царском, мада се ова титула убрзо и угасила смрћу цара Уроша 1371. године. Од тада па до пропасти српске средњовековне државе владари су носили титуле кнеза и деспота. Средином XV века, у јужним деловима Босне јавља се и титула херцега.

Владар је био врховни војсковођа и законодавац, подизао је цркве и манастире, делио правду и одлучивао о питањима рата или мира.

Арсеније, први игуман манастира Високи Дечани (фреска у Високим Дечанима)

Себри (фреска у манастиру Сопотани)

ПОЈМОВНИК

себри – зависно становништво

меропси – земљорадници, сељаци

власи – сточари номади

катун – планинско село влаха

Обрада метала у средњем веку

Важан чинилац у државној управи био је и **државни сабор**. Сабор је сазивао владар, а у његовом раду је учествовала најзначајнија властела и високи црквени великодостојници. Државни сабор се састајао када је било потребно донети неку значајну одлуку за цео народ. На тај начин се одлучивало о променама на престолу, мировним уговорима и објавама рата, крунсањима владара, објавама законика, променама државне политике и слично.

ПОВЕЖИ ЗНАЊЕ

НАЈВАЖНИЈИ САБОРИ

МЕСТО ОДРЖАЊА	ГОДИНА	ОДЛУКА
Рас	1196.	Стефан Немања се одрекао власти у корист сина Стефана Немањића
Дежево	1282.	Краљ Драгутин је предао власт брату Милутину
Скопље	1349.	Цар Душан је објавио Законик

Држава је била издељена на **жупе** којима су управљали жупани. Оне обично нису заузимале велику територију и у њиховом средишту се налазило неко насеље или град. **Крајишта** су посебне врсте жупа уз државну границу. Њихова је улога била да спречавају непријатељске упаде у унутрашњост земље.

Од XV века, услед турске опасности, успостављају се нове управне области које су се називале **власти**, и на чијем челу се налазио војвода. Војводе су у властима командовале војском и управљале становништвом, што је олакшавало функционисање државе у случају напада непријатеља.

ПОЈМОВНИК

жупа – део српске средњовековне државе

крајиште – жупа уз државну границу са посебном одбраном од напада непријатеља

власт – управна област на чијем челу је војвода

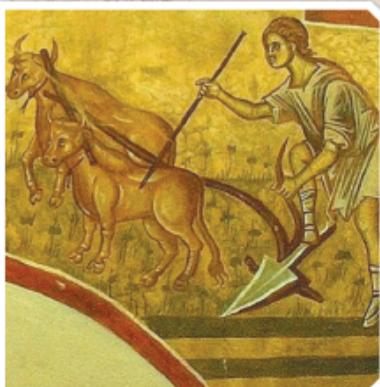
ПОДСЕТИ СЕ

За време цара Ираклија, у Византији је успостављен тематски систем. Теме су биле управне области на чијем челу се налазио стратег. Стратег је у својим рукама обједињавао и војну и цивилну власт. Захваљујући таквој организацији државне управе, Византија је успела да преброди један од кризних периода своје историје.

Привреда

Основна привредна грана у Србији била је **пољопривреда**. Узгајале су се разне житарице, поврће и воће. У приморским крајевима гајени су: винова лоза, нар, смоква и маслина. Нарочито је било развијено пчеларство.

Приликом обраде земље коришћен је тропољни систем, по којем се сваке године једна парцела земље „одмарала“, док су се друге две обрађивале и тако наизменично. На тај начин се повећавала плодност земље. За њену обраду коришћен је плуг, који се у Србији користио од XIV века, што је доносило веће приносе.

Орање са воловима
(фреска из манастира Дечани)

Осим пољопривреде, по селима је било развијено и **сточарство**. Већина сеоских домаћинстава је гајила крупну и ситну стоку и живину. Крупна стока је коришћена за орање и вучу, ситна се гајила ради млека, вуне и меса, а живина због јаја, меса и перја.

Стоچارством су се примарно бавили власи. Они су били познати и по узгоју коња, који су се користили у караванској трговини по унутрашњости Балканског полуострва.

Занатство је било развијено по градовима, а постојале су и сеоске занатлије које су производиле робу за потребе села. Међу занатлијама по градовима највише је било: зидара, ковача, кројача, оружара, дрводеља, обућара и пекара. Занатлије су биле организоване у еснафе, а производе су продавали на градским пијацама и сајмовима. Најзначајнији трговци долазили су из приморских градова. Најорганизованији су били Дубровчани, који су имали трговачке колоније при сваком значајнијем насељу у Србији и Босни, а контролисали су и највећи део караванске трговине.

Рударство је била једна од најразвијенијих и најуноснијих привредних грана у Србији. Развија се од средине XIII века, доласком немачких рудара Саса. Први њихов рудник у Србији био је Брсково код Мојковца, а касније су отворени и: Трепча, Ново Брдо, Рудник и Сребреница. У српским рудницима се ископавало сребро, које је садржавало и трагове злата, па је имало и већу вредност. Такође, постојали су рудници бакра, олова и злата. Врхунац рударске производње у Србији и Босни остварен је у XV веку.

Владар је наплаћивао порез на ископавање руда. Захваљујући овим приходима, српски владари су могли да кују новац, унајмљују плаћеничку војску и финансирају изградњу манастира и тврђава широм државе.

Прве ковнице новца у Србији појавиле су се у првој половини XIII века. Од времена краља Уроша I, у Србији је кован сребрни новац који се звао динар. Касније су, осим владара, новац ковале крупне велможе или обласни господари.

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Краљ Милутин је ковао сребрни динар који је био изузетно квалитетан и тражен, нарочито у приморским градовима. Био је озбиљна конкуренција тадашњем млетачком сребрном новцу који се звао грош или матапан. Италијански песник Данте Алигијери, у свом делу „Божанствена комедија“, посветио је неколико стихова краљу Милутину. Он је написао да ће српски краљ завршити у паклу јер је фалсификовао млетачки новац: „А са њима и онај из Рашке, који је лоше употребио калупе Венеције.“

Новац краља Милутина (лево) и венецијански матапан (десно)

Средњовековни пекари

Двор Бесац, код Вирпазара, изнад Скадарског језера потиче највроватније из XV века

Свакодневни живот

Свакодневни живот становника средњовековне Србије зависио је од друштвеног положаја.

Владари и властела су живели у посебним палатама које су се звале **дворови**. У почетку су дворови били једноставни, да би од времена краља Милутина постали раскошнији и богатији. Владар је имао више дворова широм земље јер у то време није било класичне престонице, већ се владар, у зависности од потреба, селио са свитом из места у место. Ипак, нека места су имала улогу престонице као град Рас, а касније градови Призрен и Скопље. Од почетка турских освајања престоница ће бити Крушевац, потом Београд и Смедерево. Тада значајни градови, дворови и манастири почињу да се утврђују зидовима ради лакше одбране.

Када није ратовао или обављао неке државне дужности, властелин је већину дана проводио на свом поседу. Властелини су се хранили разним врстама житарица, поврћем, воћем, млечним производима, усољеним месом и месом дивљачи. Од алкохола су прављени пиво и медовина, а тамо где је било услова, правило се и вино.

Омиљена забава властелина, али и врста вежбе за ратовање, био је лов. У лов се ишло на коњима, у великим групама. Посебна занимација је био лов са соколовима, а у тој врсти забаве су могле да учествују и жене.

Остаци утврђења града кнеза Лазара у Крушевцу

ИСТОРИЈСКИ ИЗВОР

„Чим је свануло будем позван и пођем архонту (владару). Водили су ме не малобројни млади племићи, свечано опремљени, отуда послати да ми укажу почаст, како је обичај. Читава церемонија и пролазак беху врло елегантни, са пуно уважавања и кићености, показујући и обзнањујући становништву долазак племенитог посланства највећег господара. И сам краљ се веома био накитио и читаво тело празнично оденуо, претрпавши се драгим камењем, бисерјем и нарочито златом, колико је год могао. Цео двор бљештао је од свилених и златом везених тканина. Изабраници који су били око њега били су опремљени и дотерани врло необично и гиздавије него што је то било раније...”

(Теодор Метохит, *Посланичко слово-извештај о његовом путовању у Србију и оводом склапања брака између краља Милутина и принцезе Симониде*)

Сеоске куће су биле једноставне, углавном изграђене од дрвета и сламе. Главно место у кући било је огњиште, где се ложила ватра и припремала храна. Ту су житељи куће проводили највише времена. Покућство је било једноставно и скромно, а храна се припремала и чувала у глиненим посудама. Исхрана се базирала на житарицама, поврћу и воћу, а месо се јело ретко, само у специјалним приликама, углавном током значајних верских празника.

Сеоска одећа и обућа су били оскудни и једноставни. Правиле су је сеоске жене од вуне, лана, коже и конопље. У случају хладноће сељаци су облачили више слојева одеће на себе.

Реконструкција изгледа средњовековне сеоске куће

Изглед старог огњишта

САЖЕТАК

Српско средњовековно друштво је било подељено на три основна друштвена слоја становништва: властелу, свештенство и зависно становништво.

Властела, владајући слој становништва, помагала је владару у војним походима и државној управи. Посеђивали су велике земљишне поседе на којима је радило зависно становништво. Свештенство је такође било повлашћен слој становништва. Зависно становништво, себри, састојало се од сељака меропаха и сточара влаха. Себри су имали различите обавезе у односу на владара, властелу и свештенство, које су зависиле од тога којој категорији становништва су припадали.

Најразвијеније привредне гране у средњовековној српској држави биле су пољопривреда, сточарство и рударство. Рударство је доносило велике приходе владару и држави, а врхунац свог развоја достигло је у XV веку.

ПИТАЊА И ЗАДАЦИ

1. Који су све слојеви становништва постојали у српском средњовековном друштву?
2. Ко су били меропси?
3. Чиме су се бавили власи?
4. Објасни на који је начин функционисао тропољни систем.
5. Како је изгледао свакодневни живот властеле у средњовековној Србији?

КУЛТУРА И УМЕТНОСТ У СРПСКИМ СРЕДЊОВЕКОВНИМ ЗЕМЉАМА

Мирослављево јеванђеље / житија / Похвала кнезу Лазару /
Номоканон / Душанов законик / Рударски законик / рашки стил /
српско-византијски стил / моравски стил / Успење Богородице /
Бели анђеоло / Богородица Тројеручица

КЉУЧНЕ РЕЧИ

ПОЛМОВНИК

пергамент – кожа прерађена да на њој може да се пише

минијатура – мала илустрација у старом рукопису

Током средњег века Балканско полуострво се налазило под jakim културним, верским и политичким утицајем два снажна центра. На истоку су то били Цариград и византијска православна црква, док је на западу утицај Рима и римокатоличке цркве био доминантнији. У унутрашњости Србије је преовладавао византијски утицај, док је у приморским земљама утицај Рима и католичке цркве био израженији. У средњовековној босанској држави утицаји су били помешани.

Књижевност

Слично Европи тог доба, и у средњовековној Србији цркве и манастири су били главни центри писмености и културе. У црквама и манастирима су организоване прве школе, преписивале су се значајне верске књиге, а ту су настала и прва оригинална дела српске средњовековне књижевности. Српска средњовековна књижевност је била под утицајем Византије и православне цркве.

Најстарији сачувани српски ћирилички рукопис је „**Мирослављево јеванђеље**“, с краја XII века. Ово дело садржи текстове који су се у цркви читали током целе године. Написано је на 181 листу **пергамента** и украшено је са око 300 **минијатура** велике уметничке вредности. Данас се чува у Народном музеју Србије у Београду.

Мирослављево јеванђеље

Прва оригинална дела српске књижевности била су **житија**, која се појављују почетком XIII века. „Житија Светог Симеона“ су написали његови синови Свети Сава и Стефан Првовенчани. У другој половини XIII века настала су и два „Житија Светог Саве“, која су написали хиландарски монаси.

Током прве половине XIV века писане су биографије. Архиепископ Данило II написао је дело „Животи краљева и архиепископа српских“. То су биографије српских владара и црквених великодостојника од краља Радослава до краља Милутина. Касније је дело употпуњено биографијама краља Стефана Дечанског и краља Душана.

„Житије Стефана Дечанског“, које је написао игуман манастира Дечани Григорије Цамблак, и „Житије деспота Стефана Лазаревића“, аутора Константина Филозофа, два су најзначајнија дела из XV века.

Осим житија и биографија, писана су друга дела верске тематике попут похвала. Једно од најпознатијих дела те врсте је **Похвала кнезу Лазару**, рад монахиње Јефимије, жене деспота Угљеше Мрњавчевића. Дело је извезено златним словима на свиленом **покрору**, којим су биле покривене мошти кнеза Лазара.

С крајем династије Немањић, појављују се писани родослови као нова књижевна врста. Њихов циљ је био да се нове владарске породице родбински повежу са династијом Немањића. Такви родослови су настали за време владавине босанског краља Твртка Котроманића, али и за време деспота Стефана Лазаревића и Ђурађа Бранковића и његових наследника.

Осим писаних, постојали су и сликани родослови. Један такав родослов настао је још за време Немањића. На фресци из манастира Дечани приказано је њихово породично стабло.

Осим Светог Саве, Стефана Првовенчаног и монахиње Јефимије, и деспот Стефан Лазаревић је био припадник владарске породице који се бавио књижевним радом. Написао је дело „Слово љубве“, које је испевао за свог брата Вука, као и „Запис на косовском стубу“, који представља похвалну песму у част кнеза Лазара.

Јеванђеље Николе Станојевића из XIV века чува се у Хиландару

Похвала кнезу Лазару чува се у Музеју Српске православне цркве, у Београду

ПОЈМОВНИК

покрор – тканина којом се покрива тело преминулог

Лоза Немањића (фреска у манастиру Дечани)

Право

Почетком XIII века Свети Сава је написао први српски законски акт – **Номоканон** или „Законоправило“. Осим овог дела, Свети Сава је написао и неколико правилника за уређење живота у манастирима.

Душанов законик, који је објављен 1349. године у Скопљу, представља врхунац српског средњовековног законодавства. Законик је имао 135 чланова, а касније је допуњен са још 66 чланова. У „Душановом законнику“ су се налазиле одредбе посвећене цркви и православној вери, правима и обавезама властеле и зависних људи, као и одредбе које су се тицале судства и судских казни.

У „Законнику“ нису сви друштвени слојеви једнаки пред законом, па је тако за исто кривично дело зависно становништво кажњавано знатно строже у односу на властелу.

Оригинал „Душановог законика“ није сачуван, а најзначајни сачувани преписи су Призренски и Струшки.

Номоканон

ИСТОРИЈСКИ ИЗВОР

„члан 50. Властелин који опсује и осрамоти властеличића да плати сто перпера и да се осмуди; ако ли властелин или властеличић опсује себра, да плати сто перпера.“

„члан 94. Ако убије властелин себра у граду, или у жупи, или у катуну, да плати тисућу перпера, ако ли себар властелина убије, да му се обе руке одсеку и да плати триста перпера.“

„члан 96. Ко се нађе да је убио оца, или матер, или брата, или чедо своје, да се тај убица сажеже на огњу.“
(Душанов законик)

Рударски законик, илустрација из преписа из XVI века

Најзначајнији правни документ из XV века је **Рударски законик** деспота Стефана Лазаревића. Један део овог законика чини и „Статут града“, којим су уређени унутрашњи односи и начин живота у Новом Брду, где се и налазио велики рудник.

Архитектура и уметност

Архитектура у средњовековној Србији се углавном развијала под утицајем Византије. У XIII веку из приморских градова у Србију је продро и романички утицај.

Сачуван је велики број цркава и манастира који сведоче о достигнућима српске црквене архитектуре. За разлику од црквене, световна архитектура и грађевинарство није сачувано у већој мери јер је већина здања грађена од дрвета, због чега је с временом изгубљена.

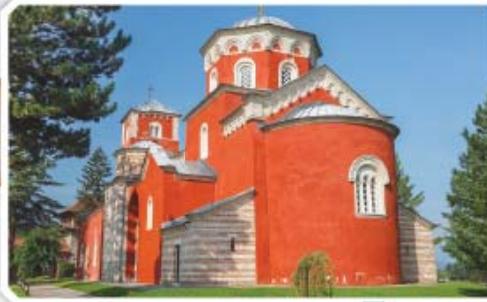
Од примера световне архитектуре сачувани су само остаци старих тврђава, попут Маглича, Смедерева, Београда, Манасије и Новог Брда.

У српској средњовековној архитектури била су заступљена три стила градње; **рашки стил**, **српско-византијски стил** и **моравски стил**.

Остаци тврђаве Маглич

РАШКИ СТИЛ XII–XIII ВЕК
спајање византијског и романичког стила

Жича

Грачилица

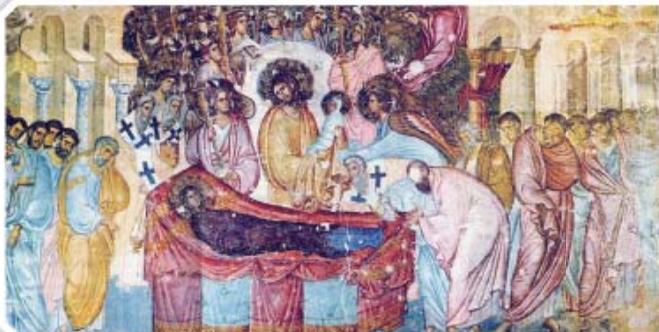
СРПСКО-ВИЗАНТИЈСКИ СТИЛ
XIII–XIV ВЕК
употреба камена бледожуте боје и опеке црвене боје

МОРАВСКИ СТИЛ КРАЈ
XIV ВЕКА
наглашени украси на фасади

Раваница

Средњовековно сликарство је сачувано у виду фрески и икона којима су украшаване унутрашњости цркава. Утицај византијског сликарства овде је био пресудан, јер су ова дела била претежно верске тематике. Најпознатије српске фреске су **Успење Богородице** из Сопоћана, и **Бели анђео** из Милешеве.

Успење Богородице (фреска из Сопоћана)

Бели анђео (фреска из Милешеве)

ПРОЧИТАЈ И ОВО

На Светској изложби у Паризу 1961. године фреска, Успење Богородице из Сопоћана, проглашена је за најлепшу фреску средњег века. Фреска Бели анђео из Милешеве једна је од најлепших српских средњовековних фресака. Уврштена је у скуп највећих достигнућа људске цивилизације и слика ове фреске је као део сателитског снимка послата у свемир.

Богородица Тројеручица

Једна од најпознатијих српских икона је **Богородица Тројеручица**. Због турске опасности, ова икона је у XV веку dospela у манастир Хиландар, где се налази и данас.

Сачуван је и велики број предмета који су коришћени у свакодневном животу попут: накита, посуђа, одеће, занатских производа и сличних предмета који се чувају у музејима.

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Карактеристична појава западнобалканске уметности су стећци, камени надгробни споменици.

Највише стећака сачувано је на простору Босне и Херцеговине. Неке од ових камених громада украшене су орнаментима, а неке имају и уклесане натписе. Стећци су на листи културне баштине УНЕСКА, као заједничко културно благо Србије, Босне и Херцеговине, Црне Горе и Хрватске.

Стећак из Стоца у Босни и Херцеговини

САЖЕТАК

Средњовековна српска култура се налазила под великим утицајем византијске православне и западне римокатоличке културе. Своје највеће домете српска култура је остварила у књижевности, законодавству, архитектури и верском сликарству. Најпознатија дела српске средњовековне књижевности су „Мирослављево јеванђеље“, разна житија, „Похвала кнезу Лазару“ и „Слово љубве“. Најзначајнија дела правне науке су: „Номоканон“, „Душанов законик“ и „Рударски законик“. Најзначајнији стилови градње били су рашки, српско-византијски и моравски стил. Сачувана сликарска дела су углавном верске садржине, док међу најпознатије средњовековне фреске спадају Успење Богородице и Бели анђеоло, а међу иконе Богородица Тројеручица.

ПИТАЊА И ЗАДАЦИ

1. Под чијим утицајима се развијала српска средњовековна култура?
2. Који је био најзаступљенији род у српској средњовековној књижевности?
3. Која три стила градње су била заступљена у архитектури?
4. Наведи називе три законика битна за српско средњовековно право.
5. Која су три највећа дела српског средњовековног сликарства и где се чувају?

1. Направи ленту времена на којој ћеш уписати најзначајније године из историје српских земаља у позном средњем веку.

- а) крунисање Стефана Немањића за краља
 - б) сабор у Дежеву
 - в) Маричка битка
 - г) битка код Ангоре
 - д) Косовска битка
-

2. Бројевима од 1 до 6 означи временски период владавине најзначајнијих српских владара у позном средњем веку, од најранијег до најкаснијег владара.

цар Душан ____ краљ Милутин ____ деспот Стефан Лазаревић ____

краљ Твртко I Котроманић ____ велики жупан Стефан Немања ____ деспот

Ђурађ Бранковић ____

3. Објасни појмове:

а) задужбина _____;

б) меропах _____;

в) житије _____;

г) власт _____;

д) властеличић _____.

4. Допуни реченице, тако да тврдње буду тачне.

У српској средњовековној архитектури постојала су три стила у градњи:

_____, _____ и _____. Средњовековно

сликарство је своје највеће домете остварило у изради _____ и _____.

5. Заокружи **T** ако је реченица тачна, **H** ако реченица није тачна.

Стефан Немања је био вазал византијског цара Манојла I Комнина. **T H**

Краљ Драгутин је у Србију позвао немачке рударе Сасе. **T H**

„Душанов законик” је објављен на државном сабору у Призрену. **T H**

Стефан Вукчић Косача је 1448. године понео титулу херцега од Светог Саве. **T H**

6. Одговори на питања:

а) Којој династији је припадао босански краљ Твртко I?

б) Како се звао епископ Цркве босанске?

в) Које тело је имало највишу власт у Дубровачкој републици?

г) Како се звала прва византијска принцеза на српском двору?

д) У ком граду се краљ Душан прогласио за цара?

ђ) Када се одиграла битка код Велбужда?

7. Избаци уљеза:

а) краљ Марко

в) деспот Угљеша

б) краљ Вукашин

г) кнез Лазар

8. Повежи појмове:

севастократор •

• сточарско становништво

Брсково •

• византијска дворска титула

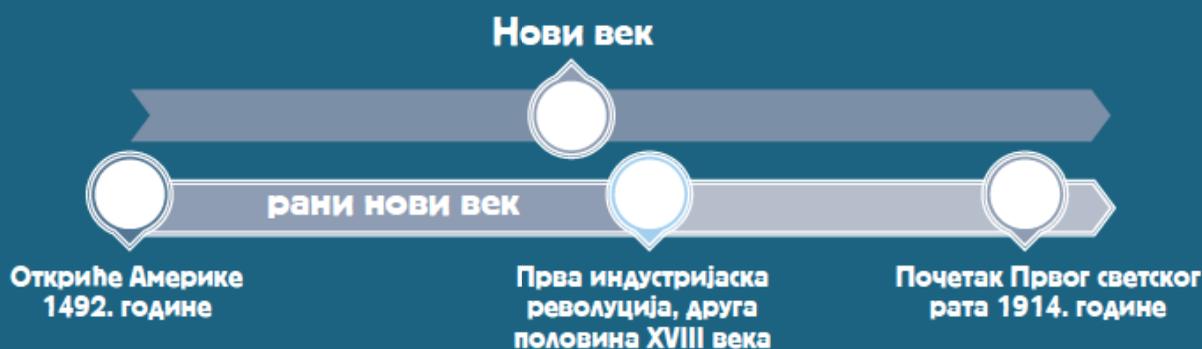
власи •

• саски рудник

ЕВРОПА И СВЕТ У РАНОМ НОВОМ ВЕКУ

- Нови век је био историјско раздобље које је трајало од краја XV до почетка XX века. Ова историјска епоха почиње Колумбовим открићем Америке 1492. године и завршава се са почетком Првог светског рата 1914. године.
- Рани нови век је трајао до друге половине XVIII века, тачније до прве индустријске револуције. Његово историјско раздобље обележиле су велике промене које су створиле свет различит од онога који је постојао током средњег века.

ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ РАНОГ НОВОГ ВЕКА

КЉУЧНЕ РЕЧИ

штампарска преса / рани нови век / технички проналасци / апсолутистичка монархија / мануфактура / протестантизам

Намац Јохан Гутенберг изумео је **штампарску пресу** средином XV века, иако су Кинези познавали технику штампања вековима пре Европљана. Овај Гутенбергов изум представља један од кључних проналазака људске цивилизације. Поједини историчари сматрају да се почетак **раног новог века** подудара са овим проналаском, а не са открићем Америке. Штампање књига је довело до брже размене знања и идеја, а потом и до великих промена у науци, култури и религији. Прва књига која је штампана на Гутенберговој преси била је Библија.

Гутенбергова штампарска преса

Гутенберг у штампарији

ПОДСЕТИ СЕ

Прва штампарија у српским земљама појавила се крајем XV века на Цетињу, у Зети. Тадашњи владар Зете, Ђурађ Црнојевић, донео је 1493. године штампарску пресу у свој главни град и започео са штампањем књига. Прво српско штампано дело била је црквена богослужбена књига „Октоих“.

Други догађај који би могао да означи почетак новог века је турско освајање Цариграда 1453. године. Пад Византије донео је значајне промене у остатку Европе, а нарочито на Балканском полуострву које је потпало под турску власт. Део византијског становништва је бежећи пред турским освајачима уточиште нашао у Италији. Њихов долазак доноси напредак културе, науке и уметности у овом делу Европе. Истовремено, Османлије су заузеле источни Медитеран и било је неопходно да се пронађу нови трговачки путеви између Европе и Далеког истока.

Захваљујући Гутенберговом открићу и штампању књига, знања су се лакше ширила и преносила, па је дошло до развоја науке. Са развојем науке настали су бројни **технички проналасци**. Ови проналасци су омогућили почетак епохе великих поморских путовања и открића новог континента – Америке.

Развој технологије и употреба барута који су изумели Кинези доводи и до шире и масовније употребе новог, ватреног оружја, па се променио и начин ратовања. Са новим оружјем јача моћ владара, који све мање зависи од племства. Тако настаје и нови облик владавине – **апсолутистичка монархија**.

Пораст броја становника и са њим развој градова погодовао је новом начину организовања производње – **мануфактурама**. С развојем мануфактура и уз нова географска открића развијају се трговина, занатство и банкарство, као и грађански сталеж, који ће временом ојачати до те мере да ће утицати на промене у друштву, економији и политици. С јачањем грађанског сталежа настаје и нови облик друштвено-економских односа – капитализам.

Лондонска кафетерија у XVII веку

Обележје новог века је и нови верски покрет унутар римокатоличке цркве – **протестантизам**. Настанак протестантске цркве у више европских држава утицао је на почетак реформисања римокатоличке цркве, али и на серију верских ратова који су вођени у западној и средњој Европи.

Историјски извори за проучавање историје новог века

Појава штампарске пресе омогућила је да историчари имају на располагању много више писаних извора из овог периода него што су имали у средњем веку, када су књиге преписиване. Осим књига са верском тематиком, појавила су се и многа дела **световне** садржине која представљају поуздане историјске изворе за ову епоху.

Најзначајнија дела ове врсте су: путописи, дневници, **мемоари** и аутобиографије.

ПОЈМОВНИК

светован – који није у вези са црквом, вером и богом

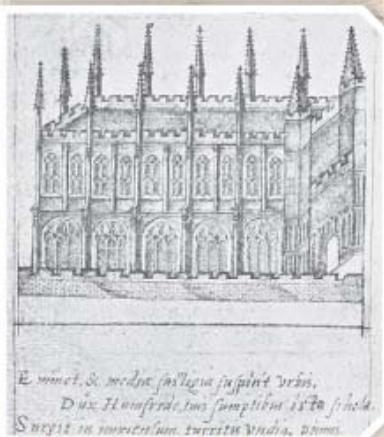
мемоари – дело у којем аутор износи успомене о догађајима које је доживео и о људима које је познавао

Нарочито су значајни путописи настали током периода великих географских открића у којима су описане до тада непознате земље и њихове особености. Дневници су били дела у којима је аутор износио свакодневна запажања из живота, а за историчаре су посебно интересантни бродски дневници чувених морепловаца. Мемоари су дела слична дневницима, с том разликом што их је аутор састављао годинама након што су се описани догађаји одиграли, док су аутобиографије дела у којима је аутор описивао сопствени живот.

Сачуван је и велики број закона, судских докумената, писама владара и значајних личности, пописа становништва, црквених списа и разних других докумената. Све то помаже у лакшем осветљавању историјских догађаја из периода раног новог века.

Све већи број писаних докумената условио је и потребу да се оснивају установе које би ту грађу чувале. Многе државе у овом периоду формирају државне архиве у којима су се чували рукописи и документа владара, највиших државних чиновника и целокупне државне управе.

У овом периоду формиране су и бројне државне библиотеке, а значајне збирке књига сачуване су и у библиотекама осниваним при манастирима, универзитетима или у приватним збиркама.

Универзитетска библиотека Бодлеана (Оксфорд, Велика Британија) на цртежу из XVI века и данас

САЖЕТАК

Нови век је историјски период који је трајао од краја XV века до почетка Првог светског рата. У оквиру ове историјске епохе издваја се период који називамо рани нови век, који је трајао до друге половине XVIII века.

Главна обележја раног новог века су: значајни технички изуми и развој науке; велика географска открића; повећање броја становника и развој градова; мануфактурна производња; културни препород; нови верски покрет; стварање апсолутистичке државе и капитализма. Најзначајнији историјски извори за проучавање овог периода су бројни писани документи којих, захваљујући изуму штампарске пресе, има много више него раније. Државе оснивају институције као што су: архиви, библиотеке и музеји, у којима се чува ова врста докумената.

ПИТАЊА И ЗАДАЦИ

1. Који историјски период обухвата нови век?
2. Ко је био Јохан Гутенберг?
3. На који начин је турско освајање Цариграда утицало на културни препород у Италији?
4. Зашто је било неопходно пронаћи нове трговачке путеве између Европе и Далеког истока?
5. Која је разлика између архива и библиотеке?

ВЕЛИКА ГЕОГРАФСКА ОТКРИЋА

трговачки путеви / велика географска открића / технички изуми
/ Васко да Гама / колоније / Кристифор Колумбо / Америго Веспучи
/ Америка / Фернандо Магелан / Џејмс Кук

КЉУЧНЕ РЕЧИ

Велика географска открића обухватају временски период од открића Америке и поморског пута за Индију крајем XV века па до открића Аустралије у XVII веку. Морепловци су се отиснули на ова путовања како би пронашли нове трговачке путеве ка Далеком истоку, а развој науке и технике су таква путовања учинили могућим.

Узроци великих географских открића

Трговина Европе са Индијом и Кином вековима се обављала копненим путевима. Европљани су из азијских земаља увозили: зачине, свилу, порцелан, слоновачу, племените метале и другу луксузну робу. Главни посредници у тој трговини били су арапски трговци који су робу допремали до источних обала Медитерана. Италијански трговци, најчешће из Венеције и Ђенове, преузимали су робу и развозили је даље по унутрашњости Европе.

ПОВЕЖИ ЗНАЊЕ

Европљани су почели да се интересују за истраживање Азије још у позном средњем веку. Тако је италијански путолов из XIII века, Марко Поло, током својих путовања посетио Кину, Монголију и друге далекоисточне земље.

Чувена су и путовања мароканског путника Ибн Батуте, који је у XIV веку пропутовао цео арапски свет и такође доспео до Кине и Далеког истока.

Пут свиле

ПОЈМОВНИК

астролаб – инструмент уз помоћ кога су се посматрала небеска тела

каравела – брод са једри-ма који се брзо и лако креће

Роба је дуго путовала до крајњег купца. Док би стигла до циља, прошла би кроз руке бројних трговаца. Зато је њена цена била врло висока. Након турских освајања источног Медитерана, трговина је још више отежана, а роба је поскупела.

Потреба да се пронађу нови **трговачки путеви** ка Далеком истоку била је главни мотив за **велика географска открића**. Међутим, ова далека путовања не би била могућа да није дошло до развоја науке и технике. Неколико **техничких изума** с краја средњег века олакшало је поморску пловидбу. То су пре свега: дурбин, часовник, компас, **астролаб** и нова врста брода који се звао **каравела**.

ТЕХНИЧКИ ИЗУМИ КОЈИ СУ ОМОГУЋИЛИ ДАЛЕКА ПОМОРСКА ПУТОВАЊА

дурбин	часовник	компас	астролаб	каравела
				
увеличава удаљене предмете	прецизно мери време	оријентација у простору уз помоћ магнетне игле	оријентација на мору уз помоћ небеских тела	једрењак који омогућава лакшу пловидбу

Португалска путовања

Португалци су први почели да траже поморски пут ка Индији. Принц Хенрик Морепловац је у првој половини XV века истражио западну обалу Африке све до Гвинејског залива. Он је први који је користио каравеле за далека путовања.

Када је Бартоломео Дијаз открио **Рт добре наде** 1488. године, Португалци су коначно доспели до крајњег југа Африке.

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Бартоломеа Дијаза и његову посаду је на крајњој јужној тачки Африке дочекало велико невреме које су једва преживели. Зато су то место назвали Рт олуја. Касније ће португалски краљ то место назвати Рт добре наде, да не би обесхрабрио будуће истраживаче.

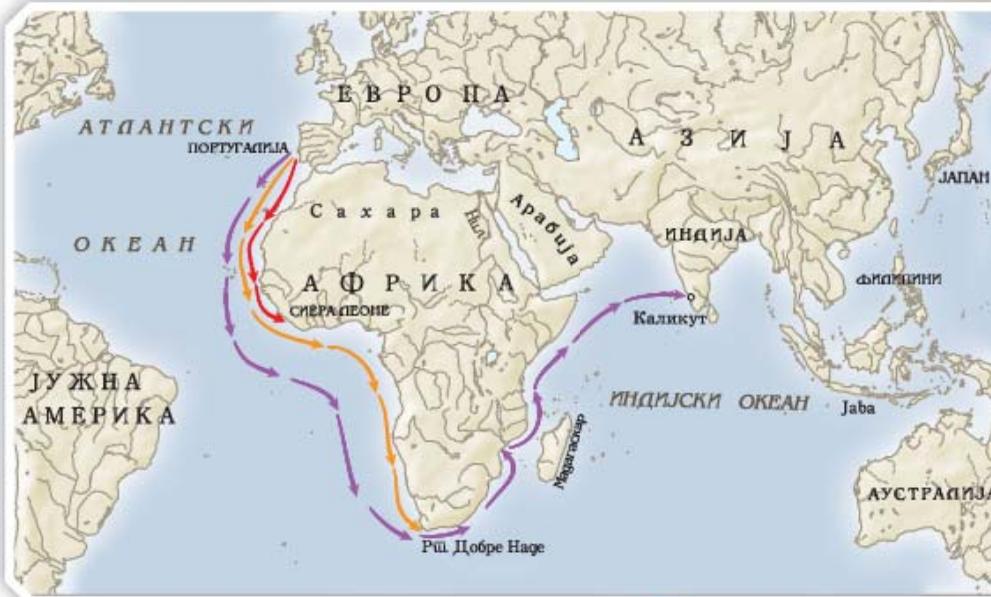
ПОЈМОВНИК

Рт добре наде – крајња јужна тачка афричког континента

Васко да Гама је опловио Африку и коначно стигао до Индије 1498. године. Он је допловио до Каликута, луке на западној обали Индије, и ту основао трговачки центар. Тако је покренута директна трговина између Индије и Португала. Захваљујући томе, Португал је постао једна од најнапреднијих и најбогатијих европских земаља тог времена.

Споменик Хенрику Морепловцу у Порту, Португалија

- Хенрик морепловац 1418-1460.
- Бартоломео Диас 1486-1487.
- Васко де Гама 1497-1498.

Португалска истраживачка путовања у XV веку

Португалци су у наредном периоду открили и заузели области у Африци, Индији и Индонезији. Открили су и обалу Бразила у Јужној Америци. Бразил је постао њихова главна **колонија**.

Шпанска путовања

Крајем XV века венчањем Фердинанда и Изабеле, владара држава Арагон и Кастиља на Иберијском полуострву, настаје јединствена краљевина Шпанија. Млади брачни пар је желео напредак новог краљевства због чега финансира поморску експедицију чији је задатак био да открије нове трговачке путеве ка Индији.

За вођу експедиције одабран је Италијан **Кристифор Колумбо**, морепловац из Ђенове. Он је веровао да је Земља округла и да је могуће стићи до Индије тако што би се пловило на запад. Колумбо је 1492. године кренуо на пут са три каравеле. После два месеца пловидбе, стигао је до острва у Карипском мору, коме је дао име Сан Салвадор (Свети Спаситељ). Уверен да је стигао до Индије, локално становништво је назвао Индијанцима. Колумбо је организовао још неколико путовања у земље које је открио. До краја живота био је уверен да је открио Индију, а не потпуно непознати и нови континент.

ЖИВОТОПИС

Кристифор Колумбо (1450–1506) рођен је у италијанском граду Ђенови. Пловећи по Медитерану испекао је поморски занат. Једно време је био у служби португалског краља, али је финансијере за своје експедиције коначно нашао тек у Шпанији. Осим што је открио Сан Салвадор, први је стигао до Кубе, Хаитија, Порторика, Јамајке, као и до делова Средње и Јужне Америке. Држава Колумбија у Јужној Америци носи име у његову част. Кристофор Колумбо је умро 1506. године у Шпанији.

ПОЈМОВНИК

колонија – територија изван граница Европе или матичне земље која је под контролом неке европске силе или матичне земље

Кристифор Колумбо

Статуа Америга Веспучија у Фиренци, Италија

ПОЛМОВНИК

мореуз – узак пролаз између два мора или океана

Италијански морепловац **Америго Веспучи**, који је истраживао Средњу и Јужну Америку, утврдио је да је у питању потпуно нов континент, а не Индија. У његову част, нови континент је добио име **Америка**.

Португалски морепловац **Фернандо Магелан**, који је био у служби шпанског краља Карла V, организовао је експедицију која је прва опловила цео свет. Магелан је 1519. године, са пет бродова и 265 чланова посаде, кренуо из Шпаније у правцу запада. Допловио је до крајњег југа Јужне Америке где је кроз пролаз, који ће касније понети назив Магеланов **мореуз**, упловио у велико море које ће назвати Тихи океан, односно Пацифик.

Мапа Америке из 1561. у којој је Тихи океан обележен под називом *Mare pacificum* (Пацифик)

Магелан је погинуо у сукобу са локалним становништвом на Филипинима. Експедицију је преживело само 18 чланова посаде и они су се једним бродом преко Индијског океана вратили у Шпанију. Ова експедиција је доказала да је Земља округла.

ПОВЕЖИ ЗНАЊЕ

Колумбо није био први Европљанин који је крочио на тло Америке. Викинзи су основали насеобине на тлу Северне Америке пет векова раније. Тада је експедиција из правца Гренланда допловила до обала данашње Канаде. Дошљаци су основали колонију Винланд, која није дуго опстала. Уништена је у сукобу са локалним становништвом.

Једини брод из Магеланове флоте који се вратио у Португалију (мапа из 1590. године)

Освајачи и староседеоци

Када су Европљани коначно открили Нови свет, почело је и његово насељавање и **експлоатисање**. У овоме су предњачили Шпанци који су заузели велика пространства Средње и Јужне Америке. Ове пределе је насељавало разнородно индијанско становништво које се налазило на нижем културном и технолошком нивоу развоја у односу на шпанске досељенике. Међу њима су се издвајала краљевства у Јужној Америци. Краљевство Астека било је у области данашњег Мексика, а краљевство Инка на територији данашњег Перуа. Астеци и Инке су имали развијеније цивилизације у односу на остале народе тих простора.

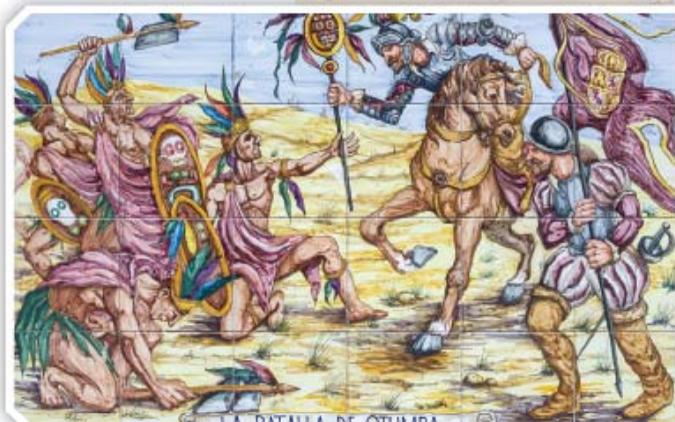
Шпански освајачи, познатији као **конквистадори**, сурово су се обрачунавали са локалним Индијанцима. Захваљујући употреби ватреног оружја, Шпанци су лако и уз минималне губитке међу својим војницима успели да покоре индијанске краљевине. Ернан Кортес освојио је велико краљевство Астека у Средњој Америци, а Франциско Пизаро је покорио краљевство Инка у Јужној Америци.

Европски колонизатори су искоришћавали и пљачкали староседеоце, а истовремено су им наметали европску културу, језик и религију. Локални Индијанци су служили као радна снага у рудницима злата и сребра. Ненавикнути на тежак рад и лоше храњени, масовно су умирали од последица оваквог живота. Велики број староседелаца страдао је од разних заразних болести које су им пренели Европљани, а на које они нису били отпорни. На овај начин, само неколико деценија након открића Америке, индијанско становништво Средње и Јужне Америке је десетковано.

ПОЈМОВНИК

експлоатисање – искоришћавање, извлачење користи из нечега

конквистадори – шпански војници - истраживачи који су насилно освојили делове Средње и Јужне Америке

Одлучујућа битка између Астека и шпанских конквистадора предвођених Кортесом

Остаци Мачу Пикчу, светог града Инка, у данашњем Перуу

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Данас се сматра да су европски колонизатори извршили један од највећих злочина у историји и да су намерно уништили на стотине култура које су затекли на тлу Јужне и Средње Америке. Процењује се да је због деловања конквистадора страдало око 8 милиона староседелаца. Највише их је помрло од болести које су донели Европљани.

Колонизатори, суочени са недостатком радне снаге, почели су у Нови свет да доводе робове из Африке који су били подеснији за тежак физички рад. Црначко ропство ће на америчком континенту опстати све до друге половине XIX века.

ИСТОРИЈСКИ ИЗВОР

„Овај поглавица и господар је стално бежао од хришћана, од како су стигли на острво Кубу, јер их је познавао. Бранио се од њих кад год би их сретао, али су га на крају ухватили. И само зато што је бежао од људи, тако злобних и окрутних, и зато што се бранио од оних који су желели да га убију и тлаче све до смрти, како њега тако и све његове људе и народ, бејаше осуђен да га живог спале. Док је био везан за стуб, изрече му један свештеник из реда фрањеваца, који се тамо затекао, неке ствари о нашем Богу и нашој вери које овај никада до тада није чуо. Требало је да му буде довољно оно мало времена што су му џелати дали да поверује у оно што му је свештеник причао и да оде на небо, где га чека слава и вечни мир; ако не поверује, ићи ће у пакао где ће вечно трпети муке и патње. А он, размисливши мало, запита свештеника да ли хришћани иду на небо. Свештеник му одговори да иду, али да тамо иду само они који су добри. Затим поглавица одговори, без много размишљања, да не жели да иде тамо него жели у пакао, да не би био тамо где иду и ови окрутни људи. То је тај добар глас и част коју су Бог и наша вера стекли због хришћана који иду у Индије.”

(Бартоломео де лас Касас, *Кришак извештај о уништавању Индија*)

Путовања других Европљана

И друге европске државе су организовале поморске експедиције како би откриле и заузеле непознате земље. Енглези и Французи су истраживали простор Северне Америке, коју су у нешто мањој мери истраживали и Холанђани.

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Енглески морепловац Џон Кабот је још крајем XV века открио обалу острва Њуфаунленд и полуострва Лабрадор у Канади. Француски истраживач Жак Картије је у XVI веку истраживао област реке Сен Лорен у Канади. Енглез у холандској служби, Хенри Хадсон открио је велики залив у Канади, који је по њему добио име. Хадсон је открио и острво Менхетн у данашњем Њујорку, које су Холанђани колонизовали и назвали Нови Амстердам. У другој половини XVII века Енглези ће преотети целу ову област и преименовати Нови Амстердам у Њујорк.

Кућа Џејмса Кука у Мелбурну, Аустралија

У првој половини XVII века европски морепловци су открили Аустралију и Нови Зеланд. До нових земаља први је допловио холандски пустилов Абел Тасман. По њему су касније названи Тасманија и Тасманово море.

У другој половини XVIII века Аустралију и Нови Зеланд је истражио енглески морепловац **Џејмс Кук**. Он је открио и Хавајска острва.

Поседице великих географских открића

Поседице великих географских открића су биле далекосежне, са позитивним и негативним ефектима. Центар светске трговине и економије више није била област Медитерана, већ су то постале обале Атланског океана. Старе поморске и трговачке силе, попут Венеције и Ђенове, нагло су изгубиле на значају, а нове велике поморске силе постају: Португал, Шпанија, Енглеска, Француска и Холандија.

Откриће Америке довело је до размене биљних и животињских врста између Европе и Новог света. Тако су Американци дали Европи: кукуруз, кромпир, дуван, парадајз, ванилу, какао, ђурку, ламу... Из Европе су пут Америке отишли: пшеница, пиринач, маслина, кајсија, лимун, коњ, овца, коза, свиња...

Европске државе су новоосвојене области претвориле у колоније. Из колонија су стизале сировине и јефтина радна снага, што је допринело великом и брзом богаћењу европских сила. Касније, у ери индустријализације, колоније су представљале велико тржиште за европску индустријску робу.

Најнегативнија последица европске колонизације нових земаља, нарочито Америке, било је масовно уништавање староседелачког становништва и спровођење робовласничког система у коме је експлоатисано афричко, црно становништво.

Шпански освајачи са робовима у Јужној Америци

САЖЕТАК

Велика географска открића обухватају временски период од краја XV века до открића Аустралије у XVII веку. Потрага за бржим и лакшим трговачким путевима ка истоку била је разлог за велике поморске експедиције, које су омогућене развојем науке и технике. Васко да Гама је 1498. године открио поморски пут за Индију, а Кристифор Колумбо је 1492. године открио Америку. Највеће поморске и трговинске силе постају: Шпанија, Португалија, Енглеска, Француска и Холандија.

Велика географских открића допринела су развоју науке и културе и узајамној размени биљних и животињских врста. Негативне последице великих географских открића су: стварање колонијализма, уништавање домородачког становништва, искоришћавање природних богатстава колонија и успостављање ропства на тлу Америке.

ПИТАЊА И ЗАДАЦИ

1. Који временски период обухвата епоха великих географских открића?
2. Зашто су државе финансирале велике експедиције?
3. Који изуми су омогућили далека поморска путовања?
4. Ко је био Фернандо Магелан и по чему је остао забележен у историји?
5. Који славни морепловац је открио Америку, а по коме је овај континент добио име?
6. Шта су колоније?
7. Ко су били конквистадори и како су се понашали према староседеоцима?
8. Које су најзначајније последице великих географских открића?

ПРЕДИНДУСТРИЈСКО ДОБА И ЈАЧАЊЕ ГРАЂАНСТВА

КЉУЧНЕ РЕЧИ

мануфактура / капитализам / грађанство

У периоду преиндустријског доба градови и градска привреда се убрзано развијају, нарочито захваљујући новом начину производње, мануфактури. Све богатије грађанство ствара капитализам који ће заменити феудализам. Центар моћи и новца сели се са Медитерана у велике градове Шпаније, Португала, Енглеске, Француске и Холандије. Све моћније грађанство постаје савезник владарима у борби против племића.

Мануфактура

Развој пољопривреде у позном средњем веку омогућио је већу производњу хране, што је допринело наглом расту броја становника. У потрази за послом, велики број становника напушта села и прелази у градове. То је омогућило развој градске привреде и стварање нове врсте производње – мануфактуре.

Реч **мануфактура** је изведена од латинских речи „*manu*” и „*facere*”, што значи *руком радиши*. Представља нови облик занатске радионице у којој се и даље ради ручно, али уз поделу рада. За разлику од средњег века, када је један занатлија правио цео производ, у мануфактури је више људи радило на једном производу, па је сваки човек правио један његов део. На тај начин се производ израђивао брже, у већој количини, а цена му је била нижа него раније. Развој мануфактура допринео је развоју трговине.

Производња маслиновог уља у мануфактури

ПОДСЕТИ СЕ

Средњовековне занатлије су биле организоване у удружења, еснафе. Еснафи су били затворене организације које су штитиле своје чланове, али и кочиле даљи развој ограничавајући производњу. У средњовековној радионици производ је углавном израђивао сам мајстор, уз помоћ калфе или шегрта.

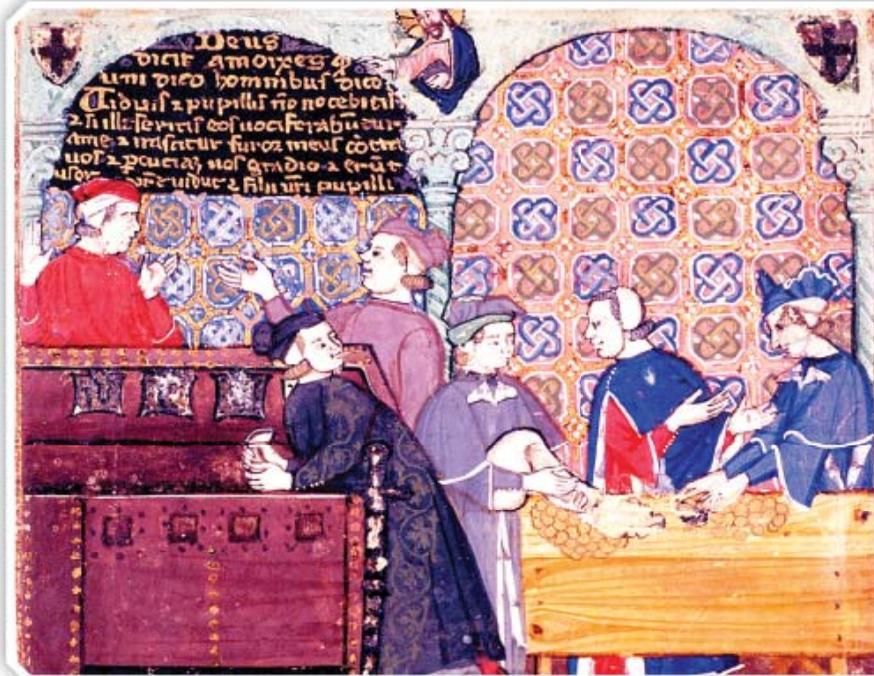
Повећане потребе становништва, развој мануфактура и трговине са проширењем тржишта на нове колоније довели су до стварања **капитализма**. Овај нови облик друштвено-економских односа временом ће потпуно преовладати у односу на феудализам.

Капиталисти су били најчешће грађани који су се обогатили развојем мануфактурне производње, трговине и банкарства. Они су зарађени новац, капитал, почели да улажу у нове послове који су им доносили још више новца, односно **профит**. Капиталисти најчешће нису учествовали у изради самих производа, већ су обезбеђивали сировине, машине и раднике који су радили за плате.

ПОЈМОВНИК

капитализам – економско-друштвени систем у којем су појединци (капиталисти) власници средстава за производњу

профит – добит, вишак новца који преостане када се подмире трошкови, расходи

Италијански банкари у XIV веку

Успон градова и градске привреде

Откриће америчког континента и поморског пута ка Индији значајно је допринело развоју Европе. Обале Атлантског океана постале су средиште светске трговине и економије. То је довело до развоја Португала, Шпаније, Енглеске, Француске и Холандије и до јачања њихових градова. Стари трговачки градови Венеција, Ђенова и Пиза полако губе на значају, а јачају: Лисабон, Лондон, Париз, Антверпен, Амстердам и други градови. Области северне Италије и Фландрије остале су економски најразвијенији делови Европе.

Развој градова довео је и до напретка грађанског staleжа. **Грађанство**, које су чинили трговци, занатлије, капиталисти и банкари, доживеће велики економски процват. Захваљујући већем богатству градова, богатије су и државе. Тиме јача моћ владара, који су у почетку, у грађанству видели поузданог савезника у сталној борби са феудалним племством. Међутим, грађанство је временом почело да захтева више политичке моћи у управљању државом. То је довело до сукоба грађанства с једне стране и племства и владара с друге стране.

Унутрашње уређење и независност градова зависили су од политичке и економске снаге државе у којој су се ти градови налазили. Највећи степен унутрашње самосталности имали су градови у Италији и Светом римском царству немачке народности. Моћ локалних владара је ту била слаба, а привредна снага ових области била је велика. Нарочито су били развијени градови у Италији којима су управљале богате трговачке и банкарске породице.

ПРОЧИТАЈ И ОВО

У италијанском граду Фиренци породица Медичи је била једна од најутицајнијих и најбогатијих. У периоду од XV до XVIII века Медичијеви су владали или имали велики утицај на политичку, црквену и економску власт у Фиренци. Припадници ове породице су били богати банкарски и мануфактуристи, а међу њима је било и папа. Две жене из ове породице постале су француске краљице. Битно су утицали и на развој културе целе Европе.

Унутрашњост виле у којој је живела породица Медичи у Фиренци

САЖЕТАК

Прединдустријско доба обухвата временски период историје од краја XV века до почетка индустријске револуције у другој половини XVIII века. Овај историјски период карактерише убрзани политички и економски развој Западне Европе, њених градова и грађанског сталеша. Развој је последица развоја мануфактурне производње, великих географских открића и капитализма, који ће у позном новом веку преовладати у односу на феудализам.

ПИТАЊА И ЗАДАЦИ

1. Који историјски период обухвата прединдустријско доба?
2. Шта је мануфактура?
3. Шта је капитализам?
4. Зашто су Венеција и Ђенова изгубили на свом значају током раног новог века?
5. Који европски градови преузимају главну улогу и зашто?

ХУМАНИЗАМ И РЕНЕСАНСА

хуманизам / ренесанса / Вилијам Шекспир / Мигел де Сервантес / Никола Коперник / Николо Макијавели / Еразмо Ротердамски / Леонардо да Винчи / Микеланђело Буонароти

КЉУЧНЕ РЕЧИ

Хуманизам и ренесанса представљају нови покрет у култури, уметности и науци који је највећи успон доживео у XV и XVI веку. Овај покрет настаје као резултат успона грађанског staleжа у напредним градовима северне и средње Италије, одакле се проширио на остатак Европе.

Постанак хуманизма и ренесансе

Хуманизам и ренесанса настају као реакција грађанског staleжа на средњовековни свет који се налазио под снажним утицајем римокатоличке цркве. Човек средњовековног друштва је славио веру у Бога и одрицање од земаљског задовољства. Црква је позивала на жртвовање, а различита људска задовољства је проглашавала за грех. Нови, грађански staleж је желео да живи у благостању и да богатство искористи за тренутна уживања. Иако вера у Бога и религија не губе на значају, људи се све више окрећу проучавању човека и природе.

Због става према коме је живот обичног човека сматран најважнијим, настао је покрет који се звао **хуманизам** (лат. „humanus”-људски), а чији следбеници су се звали хуманисти.

Хуманисти су показивали интересовање за стару античку културу која је велику пажњу посвећивала проучавању човека и природе. Поново су откривали и проучавали дела грчких и римских аутора која су постала узор за уметнике овог времена. Због повратка античким узорима и њиховог опонашања, цео уметнички покрет је добио назив **ренесанса**, што на француском језику значи *обнова* или *прејород*.

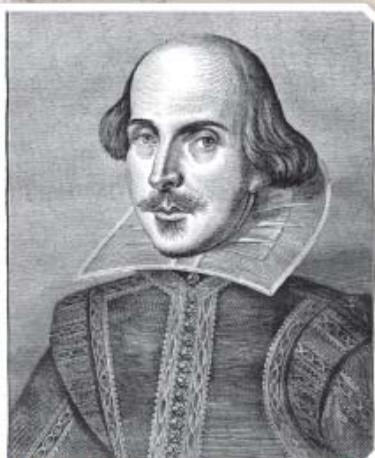
Гутенбергов проналазак дао је подстицај за даљи напредак и ширење хуманизма и ренесансе јер су књиге постале бројније, јефтиније и доступније.

И турско освајање Цариграда је имало утицаја на културни препород. У Италију се доселио велики број византијских научника и уметника који су донели велики број књижевних и научних дела. Они су покренули поновно откривање заборављених достигнућа античке културе.

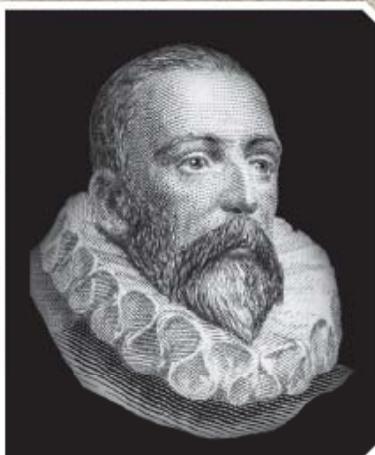
Хуманизам и ренесанса настају у италијанским градовима још у XIV веку, одакле се крајем средњег и почетком новог века проширују Европом. Овај покрет је доживео врхунац у XVI веку. Значајни центри покрета били су: Фиренца, Милано, Рим, Напуљ и Венеција. Највећи домети хуманизма и ренесансе су у: књижевности, науци, ликовним уметностима и архитектури.

Фиренца крајем XV века

Вилијам Шекспир

Мигел де Сервантес

Споменик Николи Копернику у његовом родном граду у Пољској

Књижевност

Ренесансни књижевници су писали на народном језику, а не на латинском, како је то било уобичајено у средњем веку. Теме њихових дела се углавном односе на живот обичног човека.

ПОДСЕТИ СЕ

Данте Алигијери, један од највећих италијанских песника свих времена, стварао је у Фиренци крајем XIII и почетком XIV века. Његово дело „Божанствена комедија“, написано на народном италијанском језику, сматра се једним од највећих дела светске књижевности.

Осим Дантеа Алигијерија, током XIV века, у Италији су на народном језику писали Франческо Петрарка, чије је најзначајније дело збирка поезије „Канцонијер“ и Ђовани Бокачо, који је написао „Декамерон“, збирку од сто прича из свакодневног живота.

Није само у Италији цветала књижевност на народном језику, већ и у другим деловима Европе. Енглески драмски писац и песник **Вилијам Шекспир** стварао је у другој половини XVI и почетком XVII века. Његова најпознатија дела су: „Ромео и Јулија“, „Хамлет“, „Краљ Лир“, „Магбет“ и друга. Шпански писац и песник **Мигел де Сервантес** аутор је „Дон Кихота“. Ово дело се сматра за први модеран роман.

Наука

Хуманисти су неговали научни поглед на свет који је подразумевао стално истраживање и преиспитивање. То је допринело развоју различитих научних дисциплина, али је и наишло на снажан отпор цркве.

Један од најзначајнијих научника овог времена био је Пољак **Никола Коперник**, који је у свом делу „О кретању небеских тела“ заступао хелиоцентричну теорију. Према овој теорији планета Земља и друге планете окрећу се око Сунца. Насупрот овој теорији, црква је подржавала геоцентричну теорију по којој се Сунце и друге планете окрећу око Земље. Црква је Коперникову теорију прогласила за јерес и почела је да прогони њега и његове следбенике. Међу најзначајнијим следбеницима Николе Коперника били су Галилео Галилеј и Ђордано Бруно.

Упоредо са природним, развијале су се и друштвене науке, а нарочито теорија политике и филозофија. Фирентински мислилац **Никола Макијавели** аутор је дела „Владалац“. У овом делу он разматра најбоље начине за управљање државом и особине које треба да има успешни владар. Холандски филозоф **Еразмо Ротердамски** аутор је дела „Похвала лудости“ у коме критикује цркву и њен поглед на свет.

Ликовне уметности

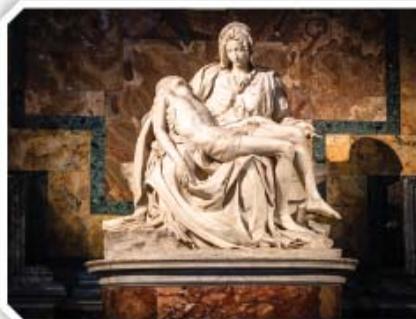
Уметност ренесансе највеће домете је остварила у сликарству и вајарству. Под утицајем античких узора, главна преокупација уметника постају човек и људско тело.

Један од најзначајнијих уметника ренесансе био је **Леонардо да Винчи**, чије су најпознатије слике „Мона Лиза“ и „Тајна вечера“. Осим сликарством, Да Винчи се успешно бавио вајарством, проналазаштвом и књижевношћу. Управо због ових различитих талената, Леонардо да Винчи представља идеал ренесансног уметника.

Тајна вечера, Леонардо да Винчи

Микеланђело Буонароти је најпознатији по вајарским делима, али се бавио и другим облицима уметности. Његова најважнија дела су: „Мојсије“, „Давид“, „Богородица са Христом“ и фреске у Сикстинској капели, у Риму.

Микеланђелова Богородица са Христом, Базилика Светог Петра у Риму

Стварање Адама, Микеланђело, фреска у Сикстинској капели

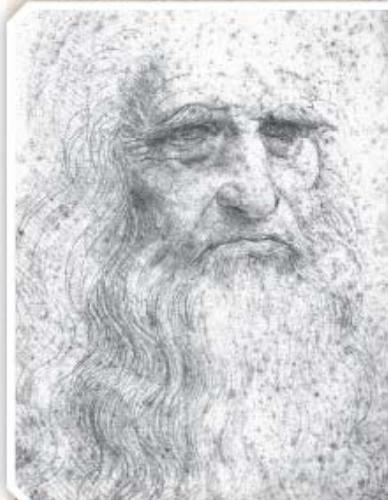
Од осталих сликара ренесансе истичу се: Италијани Тицијан, Каравађо и Рафаел; Немац Албрехт Дирер и Холанђанин Јан ван Ајк.

ЖИВОТОПИС

Леонардо да Винчи (1452–1519) један је од најзначајнијих уметника свих времена. Осим сликарством и вајарством, бавио се архитектуром, науком, проналазаштвом и књижевношћу. Занимљиво је да је писао здесна налево, због чега је његове текстове тешко прочитати. Леонардо је записивао своје замисли и идеје. Захваљујући овим забелешкама сачувани су нацрти за многе техничке изуме који ће се појавити тек касније у историји.

Мона Лиза, Леонардо да Винчи

Аутопортрет, Леонардо да Винчи

Страница из Леонардове бележнице

ИСТОРИЈСКИ ИЗВОР

„Бавио се Леонардо и архитектуром, радећи многе нацрте и описе разних зграда; он је први, иако још млад, повео разговор о коришћењу реке Арно и спајању Пизе и Фиренце помоћу канала. Радио је нацрте млинова, ваљаоница и справа које се покрећу помоћу притиска воде... И тако је свакодневно радио моделе и нацрте показујући како се са лакоћом могу отклонити сметње планина и пробијањем тунела спојити две долине, како се помоћу завртња, чекрка и полуга могу подизати и померати врло велики терети; пронашао је и начин чишћења пристаништа и цеви за извлачење воде са ниских места, јер овај ум никад није престајао да машта; његови цртежи тих замисли и изума, од којих сам и ја многе видео, расути су по нашој уметности...”

(Ђорђо Вазари, *Животи најславнијих вајара, сликара и архитекта*)

Архитектура

У време хуманизма и ренесансе дошло је и до процвата архитектуре, а осим црквених, посебна пажња се посвећивала и световним грађевинама. У црквеној архитектури посебно се истичу бројне катедрале, а у световној јавне зграде и дворци владара. Међу најзначајнија архитектонска дела овог времена спадају: Црква Светог Петра у Ватикану, у Риму, двораци Лувр у Паризу и палата Строчи у Фиренци.

Базилика Светог Петра у Ватикану

Унутрашње двориште палате Строчи у Фиренци

Лувр у Паризу

САЖЕТАК

Хуманизам и ренесанса представљају покрет у култури, науци и уметности који се развио у периоду од XIV до XVI века у Италији и проширио широм Европе. Настао је као реакција грађанског staleжа на средњовековни поглед на свет, који је заступала римокатоличка црква. Припадници овог покрета су акценат стављали на античку културу, на човека и природу. Највише домете хуманизам и ренесанса су остварили у науци, књижевности, ликовној уметности и архитектури.

Најзначајнији припадници овог покрета су: Данте Алигијери, Леонардо да Винчи, Микеланђело Буонароти, Вилијам Шекспир и Мигел де Сервантес.

ПИТАЊА И ЗАДАЦИ

1. Објасни појмове хуманизам и ренесанса.
2. Где је и када настао покрет хуманизам и ренесанса?
3. Како је турско освајање Цариграда утицало на ширење новог покрета?
4. Зашто се Коперник замерио римокатоличкој цркви?
5. Који су најзначајнији ликовни уметници представници ренесансе?
6. Која су најзначајнија архитектонска дела из овог периода?

РЕФОРМАЦИЈА И ПРОТИВРЕФОРМАЦИЈА

Мартин Лутер / реформација / протестанти / калвинизам
/ англиканска црква / противреформација / језуити / инквизиција
/ Тридесетогодишњи рат

КЉУЧНЕ РЕЧИ

Реформација је назив за верски покрет који се појавио у Европи почетком XVI века, када је дошло до расцепа у римокатоличкој цркви. Римокатоличка црква је започела борбу против протестаната, али је истовремено спровела и реформе у сопственим редовима. Овај процес реформе назива се противреформација или католичка обнова. Због сукоба католика и протестаната у Европи су избили бројни верски ратови.

Узроци реформације

У средњем веку црква, блиска средњовековним владарима, стекла је огромне земљишне поседе и богатство. Њеном богатству знатно су допринели и крсташки ратови који су били и пљачкашке природе. Иако хришћанство проповеда скромност, поштење и част, папе и црквене старешине живеле су луксузним животом. Образовање свештеника је било на ниском нивоу, а до виших положаја у цркви се све чешће долазило рођачким и личним везама. Највећи број верника није разумео садржај Библије ни проповеди, јер се црква служила латинским језиком. Све то је утицало да почетком новог века углед римокатоличке цркве буде на врло ниском нивоу, а незадовољство истинских верника све веће.

Главни повод за избијање реформације била је продаја опроштајница грехова (**индулгенција**). Папски документ, који је ослобађао од свих врста грехова, продаван је за одређену своту новца. Продаја ових докумената нарочито је порасла у време изградње Цркве Светог Петра у Риму, јер је папи недостајао новац за завршетак градње.

Почетак реформације

Мартин Лутер, свештеник и професор теологије на Универзитету у Виртенбергу, у Немачкој, дигао је глас против трговине опроштајницама и других недоличних понашања у цркви.

Он је 1517. године на врата катедрале у Виртенбергу окачио списак 95 теза у којима износи своја верска убеђења. Лутер је тражио да се црква одрекне продаје опроштајница, богатства, да прекине са злоупотребама и врати се изворној вери коју проповеда Библија. Тиме је у Европи почео покрет који се назива **реформација**.

Суштина реформистичког покрета се сводила на два главна захтева упућена цркви. Први је био да се хришћанска вера тумачи искључиво на основу онога што пише у Библији. Зато је било битно да се Библија преведе на народни језик и постане доступна свим верницима, па се Лутер посветио превођењу.

ПОЈМОВНИК

индулгенција – опроштајница грехова, документ који су верници куповали од католичке цркве

Мартин Лутер

Библија на немачком језику коју је превео Мартин Лутер

Други битан захтев је био да се римокатоличка црква врати коренима, слично првим хришћанима да поштује скромност, поштење и част. Ово је подразумевало и да се одрекне многобројних земљишних поседа и богатства.

Због оваквих ставова, папа је осудио Лутерово учење, прогласио га је јеретиком и искључио из цркве, а цар Карло V је Лутера прогнао из државе.

Ипак, Лутеров покрет се ширио немачким земљама, а цар Карло V је донео одлуку о забрани реформистичког покрета. Лутерове присталице су уложиле протест. Због овог чина, Лутерови следбеници су названи **протестанти**. Други назив за протестанте је лутерани, по Лутеру, или евангелисти, јер траже да се верници окрену изворном јеванђељу.

ПРОЧИТАЈ И ОВО

За разлику од католичке цркве, протестанти за основ вере узимају само Библију, не признају папу као врховног црквеног поглавара и немају монашке редове. Протестантске свештенике, пасторе, поставља држава, а они могу да се жене и оснивају породице. Данас неке протестантске цркве дозвољавају и женама да буду пастори.

Протестантске цркве су скромне, врло мало украшене и немају земљишне поседе.

ПОЛМОВНИК

калвинисти – припадници протестантског покрета насталог у Швајцарској, добили су назив по теологу Калвину

хугеноти – француски калвинисти, припадници протестантског покрета

Након забране протестантизма у Немачкој избијаја рат који је окончан миром у граду Аугзбургу 1555. године, када су обе вероисповести проглашене за равноправне и када је установљено начело „чија земља, онога и вера“. То је значило да су поданици морали да прихвате ону вероисповест коју је исповедао владар земље у којој су живели.

Реформација у другим европским земљама

Реформација се из Немачке пренела и у друге делове Европе, пре свега у западну и северну Европу, а одатле се касније проширила и у северну Америку. Посебно су били јаки реформски покрети који су се разликовали од Лутерове реформе, а који су настали у Швајцарској и Енглеској.

У Швајцарској је развијен посебан облик протестантизма – **калвинизам**. Покрет који је добио назив по француском теологу Калвину био је строжији од Лутеровог учења. Калвинизам се проширио у Низоземску, Шкотску, делове западне Немачке и јужне Француске. Француски калвинисти су се звали **хугеноти**.

У Енглеској се развио посебан облик протестантизма, **англиканска црква**. У првој половини XVI века Енглеском је владао краљ Хенри VIII Тјудор. Када је Мартин Лутер започео реформацију у Немачкој, краљ Хенри је био противник покрета.

Црква хугенота у Берлину

Међутим, када је после неколико година енглески краљ пожелио да се разведе од своје жене, папа му за то није дао дозволу јер се католичка црква противила разводу. Краљ Хенри је због тога окренуо леђа папи. Енглески Парламент је донео закон по којем је енглески краљ, а не папа, постао врховни поглавар цркве у Енглеској. Ова црква је добила назив англиканска црква и у почетку се није много разликовала од католичке. Касније ће постати сличнија другим протестантским црквама.

Противреформација или католичка обнова

Истовремено са јачањем протестантизма, у самој римокатоличкој цркви рађа се покрет који се назива **противреформација** или католичка обнова. Главни циљ покрета је била борба против протестантизма. Црква је морала и да се реформише како би се спречило њено даље пропадање. Противреформација је у другој половини XVI и у XVII веку имала великог успеха, а неке области су враћене под окриље римокатоличке цркве.

Овај покрет изнедрио је и нови монашки ред, Дружбу Исусову, односно **језуите**. Ред је основао католички свештеник Игњације Лојола. Монаси овог реда се одликују великом оданошћу према папи, строгој дисциплини и великом образовању. Језуити су успели да сузбију протестантизам у многим европским земљама, због чега их је папа често слао и у мисије ван Европе.

Реформа унутар католичке цркве спроведена је захваљујући сабору који је одржан током друге половине XVI века.

На Тридентском сабору одлучено да папа остаје поглавар римокатоличке цркве. Потврђено је да, осим Библије, и црквена традиција представља извор спознаје о Богу. Забрањена је продаја опроштајница, појачана је дисциплина и образовање свештеника. Установљен је и Списак забрањених књига који ће бити укинут тек у XX веку. На списку су се нашла многа значајна дела тадашњих аутора, припадника покрета хуманизма и ренесансе. Обновљен је и рад црквеног суда који се звао **инквизиција**. Инквизиција је судила протестантима и јеретцима, прогонила их и мучила. Осуђеници којима је инквизиција изрекла смртну казну, били су спаљивани на ломачи. Жртве инквизиције су често били значајни научници и мислиоци тог времена, попут Галилеја и Ђордана Бруна.

Хенри VIII

Споменик Лојоли у Прагу

ПОЈМОВНИК

противреформација – покрет унутар католичке цркве чији је циљ био борба против протестантизма и реформација црквених установа

језуити – монашки мисионарски ред католичке цркве

инквизиција – црквени суд

Сабор у Триденту

Справе за мучење које је користила инквизиција

Верски ратови

Нетрпељивост између католика и протестаната проузроковала је серију верских ратова широм Европе у XVI и XVII веку. Ови ратови су нарочито били сурови у Француској и у немачким земљама.

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Верски ратови између католика и хугенота у Француској беснели су у другој половини XVI века. На празник Светог Вартоломеја 1572. године католици су убили неколико хиљада хугенота, а овај крвави догађај је у историји остао упамћен као Вартоломејска ноћ. Обрачун између католика и хугенота је окончан када су хугеноти добили право да слободно исповедају своју веру у неким деловима Француске.

Вартоломејска ноћ

Највећи и најдужи верски сукоб био је **Тридесетогодишњи рат** (1618–1648). У овом рату је учествовало више европских држава, а водио се углавном на територији Чешке и немачких земаља. Рат је окончан Вестфалским миром када је протестантима обећана верска слобода. У овим ратовима Француска и Шведска су прошириле своје територије, Шпанија је ослабљена, а Немачка остала разједињена и расцепкана на велики број малих држава.

САЖЕТАК

Реформација је европски верски покрет који је избио због великог незадовољства стањем у римокатоличкој цркви. Започела је 1517. године, када је немачки теолог Мартин Лутер јавно иступио са 95 теза. Основни захтеви протестаната били су превод Библије на народни језик, повратак изворним библијским вредностима и одрицање цркве од материјалних богатстава. Осим у Немачкој, реформација је избила и у Швајцарској, где је настала посебна калвинистичка црква; Француској где су се реформатори звали хугеноти; и у Енглеској, где је основана англиканска црква.

Римокатоличка црква је, као одговор на реформацију, спровела противреформацију или католичку обнову. Циљ овог покрета, који је ојачао католичку цркву, била је борба против протестантизма.

Европом су у XVI и XVII веку беснели верски ратови између католика и протестаната. Најсуровији су били ратови између католика и хугенота у Француској, у другој половини XVI века, и велики Тридесетогодишњи рат у Европи, у првој половини XVII века. Оба рата су окончана тако што је протестантима дата слобода вероисповести.

ПИТАЊА И ЗАДАЦИ

1. Зашто је избила реформација у Европи?
2. Који потез папе је изазвао највећи гнев?
3. Објасни који су били основни захтеви верских реформатора.
4. Како је настала англиканска црква?
5. Ко су били калвинисти?
6. Шта је противреформација и које су њене главне карактеристике?

АПСОЛУТИСТИЧКЕ МОНАРХИЈЕ

апсолутистичка монархија / цар Карло V / Луј XIV / Хенри VIII / Елизабета I / Фридрих II Велики / Петар Велики

КЉУЧНЕ РЕЧИ

Током раног новог века у Европи се развио нов тип државе – **апсолутистичка монархија**. То је врста монархије у којој је владар имао неограничену власт у управљању државом. Велики број моћних европских држава биле су апсолутистичке монархије или су тежиле да то постану.

Основна обележја апсолутистичких монархија

ПОВЕЖИ ЗНАЊЕ

Током позног средњег века већина држава у Европи су биле сталешке монархије. То је значило да је владар владао уз помоћ три сталежа: племства, свештенства и грађанства. Племство и свештенство су имали већа права и били ослобођени плаћања пореза. Сталежи су имали представничка тела или скупштине. Владар није доносио озбиљније одлуке без претходног консултовања са сталежима, а нарочито са племством.

Стварање апсолутистичких држава почело је крајем средњег века са јачањем грађанског сталежа. Истовремено, са појавом ватреног оружја, реформисана је и војска.

У жељи да смање утицај крупног племства и свештенства, владари су у позном средњем веку почели више да се ослањају на грађанство. Сталеж грађана је подржавао владара јер је јака централна власт слабила моћ феудалаца и омогућавала лакши привредни развој.

С почетком новог века, с богаћењем грађанског сталежа који је плаћао порезе, расту и приходи државе и владара. То је владарима омогућило да купују ново, ватрено оружје и опремају професионалне, **стајаће** војске. На тај начин више нису зависили од феудалаца и њихових војника. Приходи од пореза омогућили су владарима и да плаћају **чиновнике** који су учествовали у раду државне администрације. Те послове су у средњем веку такође обављали племићи.

Преко плаћених чиновника и војске коју су стално имали на располагању, владари су могли да спроведу апсолутну власт. Некадашње скупштине сталежа и друга представничка тела ретко су или никако сазивана, а сва власт је била у рукама владара коме је у владавини помагао државни савет.

С временом, владарева власт је постала толико неприкосновена да је успостављена идеологија о владару као божјем изасланику на земљи, који је због тога имао право на неограничену, апсолутну власт. У апсолутистичким државама титула владара (кнеза, султана, краља или цара) била је наследна. На престолима су се смењивале династије, односно чланови одабраних племићких породица.

ПОЈМОВНИК

стајаћа војска – професионална војска која је увек на располагању

чиновник – радник који врши канцеларијске послове

ПОДСЕТИ СЕ

Током XVI века Шпанци су заузели велика пространства Средње и Јужне Америке. Ернан Кортес освојио је велико краљевство Астека у области данашњег Мексика, а Франциско Пизаро је покорио краљевство Инка на територији данашњег Перуа.

ПОЈМОВНИК

флота – бродови неке државе

Шпанија

Шпанска држава настала је крајем XV века. Захваљујући огромном колонијалном царству у Америци, **Шпанија** је током XVI века постала једна од најмоћнијих држава на свету.

Шпански освајачи, познатији као конквистадори, сурово су се обрачунавали са локалним Индијанцима. Захваљујући употреби ватреног оружја, Шпанци су лако, и уз минималне жртве, успели да покоре индијанске краљевине.

Тада на власт у Шпанији долази династија Хабзбург, чији је најзначајнији владар био **цар Карло V** (1516–1566). Владао је државом која је, осим Шпаније, обухватала области у Аустрији, Низоземској, Немачкој, Италији, Чешкој, Угарској, средњој и јужној Америци. Карло V је био и цар Светог римског царства, али његово царство није било јединствено. Пред крај живота поделио је државу. Шпанију је оставио сину Филипу, а Аустрију брату Фердинанду.

Карта земаља Карла V

За време владавине Филипа II (1556–1598) Шпанија је и даље била моћна држава која је обухватала Низоземску, јужну Италију и америчке колоније, а припојен јој је и Португал. У покушају да наметне своју власт и Енглеској, Филип II је 1588. године доживео неуспех. Његова флота је претрпела тежак пораз у близини енглеске обале. За време Филипове владавине, избила је револуција у Низоземској, која ће за последицу имати постепени настанак државе Холандије.

У XVII веку Шпанија економски заостаје за другим моћним државама у Европи, њен политички утицај је ослабио и изгубила је део територија. Од Шпаније се одвојио Португал, а почетком XVIII века и преостале области у Европи – Белгија и јужна Италија.

Део оклопа Филипа II

ПОВЕЖИ ЗНАЊЕ

Фердинанд, рођени брат цара Карла V из династије Хабзбург, био је цар Светог римског царства. Владао је Аустријом, а крунисан је и за краља Угарске. Његово краљевство обухватало је и Далмацију, Хрватску и Славонију. Његову владавину је обележио рат са Османским царством, а да би заштитио границе царства у Славонији и Хрватској, оснивао је крајине у којима је насељавао Србе.

Француска

Једна од најмоћнијих држава новог века била је Француска. У другој половини XVI века потреса је серија верских сукоба између католика и хугенота.

ПОДСЕТИ СЕ

Са појавом протестантизма почетком XVI века у неким деловима Европе појавио се калвинизам, чији су припадници имали строже ставове него и сам оснивач протестантизма Мартин Лутер. Француски калвинисти називали су се хугеноти.

Верски ратови су окончани доласком на власт краља Анрија IV, оснивача бурбонске династије, који је успоставио верску толеранцију и започео стварање јаке апсолутистичке државе.

Француска држава достигла је врхунац у XVII веку, за време владавине краљева Луја XIII (1610–1643) и Луја XIV (1643–1715) из династије Бурбона. На почетку владавине Луја XIII последњи пут је за дужи период била сазвана Скупштина сталежа, која се потом није састајала 175 година, све до 1789. године и почетка Француске револуције. Током владавине Луја XIII Француска је успела да прошири колонијалне поседе у Северној Америци. Током његове владавине велику моћ и утицај имао је краљев први министар кардинал Ришеље.

ПОВЕЖИ ЗНАЊЕ

Француска колонијална територија у Северној Америци обухватала је делове Канаде и пространство Луизијане, по коме је ова држава САД и добила име (земља краља Луја XIV).

Краљ **Луј XIV** се сматра најистакнутијим представником француске апсолутистичке монархије. За време његове владавине Француска је економски и војно била једна од најмоћнијих држава у Европи и центар европске културе. Крајем владавине Луја XIV држава слаби. Током XVIII века, Француска је у сталним финансијским проблемима и трпи поразе од Енглеске, која јој преотима већину колонија у северној Америци.

Луј XIV

ЖИВОТОПИС

Луј XIV (1643–1715) је био један од најзначајнијих француских владара свих времена. На престо је дошао са непуних пет година. Звали су га Краљ Сунце јер је желео да за поданике и државу буде исто што и Сунце за цео свет. Приписује му се изјава „Држава, то сам ја”, јер се трудио да највећи део државних послова обавља сам, иако се у почетку владавине ослањао на првог министра, кардинала Жила Мазарена. Волео је забаве и гозбе и био је врло образован. Недалеко од Париза саградио је велелепан дворца Версај, у којем је окупљао најзначајније уметнике свога времена. Водио је више ратова са Шпанијом, Холандијом, Енглеском, Аустријом и Пруском и проширио је границе државе. Био је противник протестантизма, због чега се велики број хугенота иселио из Француске у друге европске државе.

Сат са симболом Краља Сунца у Версају

ПОВЕЖИ ЗНАЊЕ

„Велику повљу слободе” („Magna carta libertatum”) донео је краљ Јован без Земље 1215. године. Овим документом је краљева власт ограничена и формиран је Велики савет. У другој половини XIII века, из Великог савета је настала нова установа, Парламент. Парламент су чинили Горњи и Доњи дом. Главна улога Парламента била је да доноси законе и одобрава порезе.

Енглеска

Енглеска је из периода средњег века изашла са ослабљеном краљевском влашћу услед јачања Парламента.

Током XVI века, владари из династије Тјудор ојачали су краљевску власт у покушају да створе апсолутистичку државу. У овом периоду, енглеска економија је напредовала захваљујући колонијалним освајањима, производњи вуне и напретку мануфактурног начина производње, нарочито текстила. Верски сукоби на европском континенту су углавном заобишли Енглеску. Она је постала дом за бројне прогоњене протестанте, нарочито из Француске и Немачке. Ови досељеници су додатно помогли развој енглеске економије, јер су са собом доносили своје знање и новац.

Краљ Хенри VIII владао је Енглеском и Ирском у првој половини XVI века. За време његове владавине настала је протестантска, англиканска црква.

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Краљ Хенри VIII је променио шест жена. Са првом женом, шпанском принцезом Катарином Арагонском, био је најдуже у браку и са њом је добио ћерку Марију. Краљ се од своје прве жене развео јер није успела да му роди мушког наследника. Оженио се дворском дамом Аном Болен, а због тог брака ушао је у сукоб са папом и створио англиканску цркву. У браку са Аном је добио ћерку Елизабету. Тек са трећом женом, Џејн Симор, Хенри је коначно добио сина Едварда. Са преостале три жене Хенри није имао деце.

Хенри VIII представљен на илустрацији са свих шест жена

Након Хенријевој смрти, на енглеском трону се сменило троје његове деце. Хенријев син Едвард је умро после свега неколико година владавине и њега је наследила Марија која је била најстарије Хенријево дете. Добила је надимак Крвава Мери, јер је прогонила англиканце у покушају да поврати католичанство као званичну религију. Преминула је после пет година владавине. Најдуже је владала краљица **Елизабета I** (1558–1603), за чије владавине је енглеска држава напредовала на свим пољима. У време ове краљице англиканска црква је постала званична верска организација у држави, а основане су и прве колоније у северној Америци. Елизабета није имала деце.

Почетком XVII века на власт у Енглеској долази династија Стјуарт чији су владари покушали да додатно ојачају краљевску власт, чему се успротивио Парламент. То је довело до вишедеценијских сукоба и револуције. Крајем XVII века сукоб је окончан. Енглеска држава је постала парламентарна монархија, а моћ владара је ограничена владавином парламента.

Елизабета I са дворанима

Свето римско царство – Немачка

Свето римско царство било је састављено од низа војводства, грофовија и кнежевина од којих су најзначајније биле: Баварска, Саксонија, Бранденбург и Источна Пруска, које су најчешће називане Немачка.

Пруска је од ових земаља највише напредовала и почетком XVIII века постала је краљевина на челу са династијом Хоенцолерн. Пруски краљ Фридрих Вилхелм I је оформио јаку војску. То је искористио његов наследник **Фридрих II Велики** (1740–1786) и проширио је територију Пруске.

Пруски краљ Фридрих II Велики

Русија

ПОВЕЖИ ЗНАЊЕ

Током бројних сеоба Викинзи су допрли до територије данашње Русије, где су их називали Варјази. Они су у другој половини IX века основали државу Кијевску Русију, са центром у Кијеву, у данашњој Украјини. Са Византијом су успоставили трговину. Велики кнез Владимир примио је хришћанство 988. године. Од средине XVI века и с доласком Ивана Грозног на власт, Русија постаје царевина. У његово време први пут је сазвана и сталешка скупштина – Земски сабор. Овај владар је реформисао Русију и проширио државне границе.

За време династије Романов, која је у Русији дошла на власт почетком XVII века, уведен је апсолутизам. Први владар из ове династије Михаил Фјодорович Романов (1613–1645) изабран је на Земском сабору. У време цара Петра I Романова (1682–1725), познатијег као **Петар Велики** Русија је постала апсолутистичка монархија западног типа. Петар Велики је био велики реформатор војске, економије, пољопривреде, просвете. Проширио је државу и основао нову престоницу Санкт Петербург, док је државу поделио на губерније.

Руска царица Катарина II Романов, познатија као Катарина Велика, владала је крајем XVIII века. Била је заштитница уметности, културе и образовања, али и апсолутистичка владарка која је водила ратове са Османским царством и проширила границе Руског царства.

ПОЈМОВНИК

губернија – административна и територијална јединица у царској Русији на чијем је челу губернатор

САЖЕТАК

Рани нови век је време постојања апсолутистичких држава у Европи. Ово су биле монархије у којима је власт владара била неприкосновена. Најзначајније европске апсолутистичке монархије у ово време биле су Шпанија, Француска и Енглеска. Француски краљ Луј XIV – Краљ Сунце сматра се симболом апсолутистичког начина владавине у тадашњој Европи. Овај период обележила је и владавина шпанског краља Карла V, енглеског краља Хенрија VIII и његове ћерке Елизабете I. У царској Русији главни представници апсолутизма су Петар Велики и Катарина Велика из династије Романов, а у Прусској је то краљ Фридрих II Велики.

ПИТАЊА И ЗАДАЦИ

1. Како је јачање грађанства довело до стварања апсолутистичких држава?
2. Опиши успон и пад шпанске апсолутистичке монархије.
3. Зашто се Луј XIV сматра симболом неприкосновеног владара?
4. Која династија је владала Енглеском у XVI веку?
5. Како је настала Пруска и ко су њени најзначајнији владари?
6. Наведи имена апсолутистичких владара из династије Романов.

ОСМАНСКО ЦАРСТВО

КЉУЧНЕ РЕЧИ

Сулејман I Величанствени / Мохачка битка / порта / велики везир / кадија / аскер / раја / тимар / харач / данак у крви

Османско царство доживело је велику експанзију крајем средњег века, док је територијално било највеће у XVI веку. У то време, Османско царство је било јака апсолутистичка држава са неограниченом влашћу султана. Током XVII века почиње постепено опадање турске моћи.

Ширење државне територије

ПОВЕЖИ ЗНАЊЕ

Средином XI века на Блиски исток и Малу Азију долазе Турци Селџуци, муслимански народ из Средње Азије. Они су врло брзо освојили највећи део земаља Блиског истока, укључујући арабљанску престоницу Багдад. Затим су напали Византију и, након битке код Манцикерта 1071. године, освојили су готово целу Малу Азију. Турци Османлије носе име по првом султану Осману, који је владао крајем XIII века. Османлије временом шире државу, а у време султана Мурата, након Маричке битке 1371. године, постали су водећа сила на Балкану. Султана Мурата, који је погинуо током Косовске битке, наследио је син Бајазит, који је умро у монголском заробљеништву 1402. године. После политичке кризе и борбе за превласт међу Бајазитовим синовима, на власт долази султан Мехмед, кога ће наследити његов син Мурат II, који је био ожењен ћерком српског деспота Ђурђа, Маром Бранковић. Мехмед II Освајач, син Мурата II, освојио је Цариград 1453. године.

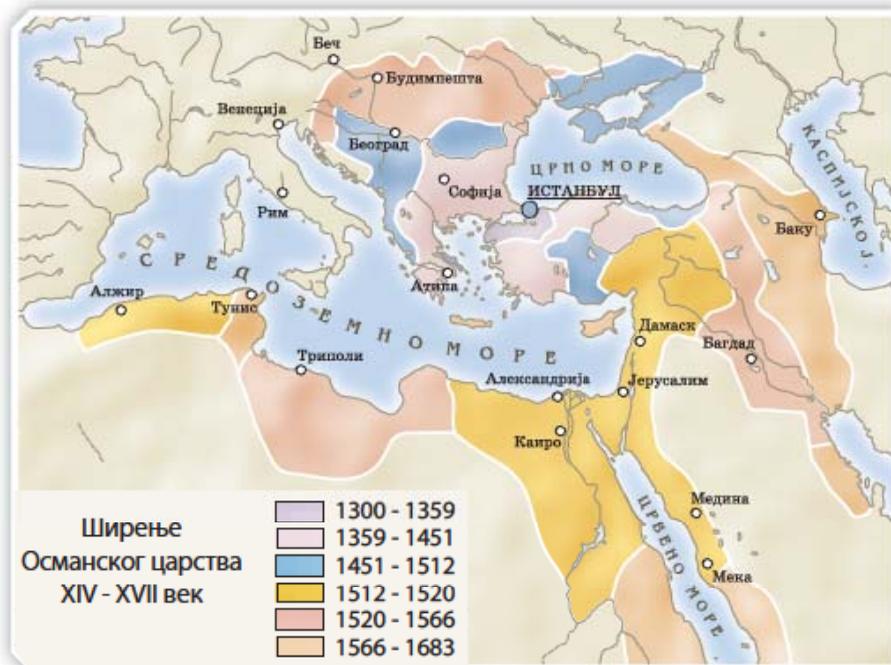
У XV веку, доласком на власт султана Мехмеда II Освајача (1451–1481), Османско царство наставља освајачку политику. Мехмед је владавину започео заузимањем Цариграда 1453. године, који постаје нова турска престоница – Истанбул. Након тога, овај султан се окренуо освајању Балканског полуострва, а када је освојено и Смедерево 1459. године, српска средњовековна држава је престала да постоји.

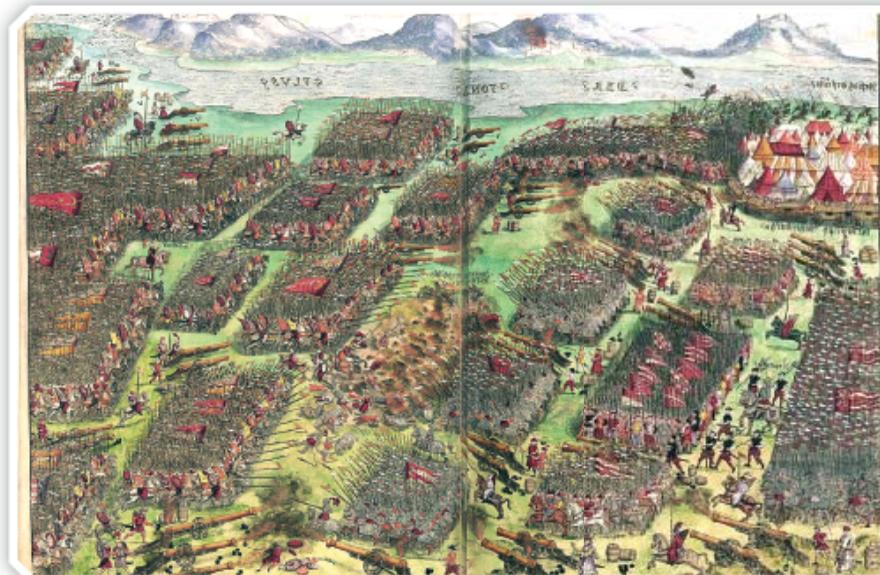
Пад Цариграда 1453. године

Почетком XVI века креће нова етапа у османским освајањима. Турци освајају делове Мале Азије, Сирију, Палестину, Египат и делове Арабијског полуострва са исламским светим градовима Меком и Медином. Тако је Османско царство постало водећа сила у исламском свету.

Доласком на власт султана **Сулејмана I Величанственог** (1520–1566), Османско царство доживљава врхунац територијалне експанзије.

Сулејман је владавину започео освајањем Београда 1521. године, који је у том тренутку био под влашћу Угарске. Пет година касније, 1526, одиграла се **Мохачка битка**, у којој је османска војска нанела тежак пораз Угрима.

Мохачка битка коју је нацртао Један од учесника

ПОДСЕТИ СЕ

Београд је први пут у саставу Србије био скоро 40 година. Од 1284. године, када је угарски краљ препустио овај град српском краљу Драгутину, па до смрти краља Милутина, када је Београд поново постао део Угарске. Касније се Београд опет нашао у границама Србије за време деспота Стефана Лазаревића од 1403. до 1427. године, када је први пут постао престоница.

Османско царство потом улази у сукобе са аустријском Хабзбуршком монархијом. Сулејман I је 1529. године први пут покушао да освоји Беч, али му то није пошло за руком.

Осим у Европи, султан Сулејман I Величанствени је ширио османску територију у Азији и Африци. Освојио је Ирак и Либију. Иако су његови наследници успели да незнатно прошире царство, период владавине Сулејмана Величанственог остао је упамћен као епоха последњих великих освајања турске државе.

Турска опсада Беча (панорамски поглед на приказу из 1529. године)

Споменик Сулејману Величанственом у Истанбулу

ЖИВОТОПИС

Сулејман I Величанствени (1520–1566) један је од најзначајнијих османских владара свих времена. Назив Величанствени су му дали Европљани, док је у Турској познатији као Сулејман Законодавац (Кануни), јер је реформисао правосудни систем. За време његове владавине Османско царство је доживело јак привредни развој. Био је изузетно образован владар који је говорио неколико језика, укључујући и српски. Градио је школе, болнице и џамије. Као и сви султани, имао је велики број жена. Омиљена му је била некадашња хришћанка Рокселана, познатија као Хурем султанија.

Остарели и болесни султан (71) преминуо је у свом шатору током опсаде Сигета у Угарској 1566. године. Да би сачувао мир међу војском, велики везир Мехмед паша Соколовић крио је ову смрт док султанов син није дошао по тело недалеко од Београда.

Државно уређење

Османско царство је врста апсолутистичке државе са јаком централном влашћу. На челу државе налазио се султан који је имао неограничену власт. Био је врховни војни заповедник, законодавац и судија. Султан је био власник све земље у царству и одлучивао је о висини пореза и његовом убирању, о рату и миру. Сви султанови поданици били су његови робови, укључујући и највише великодостојнике царства.

Султану је у управљању државом помагало царско веће – **порта**, које је представљало врсту османске владе. На челу порте се налазио **велики везир**, султанова десна рука. Он га је често мењао у обављању војних или државних обавеза. Остали чланови порте били су обични везири, у рангу европских министара.

ПОЈМОВНИК

порта – део државне управе у Османском царству, слично влади; у порти заседају везири, на чијем је челу велики везир

везир – члан порте, слично министру

велики везир – најважнији међу везирима, слично председнику владе и десна рука султана

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Након освајања Цариграда, султан Мехмед II Освајач је наредио да се у граду изгради велелепна палата под називом Топкапи сарај. То ће бити званична царска резиденција до средине XIX века. У оквиру султанове палате постојао је харем, где су живеле све његове жене, деца и робиње, али и његове сестре и мајка. У харему је стално боравило више хиљада људи због чега су важила строга правила и јака дисциплина. Обично је најмоћнија жена у харему била султанова мајка, која се звала валиде султанија.

Султанијине просторије у харему Топкапи палате

Султан је био врховни законодавац, а закони које је он доносио називали су се **кануни**. Верско законодавство, засновано на Курану, зове се **шеријат**. Према канунима и шеријату судиле су османске судије, **кадије**. Кадије су биле на челу посебних судских области у царству, **кадилука**.

Територија Османског царства била је подељена на више управних области које су се називале **беглербеглуци** (ејалети) или **пашалуци**. На њиховом челу се налазио **беглербег**, односно **паша**, који је имао врховну војну и управну власт у својој области.

Беглербеглуци су се делили на **санџаке**, на челу са **санџакбегом**, а санџаци на **нахије**, које су биле територијално најмања и најнижа управна јединица у царству.

Санџаци су били издељени на више кадилука, којима су управљале кадије. На овај начин је цивилна власт одвојена од судске у санџацима, што је омогућавало лакшу контролу централних власти.

Друштвено и војно уређење

Друштво Османског царства је било подељено на два основна слоја, **аскер** и **рају**. Аскер је био владајући слој становништва који није имао обавезу плаћања пореза. Аскер су чинили сви припадници војне, управне или верске службе у царству, који су углавном били муслимани. Целокупна османска војска припадала је слоју аскера.

Једно од главних обележја турске државе била је снажна и дисциплинована војска, нарочито у првим вековима постојања Османског царства. Два основна рода турске војске били су копнена војска и морнарица, која је била нарочито моћна током XVI века. Копнена војска се делила на коњицу или спахије и пешадију или јаничаре.

ПОЈМОВНИК

канун – закон који доноси султан

шеријат – верски муслимански закони засновани на Курану

кадија – османски судија

кадилук – област коју опслужује један кадија

беглербеглук/пашалук – административна област у Османском царству, највећа управно-територијална јединица

беглербег/паша – представник власти у Османском царству који управља пашалуком, односно беглербеглуком

санџак – део пашалука

нахија – део санџака, најмања управна јединица у царству

аскер – привилеговани слој становништва, војска, чиновници, свештеници и кадије

раја – зависно становништво које ради на тимарима и има одређене обавезе

Спахије током опсаде Беча

Јаничар на минијатури из XV века

ПОЈМОВНИК

спахија – турски феудалац и коњаник у војсци Османског царства

тимар – земљишни посед који спахија добија на коришћење док врши војну службу

јаничар – професионални војник, припадник пешадије у војсци Османског царства, као дечак је одузет од родитеља и одведен на обуку за војну службу

девширма / данак у крви – врста пореза којим су Османлије у освојеним хришћанским земљама одводили мушку децу како би их обучавали за јаничаре

Спахије су били припадници турске феудалне класе. Имали су обавезу да ратују за султана и за то су добијали земљишне поседе који су се називали **тимари**. У зависности од величине тимара, спахија је у рат морао да води и одређени број војника. У случају да се не одазове на султанов позив, султан је спахији могао да одузме тимар и додели га другом феудалцу. Тимари се нису наслеђивали, али је спахијин син могао да задржи очев тимар уколико би наставио да обавља исте дужности као његов отац.

Јаничари су били пешадија у турској војсци и представљали су прву професионалну (стајаћу) војску у Европи. Нису смели да се жене, нити да се баве неким другим делатностима осим војних, како би у сваком тренутку били на располагању султанима. Јаничари су углавном били припадници немуслиманског, хришћанског становништва, који су као дечаци одвајани од родитеља и одвођени на даљу обуку у унутрашњост царства. Овај насилни порез Турци су називали **девширма**, док је код српског становништва упамћен као **данак у крви**.

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Осим мањих земљишних поседа тимара, постојали су и већи хас и зиамет, који су углавном били резервисани за високе државне службенике османске царевине. Постојали су и верски земљишни поседе који су се називали вакуфи и на којима су углавном подизани разни објекти верске намене.

Потчињени сталеж у османском друштву била је раја. Раја је радни део становништва који је плаћао порезе и дажбине и тако издржавао целу државу. То су углавном били хришћани и друго немуслиманско становништво. Међу рајом је било и муслимана, али је њихов положај био повољнији у односу на немуслимане.

Припадници босанске раје код спахије (графика се чува у Британској библиотеци)

Рају су углавном чинили земљорадници. Припадник раје је делом имао обавезе према султану и османској држави, а делом према спахији на чијој земљи је радио. Сваки одрасли мушкарац, припадник раје, султану је плаћао порез у новцу који се звао **харач**. Осим тога, често је морао да извршава радну обавезу, односно **кулук** или за султана и државу, или за спахију. Осим султану, припадник раје је спахији, на чијем је поседу радио, морао да даје **десетак**, десети део свега што произведе.

ОБАВЕЗЕ РАЈЕ

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Данак у крви је био најтежи намет који је оптерећивао хришћанску рају. Убирао се сваке треће или седме године у некој области. За данак су узимани најспособнији дечаци узраста од седам до 20 година. Родитељи су на разне начине покушавали да спрече одвођење своје деце тако што су их сакатили или су их младе женили. Одузета деца су исламизована и неко време обучавана у унутрашњости османског царства, после чега су најспособнији одређивани за даље школовање. Сви остали су постајали јаничари, чинећи тако елитне војне снаге османске државе. Најбољи међу њима су могли да догурају до врло високих положаја у турској управи.

Култура Османског царства

Наука, култура и уметност у Османском царству су у великој мери били подређени исламу. Посебно се истиче архитектура која је, осим арапског, претрпела и велики утицај Византије. У време Сулејмана Величанственог изграђена је Сулејманова џамија, једна од највећих у Истанбулу, а по лепоти се посебно истиче Плава џамија, изграђена почетком XVII века.

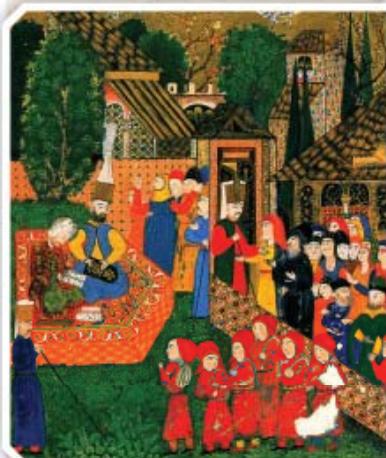
Сулејманова џамија у Истанбулу

ПОЈМОВНИК

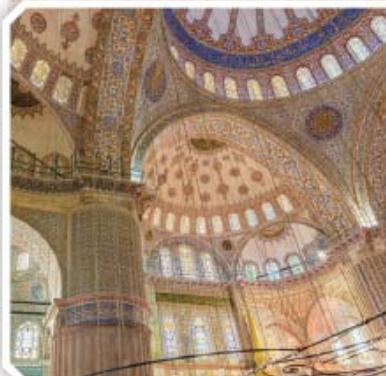
харач – порез који је раја плаћала султану

кулук – радна обавеза коју су припадници раје имали према султану, држави и спахијама

десетак – десети део свега што је производио припадник раје, а што је у виду пореза припадало спахији

Данак у крви, балкански хришћани предају децу (минијатура из 1558. године, чува се у Војном музеју у Истанбулу)

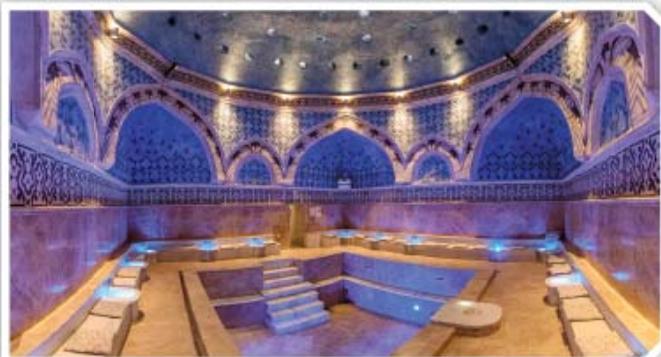
Унутрашњост Плаве џамије у Истанбулу

Грађена су и бројна јавна купатила која се називају **хамами** и која су била врло посећена.

Ханови су објекти у којима су могли да преноће и одморе се путници, најчешће трговци. Грађени су крај путева и имали су посебан део за коње или камиле.

Хан за одмор путника

Унутрашњост хамама Сулејмана Величанственог

ПОЈМОВНИК

хамам – турско јавно купатило

хан – објекат за преноћиште путника, трговаца, слично данашњем мотелу

безистан – велика покривена тржница

По градовима су грађени и **безиستاني**, велике покривене тржнице.

У османском царству превођена су и писана дела из историје, математике, медицине, географије и других наука. Када је књижевност у питању, биле су развијене поезија и усмена књижевност.

САЖЕТАК

Турци су освојили Цариград 1453. године и преименовали га у Истанбул, а потом су покорили и Балканско полуострво. Врхунац моћи Османско царство је достигло за време султана Сулејмана I Величанственог, када је освојен већи део Угарске, као и нове територије у Африци и Азији.

Османско царство је била јака централистичка држава са неограниченом влашћу султана, коме су у владавини помагали велики везир и порта. Територијално царство се делило на беглербеглуке, санџаке и нахије. Друштво се делило на аскер и рају. Припадници аскера, војни, административни и верски слој друштва, нису плаћали порезе. Раја је радила и плаћала порезе како султанима, тако и спахијама.

Основне јединице турске војске били су јаничари и спахије. Спахије су били турски феудалци који су за своју службу од султана добијали земљишне поседе – спахилуке или тимаре. Јаничари су елитне пешадијске јединице састављене од хришћанске деце која су данком у крви одвођена од родитеља и обучавана да постану професионална војска.

ПИТАЊА И ЗАДАЦИ

1. Када су Турци освојили Цариград?
2. Зашто је значајна Мохачка битка и када се она одиграла?
3. Ко је био велики везир?
4. Која је разлика између аскера и раје.
5. Шта је тимар, а шта харач?
6. Објасни шта је данак у крви.
7. Наброј најзначајније архитектонске грађевине из доба Османског царства.

1. Направи ленту времена на којој ћеш уписати најзначајније године из европске и светске историје у раном новом веку.

- а) Колумбово откриће Америке
 - б) почетак Лутерове реформације
 - в) Вартоломејска ноћ
 - г) османско освајање Београда
 - д) Вестфалски мир
-

2. Бројевима од 1 до 5 означи временски период владавине најзначајнијих владара у раном новом веку, од најранијег до најкаснијег владара.

краљ Луј XIII _____ краљ Хенри VIII Тјудор _____ краљ Луј XIV _____ краљ
Филип II _____ краљ Анри IV _____

3. Објасни појмове:

- а) астралаб _____ ;
- б) каравела _____ ;
- в) ренесанса _____ ;
- г) калвинизам _____ ;
- д) тимар _____ .

4. Допуни реченице, тако да тврдње буду тачне.

Реформација у Европи је започела _____ године, када је немачки свештеник Мартин Лутер окачио својих _____ на врата цркве у граду _____ .
Касније ће Лутерови следбеници добити назив _____. У Швајцарској је настао реформски покрет који се звао _____, према имену проповедника Жана Калвина.

5. Заокружи **T** ако је реченица тачна, **H** ако реченица није тачна.

- Кристифор Колумбо је 1492. године открио Америку. **T H**
- Игнасио Лојола је био оснивач језуитског монашког реда. **T H**
- Краљ Луј XIV је био познат као Краљ сунце. **T H**
- Султан Мехмед II Освајач је 1453. године освојио Цариград. **T H**

6. Одговори на питања:

а) Којој династији је припадао француски краљ Анри IV?

б) Како се звала протестантска црква у Енглеској?

в) Ко су били конквистадори?

г) Како су се звале најнапредније индијанске цивилизације у Америци?

д) Који португалски морепловац је открио поморски пут до Индије?

ђ) Како се зове најпознатије дело Леонарда да Винчија?

7. Избаци уљеза:

а) Леонардо да Винчи

в) Јан ван Ајк

б) Микеланђело

г) Бартоломео Дијаз

8. Повежи појмове:

порта •

• француски протестанти

хугеноти •

• покрет у науци и култури

хуманизам •

• османска влада

СРПСКЕ ЗЕМЉЕ У РАНОМ НОВОМ ВЕКУ

- Положај српског становништва под Османлијама се мењао заједно са променама у Османском царству.
- Док су турска освајања трајала, положај становништва је био нешто повољнији, а обновљена је и Српска патријаршија у Пећи.
- Временом се положај становништва погоршавао, због чега су подизане буне после којих су следиле тешке одмазде Османлија.
- Српско становништво је било приморано да напушта вековна огњишта и у великим сеобама насељава претежно пограничне области Аустрије и Угарске. У тим областима формиране су војне крајине које су имале задатак да бране границе од напада Турака.

ПОЛОЖАЈ СРПСКОГ СТАНОВНИШТВА ПОД ОСМАНСКОМ ВЛАШЋУ

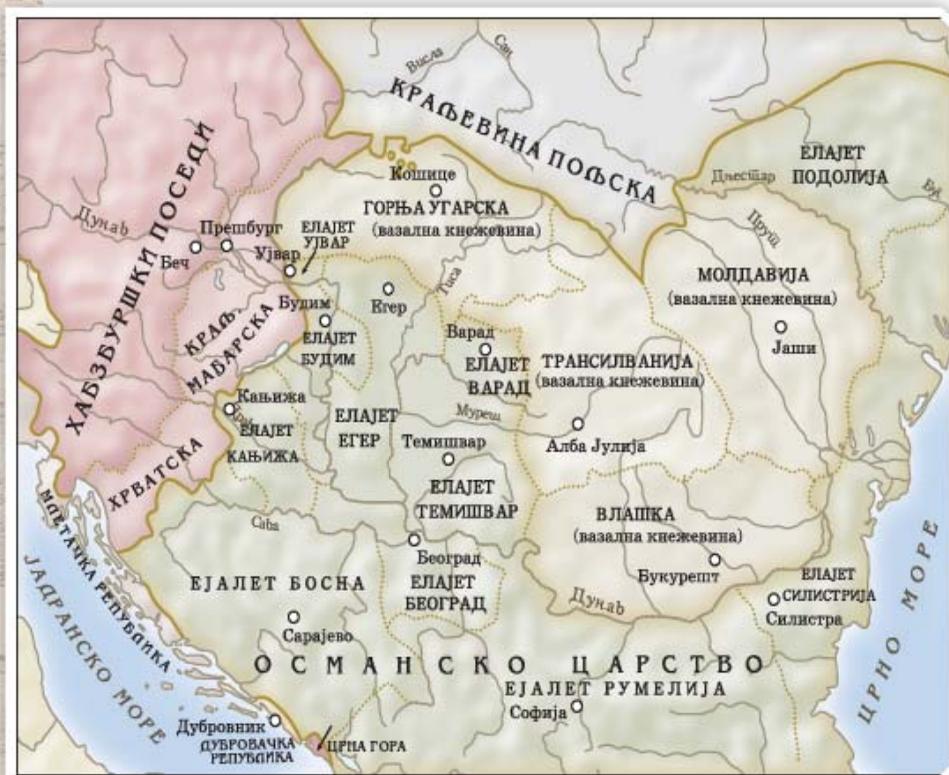
КЉУЧНЕ РЕЧИ

војници / мартолови / власи / исламизација / Пећка патријаршија / Мехмед паша Соколовић

Положај српског становништва у Османском царству је у почетку био подношљив. Турци су се трудили да што више слојева становништва укључе у државни систем ради боље контроле освојене земље. Пећка патријаршија, најзначајнија српска верска и национална установа, обновљена је 1557. године. С престанком ширења царства и његовим постепеним слабљењем, положај српског становништва се погоршавао.

Друштвена подела српског становништва

До краја XV века српске земље потпале су под власт Османског царства, а део српског племства и сеоског становништва успео је да избегне изван његових граница. Они који су остали у почетку су имали извесне повластице, јер је освајачу одговарало да буду покорни и чувају нове границе царства.

Централна Европа у XVII веку

Као и у остатку Османског царства, тако је и на просторима на којима су живели Срби становништво било подељено на рају и аскер.

Током XV и до средине XVI века средња и ситнија српска властела уживала је извесне повластице захваљујући томе што су током османског освајања Балканског полуострва прелазили на турску страну. Они су постали **хришћанске спахије** како би задржали земљишне поседе, тимаре. Оваква политика омогућила је Турцима лакше освајање балканских држава. Нешто касније, уколико су желели да задрже земљу, хришћани који су у почетку имали повлашћен положај морали су да пређу у ислам, у супротном су постајали раја.

Осим хришћанских спахија у нешто повољнијем положају у односу на обичну рају били су војници, мартолоси и власи.

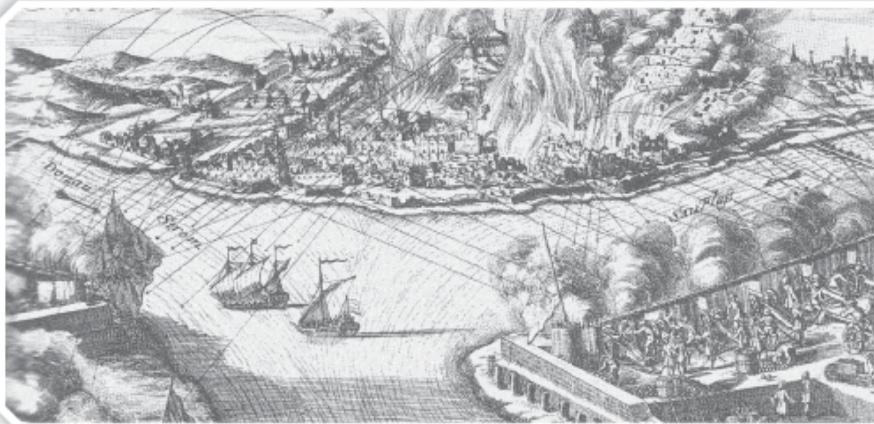
Војници су били ратници, припадници некадашње српске ситне властеле. До освајања Угарске, они су били важан део одбрамбеног система Турака широм српских земаља. С померањем турских граница овај слој полако нестаје.

Мартолоси су штитили тврђаве и пограничне постаје. Служили су и као припадници речне морнарице или као милиција по унутрашњости. С престанком ширења Османског царства и број мартолоса се смањило.

Словенско сточарско становништво **власи**, такође су били у повољнијем положају од раје. Турци су их претежно насељавали у пограничне и опустеле, планинске пределе царства. Живели су у насељима од неколико кућа, **катунима**, и имали су свог старешину, кнеза. Нису имали обавеза према спахијама, већ само према султану. Морали су да се одазову војном позиву и да плаћају годишњи порез, **филурију**, која је износила један дукат по кући. Како је њихов положај у османском друштву био повољнији у односу на рају, земљорадници су се трудили да постану власи.

ПРОЧИТАЈ И ОВО

У нешто повољнијем положају од обичне раје биле су и дербенџије. Њихов задатак је био да се старају о одржавању путева и штите од разбојника који су нападали и пљачкали путнике. Међу делимично повлашћеним становништвом били су и соколари, штитари, оризари... Соколари су гајили соколлове за потребе султановог лова. Штитари су правили штитове за војску, док су оризари гајили пиринач за исхрану војске.

Шајкаши у опсади Београда 1717. године.

Војна опрема отоманских војника из XV века, чува се у Топкапи, музеју у Истанбулу

ПОЈМОВНИК

војници – српски ратници који су за војне заслуге уживали извесне привилегије у Османском царству

мартолоси – српски војници који штите пограничне области Османског царства и утврђења, у унутрашњости одржавају мир и штите од разбојника, а заузврат уживају извесне привилегије

власи – сточари које су Османлије насељавале по планинским пограничним областима

катуни – сеоске насеобине сточара влаха

филурија – порез који су плаћали власи

ИСТОРИЈСКИ ИЗВОР

„Затим стигосмо у Фочу у земљи Србији, велико село са врло јаком трговином и богато. Онда смо прошли кроз шуме веома опасне због разбојника, где стално има сељака који су изузети од свих давања, а који су обавезни да цео дан стражаре и иду шумом мотрећи има ли ту разбојника; они ударају у један мали добош којим дају на знање пролазницима да је ту све у реду и да нема никакве опасности... и прођосмо поред манастира Светог Саве (Милешева), где има неколико калуђера грчког закона и пролазницима показују тело Светог Саве које је још читаво и лепо, па га и сами Турци увелико поштују и чине многу милостињу.“
(Жак Гасо, *Размајтрање о њушу од Млећана до Цариграда*, Париз, 1550.)

ПОЈМОВНИК

исламизација – насилно или добровољно преобраћење у исламску веру

Царева џамија у Сарајеву подигнута је средином XV века

Исламизација

Исламизација је процес прелажења становништва из хришћанске у исламску веру. Могла је бити добровољна или насилна. Нарочито тежак вид насилне исламизације за хришћанско становништво био је данак у крви.

Исламизација је била израженија у градовима него у селима. У градовима је део домаћег становништва добровољно прихватио ислам, како би задржао привилегије. У веће средине доселио се и велики број муслиманског становништва из других делова царства.

Број насилно исламизованих Срба растао је са опадањем моћи Османског царства током XVII и XVIII века. Хришћани су све чешће прихватили ислам како би сачували животе породица пред осветом муслимана. Такође, исламизација је била интензивнија у деловима царства у којима је утицај српске цркве био слабији, а током тог процеса велики број хришћанских цркава претворено је у џамије. Исламизација је била најзаступљенија у Босни и Херцеговини, Рашкој области, на Косову и Метохији и у данашњој Северној Македонији.

У селима је у ислам прелазило махом хришћанско племство и друге војне скупине становништва, како би задржали земљу и привилегије. Исламизација у сеоским подручјима је била чешћа у време ратова, мада се дешавало да обична раја мења веру ради побољшања економског положаја.

Пећка патријаршија

ПОВЕЖИ ЗНАЊЕ

Независну српску црквену организацију издејствовао је брат Стефана Првовенчаног, монах Сава Немањић (Свети Сава) тако што је 1219. године добио дозволу за аутокефалну српску архиепископију са седиштем у Жичи.

Када је 1345. године краљ Душан, после успешних освајачких похода одлучио да се прогласи за цара, било је неопходно да га царском круном овенча православни патријарх. Како је васељенски патријарх то одбио, Душан је Српску архиепископију прогласио за патријаршију са центром у Пећи, а дотадашњег архиепископа Јоаникија за првог српског патријарха. Освајањем Смедерева и пропашћу српске средњовековне државе 1459. године престала је да постоји и Српска патријаршија.

Када је са пропашћу српске средњовековне државе престала да постоји Српска патријаршија, њену територију су Турци припојили Охридској архиепископији, која се налазила у саставу Васељенске патријаршије у Цариграду. Ипак, средином XVI века долази до обнове српске патријаршије са центром у Пећи.

Пећка патријаршија је обновљена 1557. године. Велике заслуге за обнову рада српске цркве имао је **Мехмед-паша Соколовић**, који је као младић, данком у крви, одведен у Истанбул, где је постао јаничар. Први патријарх обновљене патријаршије био је Макарије Соколовић, Мехмед-пашин рођак. За обнову Пећке патријаршије заслужно је војничко ангажовање Срба у освајању Баната.

Пећки манастир, седиште Пећке патријаршије

ЖИВОТОПИС

Мехмед-паша Соколовић (1505–1579) био је један од најистакнутијих државника у Османском царству током XVI века. Пореклом је био херцеговачки Србин, рођен у селу Соколовићи, крај места Рудо. Школовао се у манастиру Милешева када су га у поодраслој доби одвели у Истанбул, где постаје припадник јаничарског војног реда. Учествовао је у Мохачкој бици 1526. године и опсади Беча 1529. године, као и у ратовима против Персије, Аустрије и у освајању Баната. Обављао је дужности заповедника турске флоте, беглербег, бега, везира. Султан Сулејман I Величанствени га је именовао за великог везира, а ту функцију је обављао и за време следећа два султана. Убијен је у атентату у Истанбулу.

Мехмед-паша Соколовић је подигао велики број задужбина широм царства од којих и мост на Дрини код Вишеграда. Управо овај мост је инспирисао српског нобеловца Иву Андрића да напише дело „На Дрини ћуприја“.

Мост у Вишеграду

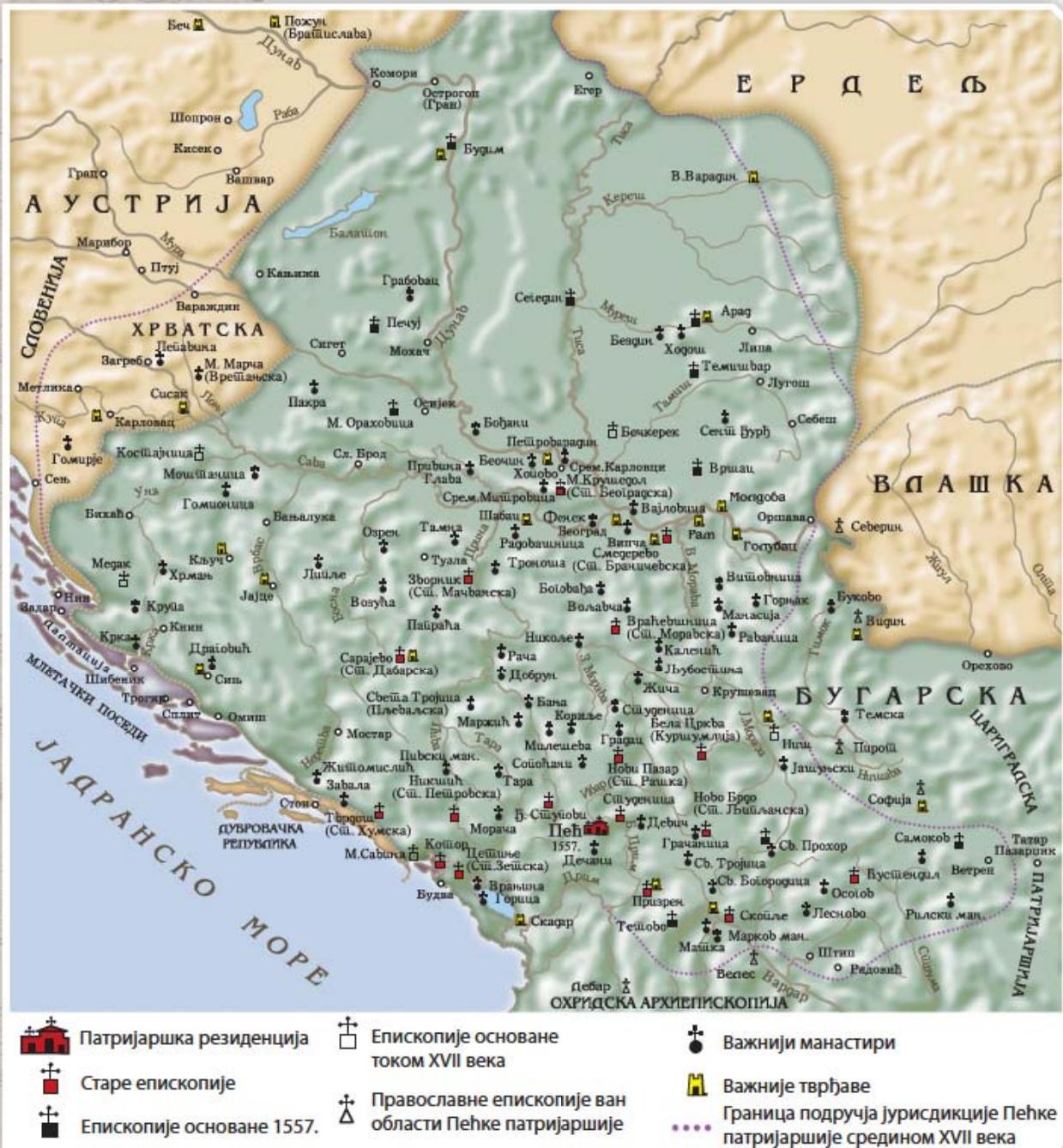

Патријарх Макарије

Мехмед-паша Соколовић на турској минијатури

Пећка патријаршија је имала надлежност над највећим делом територије западног Балкана и некадашње Угарске државе, где је живело српско становништво.

Карта Пећке патријаршије и њене надлежности из XVII века

ПОЈМОВНИК

берат – документ који издаје султан о именовану у државној управи

На челу патријаршије се налазио патријарх, кога је бирао црквени сабор састављен од највиших црквених великодостојника. Ово именоване морао је да потврди султан тако што би издавао **берат**, посебан документ о именовану у државној управи. Заузврат је црква султану плаћала порез. Патријарх је располагао црквеном имовином, прикупљао је новчани порез од православних верника и имао је право да пресуђује у брачним и породичним споровима.

Патријаршија се трудила да обнавља цркве и манастире на територији коју је покривала, а понекад је добијала дозволу да подигне нови верски објекат. Цркве и манастири били су и једини светионици културе и образовања. Ту се обављала преписивачка и иконописачка делатност и неговало сећање на стару српску средњовековну државу, а отворене су и прве штампарије.

Положај Пећке патријаршије се мења са опадањем моћи Османског царства. Како су Турци губили ратове, тако се њихов однос према локалном становништву погоршавао. С друге стране, Патријаршија је стала уз свој народ, а српски патријарси неретко су били на челу народних буна и устанака и предводили су сеобе српског становништва у Хабзбуршку монархију. Турци су зато 1766. године укинули Пећку патријаршију и поново је припојили Васељенској патријаршији.

Захваљујући делатности Пећке патријаршије у великој мери је очуван српски национални идентитет и смањен је процес исламизације и преласка Срба у католичку веру. Пећка патријаршија је била једина национална и културна установа коју је српски народ имао за време турске окупације и која је успела да сачува сећање на српску средњовековну државу и пренесе га новим нараштајима. Зато је значај Пећке патријаршије у историји српског народа огroman.

Градови и села у српским земљама

Турци су коначним освајањем српских земаља затекли велики број углавном напуштених и уништених градова у које ће населити муслиманско становништво из других делова царства. Истовремено, око војних гарнизона и утврђења формирају се нови градови, **паланке**, док су стари рударски центри временом потпуно угашени.

Неки градови, попут Сарајева и Новог Пазара, настају тек са доласком Турака и доживљавају брз развој. Градови као што су Београд, Смедерево и Ниш временом су попримили изражен источњачки изглед.

Насеља су била подељена у области у којима је живела само једна верска скупина. Ови делови насеља су се опет делили на мање четврти, које су се звале **махале**, а које су имале мање џамије, школе, продавнице хране... У центру града је била највећа џамија и одатле се протезала главна трговачка и пословна улица, **чаршија**. Из чаршије су водиле мање улице са кућама. Куће су имале дворишта и биле су опасане високим оградама. Муслиманске куће имале су одвојени део у коме су бравиле жене.

У градовима су, осим малобројних Срба, немуслиманско становништво чинили: Грци, Јевреји, Дубровчани и други странци. Српско становништво по градовима углавном се бавило занатством и трговином, а они имућнији су помагали подизање цркава и просвећивање народа.

Султанов берат

ПОЈМОВНИК

паланка – насеље формирано у оквиру војног гарнизона или утврђења

махала – део насеља, четврт

чаршија – трговачки део града, центар града

Одећа становништва у време Османског царства

Сеоско становништво се бавило пољопривредном производњом. Од житарица су гајени: пшеница, јечам, хељда и просо. Гајено је поврће и воће: лук, купус, репа, патлиџан, шљива, јабука и орах. Посебно су били развијени: виноградарство, пчеларство, лов, риболов и производња индустријског биља, лана и конопље. Околина Призрена је била позната по узгоју свилене бубе. На просторима где су живели Срби углавном се гајила ситна стока: свиње, овце и козе.

На селу су неговани разноврсни обичаји, а посебно су се прослављали верски празници као што су Васкрс, Божић и крсне славе. Иако су Турци забрањивали немуслиманима да носе скупоцене тканине светлих боја, Срби су израђивали китњасте народне ношње. Била је развијена народна усмена књижевност. Уз звук гусли се приповедала епска и лирска поезија, причале су се басне и пословице и тако се народна књижевност преносила с колена на колена.

САЖЕТАК

Положај српског становништва у Османском царству је био повољнији на почетку него у каснијем периоду постојања турске државе, када и слаби њена моћ. Срби су у Османском царству већином припадали раји. Један део је био у повољнијем положају у односу на рају, јер је обављао неку војну делатност за турску државу, или је припадао слоју влаха, сточара који су живели у пограничним планинским областима, у катунима.

Османлије су на просторима на коме су живели Срби спроводили исламизацију, која је могла бити добровољна или насилна, а била је израженија у градовима и пределима у којима је српска црква имала слабији утицај. Најзначајнија српска институција у Османском царству била је Пећка патријаршија, која је постојала нешто дуже од два века. Пећка патријаршија је одиграла велику улогу у очувању културног и националног идентитета српског народа у Османском царству.

ПИТАЊА И ЗАДАЦИ

1. Који су друштвени слојеви постојали међу Србима у време Османског царства?
2. Ко су били мартолови?
3. Због чега су власи имали привилегованији статус у односу на рају?
4. Зашто је за опстанак српског народа значајан Мехмед-паша Соколовић и ко је он био?
5. Како је основана Пећка патријаршија и зашто је укинута?
6. Објасни значај Пећке патријаршије за очување културе Срба.

СРБИ У РАТОВИМА АУСТРИЈЕ И ВЕНЕЦИЈЕ ПРОТИВ ОСМАНСКОГ ЦАРСТВА

хајдуци / ускоци / устанак Срба у Банату / патријарх Арсеније III Црнојевић / битка код Качаника / Велика сеоба Срба / патријарх Арсеније IV Јовановић Шакабента

С престанком ратних освајања Османског царства крајем XVI века слаби централна власт и моћ султана, а локални моћници у унутрашњости царства постају све самосталнији. Положај Срба се погоршао и они почињу да пружају отпор турској власти. Део становништва се одметнуо у хајдуке и ускоке, учестале су буне и устанци. Када су хришћанске силе заратиле са Турцима, Срби су се прикључили ратовима на страни хришћана. Због тога је уследила одмазда која је српско становништво приморала на две велике сеобе.

Хајдуци и ускоци

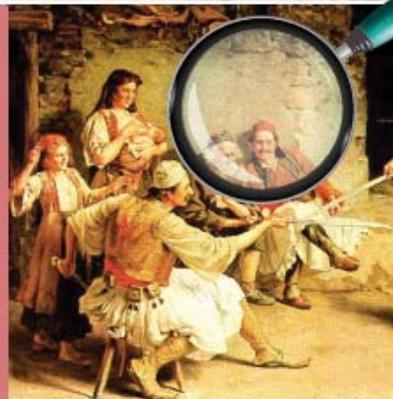
ПОВЕЖИ ЗНАЊЕ

Хабзбуршка монархија и Млетачка република покренули су дугогодишње ратове против Османског царства. Како би били сачувани трговачки путеви у Средоземљу и спречен продор Турака, папа је основао прву Свету лигу у којој су били Шпанија и моћни италијански градови на челу са Венецијом. Овај савез се супротставио Османским освајачима. У чувеној поморској бици код Лепанта 1571. године Света лига је однела победу и зауставила даљи продор Османлија у Европу.

Током XVII века Османско царство запада у економску кризу. Када су престала освајања, смањени су и приходи. Централна власт слаби и губи контролу над великим управним апаратом.

У унутрашњости царства, феудалци, припадници аскера, у областима над којим су владали врше све већи притисак на становништво, нарочито на хришћанску рају. Зато се велики део раје одметнуо од турске власти.

Одметници од турске власти називали су се **хајдуци**. Били су организовани у хајдучке дружине на чијем челу се налазио **харамбаша**. На просторима где су живели Срби хајдучке дружине су биле активне током лета, од Ђурђевдана до Митровдана, а током зиме су мировале, сакривајући се код **јатака**, својих заштитника. Ове дружине су нападале представнике власти, скупљаче пореза, али и трговце и друге богате људе, често без обзира на њихову веру. Турци су се сурово обрачунавали са хајдуцима и њиховим јатацима.

КЉУЧНЕ РЕЧИ

ПОДСЕТИ СЕ

Сулејман Величанствени је 1521. године освојио Београд који је био под влашћу Угарске. После пет година је однео победу у Мохачкој битки и освојио Краљевину Угарску. Потом је покушао да продре још дубље у Европу, да освоји Беч и угрози Хабзбуршка монархију, али му то није пошло за руком.

ПОЈМОВНИК

хајдук – одметник од турске власти

харамбаша – вођа хајдука

јатак – заштитник хајдука, онај који му пружа уточиште

Српски харамбаша из Далмације

ПОЛМОВНИК

ускок –врста хајдука који живи изван граница Османског царства и упада на његову територију

Тврђава Нехај, ускочко седиште у Сењу

За време великих ратова који су избили између Хабзбуршке монархије и Венеције против Турске, хајдуци су се ставили у службу хришћанских сила. Неки од најпознатијих српских хајдука, који су у народној традицији опевани као јунаци, били су: Старина Новак, Бајо Пивљанин, Мали Радојица и други.

У приморским крајевима су деловали **ускоци**. Они су живели на територији Хабзбуршке монархије и Венеције, и одатле су „ускакали“, упадали на територију Османског царства ради пљачке. Често су из похода са собом доводили хришћанско становништво које се потом насељавало на пограничној територији изван Османског царства. Као и хајдуци, ускоци су се укључили у ратове хришћанских сила против Турске, а нарочито су били активни на млетачкој страни. Ускочки центри су били Сењ, у Хабзбуршкој монархији, и Пераст, у Млетачкој републици. Најпознатији ускоци који су опевани и у народним песмама били су: Стојан Јанковић, Илија Смиљанић и Вук Мандушић.

Дуги рат (1593–1606)

Срби су се активно укључили у рат који је избио између Османског царства и Хабзбуршке монархије, чији је центар био на територији данашње Аустрије. Дуги рат (1593–1606) завршио се потписивањем мировног уговора којим је Хабзбуршка монархија престала да плаћа редован годишњи данак Османском царству.

Како би за време овог рата олакшали напредовање аустријске војске и ослободили се османске власти, Срби су подигли устанке у Банату и Херцеговини. Током **устанка Срба у Банату** 1594. године, ослобођена је велика територија, укључујући градове Вршац и Бечкерек (данашњи Зрењанин). Међутим, како устаницима није на време стигла војна помоћ од Аустријанаца, Турци су угушили устанак и сурово се обрачунали са заробљеним Србима.

За време устанка у Банату Срби су у биткама носили заставе са ликом Светог Саве. Како би им се осветио, турски заповедник Синан-паша је наредио да се 1594. године мошти Светог Саве из манастира Милешеве пренесу у Београд и спале на Врачару.

Спаљивање моштију Светог Саве (слика Стевана Алексића из 1912. године, чува се у Народном музеју у Београду)

Кандијски рат (1645–1669)

Срби су се у Кандијском рату (1645–1669) борили на страни Млетачке републике, односно Венеције. Рат је избио око превласти на острву Кандија (данашњи Крит), који су делом држали Турци, а делом Млечани. Осим на Средоземном мору, рат се водио и у Далмацији, Херцеговини и Црној Гори, где су Млечани имали градове на обали, а Османлије су држале залеђе.

У рат у Далмацији активно је било укључено српско становништво, а посебно су се истакле ускочке снаге, које су чиниле највећи део млетачке војске. Рат је завршен када су Турци заузели острво Кандију. Истовремено, територија Венеције се знатно проширила у Далмацији, захваљујући војним победама српских ускока.

Велики бечки рат (1683–1699)

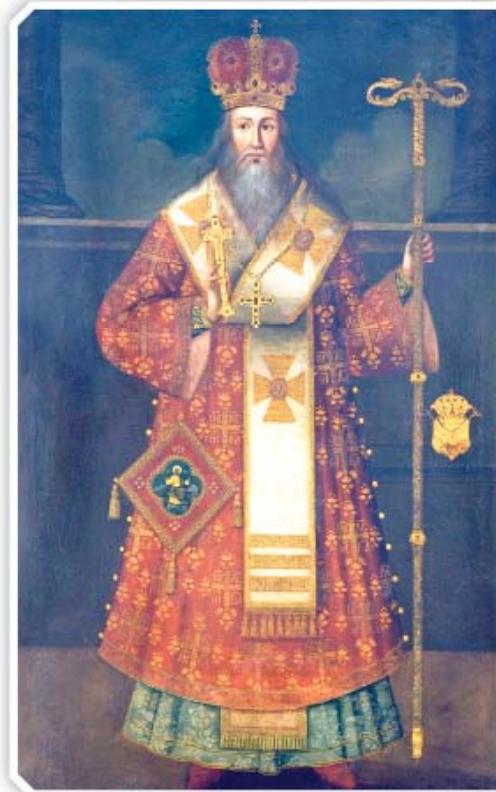
У Великом бечком рату (1683–1699) Турци су претрпели тежак пораз. Рат је започео поновном турском опсадом Беча 1683. године. Хабзбуршка војска извела је успешну противофанзиву и одбила турске снаге далеко од града. Уз посредовање папе, европске државе Аустрија, Венеција, Пољска и Русија формирале су нову Свету лигу и заједничким снагама су се супротставиле Османском царству.

Аустријска војска је освојила Будим и Београд и продрла на територију Србије. Пећки **патријарх Арсеније III Црнојевић** (Чарнојевић) подржао је Аустријанце и позвао српски народ на устанак против Османског царства. Устаници су се ставили на располагање аустријској војсци, самостално ослободили многе области у Србији и стигли до граница данашње Северне Македоније и Бугарске. Међутим, да би се одбранили од напада Француза, Аустријанци су почели да повлаче већи део снага из Србије. То је омогућило Турцима да се прегрупишу.

Битка код Качаника одиграла се 1690. године. Аустријске и српске снаге су поражене. У страху од турске освете, патријарх Арсеније је затражио и добио дозволу од аустријских власти да са народом крене у повлачење.

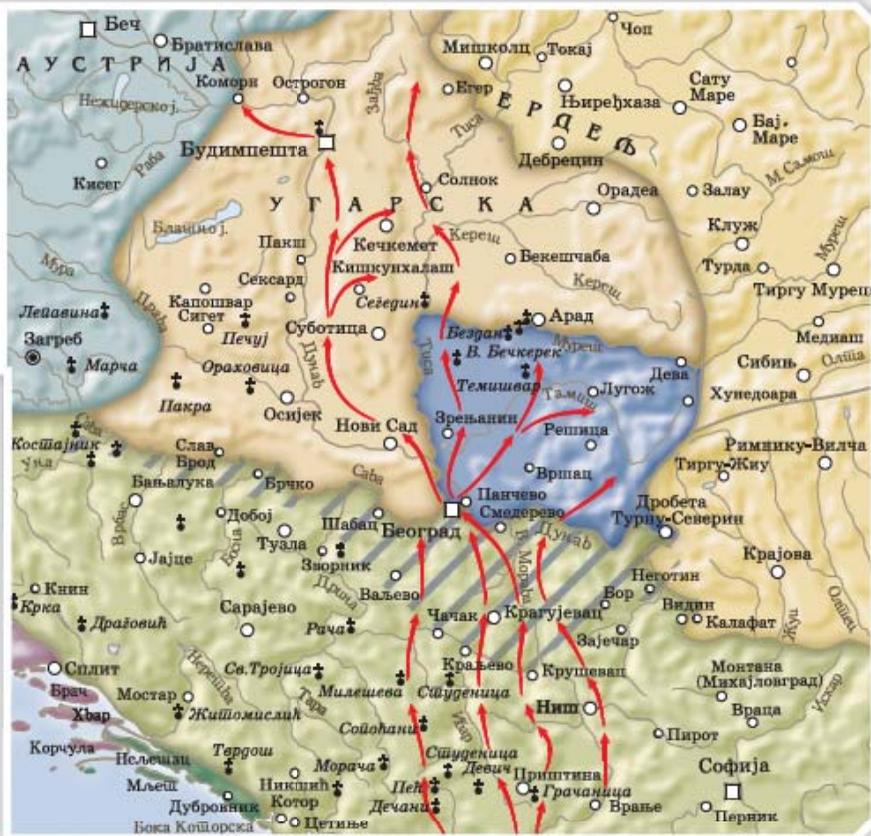
Циљ је био да народ са аустријском војском пређе на ослобођену територију под хабзбуршком влашћу. **Велика сеоба Срба** покренута је 1690. године. Према неким проценама, око 60.000 људи, на челу са патријархом Арсенијем III Црнојевићем, прешло је на територију коју је Аустрија ослободила од турске власти.

Српско становништво се иселило са територија: данашње Северне Македоније, Косова, Метохије, Рашке области, јужне и централне Србије. Кретали су се на север и настанили на територији Хабзбуршке монархије, у данашњој Војводини, изузев Баната који је остао под османском влашћу, до Будима и Сент Андреје, у данашњој Мађарској, и Славонији, у данашњој Хрватској.

Патријарх Арсеније III Црнојевић (Јов Василијевић, Музеј Српске православне цркве)

- Правци кретања Сеобе
- Банат под Турском влашћу 1699 - 1716
- Србија под Ауст. управом 1718 - 1739
- Турске вазалне кнежевине

Велика сеоба Срба 1690. године

Од аустријског цара Срби су добили привилегије на основу којих ће се темељити њихова будућа црквена и културна аутономија у Хабзбуршкој монархији.

После **битке код Качаника**, Турци поново контролишу Србију. Задржали су део Срема и Банат, а мир је потписан 1699. године у Сремским Карловцима.

ИСТОРИЈСКИ ИЗВОР

„Тога пролећа патријарх Арсеније Црнојевић из Пећи даде се бегу уз Дунав за Немцем, с неколико владика земље српске и калуђери многи из ових предела; а народ српски мног, мушког и женског рода, даде се бегу са патријархом уз Дунав за Немцем”.

(Српски летопис из XVII века)

Истовремено кад и Аустрија, и Венеција је водила рат са Турцима. После Карловачког мира, Венеција је добила полуострво Мореју (данашњи Пелопонез) у Грчкој и велико територијално проширење у Далмацији. Као и у претходном рату, и сада су главни део млетачких снага у Далмацији чинили ускочки одреди, састављени углавном од Срба.

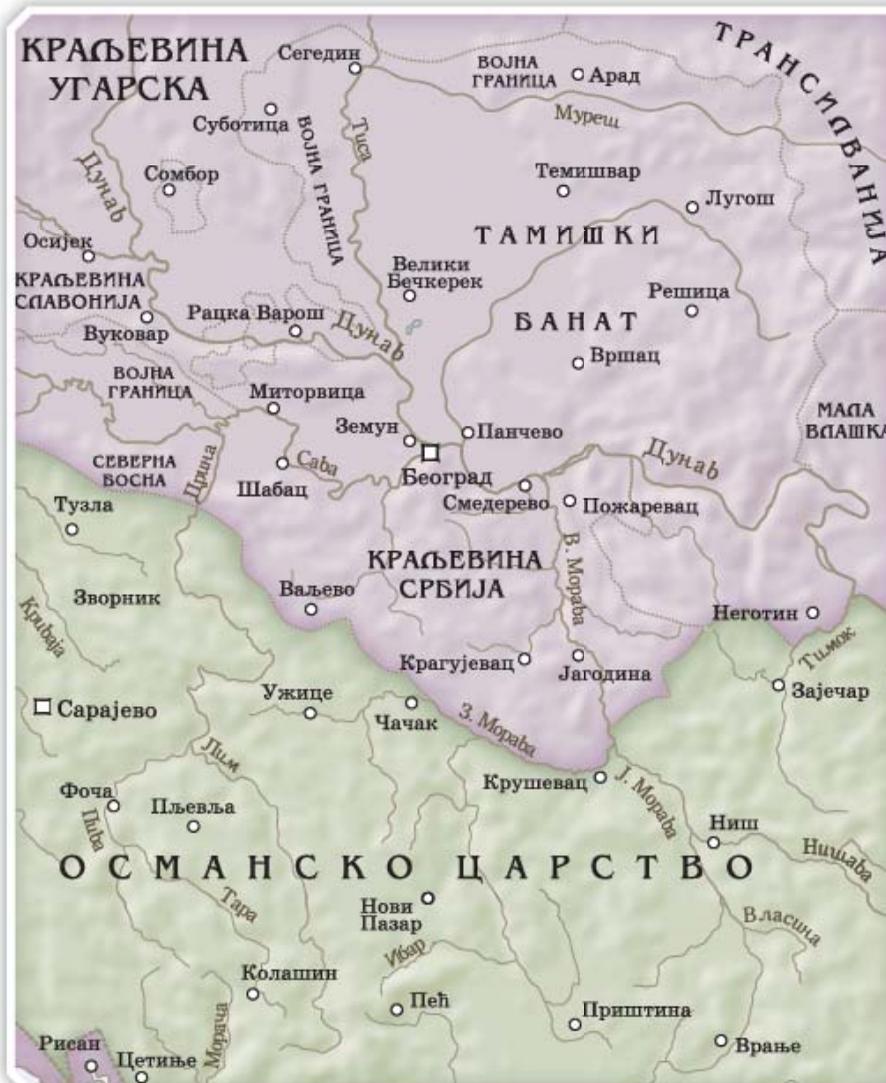
Мали морекки рат (1714–1718)

Турци су напали Млетачку републику 1714. године, чиме је почео Мали морејски рат. У овом рату, Турци су успели да поврате Мореју (Пелопонез) и још неке територије у Грчкој, док је Венеција додатно проширила територију у Далмацији.

У овај сукоб се умешала и Аустрија, а војсковођа **Еуген Савојски** је 1716. године нанео Турцима велики пораз у бици код Петроварадина. Аустријанци освајају Темишвар, а следеће године Београд и велики део Србије. Мир је потписан 1718. године у Пожаревцу. Аустрија је добила Банат, преостали део Срема, појас северне Босне уз реку Саву, део Влашке и северну Србију до западне Мораве.

Еуген Савојски у бици за Београд 1717. године (Музеј у Бечу)

Карта аустријске територије 1718. у ратовима са Османским царством

Патријарх Арсеније IV Јовановић (непознати аутор, Музеј Српске православне цркве)

Аустријско-турски рат (1736–1739)

Аустријанци покрећу нови рат против Османског царства 1736. године са намером да прошире територију у Србији и Босни. Међутим, Срби су се у знатно мањем броју одазвали позиву Аустријанаца да им се придруже. После неколико пораза у Босни и Србији, Аустријанци су код Гроцке 1739. године дефинитивно сломљени. У Београду је потписан мир којим је Аустрија изгубила све поседе у Босни и Србији. Граница између Хабзбуршке монархије и Османског царства усталила се на Сави и Дунаву.

У страху од турске одмазде, по окончању рата 1739. године, **патријарх Арсеније IV Јовановић Шакабента** повео је народ у Другу сеобу Срба. Ова сеоба је по броју исељеника била мања од претходне.

САЖЕТАК

Крајем XVI и током XVII века Османско царство запада у кризу. Централна власт слаби, а јача моћ локалних турских властодржаца. Положај хришћанске раје је све гори. Срби пружају отпор османским властима тако што организују хајдучке и ускочке дружине.

У ратовима које су Аустрија и Венеција водиле против Турака, Срби су активно учествовали на страни хришћанских земаља. Због тога су Турске снаге спроводиле сурову освету против становништва. Како би сачували своје породице, Срби су били приморани да напусте домове и пређу на територију Хабзбуршке монархије. Прву, Велику сеобу Срба 1690. године предводио је патријарх Арсеније III Црнојевић и тада се иселило око 60.000 Срба. Друга сеоба Срба покренута је 1739. године.

Делови јужне и централне Србије, Косова, Метохије, данашње Северне Македоније и Рашке области остали су готово пусти, а Срби су нашли нови дом у северним и западним областима које су биле део Хабзбуршке монархије, у данашњој Војводини, Мађарској и Славонији у данашњој Хрватској.

ПИТАЊА И ЗАДАЦИ

1. Зашто је Османско царство запало у кризу у XVII веку?
2. Које врсте отпора је српски народ пружао Османлијама?
3. Која је разлика између хајдука и ускока?
4. Када је избио Банатски устанак и како је завршен?
5. Зашто су Турци спалили мошти Светог Саве и где се то догодило?
6. Када се догодила прва Велика сеоба Срба и где се српски народ настанио?
7. Ко је предводио Другу сеобу Срба?

СРПСКО СТАНОВНИШТВО ПОД АУСТРИЈСКОМ И МЛЕТАЧКОМ ВЛАШЋУ

Војна крајина / Влашки статuti / Привилегије / Карловачка митрополија / Дубровник

Током новог века број Срба који су насељавали територије Хабзбуршке монархије и Млетачке републике се знатно увећао. Томе је допринело ширење ових држава на територије на којима су живели Срби, али и сталне сеобе Срба са простора Османског царства. У хришћанским државама, Срби су имали различита права и привилегије у зависности од улоге и значаја који су имали за ту државу. Велике силе су Србе користиле за одбрану својих територија, а српској цркви су одобравале привилегије захваљујући којима је српски народ сачувао свој идентитет у временима када није имао своју државу.

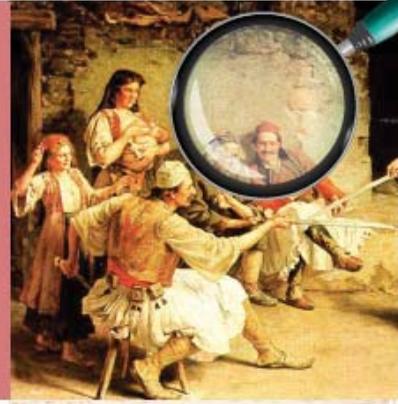
Српске сеобе

Први већи талас сеоба Срба наступио је током XV века, уочи и након пада Смедерева и српске средњовековне државе под турску власт. Тада се део становништва исељава у крајеве некадашње јужне Угарске, а данашње Војводине.

Сеобе су настављене и у XVI веку. Становништво је бежало пред турском силом у Угарску, Славонију, Хрватску и Далмацију. Насељавали су опустеле пределе у којима је некада живело становништво које је у страху од Турака бежало даље на запад и север. Такође, и сами Турци су расељавали српско становништво, углавном влахе, и то у рубне и опустеле планинске делове државе.

Током Велике сеобе Срба из 1690. године, коју је предводио патријарх Арсеније Црнојевић, на просторе Хабзбуршке монархије насељило се око 60.000 људи. Још једна мања сеоба уследила је средином XVIII века и додатно појачала српско присуство у овој монархији.

Истовремено, број Срба у некадашњим централним деловима српске средњовековне државе осетно се смањио. Предела Рашке области, Косова, Метохије, северне Македоније и северне Албаније остали су пусти. У те пределе, уз подршку османске државе, доселило се углавном муслиманско албанско становништво. Придошлице су вршиле притисак на преостале Србе да се иселе из својих домова.

КЉУЧНЕ РЕЧИ

Смедерево после турског освајања

Сеоба Срба (Паја Јовановић, Народни музеј у Панчеву)

ПРОЧИТАЈ И ОВО

Војна крајина је основана 1579. године. Тада је основан и град Карловац, као главна аустријска тврђава у овом крају. Крајина је била подељена на војне области – Карловачки и Вараждински генералат. Област се налазила под директном управом Дворског ратног већа, чије је седиште било у аустријском граду Грацу.

Крајишници
(илустрација из 1756. године)

Цар Фердинад II

Војна крајина

Војна крајина је назив за аустријску војно-управну област која је крајем XVI века формирана дуж јужне хабзбуршке границе према Османском царству. Ова област је била опустела због честих упада Турака. Зато су аустријске власти подстицале српско становништво да се овде досели. Дужност Срба је била да врше војну службу, а заузврат су били ослобођени од феудалних обавеза. Становници Војне крајине звали су се крајишници или граничари.

Иако је била основана на територији аустријске провинције Хрватске, Војна крајина је била изузета од власти хрватског бана и локалних феудалаца. Крајишници, у највећој мери Срби, имали су статус слободних сељака-војника. Посеђовали су земљу за коју нису морали да плаћају порезе и друге феудалне намете. Дужност им је била да бране границе и спречавају упаде Турака.

Хрватско племство, на чијим поседима су крајишници насељени, упорно је покушавало да им наметне плаћање феудалних обавеза. Истовремено, римокатоличка црква у Хрватској је покушавала да православне придошлице покатоличи и примора на плаћање црквених намета. Крајишници су зато затражили помоћ аустријских власти. Како се Војна крајина показала као добра заштита од Турака, Аустрија им је изашла у сусрет. То је створило незадовољство код хрватских феудалаца, али и хрватских кметова којима је сметао привилегован положај српског становништва.

Како би положај српског становништва у Војној крајини био и правно дефинисан, хабзбуршки цар Фердинад II је 1630. године издао документ под називом Влашки статут. Овим документом су српски крајишници стављени под директну царску заштиту. Дата им је и унутрашња самоуправа, јер су могли да бирају своје кнезове и судије. Заузврат, у случају турског напада, сви крајишници су били у обавези да одмах пруже оружани отпор. Били су дужни и да учествују у обнови и изградњи војних утврђења.

ВЛАШКИ СТАТУТИ

ПРАВА	ОБАВЕЗЕ
Земљишни поседи / слободни сељаци, а не кметови	Служење војске за све мушкарце изнад 18 година и учешће у свим ратовима
Унутрашња самоуправа / избор кнезова и судија и слободна трговина	Учешће у обнови и изградњи војних утврђења
Под контролом хабзбуршке војске, а не хрватске бановине	Обезбеђивање личног наоружања

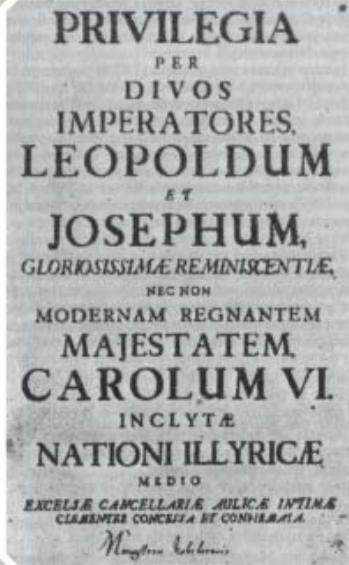
С временом, захваљујући ратовима које је Хабзбуршка монархија водила против Османског царства, граница се померала дубље у турску територију. Истовремено су осниване нове, а укидане старе војне области унутар Војне крајине. Крајишко становништво је тада било принуђено да се сели у друге области или је губило привилегије и морало да прихвати кметски статус.

Осим тога, крајишници су у једном тренутку чинили велики део целокупне аустријске војске, због чега су били принуђени да ратују широм Европе. Све то је изазивало незадовољство и побуну крајишког становништва. Аустријске власти су зато 1881. године дефинитивно укинуле Војну крајину и њене територије ставиле под власт локалне управе у Хрватској.

Карловачка митрополија

Након Велике сеобе Срба из 1690. године, бројност српске популације на тлу Хабзбуршке монархије је знатно порасла. Већина ових избеглица населила се у јужним и средишњим областима некадашње угарске државе. Пре него су се доселили, Срби су од аустријског цара добили писмену гаранцију о свом будућем положају и правима у Хабзбуршкој монархији.

Хабзбуршки цар Леополд I је у периоду 1690–1695. године досељеним Србима издао неколико гаранција које су заједно чиниле документ који се назива **Привилегија**. Овим документом Срби су добили право на слободу вероисповести и самосталан избор највиших црквених великодостојника.

Српске привилегије

ПРОЧИТАЈ И ОВО

На основу Привилегија, Срби су, уз претходно допуштење цара, имали право да сазивају црквено-народне саборе. На саборима су бирали црквеног поглавара, **митрополита**, и разматрали спорна питања која су оптерећивала цркву или вернике. Митрополит је могао да поставља епископе. Српској цркви је дозвољено да користи свој календар, а њени верници нису морали да плаћају црквени десетак римокатоличкој цркви. Такође, митрополији би припала у власништво земља оних Срба који би умрли без наследника.

С временом, како је опадала опасност од Турака, аустријске власти су укидале повластице дате Србима. На крају су преостале само оне које су се тичале неких црквених и верских права.

Након смрти патријарха Арсенија III Црнојевића, у манастиру Крушедол, 1708. године, организован је црквено-народни сабор на коме је изабран нови црквени поглавар. Српска црква у Хабзбуршкој монархији се потчинила Пећкој патријаршији, тако да је нови црквени поглавар ових Срба носио титулу митрополита. Његово седиште се првих неколико година налазило у Крушедолу, а потом је премештено у Сремске Карловце. Због тога је назив црквене организације Срба у Хабзбуршкој монархији био **Карловачка митрополија**.

Патријаршија у Сремским Карловцима 1890. године

ПРИВИЛЕГИЈА

Слобода вероисповести
Самостални избор црквених великодостојника
Одржање црквено-народних сабора
Поштеда од плаћања пореза католичкој цркви

Карловачка митрополија је имала велики значај за положај Срба у Хабзбуршкој монархији. Заступала је српске интересе и била чувар националног и културног идентитета српског становништва. Бринула се и о образовном напретку тако што је по манастирима оснивала школе и штампарије. Када су Турци 1766. године укинули Пећку патријаршију, Карловачка митрополија постала је најзначајнија црквена установа, која је била носилац националне политике Срба у Хабзбуршкој монархији.

Срби у Млетачкој републици

ПОВЕЖИ ЗНАЊЕ

Град Венеција је настао у VI веку у периоду распада Римског царства и Велике сеобе народа. Током раног средњег века, налазио се под врховном влашћу Византије, што му је омогућило економски и политички напредак. Како је град имао специфично уређење, назива се и Млетачка република. Венеција је била на врхунцу у XV веку, када је била једна од најснажнијих политичких и економских држава у Европи. Њена главна снага лежала је у трговини између источног Медитерана и западне Европе. Млетачка република је водила велики број ратова са Османским царством у покушају да задржи превласт на Медитерану, али и у земљама које је освојила падом Византијског царства. Истовремено, велики део њене трговачке активности обављао се управо са Османским царством.

ПОЛМОВНИК

Морлаци – млетачки назив за становништво у унутрашњости Далмације, углавном православне вероисповести; потиче од латинске речи *Morlachus*, што значи *Црни Власи*.

Морлаци

Млетачка република се крајем средњег века налазила на врхунцу своје моћи. Открићем Америке и нових поморских путева до Индије, опада њена моћ. Стални сукоби са Османским царством додатно слабе Венецију.

Током XVII и XVIII века Венеција је успела да прошири поседе у Далмацији. Након ратова са Турцима, млетачка територија на Балканском полуострву се увећала и обухватала је велики део далматинског залеђа. Седиште њене управе за Далмацију налазило се у Задру.

Значајан удео у ширењу Млетачке републике у Далмацији имале су ускочке војне снаге, састављене углавном од Срба. Српско становништво се у део Далмације под млетачком контролом доселило још у XVI веку, бежећи пред Турцима. Део Срба пристигао је касније, заједно са ускоцима, након њихових упада у Османско царство.

Досељавање Срба, нарочито са подручја Босне и Херцеговине, интензивирало се са проширивањем млетачке територије у Далмацији. Срби су тада населили области у залеђу Задра и Шибеника: Буковицу, Равне Котаре и Книнску крајину, где су постали већинско становништво. Ово православно српско становништво које је било под влашћу Венеције Млечани су називали **Морлаци**.

Млетачке власти су се трудиле да досељено становништво преведу у католичку веру. Међутим, како су им биле потребне ускочке снаге, ипак су Србима дали право на слободно исповедање православља. Са престанком ратова против Турака, почетком XVIII века, притисак на православно становништво је порастао, а прелазак на другу, католичку веру водио је и преласку у другу етничку групу.

Српска православна црква у Далмацији, која је била под надлежношћу Пећке патријаршије, трудила се да очува верски и национални идентитет српског становништва. Тако су, током XIV века подигнута три српска манастира у северној Далмацији: манастир Крупа, манастир Крка, и манастир Драговић.

Осим у Далмацији, Венеција је имала поседе и у Боки Которској. У овом делу Млетачке републике деловали су ускоци који су утицали на борбу Црне Горе за ослобођење од Турака. Овде је центар православне активности био манастир Савина.

Манастир Крка из XIV века

Манастир Савина код Херцег Новог

Дубровник

ПОВЕЖИ ЗНАЊЕ

Од оснивања у VII веку па до краја XII века Дубровник се налазио под врховном влашћу Византије. Стефан Немања је крајем XII века безуспешно покушао да освоји овај град, након чега је обновио добре односе и трговачке уговоре. Слабљењем Византије, почетком XIII века, Дубровник признаје врховну власт Млетачке републике и остаје под њеном влашћу до средине XIV века, када прелази под власт Угарске. Угарска је владала градом све до почетка XVI века.

Дубровачка република је главне трговинске везе одржавала са српским земљама. У унутрашњости Балкана, у сваком већем граду, а нарочито у рударским местима, Дубровчани су имали трговачка представништва и развили су мрежу караванске трговине, која је повезивала Дубровник са градовима у унутрашњости.

Упркос пропасти српских средњовековних држава, Дубровачка република је опстала и наставила трговину са Османским царством. Турци су у Европу извозили сировине и зачине, а увозили готове производе. Највећи посредници у овој размени били су Дубровчани који су, захваљујући царинским олакшицама, доживели велики трговачки успон током XVI и XVII века.

Преломни догађај у историји Дубровника одиграо се 1667. године, када је град погодио снажан земљотрес, а потом и пожар. Дубровник се никада није у потпуности опоравио од ове катастрофе.

Дубровник са залеђем

Дубровник је у великој мери био насељен словенским и српским становништвом. Пошто је утицај римокатоличке цркве био јак, дубровачки Срби су били претежно римокатоличке вероисповести.

САЖЕТАК

Током новог века знатно се повећала бројност српског становништва у Хабзбуршкој монархији и Млетачкој републици. Аустријске и млетачке власти користиле су досељене Србе у ратовима против Османског царства. Срби су заузврат имали неке привилегије и повластице. У Војној крајини Срби су имали статус слободних сељака и право вероисповести. Након Сеобе Срба, 1690. године, основана је Карловачка митрополија која је била најзначајнија верска и национална институција Срба у Хабзбуршкој монархији. Срби који су чинили ускочке јединице знатно су допринели и војним успесима Венеције, која им је заузврат једно време дозвољавала верску независност.

ПИТАЊА И ЗАДАЦИ

1. Зашто је српско становништво често учествовало у сеобама?
2. Где и како је основана Војна крајина?
3. Зашто су хрватски староседеоци били нетрпељиви према српском становништву у Војној крајини?
4. Кад је основана Карловачка митрополија и које је надлежности имала?
5. Које су повластице имали Срби на тлу Хабзбуршке монархије?
6. Ко су били Морлаци?

1. Направи ленту времена на којој ћеш уписати најзначајније године из српске историје у раном новом веку.

- а) спаљивање моштију Светог Саве
- б) оснивање Пећке патријаршије
- в) Велика сеоба Срба
- г) оснивање Карловачке митрополије
- д) укидање Пећке патријаршије

2. Бројевима од 1 до 5 означи временски период у коме су деловали најзначајнији владари и војсковође у раном новом веку, од најранијег до најкаснијег.

Еуген Савојски _____ Синан-паша _____ Мехмед-паша Соколовић _____ цар
Фердинанд II _____ цар Леополд I _____

3. Објасни појмове:

- а) мартолови _____ ;
- б) берат _____ ;
- в) девширма _____ ;
- г) махала _____ ;
- д) Морлаци _____ .

4. Допуни реченице, тако да тврдње буду тачне.

Српско земљорадничко становништво у Османском царству се називало _____.
Назив за српско сточарско становништво био је _____. Они су имали само
обавезу да плаћају порез _____, која се плаћала по кући.

5. Заокружи **T** ако је реченица тачна, **H** ако реченица није тачна.

- Одметници од турске власти називали су се ускоци. **T H**
- Пећка патријаршија је основана 1555. године. **T H**
- Велику сеобу Срба је предводио патријарх Арсеније IV Јовановић. **T H**
- Харач је био назив за влашки порез. **T H**

6. Одговори на питања:

а) Којој династији је припадао аустријски цар Леополд I?

б) Када је избио Банатски устанак?

в) Ко су биле дербенџије?

г) Када је потписан Пожаревачки мир?

д) Ко су били хајдуци?

ђ) Како се звао документ о српским правима у Војној крајини?

7. Избаци уљеза:

а) султан Мехмед II Освајач

в) Синан-паша

б) Мехмед-паша Соколовић

г) султан Сулејман I Величанствени

8. Повежи појмове:

катуни •

• новчани порез

харач •

• хришћански војници у Османском царству

војнуци •

• влашке насеобине

ТЕСТ – УВОД У СРЕДЊИ ВЕК

1. а) 476. година; б) 1492. година; в) 11. век
2. 4, 5, 2, 3, 6, 1
3. а) дужи временски период; б) затворена привреда, размена добара; в) земљишни посед.
4. Пад Западног римског царства; 476. година; Колумбово откриће Америке; 1492. година; Медитеран.
5. Т; Н; Т; Т.
6. а) Писани, материјални и усмени историјски извори; б) Материјални историјски извори; в) повеље.
7. в) натписи
8. замак – материјални извор; летописи – писани извор; чинија – материјални извор

ТЕСТ – ЕВРОПА И СРЕДОЗЕМЉЕ У РАНОМ СРЕДЊЕМ ВЕКУ

1. а) 375. година; б) 626. година; в) 800. година; г) 622. година; 1054. година.
2. 4, 6, 1, 2, 5, 3
3. а) Прелазак Мухамеда из Меке у Медину 622. године; б) земљишни посед у Византији; в) Управник двора у Франачкој држави; г) старији феудалац по рангу; д) управитељ православног манастира.
4. Тематски; теме; стратег; војну; цивилну.
5. Т; Т; Н; Т.
6. а) Франачка, Остроготска, Визиготска и Вандалска краљевина; б) Меровинзи и Каролинзи; в) Управитељ теме и слободни сељак-војник; г) 622. година; Подела хришћанске цркве на католичку и православну 1054. године; њ) зависни сељаци у феудалном друштву.
7. в) Хуни
8. дужд – владар у Млетачкој републици; арабеска – украсна шара на зиду џамије; фреска – слика на зиду цркве

ТЕСТ – СРПСКЕ ЗЕМЉЕ У РАНОМ СРЕДЊЕМ ВЕКУ

1. а) 988. година; б) 863. година; в) 924. година; г) 1014. година; 1077. година.
2. 5, 1, 3, 4, 2, 6.
3. а) словенске области на Балкану; б) словенско божанство; в) словенски чамац; г) верско учење супротно званичном учењу Цркве; д) заједнички језик старих Словена.
4. Рагислав; словенском; Константина и Методија; Солуну; Константин; глагољица.
5. Н; Н; Т; Н.
6. а) Између Балтичког мора, планине Карпата, реке Одре и реке Дњепар; б) староседеоци Балкана; в) „Спис о народима“; г) краљ Михаило Војисављевић; д) Константин; њ) династија Властимировић.
7. а) кнез Владимир
8. ћирилица – словенско писмо; вампир – митско биће; сојеница – врста словенске куће

ТЕСТ – ЕВРОПА И СРЕДОЗЕМЉЕ У ПОЗНОМ СРЕДЊЕМ ВЕКУ

1. а) 962. година; б) 1099. година; в) 425. година; г) 1215. година; 1204. година.
2. 1, 5, 2, 6, 4, 3.
3. а) удружење занатлија; б) место где се тргује робом; в) монашко-витешки ред; г) путујући свирачи и певачи; д) главна кула у замку.
4. Алексије I Комнин; Турака Селџука; Урбан II; Клермону; Јерусалиму.
5. Т; Н; Т; Н.
6. а) династија Капет; б) Млетачка република; в) хоспиталци, темплари и тевтонци; г) султан Саладин; д) Болоња, Париз, Оксфорд и Кембриџ; њ) династија Хабзбург.
7. а) краљ Филип II Август
8. калфа-помоћник мајстора; меница-хартија од вредности; раоник-метално сечиво на плугу.

ТЕСТ – СРПСКЕ ЗЕМЉЕ У ПОЗНОМ СРЕДЊЕМ ВЕКУ

- а) 1217. година; б) 1282. година; в) 1371. година; г) 1402. година; 1389. година.
- 3, 2, 5, 4, 1, 6.
- а) манастир или црква коју подиже неки владар или племић; б) средњовековни земљорадник; в) биографије светаца; г) управна област у Српској деспотовини; д) ситнији феудалац, властелин.
- рашки стил; српско-византијски стил; моравски стил; фреске; иконе.
- Т; Н; Н; Т.
- а) династија Котроманић; б) дјед; в) Веће умољених; г) Евдокија; д) Сер; њ) 1330. година.
- а) кнез Лазар
- севастократор – византијска дворска титула; Брсково – саски рудник; Власи – сточарско становништво.

ТЕСТ – ЕВРОПА И СВЕТ У РАНОМ НОВОМ ВЕКУ

- а) 1492. година; б) 1517. година; в) 1572. година; г) 1521. година; 1648. година.
- 5, 1, 6, 2, 4.
- а) навигациони инструмент; б) врста брода; в) покрет у култури и уметности; г) врста протестантизма; д) земљишни посед у Османском царству.
1517. година; 95 теза; Витенбергу; протестанти; калвинизам.
- Т; Т; Т; Т.
- а) династија Бурбон; б) англиканска црква; в) шпански освајачи; г) Астеци и Инке; д) Васко да Гама; њ) Мона Лиза.
- г) Бартоломео Дијаз.
- Порта – османска влада; хугеноти – француски протестанти; хуманизам – покрет у науци и култури

ТЕСТ – СРПСКЕ ЗЕМЉЕ У РАНОМ НОВОМ ВЕКУ

- а) 1594. година; б) 1557. година; в) 1690. година; г) 1708. година; 1766. година.
- 5, 2, 1, 3, 4.
- а) хришћански војници у Османском царству; б) султанов документ о именовању; в) данак у крви; г) део насеља у османским градовима; д) српско становништво у Далмацији.
- раја; власи; филурију.
- Н; Н; Н; Н.
- а) династија Хабзбург; б) 1594. година; в) чувари опасних места на путевима; г) 1718. година; д) одметници од турске власти; њ) Влашки статути.
- б) Мехмед паша Соколовић.
- катуни – влашке насеобине; харач – новчани порез; војнуци – хришћански војници у Османском царству

А

- авантуриста** – човек склон авантурама, пустоловном животу пуном узбуђења
- акинџије** – лаки коњаници у турској војсци, намењени лакшим борбама
- Алах** – бог у кога верују муслимани
- античка култура** – култура старе Грчке и Римског царства, обухвата период од 15 векова, од 1500 године пре нове ере до пада Римског царства 476. године
- арабеска** – украсни елемент са испреплетаним биљним или геометријским шарама, карактеристичан за исламску културу
- Аристотел** – велики старогрчки филозоф (мислилац) и научник који је живео у IV веку пре нове ере
- аскер** – привилеговани слој становништва, војска, чиновници, свештеници и кадије
- астролаб** – инструмент уз помоћ кога су се посматрала небеска тела
- астрономија** – наука о свемиру, објектима и појавама изван планете Земље, наука о небеским телима и појавама у васиони
- аутокефална** – самостална црква, чији епископи сами бирају архиепископа односно патријарха, али је и део истог огранка хришћанства
- аутономија** – висок степен самоуправе, али без пуне независности

Б

- банка** – место где се чува, размењује и позајмљује новац
- барон** – припадник највишег племства у Енглеској, гроф или војвода
- баштина** – наследни посед
- беглербег** – представник власти у Османском царству који управља беглербеглуком
- беглербеглук** – административна област у Османском царству, највећа управно-територијална јединица, пашалук
- бедуин** – припадник номадског арапског племена из пустиња Арабије и Северне Африке
- безистан** – велика покривена тржница
- берат** – документ који издаје султан о именовању у државној управи
- богумили** – хришћани који су се залагали за повратак изворном, раном хришћанству због чега нису признавали црквени поредак и власт
- Босфор** – мореуз, уски пролаз између два копна у мору који раздваја Европу и Азију

В

- вазал** – феудалац који добија посед од моћнијег феудалца, сениора коме се заклиње на верност, за њега скупља порез и иде у рат
- валута** – новац неке земље, нпр. динар је валута Србије, а евро је валута земаља Европске уније
- вампир** – мртвац који ноћу устаје из гроба и људима сиса крв

- вандализам** – непристојно, насилничко и рушилачко понашање
- васељенски** – светски, који се односи на цео свет, који претендује да има првенство над осталим црквеним центрима
- везир** – члан порте, слично министру
- велики везир** – десна рука султана, најважнији међу везирима, слично председнику владе
- Велико веће** – племићка скупштина у Дубровнику
- велможа** – крупни властелин са више земље, сениор, племић
- ветрењача** – висок објект који има краке које покреће ветар и тако меље житарице у млину унутар објекта
- Веће умољених (Сенат)** – главни извршни орган у Дубровнику; влада Дубровачке републике
- византијски стил** – стил у архитектури, настао у V веку, основа цркве је у облику крста, изнад је велика купола, а на крацима крста мање куполе налазе се стубови прављени у грчко-римском стилу, који је носе
- вила** – натприродно лепо и младо женско биће које одређује судбину и штити јунаке
- витез** – ситнији властелин са мање земље, вазал
- витраж** – ликовна техника која се примењивала у изради прозора од бојеног стакла, на којем су у хришћанској традицији најчешће представљене сцене из Библије, живота владара и светаца, а у муслиманској традицији су то геометријски и биљни мотиви
- власи** – сточари номади
- власт** – управна област средњовековне Србије на челу које је војвода
- властеличић** – ситни властелин
- воденица** – објект који се гради крај воде и има млин за млевење житарица који се покреће снагом воде
- војводство** – посед, област којом управља војвода, припадник највишег племства
- војници** – српски ратници који су за војне заслуге уживали извесне привилегије у Османском царству

Г

- гилда** – удружење трговаца
- глагољица** – најстарије словенско писмо које је у IX веку саставио мисионар и просветитељ Константин (Ћирило) према грчком писму; постоје две врсте овог писма – обло и угласто
- гост** – свештеник Цркве босанске
- готика** – стил у архитектури настао у XII веку, карактерише га стремљење у висину, са преломљеним луком и пуно прозора са витражима
- граматика** – наука о језичким правилима
- грандиозан** – велики, величанствен, велелепан
- грофовија** – посед, област којом управља гроф, припадник највишег племства

губернија – административна и територијална Јединица у царској Русији на чијем је челу губернатор

Д

данак – врста пореза, обавезног давања
данак у крви – врста пореза којим су Османлије у освојеним хришћанским земљама одоводили мушку децу како би их обучавали за Јаничаре, девширма

Дарданели – мореуз између Европе и Азије који повезује Егејско и Мраморно море

девширма – врста пореза којим су Османлије у освојеним хришћанским земљама одоводили мушку децу како би их обучавали за Јаничаре

десетак – десети део свега што је производио припадник раје, а што је у виду пореза припадало спахији

деспот – висока византијска титула коју додељује цар најчешће наследницима престола

династија – низ од више владара који долазе из исте породице, владарска породица

дјед – старешина Цркве босанске у рангу епископа
донжон кула – најјача кула у утврђењу, утврђење у утврђењу

Дубровник – словенски град на обали Јадранског мора; име потиче од старе словенске речи „дубрава“, што значи шума

Ђ

Е

експлоатисање – искоришћавање, извлачење користи из нечега

Епидеур – стари римски град у Далмацији који су уништили Словени и Авари у VII веку

епидемија – оболевање већег броја људи од неке заразне болести

епска поезија – врста поезије у којој се најчешће пева о неком познатом догађају, ратним успесима или о познатој личности и њеним подвизима

еснаф – удружење занатлија који се баве истим занатом

Ж

жупа – део српске средњовековне државе

жупан – средњовековна титула код Срба; владар жупе, основне географске и политичке целине

З

задужбина – манастир или црква коју подиже владар или племић

заоставштина – тековина, старина која се наслеђује

земуница – кућа укопана у земљу

И

игуман – старешина православног манастира

иметак – имовина, богатство

индулгенција – опроштајница грехова, документ који су верници куповали од католичке цркве

инквизиција – црквени суд

ислам – једнобожачка религија муслимана

исламизација – насилно или добровољно преобраћење у исламску веру

Ј

Јаничар – професионални војник, припадник пешадије у војсци Османског царства, као дечак је одузет од родитеља, исламизован и одведен на обуку за војну службу

Јатак – заштитник хајдука, онај који пружа уточиште хајдуку

Језуити – монашки мисионарски ред католичке цркве

Јерес – верско учење које се противи правилима одређене цркве

К

Каба – муслиманско светилиште, црни камен ка коме су окренуте џамије и ка коме се окрећу муслимани при молитви

кадија – османски судија

кадилук – област коју опслужује један кадија

калвинисти – припадници протестантског покрета насталог у Швајцарској, добили су назив по теологу Калвину

калифат – држава у којој је на власти калифа, наследник пророка Мухамеда, који се бира међу најпoboжнијим и најобразованијим муслиманима

калфа – помоћник мајстора-занатлије који још није положио мајсторски испит и стекао право да се самостално бави занатом

камата – онај који позајњује новац враћа зајмодавцу већу суму од позајмљене, разлика између позајмљене и враћене суме је камата и то је зарада зајмодавца

канун – закон који доноси султан

капитализам – економско-друштвени систем у којем су појединци (капиталисти) власници средстава за производњу

караванска трговина – најчешћи облик трговине на Балканском полуострву; превоз робе уз помоћ товарних животиња

каревела – брод са једрима који се брзо и лако креће

каролиншка ренесанса – културни и уметнички препород у Франачкој у време Карла Великог VII–IX век

катедрала – главна градска, саборна црква, најчешће седиште верског поглавара

катун – планинско село влаха

колиба – једноставна кућа од слабијег материјала, дасака, блата, сламе

колонија – територија изван граница Европе или матичне земље која је под контролом неке европске силе или матичне земље

комуна – град са самоуправом где грађани сами одлучују о својим потребама и потребама града

конквистадори – шпански војници-истраживачи који су насилно освојили делове Средње и Јужне Америке

континентално подручје – подручје даље од мора и океана, у унутрашњости континента, даље од приморске области

крајиште – у средњовековној Србији жупа уз државну границу са посебном одбраном од напада непријатеља

крсташ – учесник у ратовима за света места који су од XI до XIII века водили хришћани из западне Европе претежно против муслимана

крсташки рат – рат који су водили витезови из западне Европе за ослобађање светих хришћанских земаља; од краја XI до средине XIII века вођено је осам крсташких ратова

ктитор – оснивач неке задужбине, градитељ, онај који финансира градњу

кулук – радна обавеза коју су припадници раје имали према султану, држави и спахијама

Куран – исламска света књига

Л

лагуна – залив одвојен од мора пешчаним динама

лирска поезија – врста поезије у којој се описују лични доживљаји и погледи на свет, може бити љубавна, опасна, родољубива и сл.

Љ

М

мајордом – управник двора у Франачкој

Мало веће – извршни орган власти у Дубровнику

мартолоси – српски војници који штите пограничне области Османског царства и утврђења, у унутрашњоти одржавају мир и штите од разбојника, а заузврат уживају извесне привилегије

махала – део насеља, четврт у Османском царству

Мачва – регион у Србији, већи део се налази у северозападном делу централне Србије, а мањи у Војводини

мемоари – дело у којем аутор износи успомене о догађајима које је доживео и о људима које је познавао

меница – врста признанице, хартије од вредности која се издаје уместо новца и може да се уновчи, опет замени за новац

мењачница – место где се размењују различите валуте

меропси – земљорадници, сељаци у средњовековној Србији

минарет – висока кула поред џамије са које свештеник, имам, позива вернике на молитву

минијатура – мала илустрација у старом рукопису

мирјани – верници Цркве босанске

мисионар – проповедник који шири хришћанску веру

монархија – облик државног уређења, владавине у коме је владар монарх, најчешће краљ, цар или султан; у овом облику владавине власт је најчешће наследна и доживотна

монах – припадник цркве који живи у манастиру

моноксил – чамац старих Словена исклесан из комада дебла

мореуз – узак део мора између два копна

Морлаци – млетачки назив за становништво у унутрашњости Далмације, углавном православне вероисповести; потиче од латинске речи „Morlachus”, што значи *Црни Власи*.

мошти – тело преминулог свеца

Н

најамник – ратник који није припадник регуларне, стајаће војске, већ се бори у рату по позиву и за новац

нахија – део санџака, најмања управна јединица у Османском царству

номизма – византијски златни новац

Њ

О

оаза – подручје у пустињи са водом и растињем

олово – врста меког метала

опат – старшина католичког манастира

П

паганин – онај који верује у више богова, многобожац

паланка – насеље Османског царства формирано у оквиру војног гарнизона или утврђења

паша – представник власти у Османском царству који управља пашалуком

пашалук – административна област у Османском царству, највећа управно-територијална јединица, беглербеглук

пергамент – кожа прерађена да на њој може да се пише

плуг – пољопривредно оруђе са металним делом, раоником

поглавар – вођа, предводник, главна фигура

поема – лирско-епска песма

покрив – тканина којом се покрива тело преминулог

порта – део државне управе у Османском царству, слично влади; у порти заседају везири на чијем је челу велики везир

поход – већи освајачки рат

прави хришћани – свештенство Цркве босанске
прапостојбина – некадашња, првобитна земља одакле неко потиче

првовенчани – први краљ, први коме је стављен венац (круна) на главу

претендент – неко ко полаже право на престо, ко сматра да треба да буде владар

претензија – полагање права на нешто

проза – облик књижевног дела који није писан у стиху и строфи као поезија

пронија – посед који се добија на коришћење за војну службу у Византији, као и у српској средњовековној држави

противреформација – покрет унутар католичке цркве чији је циљ био борба против протестантизма и реформација црквених установа

профит – добит, вишак новца који преостане када се подмире трошкови, расходи

Р

раја – зависно становништво које ради на спахилуцима и има одређене обавезе

раоник – метални део, сличан великом ножу, којим се обрађује земља

ремек-дело – занатски производ који израђује калфа за мајсторски испит

република – облик државе у којој грађани бирају највишу власт на одређени број година

реторика – вештина држања говора, наука о говорничком умећу

ритер – ситнији властелин са мање земље, вазал

романика – стил у архитектури настао у XI веку, карактеришу га јаки зидови са мало прозора, полукружни лукови, велики и тешки кровови

Ромеји – становници Источног римског царства, Византије

Рт добре наде – крајња јужна тачка афричког континента

С

сабор – скуп већег броја људи, најчешће поглавара

санџак – део пашалука

Саси – германско племе из области данашње северне Немачке

световни – који није у вези са црквом, вером и богом

својина – оно што некоме припада, право на поседовање, располагање нечим, власништво

себри – зависно становништво у средњовековној Србији

севастократор – висока византијска титула коју је цар додељивао најближим члановима породице

сениор – крупнији феудалац, укључујући и владара, који даје посед вазалу и обавезује се да ће га штитити

Склавинија – византијски назив за територију коју је насељавало словенско племе

сојеница – кућа подигута на дрвеним кочићима изнад воде

спахија – турски феудалац, тешки коњаник у турској војсци

стајаћа војска – професионална војска која је увек на располагању

сталез – друштвена група, у оквиру које припадници исте групе имају иста права и обавезе

станиште – обитавалиште, место где се живи

старци – свештеници Цркве босанске

стећак – камени надгробни споменик са уклесаним натписима и украсима

стратег – цивилни и војни заповедник у Византији

стратиоти – ратници који за учешће у војним походима добијају земљишне поседе

султан – владар у муслиманским државама у Османском царству

Т

таст – супругин отац

тевтонци – монашки ред назван по старом германском племену, а препознатљив по белим огртачима са црним крстом

тема – војна административна област

темплари – монашки ред, назив добио по Соломоновом храму „temple“; препознатљив по белим одорама са црвеним крстом

теологија – наука о вери и богу

тимар – земљишни посед који спахија добија на коришћење док врши војну службу, спахилук

трон – престо, столица на којој седи монарх, краљ

трубадур – путујући песник и музичар који пева о витешкој љубави и лепоти дворских дама

Турци Османлије – турско племе које је из Азије мигрирало у Анадолију у данашњој Турској, у XIII веку

Турци Селџуци – турско племе које је током XI века ојачало и освојило Иран, Месопотамију, Сирију и Палестину; последња селџучка династија изумрла је у XIII веку

Ћ

Ћаба – муслиманско светилиште, црни камен ка коме су окренуте џамије и ка коме се окрећу муслимани при молитви

ћесар – византијска титула која се најчешће додељује страним племићима

У

ускок – врста хајдука који живи у на границама Османског царства и упада на његову територију

Ф

филозофија – наука о законима развоја природе, мишљења, друштва и ставовима о животу

филурија – порез који су плаћали власи у Османском царству

флота – бродови неке државе, већи број бродова који се користе у војним операцијама или у трговини

Х

хајдук – одметник од турске власти

хамам – турско јавно купатило

хан – објекат за преноћиште путника, трговаца, слично данашњем мотелу

харамбаша – вођа хајдука

харач – порез који је раја плаћала султану

хаџилук – путовање до светог места из верских разлога

хеленизам – култура Источног римског царства која се ослања на античку грчку традицију после Александра Македонског

хемија – наука о саставу различитих материја, о њиховим својствима и променама

херцег – војвода, висока племићка титула, од титуле потиче назив Херцеговина

Хипократ – старогрчки лекар који је живео у V веку пре нове ере, сматра се „оцем медицине“; лекари традиционално полажу заклетву која се зове Хипократова заклетва

хиџра – време настанка исламске вере, почетак рачунања времена код муслимана

ходочашће – путовање до светог места из верских разлога

хоспиталци – монашки ред назван по болници „hospital“ светог Јована у Јерусалиму, препознатљив по црној одори са белим крстом

христијанизација – покрштавање, преобраћење у хришћанство, ширење хришћанске вере

хугеноти – француски калвинисти, припадници протестантског покрета

Ц

цех – удружење занатлија који се баве истим занатом

цинк – врста меког метала

црна смрт – куга, врста заразне смртоносне болести коју су преносиле буве

Ч

чаршија – трговачки део града, центар града у Османском царству

чиновник – радник који врши канцеларијске послове

Џ

џамија – исламска богомоља

џихад – муслимански свети рат, рат за ширење ислама, а ратници који страдају у том рату називају се шехиди (мученици који иду у рај)

Ш

шеик – старшина бедуинског, арапског племена и почасна титула у арапским земљама

шеријат – верски муслимански закони засновани на Курану

1. Георгије Острогорски, Историја Византије, Београд, 1969.
2. Георгије Острогорски, Византијски извори за историју народа Југославије 1, Београд, 1955.
3. Георгије Острогорски, Византијски извори за историју народа Југославије 2, Београд, 1959.
4. Димитрије Оболенски, Византијски комонвелт, Београд, 1991.
5. Сидни Пеинтер, Историја средњег века, Београд, 1997.
6. Халил Иналџик, Османско царство, Београд 2003.
7. Џорџ Холмс, Оксфордска историја средњовековне Европе, Београд, 1998.
8. Милош Благојевић, Србија у доба Немањића, Београд, 1989.
9. Јованка Калић, Срби у позном средњем веку, Београд, 1994.
10. Константин Јиречек, Историја Срба, Београд, 1952.
11. Васиљ Поповић, Историја новог века, Београд, 1941.
12. Олга Зиројевић, Србија под турском влашћу 1459-1804, Београд, 2009.
13. Драгољуб Р. Живојиновић, Успон Европе, Београд, 1995.
14. Раде Михаљчић и Сима Ћирковић, Историјска читанка за шести разред основне школе, Београд, 1996.
15. Милутин Перовић, Михаило Војводић, Љубо Спаравало, Историјска читанка за седми разред основне школе, Београд, 1995.